

Sisdoallu

Doaimmaheddjiid sáhkavuorru	3
Ovdasátni	5
Ole Heandarát – giellaprofessor ja eamiálbmotpolitihkar.....	7
<i>Pekka Sammallahti</i>	
Davvisámegiela distributiiva cealkagat	24
<i>On distributive clauses in North Sami</i>	41
<i>Olavi Korhonen</i>	
Bivdi ja guovžabálvalanmeanut.....	42
<i>The Hunter and the Bear Ceremony</i>	63
<i>Marit B. Henriksen</i>	
Eliel Lagercrantz – sámegiela dutki gii čálii giellaoahpa mearrasámegiela vuodul.....	64
<i>Eliel Lagercrantz – the Sami language researcher who published a grammar on the sea Sami language</i>	84
<i>Mikael Svonni</i>	
Subjeavtta sadji ja finihitta cealkagiid struktuvra davvisámegielas	85
<i>The subject and the structure of the finite clause in North Sami</i>	102
<i>Johanna Ijäs</i>	
Álgogehčastat sámegielat máná ovda- ja árramorfologijai	103
<i>Preliminary view of pre- and protomorphology in North Sami child language</i> ..	117
<i>Steinar Pedersen</i>	
Manne eai leat mearrasámiin makkárgé vuoigatvuodát mearrabivdui?.....	118
<i>Why are Coastal Sami left with no rights in the sea fishery?</i>	136

Kaisa Rautio Helander

- Sámi báikenamat 1700-logu eanamihtideamis – árbevieruid ja riekteipmárdusa dutkanfáddán 138
- Sami place names in the 18th Century: Land surveying as a theme for researching traditions and conceptions of justice* 160

Nils Oskal

- Muhtin dieđafilosofalaš váttisvuodát vuodđudit earenoamáš álgoálbmotmetodologija 161
- Some philosophical problems concerning the foundation of indigenous methodologies* 179

Lill Tove Fredriksen

- Eatnamis eatnama láhkái* 181
- Eatnamis eatnama láhkái – *When in a new country, follow its ways* 203

Gunvor Guttorm

- Ebmos nissonolmmoš dárbbáša hámálaš gahpira* – ladjogahpiriid hámit ja hearvvat 1800-logu álggus 205
- Properly dressed women choose a special headdress: *The shape and decoration of the ladjogahpir in the early 19th Century* 228
- Ole Henrik Magga dieđalaš bargguid bibliografija (earret jorgalusaid) 230

Sámi dieđalaš áigečállaga duppalnummar 2007 almmuhuvvo ávvočálan professor Ole Henrik Maggai guhte borgemánu 12. b. 2007 deavdá 60 jagi. Ole Henrik Magga lea viiddis doaimmaidis lassin leamaš maiddá guovddá-žis álggaheamen Sámi dieđalaš áigečállaga. Son lea maid doaimmahan áigečállaga nummariid sihke okto ja ovttas earáiguin, ja lea maid ieš viššalit buvttadan artihkkaliid dasa.

Dán nummarii lea Sámi allaskuvlla ja Sámi Instituhta bargojoavku bovdén čálliid, ráhkadan Ole Henrik Magga dieđalaš barguid bibliografii ja čállán su biografiija. Sámi dieđalaš áigečállaga doaimmahusgoddi lea doaimmahan čállošiid dábaš vuogi mielde. Artihkkalat ovddastit mánga dieđasuorggi, mii čalmmustahtá Sámi dieđalaš áigečállaga fágaidrasttildeaddji luonddu.

Sámi allaskuvla, Sámi Instituhta ja Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš oidnet stuorra dárbbu dahkat Sámi dieđalaš áigečállaga bissovaš publikašuvdnan. Ulbmilin lea doaimmahit guokte nummara jahkái.

Guovdageainnus ja Romssas miessemánus 2007

Doaimmaheaddjit

Ovdasátni

Dát Sámi diedalaš áigečállaga nummar lea ávvočála Ole Heandarakhii, professor Ole Henrik Magga 60-jagi beaivái. Mun beasange cealkit dán ovdasáni Ole Heandaraga hoavdan ja bargoustibin. Dáinna ávvočállagiin mii háliidit gudnejahttit Ole Heandaraga, go mun diedán ahte son nu áinnas ánsšása ávvuduvvot maiddái sámi máilmmis sámegillii daid viiddis bargguid ja doaimmaid dihtii maid son lea bargan sihke fágalaččat ja politihkalaččat sámiide – ja eará eamiálbmogiidda ávkin.

Ole Heandarát lea jo ovdalaččas beakkálmas ja dovddus. Su namma lea čuodjan čáppa šuoŋaiguin ja sániiguin sihke Davviriikkain, Sámis ja maiddái eará eamiálbmotguovlluin máilmmis.

Ja nuhan leage Ole Heandarát, álo mojonjálmmiid lea vuostáiváldán sihke ovttaskas studeantta ságastallamii ja alla hearráid ja gonagasaid iežas politihkalaš eallimis. Son leage dakkár olmmoš gii gulahallá ja láchčá gulahallandilálašvuođa, son nákke sihke juonaiguin ja suonaiguin rahpat uvssaid ja čohkket olbmuid vel dakkár diliinge main buohkat earát leat vuollánan.

Mii geat leat beassan dovdat Ole Heandaraga ja ovttasbargat suinna sáme-gielfága siskkobealde, diehtit man árrjalaš ja čeahppi son lea; sus sáhtta jearrat fágalaš gažaldagaid ja son máhtta čilget daid váddásamos čuolmmaid nu bures ahte olmmoš movttáska ja nu duostá iešge joatkit fágalaš barggu ain ovddosguvlui. Sámegeiella leage sutnje váimmu ášši ja fágalaččat lea son dasa maid bidjan vuođu, vuosttažettiin čállinvuogi barggu oktavuodas.

Ole Heandarát lea olmmoš gii hálddaša olu arenaid dán máilmmis. Son hállá olu gielaid ja gulahallá sihke oahppásiiguin ja apmasiiguin. Árbevirolaš sámi eallinvuogi dovda son erenoamáš bures, ovdamearkka dihtii lea luohiti lunddolaš oassi su eallimis, ja lean lihkus maid beassan gullat su juoigamin olu oktavuodain, ii báljo boađe olmmoš dahje duovdda ovddal man luođi son ii máhte... Danin bođiige dát luohiti munnje čáledettiin dán ovdasáni:

Jáhkkoš gii jáhkka ja gullos gii gullá, muhto nu dat lea:

*Lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Ja leage Ole Heandarát jo loi, lá, loi, lá -lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá.
Viiddis jurdagat ja viiddis juonat loi, lá- lei jo loi, le loi lá, loi, ál, loi lá-loi, lá.
Ja viiddis eatnamiid jo rasttildii go, loi, lá lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Ja viidát gulahalai son maid jo go loi lá- lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Ja ii leat gullon jogo oba Sámis dakkár olmmái lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá
Ja iige oba máilmmis jogo dakkár olmmái loi, lá- lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Ole Henrik Magga han jo leage - loi, lá, - lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Iige dušše okta luohiti leat sus loi, lá- lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Professora XHM han leage luohiti loi, lá. - lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá
Lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi-lá- lei jo loi, le loi lá, loi, lá loi lá-loi, lá...*

Ja nu leage luoddi luondu, dajahusat čuvvot luoddi nuohta dego luovddit
nuohti čázis, muhto das ii leat álgu iige loahppa...

Mun háliidan dasto giitit buohkaid geat leat bargan ávvočállagiin, vuostta-
žettiin artihkalčálliid, dasto ávvočállaga bargajoavkku: prorektor Kristine
Nystad, vuosttasamanuensa Nils Øivind Helander, dutki Káren Elle Gaup ja
prošeaktakonsuleanta Ellen Brita Eira. Maiddái háliidan giitit Sámi dieđalaš
áigečállaga doaimmahusgotti mas čuovvovaš olbmot leat leamašan fárus:
váldodoaimmaheaddji Jelena Porsanger ja doaimmahusgotti lahtut Johanna
Ijäs, Nils Oskal ja Regnor Jernsletten ja doaimmahusčalli Berit Merete
Nystad Eskonsipo. Giittán maiddái Ole Heandaraga lagas olbmuid, su eami-
da Lájllá, vieljaid ja mánáid dieđuid ja govaid ovddas.

Sávan Ole Heandarahkii lihku 60-jagi beivviin oba váimmustan ja mielas-
tan!

Guovdageainnus cuoŋománus 2007

*Sámi allaskuvlla rektor
Mai Britt Utsi*

Ole Heandarat – giellaprofessor ja eamiálbmotpolitihkar

Ávževuomis Osloi

Ole Henrik Magga dahje Ole Heandarat riegádii čakčageasi, borgemánu 12. beaivvi 1947 Ávževuopmái, meahcebáikái nuorttabealde Guovdageainnu márkana. Su váhnemat leigga Sara Mathisdatter Skum ja Josef Henriksen Magga.

Ávževuopmi. Ole Heandarat ja Niillas-eanu suohppume nuothi Ávžejávrris. Viessu gos Ole Heandarat lea riegádan, oidno jávregáttis. Govva: Lajla Mattsson Magga.

Ole Hendarat lea juohke geassi leamašan Ávževuomis nuohhteme Niillas-ednuin. Govva: Lajla Mattsson Magga.

Ná muitala Niillas-eanu (Nils Mathisen Skum) Ole Heandaraga riegádeami ja bajásšaddama birra Ávževuomis:

Muittán bures go Ole Heandarat riegádii Ávževuomis, ledjen ieš 13-jahká-saš. Jortamora dahje čalbmeeatni ledje mannan viežžat, muhto son ii ollen boahtit ovdal go mánná lei juo riegádan. Dan áiggi ii lean nu álki mátk-koštít, muhto jortamora bođii maŋŋil, riidii heasttain maid lei luoikkahan. Jortamora namma lei Jørgine Øverli. Diet dáhpáhuvai čakčat lájuid áiggi. Ole Heandarat beasai doppe bajásšaddat ádjá ja áhku luhtte, risttalašvuoda báikkis ja lei hui jegolaš sudnuide. Mun šadden sutnje dego stuoravielljan. Go Ole Heandarat, dahje Olen nugo gohčodit su, stuorrolii, de lávii beassat searvat stuoraolbmuid mielde feara makkár bargguide. Ávževuomis, nugo eará meahcebáikkiin, lei min birgenláhki guolásteapmi, murjen, bivdu ja veaháš eanandoallu. Visot barggut galge bargot rievttis áigái. Mii láviimet láddjet mánga jeakki ja háŋgut suinniid stáhkáide ja muđui suovvadit suviide maid. De viežžat suinniid herggiiguin ja heasttain go šaddá reakasiivu. Herggiide láviimet láddjet gorddehiid. Mu áhčis ledje muđui geahččobohccot doppe Ábboráššas. Nie Ole Heandarat beasai oahppat herggiiguin bargat, heasttain vuodjit, návehastit, juoŋastit, murret ja eará meahcebargguid. Muittán oktii go lei munno Bekká Máhtiin

mielde Suolojávrris nuohttume, lei dalle várra logejahkásaš. Son šattai de gáddegeali fáktet ja go geahččalii geallit, de ribahii geali ruohtastit jávrái go nuohtti čavvgai. Diet geallin lea oainnat oba lossa bargu. Lihkus ieš gal ii čuovvolan mielde. Maŋŋil go rávásnuvai ja oahpai dan barggu bures, de lávii dávjá gáddegeali fáktet ja geallit. Son lei hui oaván searvat vaikko makkár bargguide. Ja muittán oktii go Suolojávrrí gutkos vázzilii akto gitta Ávževuopmái, oalle guhkes mátki unna bártnážii. Son lei siivui, jegolaš ja jođán oahppat. Muhtun jagiid lei sus stoahkanolmmájin iežas oambealli, mu nubbi neahpi Risten Sára, Máret-oappá nieida. Go Máret-oabbá náitalii, de fárrii márkanií ja Ávževuomis ii lean šat Olenis iežas ahkáhaš. Dalle šattai aivve stuoraolbmuiguin fárrrolaga bargat ja nu šattai ge árrjálaš meahcceolmmájin.

Dalle álggos go Olen álggii skuvlii, de fertii orrut internáhtas Guovdageainnus. Dalle beasai hárve fitnat ruovttus, Ávževuomis. Muittán son váccii maid maŋŋil ovttá jagi skuvlla Eibos, Álttás, maŋŋil go su eadni, Sára-oabbá, lei náitalan boazosápmelaččain Ingor Ánttiin. Sis lei dalle dálveorohat doppe Gurpmovuomis lahka Álttá. Muhto go su áhkku ja áddjá huksiiga viesu badjegeahčái Suohpatjohgáddái, de beasai orrut sudno luhtte, ii ge dárbašan šat fárret internáhttii. Dan áiggi láveje mánát Máttaluobbalis ja Suohpatluohkás vázzit ja čuoigat skuvlii, muhto maŋŋil álggahuvvui sidjiide heastasáhttu. Son lei maiddáí čeahppi ja jođán oahppat girjebargguid, ja skuvlarivgut ávžžuhedje su vuolgit allaskuvllaid vázzit. Okta skuvlarivgu man namma lei Lise Bamerud lei hirbmat áŋgir oazžut Olena vuolgit alit skuvllaid vázzit, go ledje fuobmán ahte sus ledje earenoamáš attáldagat. Oktii bodii vácci gitta Ávževuopmái ovddidit iežas ášši ja dainna gal maid lihkostuvai. Ádjás gal lei čielga oaidnu ahte lei buorre oahpu váldit ja oazžut dienasbarggu. Nu son beasai vuolgit alit skuvllaid vázzit, álggos Kárášjohkii ja nu viidáseappot lulás.

Maŋŋil go gearggai Guovdageainnu álbmotskuvllas 1962:s, de váccii Ole Heandarát guokte jagi Kárášjoga nuoraidskuvlla go Guovdageidnui ii lean vel 9-jagi vuodđoskuvla ásahuvvon. Oahppit geat bohte Guovdageainnus, orro priváhta dáluin ja Ole Heandarát orui Lydolf Lind Meløya dálus hui lahka skuvlla. Nuoraidskuvlla loahppaeksámeniin lei Ole Heandarát buoremus oahppi, ja dat movttiidahtii su luohhtigoahtit ahte son sáhtii lihkostuvvat skuvlavázzimiin. Oahpaheaddji ávžžuhii su ohcat skuvlasaji Asker Gymnásii. Kárášjogas manai ge su geaidnu lulás Askerii 1964:s.

Ole Heandaraga nuorran 1960-logus. Govva: Lajla Mattsson ja Ole Heandarga priváhta govvuorká.

Ole Heandaraga politihkalaš beroštupmi boktojuvvui gymnása áiggi nugo ieš muitala iežas biografijas. Son muitala gymnása váccidettiin Askeris orron politihkalaš aktiiva bearrašiid luhtte, ja lei maid dien áiggi go son vuosttaš geardde searvvai muhtun politihkalaš organisašuvdnii.

Ole Heandaraga árrjálaš politihkalaš barggu dihte, maid son guhká lea bargan sámiid ja eamiálbmogiid ovddas sihke báikkálaš, našunála ja riikkaidgaskasaš dásis, sáddii ge gonagas Harald V bálvváš kansellihoavdda Egil Vindorum Guovda-geidnui golggotmánu 30. beaivvi 2006 Ole Heandarahkii geiget Bassi Ovlá (St. Olava) kommandora gudnemearkka. Gudnedoaluid lágidedje Kulturviesus, gos bearaš, fuolkkit ja bargoguoimmit besse ávvudit ja gudnejahttit su.

Ja su viellja Ánte Mihkkal (Ánte Mikkel Gaup) dajai ná sártnistis gudnedoaluin:

Munnje lea stuora gudni beassat vieljaid ja oappáid oktan bearrašiid bealis ovdanbuktit du luodi ja dearvvuođaid dán stuora beaivvi go dutnje geigejuvvu St. Olava gudnemearka. Don gal leat duodai dan ánsšášan, sihke daid bargguid ovddas maid kansellihoavda Vindorum lea juo namuhan, muhto earenoamážit du čehppodaga ja buriid bargguid ovddas min iežamet kultuvrra hárrái. Eadni, áhkku, áddjá, ednot, muotát ja goaskkit leat juo áigá addán dutnje bálkkašumi go leat huksen ládis, oadjebas ja rikkis bajásšaddanbirrasa, sihke bargguid, árvvuid, árbevieru ja dáidaga bokte.

Ii leat imaš ahte áhkkorohkki illá luoitá iežas divrras ja fales reannga vuolgit amas skuvlamáilbmái. Muittán ieš go skuvlarivgut láveje boahhtit áhku ja ádjá lusa humahallat sudno vai luoittášeigga dan girječeahpes bártni allaskuvllaid vázzigoahhtit. Midjiide vieljaide ja oappáide lei oalle váivi go vulget lulás Askerii. Unnavieljaš doaivvui guhká ahte don dat

leat ge dat gievrass ja čeahpes «Áhkobiemmu» gean birra láveje muitalit ja vurddii goas boadát ruovttoluotta golleseahkain, nugo muitalusas ge. Lihkus don bohtet ruovttoluotta, it golleseahkain, muhto ollu oahpuin maid ángirit juogadat minguin, sihke dan oahpu maid allaskuvllain leat viežžan ja dan oahpu maid leat ožžon iežat bajásšaddanbirrasis. In dieđe ovttage gii muitá ja máhtá nu ollu luđiid go don, ja lean giitevaš go lean beassan ja ain beasan daid gullat ja oahppat.

Muittán oktii go oruimet internáhtas ja leimmet eahkes biisestobus geahčadeamen girjjiid ja leavssuid lohkame, de bodii oahpaheaddji Anders Bongo ja lebbii stuora Aftenposten-aviissa beavdá ja čájehii du gova. Du gova vulobeallái lei čállon ná, ledjen juo oalle bures oahppan lohkat dárogieła: «Flyttsame dro til Asker og ble preseterist». De jerren oahpaheaddjis: «Mii lea preseterist?», ja son vástidii: «Vuordde veaháš, manan leksikonas geahččat». De gulaimet ahte don ledjet ožžon buoremus árvo-sániid olles riikkas. Dat illudahtii min buohkaid ja attii eambo movtta girjjiiguin bargat.

Muittán maŋŋil go ledjen oalle muddui oahppan čállit, de čállen dutnje reivve, diedusge dárogillii. Dalle eat beassan skuvllas oahppat sámejieła čállit, muhto eadnerohkki gal lávii duinna sámegeillii reivvestallat. Diedusge don vástidit mu reivve dárogillii ja rámpojit ahte ledjen bures ja riektá čállán ja ahte galgen cealkit dárogiełoaahpaheaddjái dearvvuođaid, go lei bures mu oahpahan. Du reive movttiidahtii mu eambo hárjehallat čállit.

Okta geassi lea bisánan muitui, dalle go ledjet militearabálvalusas lulde ja bohtet davás vuoji stuora motorsykkeliin, min lávu lusa Lákkovuonbahtii. Leimmet buohkat hirbmat vuovdnát go min stuoravieljas lei diekkár finna sykkel ja finna militearahearrábiktasat ja go vel beasaimet du mielde vuojašit. Go vel máhttet turistaiguin amas gielaid hupmat, de šaddet vel stuorit ovdagovvan go ovdal, maŋgga dáfus.

Álggus 1980-logus gulaimet ahte ledjet doavttirgrádain bargame, ja de dajai okta fuolkeáhkku ahte lea buorre go viimmat deike bohtá sámegeielat doavttir, geainna olmmoš beassá albmaládje gulahallat. Dat ii lean áibbas boastut go lea duohta ahte oktii máilmmis ledjet álgán lohkat doavttirin, muhto de sirdet giellafágaid beallái. Ja dat lei iežamet kultuvrra ovdáneami hárrái vissa buoremus. Obanassii leat vuovdnát ja ilus go dus leat dakkár návccat ja attáldagat maiguin ii oro makkárga oahppu dahje bargu leamen beare vátis dahje stuoris.

Ole Heandarat Oslo universitehta studeantan 1970-logu álggus.
Govva: Lajla Mattsson Magga.

Maŋŋil gymnása čadáhii Ole Heandarat militearabálvalusa ja befalskuvlla. Militearaáigodagas lohká oahppan strategiijaid mat leat leamašan ávkin su politihkalaš barggus, earret eará dan ahte ieš válljet arena gos «vašálaččain» deaivvadit.

Ole Heandarat álggii studeantan Oslo universitehtii 1968 čavčča. Son lohkađodii reálašfágaid; matematihka, kemii ja biologiija. Son maiddái čuovvugodii sámegeiela vuodđofágalogallamiid go hálidii oahppat lohkat ja čállit sámegeiela. 1972:s olahii son cand. mag.-gráda. Sus lei de oahpahangelbbolašvuohta sihke matematihkas ja kemiijas. Ii son dasa duhtan, muhto baicca gudii reálašfágaid ja jotkkii sámegeiela

lohkat. Oslo universitehta lei dalle áidna universitehta Norggas gos lei vejolaš lohkat sámegeiela. Ole Heandarat vástidii ieš ná go jerren manne mearridii joatkit sámegeielain ja guoddit reálašfágaid vaikko sus juo lei oahppu sihke matematihkas ja kemiijas: «Sámegeiela dutkan orui munnje šaddeme somát go reálašfágat. Reálašfágain ledje juo nu olu studeanttat, sámegeielas dušše moadde: mun, John Eldar Einejord ja Nils Jernsletten. Dárbu orui stuorát. Oslos lei dalle Knut Bergsland professoran. Ja de lei vel Asbjørn Nesheim II-professoran. Bergsland jearai lean go jurddašan ahte ii dáidde álki oazžut barggu dán fágas.» Giellabargu sus ii leat gal váilon dan rájes.

Oslos deaivvai Ole Heandarat Ruota beale lullisámi nieidda, Lajla Margareta Mattsson, gii 1970-logu álggus bođii Osloi sámegeiela lohkat ja geainna son maŋŋil náitalii. Lájllá bokte šadde sus čanastagat lullisámi guvlui. Lullisámegeiella lea ge maiddái giella maid Ole Heandarat máhttá ja mii

Headjagovva 1981. Ole Heandarát, Lajla ja Sara, Ole Heandaraga eadni. Mánát: Markus Mattsson, Sara Marja, Nils Anta Samuel ja Anna Skielta. Govva: Lajla Mattsson ja Ole Henrik Magga priváhta govvuorká.

sudno ruovttus lea beaivválaččat geavahas. Soai orruba Guovdageainnus ja sudnos leat guokte máná: Sára Márjá ja Nils Ántá Samuel. Márjá lea lohkan alitoahpu mediasuorggis, ja su bargu lea doaimmahit diehtujuhkima Finnmárkkuopmodagas. Ántá lea fas välljen árbevirolaš ealáhusa, ja son lea boazobarggus Ruota beale lullisámis Skæhkeren-nammasaš čearus.

Ole Heandarát gollegiela bálgá gállin

Ole Heandarát lea olu jagiid leamaš guovddážis sámi giellabargguin, ja son lea bidjan olu návccaid ja áiggi dán bargui. Sámegiela sadi servodagas ja dan dutkan leamaš su jiellat bargun dan rájes go son nuorran, 21-jahká-sažžan, lohkađođi Oslo universitehtas. Sámi giellaovddidanbargui šattai buressivdnádussan go son välljii dutkagoahtit sámegiela. Son lei árjjálaš ja čeahpes studeanta ja lei maidđái guovddážis Oslo sámiid searvvis oktan olu eará sámi nuoraiguin sáme politihkalaš bargguid ovddideames. Ole Heandaraga čehppodat ja ángirvuolta bovtii sihke luohttámuša ja doaivaga, ja nu son nuorran juo lunddolaččat välljejuvvui olu luohttámušdoaimmaide sámi organisašuvdnabargguin.

Ole Heandarát ja Márjá govvejuvvon Mázes čoahkkima oktavuodas 1977. Govva: Lajla Mattsson Magga.

Sára Márjá. Govva: Lajla Mattsson Magga.

Ántá bohccuid guodoheame Skæhkerenis, Saemien Sitje 2005. Govva: Ole Henrik Magga.

Sámi Instituhtta áсахuvvui 1973:s Guovdageidnui dutkan- ja oppalaš kultuvrralaš áсахussan, ja dohko álggii Ole Heandarát dutkanassisteantan 1976:s. Su bargun lei doaimmahit sámi syntákša ja fraseologia-prošeavtta ovttas Israel Ruongain gii lei Uppsala universitehta sámegeiela professor. Ole Heandarát lea Sámi Instituhta eamiálggus juo bargan gielladutkin ja lea oskkáldasat leamaš mielde hukseme dan gielladutkanberrasa mii dál lea sihke Sámi Instituhtas ja Sámi allaskuvllas. Ovdal go Sámi allaskuvla áсахuvvui Guovdageidnui 1989:s, de oahpahii Ole Heandarát sámegeiela Finnmárkku allaskuvlla sámi ossodagas Álaheajus.

Magisttargrádaeksámena lassin, man Ole Heandarát čađahii Oslo universitehtas 1977:s, de válddii son maiddá doavttirgráda sámi gielladiehtagis seammá universitehtas 1986:s. Gielladutkin son lea bargan earenoamážit davvisámegeiela cealkkaoahpuin. Su dutkanbargguid vuodul leat ožžon odđa vuogádatlaš dieđuid lokatiivva *leat*-cealkagiid ja modálavearbbaid geavahusas. 1987:s nammaduvvui son Oslo universitehta suoma-ugralaš giellaid professoran, mii lei su vuosttaš professoráhtta. Maŋŋil lea son leamaš sámegeiela professorvirggiid ja doavttirbargguid árvvoštallanlávdegottiin sihke Norggas, Suomas ja Ruotas ja sámegeiela professor II-virggis Romssa universitehtas 1994 rájes 2002 rádjái. Jagi 1997 rájes lea son leamaš sámegeiela professorin Sámi allaskuvllas. Sámegeiela professorin son lea olu studeantaid ja dutkiid oahpahan ja rávven sihke giellaoahpalaš áššiin ja muđui oppalaččat gielladutkama bargovugiin. 1987 rájes lea Ole Heandarát leamaš sámi báikenamaid ráđdeaddin, ja 1991 rájes fas lullisámi báikenammakonsuleantan, ja sus lea fágalaš ovddasvástádus das movt lullisámi báikenamaid ávžžuhit čállit almmolaš oktavuodain.

Ole Heandarát – sámiid ja eamiálbmogiid politihkalaš ofelaš

1969:s lei Ole Heandarát mielde ásaheame Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) riikkačoahkkimis Kárášjogas. NSR gáibidii vuosttaš resolušvnnastis ahte vuoigatvuodát eatnamiidda ja čáziide čielggaduvvojit. Ole Heandarát lei 1975:s mielde čoahkkimis Kanadas álgaheame Eamiálbmogiid Ráđi (World Council of Indigenous Peoples, WCIP). Seammá jagi välljejuvvui son miellahtun Davviriikkaid Sámiráđdá. Dien áigodagas biddjui sáme-politihkalaš vuodđu Ruotas, Suomas ja Norggas davviriikkalaš sáme-politihkalaš prográmmaid bokte mat hábmejuvvoje.

Iežas politihkalaš mávssolašvuoda čájehii son go lei Norgga Sámiid Riikka-searvvi jodiheaddjin 1980–1985. Dien áigodagas ledje olu ja garra vuostálasvuodat Guovdageainnu-Álaheieanu dulvadanášši oktavuodas. Ole Heandarát nagodii iežas diplomáhtalaš attáldagaiguin muddet beliid vai ii buollán stuorát veahkaválddálaš stuibmi. Ole Heandarát lei maiddái njunnožis daid vuosttaš stuora čoahkkimiin maid lágidedje sámiid váldoorganisašuvnnaid ja Gieladepartemeantta gaska Guovdageainnu-Álaheieanu dulvadanášši olis.

Ole Heandaraga vuohki ja attáldagat gulahallat ja hukset oktiiráddáivuoda váikkuhii buriid bohtosiidda čoahkkimiin. Čoahkkimiid boadusin lei ge, nu go diehtit, ahte Sámi vuoigatvuodalávdegoddi čielggadišgodii sámiide sierra álbmotválljen orgána. Professor Carsten Smith jodihii čielggadanbarggu ja boadusin lei Norgga Almmolaš Čielggadusat 1984: 18 Sámi vuoigatvuodaid dili birra. Čielggadeapmi bijai vuodu sámeláhkii mii mearriduvvui 1987:s, ja dan vuodul ásehuvvui maiddái Norgga Sámediggi 1989:s.

Vuosttaš sámediggeválggain 1989:s välljejuvvui Ole Heandarát Guovdageainnu áirrasin Norgga Sámiid Riikkasearvvi ovddas. Son välljejuvvui maiddái Sámedikki vuosttaš presideantan.

Gonagas Ovlá rabai vuosttaš sámedikki golggotmánu 9. beaivvi 1989, ja gonagas lohpahii sártnis daiguin sániiguin: «Jeg ber Gud signe Sametinget og dets gjerning og erklærer det første ordinære Sameting åpnet.» Ole Heandarahkii lei dat earenoamáš boddu. Su ja eará sámiid politihkalaš rahčamuš lei olahan dehálaš mihttomeari. Garra bargu ijat beaivvi lei ain ovddabealde, ja vuosttaš gávccii mánu ii lean sámedikki presideanttas fásta bálká ja vuordámušat sámediggái ledje stuorrát sihke sámiin ja earáin.

Ole Heandarát doaimmai sámedikki presideantan guokte áigodaga, 1989 rájes gitta 1997 rádjái. Son bijai ollu návccaid oažžut sámediggái buori álgu. Iežas karismáhtalaš jodiheami ja láidesteami bokte huksii son Sámediggái oktavuodaid viidát ja dainna lágiin dovddusin dagai sámiid politihkalaš barggu ii dušše Norggas, muhto mealgat olggobeallái Norgga rájiid.

Dien áigodaga servodatságastallan lei ollu dan birra ahte leat sápmelaš odđaaigásaš servodagas. Ole Heandaraga čielga jurdagat ja dárkilis čilgen lei veahkkin sutnje jodiheaddjin máhttit ovddidit jurdagiid ja čilgehusaid

Sámedikki presideanta Ole Henrik Magga ja Nobel ráfíbalčkašumi vuoti Rigoberta Menchú gii finai Sámis 1992:s. Govva: Lajla Mattsson ja Ole Henrik Magga priváhta govvuorká.

Sámedikki presideanta Ole Henrik Magga ja Bassi Dalai Lamai. Guokte mánu manjil go Dalai Lama vuostávdiddii Nobel bálkášumi, finai son Sámedikki guossis. Govva: Lajla Mattsson ja Ole Henrik Magga priváhta govvuorká.

dakkár vugiin maid sihke sámiet ieža ja eiseválddit ipmirdedje. Son lea leamaš, ja lea ain, guovddázis sámie servodatovdáneamis ja son lea duddjon ipmárdusa sámieid áššieid sihke dáža servodagas ja riikkaidgaskasaččat.

Maŋŋil go heitti sámiedikki presideantan, lei Ole Heandarát sámiedikki áirrasin gitta 2005 rádjái.

Ole Heandarát lei maiddái aktiivvaláš báikkálaš politihkar ja son lei Sámi álbmotbellodaga áirras Guovdageainnu suohkanstivrras 1983–1991-áigodaga.

Ole Heandaraga attáldagat oazžut ipmárdusa sámieid ja eará eamiálbmogiid rahčamušaide leat leamaš mávssolaččat sámieid ja eamiálbmogiid vuogatuodabarggus. Go ásaheedje Ovttastahtton Našuvnnaid eamiálbmotáššieid bistevas foruma 2002:s, de válljejuvvui Ole Heandarát foruma vuosttaš jodiheaddjin ja son jodihi foruma 2004 rádjái.

Ole Heandarát lea leamaš mielde váikkuheame sámieid ja eamiálbmogiid árvvu loktemii, ja son lea maiddái barggudis bokte leamaš mielde lokteme Norgga oidnosii ja nanneme Norgga saji riikkaidgaskasaš dásis eamiálbmotáššieid barggus. Sámet ožžot leat vuovdnát go sis lea láidesteaddji guhte lea oainnusmahttán sihke sámieid ja eamiálbmogiid rahčamušaid, ja gean morálalaš givrodát ja jierpmálašvuohata lea váikkuhan daidda historjjálaš rievdamieid maid čađa sápmelaččaid dilli lea mannan, sihke olmmošlaččat ja politihkalaččat. Olles riiki lea leamaš mávssolaš ahte sápmelaččain lea leamaš dakkár jodiheaddji guhte lea máhttán ođasmahttit ja seammás máhttán muddet.

Son lea muđui leamaš jodiheaddjin ja miellahttun lohkameahttun stivrrain, ráđiin ja lávdegottiin, nugo earret eará dutkama, giela, kultuvrra, sámie báikenamaid, alit oahpahusa ja duopmostuollohálddašeamie olis, namuhan dihte ovdamearkkaid.

2007 rájes lea Ole Heandarát leamaš mielde Norgga dutkanráđi váldostivrras. Nammadeapmie dutkanráđi váldostivrii čájeha hui čielgasit stuoraservodaga luohttámuša sutnje, go son dán doaimma bokte oazžu ovddasvástádusa leat mielde hábmeme Norgga dutkanstrategalaš áššieid.

Ovttastahtton Našuvnnaid eamiálbmotášiid bistevaš foruma vuosttaš jodiheaddji Ole Henrik Magga, New York 15.5.2005. Govven: Kenneth Hætta.

Gudnejahttojumit

Golgotmánu 30. beivvi 2006 geigejuvvui Ole Heandarahkii Norgga Gona-gasa Bassi Ovllá kommandora gudnemearka. Ole Heandarát oaččui gudne-bálkkašumi barggustis sámiid ja eamiálbmogiid ovddas.

Son lea maddái ožžon eará gudneduodaštusaid nugo: Israel Ruong stipeanda (1985), Petter Dass-medálja (1998), Stortingets Presselosjes Toleransepris (1999), Nordprofilprisen (2006) ja Oslo universitehta olmmošvuoigatvuođa-bálkkašupmi, Lisl og Leo Eitingers pris (2006).

Son lea miellahttu čuovvovaš akademijaserviin: Suomalais-Ugrilainen Seura (1987 rájes), Det Norske Vitenskaps-Akademi (1993 rájes) ja Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (2000 rájes).

Lassin buot dáidda doaimmaide lea son nagodan doalahit árbevirolaš

máhtuidis maid mánnán lea oahppan bajásšattadettiin Ávževuomis. Mánná-
vuodaoahppu lea maiddá stuora ávkin dál go son lea mielde ovddideamen
Ealát-prošeavtta, mii lea stuora dutkanprošeakta polarjagiáŋgirusšama olis
mas árbevirolaš máhttu váldo vuhtii dutkamis.

Ja de heive loahpahit Niillas-edno vuogas sániiguin maid son ovdanbuvttii
Ole Heandaraga Bassi Ovlá gudnemearkka doaluin golggotmánu 30.
beaivvi 2006:

Lean jurddašan ahte gávdno go hal dákkár profesora mis šat Norggas, gii
máhtá juohkelágaš sámi bargguid. Son máhtá bures sihke boazobargguid
ja dálubargguid ja lea earenoamáš olmmoš.

Kristine Nystad lea čohkken dieđuid ja govaid.

Ole Heandarát lengesta vuojána. Govva: Lajla Mattsson Magga.

Gáldut

Girjjálašvuohta

Doai 'bmačil'gehus 1975. Diedot 1/1976. Guov'dagæi'dno: Sámi Institut'ta.

MAGGA, OLE HENRIK 2006: Samisk aktivist i 40 år. Intellektuell selvbiografi. – *Samtiden* 2/2006.

Njálmmálaš gáldut

Gaup, Káren Elle 2007

Helander, Kaisa Rautio 2007

Helander, Nils Øivind 2007

Magga, Lajla Mattsson 2007

Utsi, Mai Britt 2007

Eará gáldut

Gaup, Ánte Mikkel 2006 = Sárdni Ole Heandaraga Bassi Ovlá bálkkašumi doaluin Guovdageainnu kulturviesus 30.10.2006.

Magga, Ole Henrik 2007 = Professor dr.philos. Ole Henrik Magga Curriculum Vitae 2007.

Skum, Nils Mathisen 2006 = Sárdni Ole Heandaraga Bassi Ovlá bálkkašumi doaluin Guovdageainnu kulturviesus 30.10.2006.

Vindorum, Egil 2006 = Sárdni Ole Heandaraga Bassi Ovlá bálkkašumi doaluin Guovdageainnu kulturviesus 30.10.2006.

Davvisámegiela distributiiva cealkagat

PEKKA SAMMALLAHTI

1. Láidehus

Davvisámegiela ng. distributiiva cealkagat ja daid siskkáldas čatnangaska-vuođat leat unnán leamaš sáhkkan gielladieđalaš girjjálašvuodas, ja dieđut daid birra gávdnojit measta dušše sátnegirjjiid ovdamearkkain (omd. Nielsen 1934: 125–127, 249–250 s.vv. *goab’bâg*, *goab’bage*, *guttig*, *guttige*). Distributiiva cealkkan gohčodan dás dakkár cealkagiid main muhtin gihpu, dábálaččat subjeakta, sisttisdoallá distributiiva kvantifiserema (Sammallahti 2005: 37, 166–168, 232–233). Gohčodan dákkár gihpuid distributiiva gihppun.

Distributiiva kvantifiseren almmuhuvvo davvisámegielas distributiiva pronomeniin (omd. *guhtege*, *goabbáge*) mii sáhtá leat distributiiva gihpu oaivesátnin, omd. ***Guhtege mis válddii vuojánis ~ Mis guhtege válddii vuojánis***, dahje kvantifiserensatellihttan, omd. *Mii guhtege oaččuimet oasi dan ealus ~ Mii oaččuimet guhtege oasi dan ealus*. Mañjlágan ovdamearkkain distributiiva pronomen láve gáidat dan sánis man dat kvantifisere (ovdamearkacealkagis oaivesátni *mii*, dependeanta *guhtege*). Ovdditlágan dáhpáhusain gihppu láve bissut čoahkis (ovdamearkacealkagis oaivesátni *guhtege*, dependeanta *mis*). Dás geahčadan dakkár distributiiva gihpuid main lea distributiiva pronomen apposišuvdnan.

Cealkaga predikáhtor ii dákkár dáhpáhusain ráddje distributiiva pronomena geavaheami iige morfologijja. Nuppe dáfus dušše dakkár sátni mii referere unnimustá guovtti oruhii, sáhtá kvantifiserejuvvot distributiiva pronomeniin. Ovttas kvantifiserejuvvon sáni ja distributiiva pronomena kongruenssain dát iešvuodat čájehit čielgasit, ahte distributiiva pronomen lea kvantifiserejuvvon sáni (nomena dahje pronomena) dependeanta iige omd. predikatiiva man vearba nammada: *Áddjá attii daidda guhtiige oasi ealustis*, *Dain lei guđesge miella vuolgit Mázi, Daid guđege áigumuš lei njuovvat*

ronu, Mun áigon humeštít daiguin guđiinge jna. Distributiiva pronomena oaivesátni ii dárbbáš leat mánggaidlogus, muhto sáhttá leat dakkár substantiiva go *gázzi, joavku* dahje *golmmas* mat čujuhit mángga oruhii. Dákkár distributiiva gihppu lea mánggaidlogu predikáhtora subjeaktan, omd. *Áhku gázzi bohte guhtege fatnasiin*. Ovttaidlogu predikáhtor ii nammat distributiiva gihpu subjeaktan, omd. **Áhku gázzi bođii guhtege fatnasiin*.

Substantiiva dahje ii-distributiiva pronomen (omd. persovdnapronomenat *moai, dii, dat*, eksoforalaš pronomenat *dát, duot, diet*, endoforalaš pronomen *dat*) mii lea distributiiva gihpu oaivesátnin, čujuha **distributiiva jovkui**. Dán joavkkus leat fas **distributiiva ovttagat** maidda čujuha distributiiva pronomen, omd. *goabbáge* (guokte distributiiva ovttaga) dahje *guhtege* (eambo go guokte distributiiva ovttaga). Distributiiva ovttagat bealsteaset sistisdollet **lahtuid**, maid lohku čujuha distributiiva pronomeniid lohku: *goabbáge, guhtege* (distributiiva ovttagas lea okta lahttu), *goappátge, guđetge* (distributiiva ovttagas lea eanet go okta lahttu). Čuovvovaš ovdamearkkain lea distributiiva joavku oaniduvvon DJ, distributiiva ovttagat DO ja distributiiva ovttaga lahttu L; nummir DO manjis muitala distributiiva ovttagaid logu (2 dahje >2 = eanet go guokte) ja L manjis distributiiva ovttaga lahtuid logu (1 dahje >1 = eanet go okta):

Dat vieččaiga goabbáge áittis suoidnefiera.

(DJ = guovttis; DO 2, L 1)

Dat ceggejedje goappátge lávu.

(DJ = mánggas; DO 2, L >1).

Dat vižže guhtege áittis suoidnefiera.

(DJ = mánggas; DO >2, L 1).

Dat ceggejedje guđetge lávu.

(DJ = mánggas; DO >2, L >1).

Dán čállosis čilgen distributiiva cealkagiid iešvuodaid ja variašuvnna eanas gieddebargomateriála veagas. Čállojuvvon teavsttain lea oalle váttis gávdnat ovdamearkkaid.

2. Čatnan

Čatnan dárkkuha koreferentialitehta eavttuid dahjege daid eavttuid maid mielde seamma dadjosa dahje cealkaga celkosat (gihput, sánit dahje morfemat) čujuhit seamma entitehtii mii gohčoduvvo dain oktavuodain referentan.

Cealkaga dahje oassecealkaga siste lea gažaldat persovdnagehčosiid, oamastangehčosiid, persovdnapronomeniid, refleksiivapronomena (*iehčan, iežat* jna.) ja resiprohkapronomeniid (*nuppiska*) dahje -celkosiid (*goabbat guoimmiska, nubbi nuppi* jna.) koreferentialitehtas korreláhtain (dábálaččat cealkaga subjeakta dahje objeakta): daddjojuvvo ahte korreláhta čatná daid morfemaid dahje gidde daid refereansa dahje ahte dat gávdnet refereanssaset korreláhta bakte. Vulobeale ovdamearkkain koreferentialitehta lea čájehuvvon vuolleindeavssain (omd. x_i):

Máhtte_i válddii lávkka-s_j. Máret_i logai Máhtte_j váldán lávkka-s_j
(oamastangeažus)

Máhtte_i ii dovdda iežas_i. Máhtte_i logai iežas_i muitit ášši.
(refleksiivapronomen)

Máhte guovttos Márehiin_i attiiga goabbat guoibmáseaskka_i skeaŋkka.
Dat dáhtui munno addit goappat guoibmáseame ándagassii.
Munnos lea goappásge guoibmáme govva.

Moai oahpaima nubbi nuppis.
(resiprohkacealkkus/-pronomen)

Mon_i lea-n_i okta sápmelaš, guhte lea-n_i bargan visot sámi bargguid.
(persovdnapronomen, relatiivacealkaga
predikáhtora persovdnageažus)

Muhtimin lea refleksiiva- ja resiprohkadáhpáhusain guovttegeardásaš anaforá, nu ahte subjeakta čatná maŋit pronomena ovddit pronomena bakte, omd. *Máhtte_i logai iežas_i oaidnán iežas_i dan speadjalis* ja *Máhte guovttos_i Márehiin dáhtuiga goabbat guoimmiska_i váldit goappat guoimmiska_i gova.*

Oamastangehčosat, refleksiivapronomen ja resiprohkacelkosat gávdnet refereanssaset subjeavtta dahje objeavtta refereansa bakte ja gohčoduvvojit anaforalaš cealkkusin. Doaba anaforá geavahuvvo sihke gáržžit mearkkašu-

mis cealkaga siskkáldas gaskavuodaid birra (dego dás) ja viiddit mearkašumis mii gokčá buot daid dáhpáhusaid main pronomen dahje eará cealkkus gidde iežas refereansa muhtin eará sáni bakte das beroškeahhtá, leago dát sátni seamma cealkagis, seamma dadjosis vai eará dadjosis.

Dakkár dáhpáhusaid main váldocealkaga hupman- dahje jurddašanvearba subjeakta čatná objeaktacealkaga lahtu (omd. *Máhtte_i logai, ahte son_i boahtá*), gohčodan árbevirolaš vuogi mielde logoforán; logoforás lea álo gažaldat muhtin olbmo replihka dahje jurdaga heiveheamis oalgecealkagii (omd. *Máhtte logai, ahte son boahtá < Máhtte logai: «Mun boadán.»*). Eará dáhpáhusat main refereansagiddejeaddji sátni lea ovddabealde muhtin eará cealkagis dahje dadjosis (omd. *Máhtte_i bođii. Dat_i lei nu váiban*), gohčoduvvojit dás endoforán.

3. Anaforalaš oamastangehčosat

Davvisámegiela ng. anaforalaš oamastangehčosat čatnasit fokuspartisipántaide, subjektii (omd. *Máhtte_i manai báikás-is_i; Mun_i ledjen goahtá-n_i luhtte*; oktavuohta lea dás čájehuvvon indeavssain *i*) dahje dihto eavttuid mielde objektii (omd. *Mun dolvon Máhte_i báikás-is_i*).

Eará oamastangeažuskategoriijat leat a) eksoforalaš dahjege deiktalaš oamastangehčosat mat čujuhit ságastallandilálašvuhtii (omd. *Máhtte bođii eadná-n_i lusa*; «*Badján mu váibmo-n_i ja geahča...*»), ja b) endoforalaš oamastangehčosat mat čujuhit teavstta siskkobeallai muhto cealkaga olggo-beallai (omd. *Máhtte_i bođii ikte. Eadni-s_i bođii odne; Máhtte_i logai, ahte eadni-s_i boahtá ihttin*).

Sihke eksoforalaš ja endoforalaš oamastangehčosat laktásit ovddageahčen fuolketearpmaide (*eadná-n_i, eadni-s_i, oabbá-me_i, viellja-s_i* jna.), muhto vokatiivvain (gč. kapihttal 8. Cealkkalasážat) maiddá omd. namaide ja olbmo namahusaide (*Inggáz-an_i, Beastá-met_i, ustibažža-n_i, hearrá-met_i*; vrd. Nielsen 1926: 117–118).

Anaforalaš oamastangehčosiin fas ii leat dákkár ráddjehus: dat sáhttet laktásit makkár substantiivvaide beare, omd. *Máhtte válldii vuoján-is_i; Máhtte ii váidalan geafivuoda-s_i*.

Subjeakta sáhtttá čatnat vearbba buot dependanttaid anaforalaš oamastangehčosiid gitta objektacealkkavástaga subjeavtta rádjai, omd.

Máhtte_i válddii vuoján-is_i. (objeakta)
Máhtte_i oinnii Niillasa_i buktime lávkkas_i. (objeakta)
Máhtte_i doalvvui mu báikás-is_i. (mearrestatutiiva)
Máhtte_i bihkkadii fatnasa duodjevisttist-is_i. (báikeadjunktiiva)
Máhtte_i jurddašii váldit lávkkas_i. (infinihttapredikatiivva objeakta)
Máhtte_i gohčui mu buktit lávkkas_i. (infinihttapredikatiivva objeakta)
Máhtte_i oinnii vielja-s_i boahtime. (objektacealkkavástaga subjeakta)

Finihttavearbba subjeakta ii goit oro sáhttime čatnat cealkkavástaga objeavtta oamastangehčosa, omd. *Máhtte_i oinnii Niillasa buktime su_i lávkkas* (vrd. *Máhtte oinnii Niillasa_i buktime lávkkas_i*). Juos cealkagis ii leat persovnnalaš subjeakta, anaforalaš oamastangehčosa sáhtttá čatnat, vásihanpartisipánta dahje hálddašanstatutiiva, omd. *Máhtes_i lei jurdda bidjat girjji lávkkas-is_i*; *Márehis_i lei Máhte vuodjengoarta giedast-is_i*. Muhtin guovlluin maiddái eaiggátpartisipánta sáhtttá čatnat subjeavtta anaforalaš oamastangehčosa, omd. *Dain_i lea vuoigatvuohta-set_i*.

Objeakta sáhtttá čatnat dušše oblikutiivvaid anaforalaš oamastangehčosiid, omd. *Mun dolvon Máhte_i báikás-is_i* (mearrestatutiiva), *Mun dáhtton Máreha_i buktit lávkkas_i* (infinihttapredikatiivva objeakta), muhto ii adjunktiivvaid oamastangehčosiid, omd. *Mun humahin Máhte_i su_i duodjevisttis (su duodjevisttis* lea báikeadjunktiiva mii sajušta olles dilálašvuođa; vrd. *Mun oidnen (láseráigge) Máhte_i (su) duodjevisttist-is_i* mas *(su) duodjevisttistis* lea báikestatutiiva ja sajušta dušše *Máhte* muhto ii *mu*). Passiivacealkagiid nominatiivahápmásaš partisipántii guoská seamma ráddjehus, ja cealkagis *Máhtte oidnojuvvui aiddo dalle duodjevisttistis* lokatiivagihppu lea statutiiva ja sajušta dušše *Máhte* iige adjunktiiva mii sajušta olles dilálašvuođa oktan oasseváldiiguin. Cealkka **Máhtte báhččojuvvui duodjevisttistis* fas lea eahpegiellaoahpalaš juos lea sáhka *Máhte* duodjevisttis, dasgo *duodjevisttistis* lea adjunktiiva man oamastangehčosa *Máhtte* ii sáhte čatnat, muhto cealkka *Máhtte báhččojuvvui duodjevistásis* lea giellaoahpalaš, dasgo *duodjevistásis* lea statutiiva ja sajušta dušše *Máhte* muhto ii dan gii bázii. Dáid sáhtttá veardidit aktiivacealkagiidda: cealkagis *Ándde bázii Máhte duodjevisttistis* oamastangeažus *-is* gullá adjunktiivii mii sajušta olles dilálašvuođa, ja dan čatná subjeakta *Ándde* muhto ii objeakta *Máhte*; cealkagis *Ándde bázii*

Máhte duodjevistásis oamastangeažus gullá fas statutiivii mii sajušta dušše dilálašvuoda muhtin entitehta muhto ii olles dilálašvuoda, ja dan čatná subjeakta dahje objeakta dan mielde, goappá – *Ándde* vai *Máhte* – duodjevisttis lea sáhka.

Dán ráddjehusa mielde passiivacealkagiid nominatiivahápmásaš partisipánta galggašii adnojuvvot objeaktan iige – dego dábálaččat – subjeaktan. Dát lea lunddolaš dan dáfus, ahte go kontrásta subjeavtta ja objeavtta gaskkas váilu, objeavtta ii dárbbáš merket kásusgehčosiin. Dihtolágan cealkagiin lea dasa lassin vejolaš válljet, merkejuvvogo subjeakta kásusgehčosiin vai ii, omd. *johka dulvvai* ~ *joga dulvvai*. Muđuike livččii buoremus atnit subjeavtta ja objeavtta semantihkalaš doaban ja earuhit daid nominatiivva ja akkusatiivva doahpagis. Dássázii lea leamaš vuohkin namuhit subjeavtta ja objeavtta semantihkalaš dásis ageansan ja patieansan, muhto seammás lea leamaš bággu miedihit, ahte dát namahusat eai dárkkut dábálaš semantihkalaš rollaid; dán mokaárdallamis beassá, go atná subjeavtta semantihkalaš doaban. Lea diedusge duohta, ahte vuodđovearbaid subjeavtta dábáleamos rolla lea DAHKKI (ageansa) ja objeavtta fas ČUOZÁHAT (patieansa), muhto goappašagain leat olu eará semantihkalaš rollat maiddá.

Transitiivavearbbain suorggiduvvon kausatiivavearbbain (terminologijja hárrái gč. Sammallahti 2005: 72–82) mat juo argumeantaráhkadusa dáfus spiehkkasit eará vearbbain, leat maiddá earálgan čatnangaskavuodát go eará vearbbain. Kuratiivavearbaid suorggiduvvon dependeansa geažil maiddá dahkkipartisipánta man kásusin nuortan lea illatiiva muhto mii oarjin lea dávjá akkusatiivvas, sáhtta čatnat objeavtta, ávkašuvvanpartisipántta ja statutiivva anaforalaš oamastangehčosa, omd. *Mun goaruhin Márehii/Máreha_i gávtti-s_i; Máret_i oasttihii Máhtti/Máhte_j biepmu alcces-is_{ij}; Máret_i oasttihii Máhtti/Máhte_j beavddi stohpos-is_{ij}*. Persuasiiva kausatiivavearbaid vásihanpartisipánta, mii maiddá vástida vuodđovearbba subjeavtta, sáhtta čatnat objeavtta oamastangehčosa, omd. *Mun dovdáhin Máhte-áddjubii_i bealljemearkka-s_i*.

Transitiivvalaš vuodđovearbbas suorggiduvvon kausatiivavearbaid goalmát kategorijjan leat agenttiiva adversatiiva kausatiivavearbbat. Daid dahkkipartisipánta ii bealistis sáhte čatnat objeavtta oamastangehčosa, vaikko dahkkipartisipánta vástidage vuodđovearbba subjeavtta, omd. **Mii suoláduhtiimet Máhtti_i hearggi-s_i*. Sivva dása lea, ahte subjeavtta seman-

tihkalaš rolla lea dákkár cealkagiin VÁSIHEADDJI, iige dahku sáhte čuohecit subjektii minddar go dainna eavttuin, ahte subjeavttas ja objeavttas lea earenoamáš gaskavuolta omd. nu ahte objeavtta refereanta gullá subjeavtta referentii. Adversatiiva kausatiivacealkka *Mii_i suoláduhtiimet Máhttii hear-gá-met_i*, deavdá dán eavttu ja lea danin giellaoahpalaš.

Sivva lea nappo semantihkalaš, ja seamma siva geažil maiddá dilálaš-vuolta mii almmuhuvvo cealkagiin *Máhte_i suoládii mis hearggi-s_p*, lea semantihkalaččat veadjemeahttun dakkár dáhpáhusas mas sátni *mis* almmuha VÁSIHEADDJI (iige HÁLDDAŠEADDJI). Eahpegiellaoahpalaččat leat seamma sivas maiddá dakkár adversatiiva kausatiivacealkagat go **Niillas doške-hii Márehii Máhte sealgái* dalle go subjeakta *Niillas* lea VÁSIHEADDJI ja čuožáhatpartisipánta *sealgái* ferte danin gullat *Niillasii* iige *Máhttii* (kuratiivvalažžan dát cealkka livččii giellaoahpalaš dasgo dalle subjeakta ii leat VÁSIHEADDJI muhto DAHKKI). Orru leame váttis gávdnat strukturála siva mii buorebut go semantihkalaš sivva čilgešii dán erohusa mii lea agenttiiva adversatiiva kausatiiva vearbbaid ja kuratiiva- ja persuasiiva kausatiivavearb-baid gaskkas. Strukturála čilgehusat leat diedusge álo vejolaččat, muhto dalle iešgudetlágan ráhkadusaid ferte ásahtit seamma olu go semantihkalaš kategoriijaid, ja dalle strukturála čilgenvuohki mii ovdamearka dihte generatiiva giellaoahpas lea váldoviggamuššan, lea guorus ja dušše dahká áššiid mohkkábun go dat duohtavuodas leat. Strukturála giellateoriijaid, earenoamážit generatiiva giellaoahpa, spekulatiivavuolta vuhtto maiddá dakko bakte, ahte lahkonanvuogit leat mearehis olu, daid erohusat leat hui stuorrát ja dat nuppástuvvet oppa áiggi nu ahte muhtin jagi boares govvá-dusaid juogo eai šat máhte lohkat dahje daid sisdoallu lea šaddan oalát irrelevántan (vrd. McCawley 1999). Eanemus orru leame bastevas árvo dakkár realisttalaš dutkamiin main sániid gaskavuodát ja iešvuodát dutko-juvvojit njuolgga, almmá spekulášuvnnaid haga dan hárrái, leatgo cealkagiin suollemas elemeanttat maid oktage ii sáhte goassege gullat dahje oaidnit. Earenoamáš buorre ovdamearka realisttalaš gielladutkamis lea Ole Henrik Magga infinitiivamonografiija jagis 1986 (Magga 1986).

Ovdalis dovddahuvvui, ahte subjeaktasátni dat čatná anaforalaš oamastangehčosiid omd. dakkár cealkagiin go *Máhte_i manai báikás-is_i*. Dát lea maid generatiiva giellaoahpa oaidnu, muhto sámegeiela vuodul lea goit čielggas, ahte dát ii leat áibbas duohta. Maiddá subjeavttahis cealkagiin oamastangehčosat leat seamma láhkai čanolaččat, omd. *Mana_i báikás-at_i*;

Manne-n, *báikás-an*. Maiddá dakkár subjeakta mas ii leat refereansa ja mii danin ii sáhte almmuhuvvot sierra sániin, sáhtttá čatnat objeavtta, omd. *Dalle ii leat eará ráđđi go váldit lávkka-s ja vázzilit*. Dákkár dáhpáhusaid ii oro sáhttime čilget dušše beare *pro-drop*-dáhpáhusan dego generatiiva giel-laoahpas lávejit (gč. omd. Haegeman 1994: 454–462, Cardinaletti 1997).

Oamastangehčosiid čatnama duogážin lea seamma iešvuohta mii dagaha, ahte fokuspartisipánttaid – sámezielas subjeavtta – lohku ja persovdna oidnojit maiddá vearbba sojahanmorfologijias (vrd. Sammallahti 2005: 192–193). Sámezielain dát guoská dušše subjektii, muhto mángga fuolkezielas maiddá objeavtta formála iešvuođat dahje oassi dain (omd. samojedagielain objeavtta lohku, ungaragielas muhtin muddui maiddá persovdna) merkejuvvojit vearbba finihtsojahussii.

Generatiiva giellaoahpas oamastangehčosiid ja eará anaforalaš elemeanttaid čatnan govviduvvo nu, ahte omd. subjeaktasáni iešvuođat stivrejit anaforalaš elemeanttaid (refleksiiva- ja resiprohkapronomeniid, oamastangehčosiid) ng. *m-command*-gaskavuođa geažil (mii oanehaččat mearkkaša dán dáhpáhusas, ahte subjeakta stivre anaforalaš elemeantta dalle, go dat lea cealkaga kategorijastruktuvrras dihto sajis anaforalaš elemeantta ektui; gč. omd. Haegeman 1994: 137).

Dán oainnu vuodđun lea diedusge engelasgiella mas subjeaktasáni lea (measta) álo mielde ja vearbba sojahuš lea rudimentára. Sámegiella ovtta mánggaiguin eará gielaiiguin čájeha čielgasit, ahte jearaldagas ii leat dušše subjeakta- dahje objeaktasáni vuoibmi stivret anaforalaš elemeanttaid muhto čiekŋalet oktavuoha masa gullet vearbba persovdnagehčosiid, subjeavtta, objeavtta ja oamastangehčosiid identitehta, lohku ja persovdna: buot dáid stivrejit predikáhtora identitehtasárgosat.

Seamma ládje lea diedusge oblikutiivvaid (statutiivvaid ja predikatiivvaid) buohta: ii daidge hárrái sáhte dadjat, ahte aiddo subjeakta- dahje objeaktasáni dat čatná oblikutiivvaid oamastangehčosiid muhto ahte oamastangehčosiid čatnama stivrejit aiddo dát predikáhtora identitehtasárgosat mat maiddá stivrejit subjeavtta ja objeavtta morfologijia ja dáid kongrueansa predikáhtoriin.

Generatiiva giellaoahpas leat ovttagardán formalismmat čilget subjeavtta ja

predikáhtora kongrueansa ja dan, mot subjeakta čatná cealkaga anaforalaš morfemaid. Objeavtta ja predikáhtora kongrueansa ja dat, mot objeakta čatná aiddo statutiivvaid ja predikatiivvaid anaforalaš morfemaid, orru goit leame problemáhtalaš ain juo dakkár dáhpáhusain main objeakta gullá ng. *small clause*-konstituentii (iige leat njuolgga vearbba vuloš) dahje váilu oalát, dego omd. ungaragiela cealkagiin *Okosnak tartlak* 'Anán du fitmadin' (*okosnak* 'fitmadin', *tartlak* 'mun anán du') ja *Viszlek a szobádba* 'Mun doalvvun du latnjasat' (*viszlek* 'mun-doalvvun-du', *a* 'definihtta artihkkal', *szobádba* 'latnjasat').

4. Distributiiva cealkagat

Distributiiva cealkagiin oamastangehčosiid čatná distributiiva gihppu mas lea dependeantan distributiiva pronomen *goabbáge/goabbánai*, *giige/giinai/giijai*, *iešgiige/iešgiinai/iešgiijai*, *guhtege/guhtenai* dahje *iešguhtege/iešguhtenai*, omd. *Dat válde guhtege lávkkas*, *Dat válddiiga goabbáge lávkkas*.

Distributiiva gihppu referere nuppe dáfus oaivesániinis jovkui (ovdamearkacealkagis sátni *dat*) ja nuppe dáfus dependeanttainis distributiiva ovttadagaide mat jovkui gullet (ovddit bihtá ovdamearkacealkagiin sánit *guhtege* ja *goabbáge*). Dáin ovttadagain sáhttet leat okta, guokte dahje eanet lahtut. Juos distributiiva ovttadagas lea okta lahttu, dependeantan leat ovttaidlogu pronomenat *goabbáge*, *guhtege* jna.; juos lahtut leat eambo, dependeantan leat mánggaidlogu pronomenat *goappátge*, *guđetge* jna. Go mángga lahtu ovttadagat leat joavkkus guokte, geavahuvvo pronomen *goappátge* (omd. *Dat válde goappátge lávkkaset*), juos eanet go guokte, geavahuvvo pronomen *guđetge* (omd. *Dat válde guđetge lávkkaset*).

Cealkagat mat gusket guovtti dahje golmma lahtu ovttadagaide leat hui vuorjjit, ja danin gielladovdu ii daid guovdu álo daja nu olu.

Dán ášši čielggadeami várás dahkkon gieddebargguid mielde olbmuid giellavuogit juohkásit golmma sadjái dan mielde, leatgo dain distributiiva oamastangehčosat ja main persovnnain dát distributiiva oamastangehčosat geavahuvvojit (informántan leat leamaš logemađe olbmot Anáris, Eanodagas ja Ohcejogas, muhto maidái iežá guovlluin leat boarráset giellaávdnasat).

Vuosttaš joavkkus leat distributiiva oamastangehčosat buot persovnnain; dán jovkui orrot gullame dušše boarráseamos idioleavttat (riegádan ovdal jagi 1930). Nuppi joavkkus distributiiva oamastangehčosat leat goalmát persovnnas, ja goalmát joavkkus distributiiva oamastangehčosat váilot; dát idioleavttat ovddastit buot sohka buolvvaid.

I. Giellavuogis leat distributiiva oamastangehčosat buot persovnnain. Distributiiva ovttaga lahtuid lohku mearrida oamastangehčosa logu, muhto dat lea álo goalmát persovnnas das fuolakeahttá mii lea distributiiva gihpu oaivesáni persovdna. Dán joavkku idioleavttain ii heive dadjat **Mii válddiimet guhtege lávkamet* iige **Mis lei guđesge iežamet lávka* danin go lávkkat eai leat 'min' buohkaid muhto guđege olbmos lea dušše iežas lávka. Seamma oamastangaskavuoda geažil dán idioleavttain ii heive dadjat **Dat válde guhtege lávkkaset* iige **Dain lei guđesge iežaset lávka*, dasgo guđesge lea dušše iežas iige 'sin' buohkaid lávka. Dáhpáhusat juohkásit golmma sadjái dan mielde, galle lahtu distributiiva ovttagas leat:

A. Guđege distributiiva ovttagahkii gullá dušše okta lahttu (dábálaččat olmmoš). Joavkkus (a) lea distributiiva ovttaga lahtus okta lávka mii gullá dušše sutnje; joavkkus (b) leat distributiiva ovttaga lahtus máŋga lávka mat gullet dušše sutnje, omd.

a. *Dat válde guhtege lávka-s.*

Dat válddiiga goabbáge lávka-s.

Mii válddiimet guhtege lávka-s.

Moai válddiime goabbáge lávka-s.

Dain lei guđesge ieža-s lávka.

Mis lei guđesge ieža-s lávka.

Munnos lei goappásge ieža-s lávka.

b. *Dat válde guhtege lávka-id-is.*

Dat válddiiga goabbáge lávkkaid-is.

Mii válddiimet guhtege lávkkaid-is.

Moai válddiime goabbáge lávkkaid-is.

Dain ledje guđesge ieža-s lávkkat.

Mis ledje guđesge ieža-s lávkkat.

Munnos ledje goappásge ieža-s lávkkat.

B. Guđege distributiiva ovtadahkii gullet guokte lahtu (dábálaččat olbmot). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtuin okta lávka mii gullá sudnuide oktasáččat; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtuin máŋga lávka mat gullet sudnuide oktasáččat, omd.

- a. *Dat válde guđetge lávka-ska.*
Dat válde goappátge lávka-ska.
Mii válldiimet guđetge lávka-ska.
Mii válldiimet goappátge lávka-ska.

Dain lei guđiinge ieža-ska lávka.
Mis lei guđiinge ieža-ska lávka.
Mis lei goappáinge ieža-ska lávka.

- b. *Dat válde guđetge lávkkaid-easkka.*
Dat válde goappátge lávkkaid-easkka.
Mii válldiimet guđetge lávkkaid-easkka.
Mii válldiimet goappátge lávkkaid-easkka.

Dain ledje guđiinge ieža-ska lávkkat.
Mis ledje guđiinge ieža-ska lávkkat.
Mis ledje goappáinge ieža-ska lávkkat.

C. Guđege distributiiva ovtadahkii gullet eanet go guokte lahtu (dábálaččat olbmot). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtuin okta lávka mii gullá sidjiide oktasáččat; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtuin máŋga lávka mat gullet sidjiide oktasáččat, omd.

- a. *Dat válde guđetge lávka-set.*
Dat válde goappátge lávka-set.
Mii válldiimet guđetge lávka-set.
Mii válldiimet goappátge lávka-set.

Dain lei guđiinge ieža-set lávka.
Mis lei guđiinge ieža-set lávka.
Mis lei goappáinge ieža-set lávka.

- b. *Dat válde guđetge lávkkaid-easet.*
Dat válde goappátge lávkkaid-easet.
Mii válldiimet guđetge lávkkaid-easet.
Mii válldiimet goappátge lávkkaid-easet.

Dain ledje guđesge ieža-s lávkkat.
Mis ledje guđesge ieža-met lávkkat.
Munnos ledje goappásge ieža-me lávkkat.

- B. Guđege distributiiva ovtadahkii gullet guokte lahtu (dábálaččat olbmot). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtuin okta lávka mii gullá sudnuide oktasáččat; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtuin máŋga lávka mat gullet sudnuide oktasáččat, omd.

- a. *Dat válde guđetge lávka-ska.*
Dat válde goappátge lávka-ska.
Mii vállddiimet guđetge lávka-met.
Mii vállddiimet goappátge lávka-met.
- Dain lei guđiinge ieža-ska lávka.*
Mis lei guđiinge ieža-met lávka.
Mis lei goappáinge ieža-met lávka.
- b. *Dat válde guđetge lávkkaid-easkka.*
Dat válde goappátge lávkkaid-easkka.
Mii vállddiimet guđetge lávkkaid-eamet.
Mii vállddiimet goappátge lávkkaid-eamet.
- Dain ledje guđiinge ieža-ska lávkkat.*
Mis ledje guđiinge ieža-met lávkkat.
Mis ledje goappáinge ieža-met lávkkat.

- C. Guđege distributiiva ovtadahkii gullet eanet go guokte lahtu (dábálaččat olbmot). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtuin okta lávka mii gullá sidjiide oktasáččat; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtuin máŋga lávka mat gullet sidjiide oktasáččat, omd.

- a. *Dat válde guđetge lávka-set.*
Dat válde goappátge lávka-set.
Mii vállddiimet guđetge lávka-met.
Mii vállddiimet goappátge lávka-met.
- Dain lei guđiinge ieža-set lávka.*
Mis lei guđiinge ieža-met lávka.
Mis lei goappáinge ieža-met lávka.

- b. *Dat válde guđetge lávkkaid-eset.*
Dat válde goappátge lávkkaid-eset.
Mii válldiimet guđetge lávkkaid-eamet.
Mii válldiimet goappátge lávkkaid-eamet.
- Dain ledje guđiinge ieža-set lávkkat.*
Mis ledje guđiinge ieža-met lávkkat.
Mis ledje goappáinge ieža-met lávkkat.

III. Giellavuogis eai leat distributiiva oamastangehčosat. Oamastangeažus lea seamma logus ja persovnnas go korreláhta oaivesátni. Dáin idioleavttain heive dadjat sihke *Mii válldiimet guhtege lávka* mat *Dat válde guhtege lávkkaset*, dasgo oamastangehčosat eai válde vuh-tii distributiiva kvantifiserema.

A. Guđege distributiiva ovtadahkii gullá dušše okta lahttu (dábálaččat olmmoš). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtus okta lávka mii gullá dušše sutnje; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtus máŋga lávka mat gullet dušše sutnje, omd.

- a. *Dat válde guhtege lávka-set.*
Dat válldiiga goabbáge lávka-ska.
Mii válldiimet guhtege lávka-met.
Moai válldiime goabbáge lávka-me.
- Dain lei guđesge ieža-set lávka.*
Mis lei guđesge ieža-met lávka.
Munnos lei goappásge ieža-me lávka.
- b. *Dat válde guhtege lávkkaid-eset.*
Dat válldiiga goabbáge lávkkaid-easka.
Mii válldiimet guhtege lávkkaid-eamet.
Moai válldiime goabbáge lávkkaid-eame.
- Dain ledje guđesge ieža-set lávkkat.*
Mis ledje guđesge ieža-met lávkkat.
Munnos ledje goappásge ieža-me lávkkat.

B. Guđege distributiiva ovtadahkii gullet guokte lahtu (dábálaččat olbmot). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtuin okta lávka mii gullá sudnuide oktasaččat; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtuin máŋga lávka mat gullet sudnuide oktasaččat, omd.

- a. *Dat válde guđetge lávkka-set.*
Dat válde goappátge lávkka-set.
Mii vállddiimet guđetge lávka-met.
Mii vállddiimet goappátge lávka-met.
- Dain lei guđiinge ieža-set lávka.*
Mis lei guđiinge ieža-met lávka.
Mis lei goappáinge ieža-met lávka.
- b. *Dat válde guđetge lávkkaid-easet.*
Dat válde goappátge lávkkaid-easet.
Mii vállddiimet guđetge lávkkaid-eamet.
Mii vállddiimet goappátge lávkkaid-eamet.
- Dain ledje guđiinge ieža-set lávkkat.*
Mis ledje guđiinge ieža-met lávkkat.
Mis ledje goappáinge ieža-met lávkkat
- C. Guđege distributiiva ovtadakhii gullet eanet go guokte lahtu (dábálaččat olbmot). Joavkkus (a) lea distributiiva ovtadaga lahtuin okta lávka mii gullá sidjiide oktasaččat; joavkkus (b) leat distributiiva ovtadaga lahtuin máŋga lávka mat gullet sidjiide oktasaččat, omd.
- a. *Dat válde guđetge lávkka-set.*
Dat válde goappátge lávkka-set.
Mii vállddiimet guđetge lávka-met.
Mii vállddiimet goappátge lávka-met.
- Dain lei guđiinge ieža-set lávka.*
Mis lei guđiinge ieža-met lávka.
Mis lei goappáinge ieža-met lávka.
- b. *Dat válde guđetge lávkkaid-easet.*
Dat válde goappátge lávkkaid-easet.
Mii vállddiimet guđetge lávkkaid-eamet.
Mii vállddiimet goappátge lávkkaid-eamet.
- Dain ledje guđiinge ieža-set lávkkat.*
Mis ledje guđiinge ieža-met lávkkat.
Mis ledje goappáinge ieža-met lávkkat

Distributiiva gihppu lea dábálaččat subjeakta dahje eaiggátpartisipánta, muhto eará partisipánttat leat maid vejolaččat, omd. *Dat dolvo min iešguđe-ge báikás-is/báikás-eamet* (objeakta), *Dat válde mis guđesge sabehiiddi-s/sabehiiddá-met* (ávkašuvvanpartisipánta) jna.

Kvantifiserejeaddji pronomeniid oanehis nominatiivahámit *goabbat*, *guhtet* geavahuvvojit earenoamážit dalle, go nomengihpus ii leat oamastangeažus, omd. *Dat válddiiga goabbat lávka*, *Dat vulge guhtet fatnasiin*, *Bálgás lei suorri ja dat manaiga goabbat suori*.

Beaivválaš giellageavaheamis orru leame muhtin veardde variašuvdna mii ii čága dás čilgejuvvon golmma jovkui, dego distributiiva pronomeniid geavaheamis muđuige, omd. resiprohkalaš cealkagiin: *Dat rávke buore beaivvi guhtet guoimmisteaset ~ guđet guoimmisteaset*. Dát boahtá várra das, ahte distributiiva cealkagat geavahuvvojit oalle hárve ja olbmuid giel-ladovdu daid hárrái ii leat álo nu čielggas earenoamážit dalle, go muhtin eará giella dominere beaivválaš giellabirrasa.

5. Lohppii

Dán čállošis čilgejuvvojit vuos distributiiva cealkagiid válđoiešvuodát ja dat doahpagat mat dárbbášuvvojit daid govvideamis. Dan maŋŋil lea sáhka čatnangaskavuodain, earenoamážit dan dáfus, mot dat vuhttojit oamastangehčosiid geavaheamis ja mot semantihkka stivre oamastangehčosiid geavaheami kausatiivacealkagiin.

Eanas dutkanmateriála lea vižžon gieddebargguin. Dat orru čájeheame, ahte giellageavaheddjiid boarráseamos gearddis korreláhta distributiiva kvantifiseren gáibida buot persovnnain distributiiva oamastangehčosiid mat hámi dáfus leat seammaláganat go goalmát persovnna oamastangehčosat (omd. *Mii válddiimet guhtege lávka-s*). Giellageavaheapmi orru goit nup-pástuvvame, ja sátnegirjjiid duodaštusa mielde vuosttaš lávki eret distributiiva oamastangehčosiin lea válđojuvvon juo čuođi jagi dás ovdal: dalle geavahedje vuosttaš ja nuppi persovnnas ovttalágan oamastangehčosiid das beroškeahtta, gullágo korreláhtii distributiiva kvantifiseren vai ii (omd. *Mii válddiimet guhtege lávka-met*), ja distributiiva gehčosat báhce dušše goalmát persovnnii (omd. *Sii válde guhtege lávka-s*). Dát geavahanvuohki orru dálá gielas leame dábáleamos. Oddaseamos gárggiideami or-

rot ovddasteame dat idioleavttat main oamastangeažus čuovvu álo korreláhta oaivesáni logu ja persovvna (omd. *Mii válddiimet guhtege lávka-met, Sii válde guhtege lávka-set*), iige korreláhta distributiiva kvantifiseren šat vuhtto oamastangehčosiid geavaheamis mainnage lágiin.

Girjjálašvuhta

- CARDINALETTI, ANNA 1997: Subjects and clause structure. – Liliane Haegeman (doaimm.), *The New Comparative Syntax* s. 33–63. London and New York: Longman.
- HAEGEMAN, LILIANE 1994: *Introduction to Government & Binding Theory. 2nd Edition*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- MCCAWLEY, JAMES D. 1999: Newmeyer's cyclic view of the history of generative grammar. – *Journal of Linguistics* 35 s. 151–164. Cambridge University Press.
- MAGGA, OLE HENRIK 1986: *Studier i samisk infinitivsyntaks. I. Infinitiv med akkusativ*. [Guovdageaidnu]: Sámi Instituhtta.
- NIELSEN, KONRAD 1926: *Lærebok i lappisk. I. Grammatikk*. Oslo.
- 1934: *Lappisk ordbok. Bind II*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.

On distributive clauses in North Sami

Distributive clauses contain one or more distributive phrases, i.e. phrases quantified with distributive pronouns such as *goabbat* ‘each (of two)’, *goabbáge* id., *guhtet* ‘each (of more than two)’ and *guhtege* id. The quantified phrases may bind possessive suffixes as in the sentence *Sii válde guhtet vuoján-is* ‘Each of them took his/her driving reindeer’ the phrase *sii...guhtet* ‘each of them’ binds the possessive suffix *-is* ‘his/her’. The studied idiolects fall into at least three categories with respect to their use of distributive possessive suffixes: (A) The oldest generation uses for all persons distributive suffixes which are formally identical with the third person suffixes: *Dii válddiidet guhtet vuoján-is* ‘Each of you took her/his (-is PxSg3) driving reindeer’, *Moai válddiime goabbat vuoján-is* ‘Each of us two took his/her driving reindeer’, *Sii válde guhtet vuoján-is* ‘Each of them took her/his driving reindeer’; (B) The majority of idiolects in all age classes uses distributive suffixes for the third person only: *Moai válddiime goabbat vuoján-eame* ‘Each of us two took his/her (-is PxDu2) driving reindeer’, *Sii válde guhtet vuoján-is* ‘Each of them took her/his (-is PxSg3) driving reindeer’; (C) A few idiolects use no distributive suffixes: *Sii válde guhtet vuoján-easet* ‘Each of them took his/her (-easet PxPl3) driving reindeer’. The nature and description of binding and agreement relations is discussed together with the concepts of subject and object in the light of North Sami data. It is suggested that the nominative argument of passive verbs is syntactically rather an object than a subject; furthermore in some active sentence types the subject may be marked with the accusative ending, making it look like an object. There is no subject-object contrast in sentences of either type and hence their subjects can be marked morphologically and their objects left unmarked without loss of clarity.

Pekka Sammallahti

Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta
pekka.sammallahti@oulu.fi

Bivdi ja guovžabálvalanmeanut

OLAVI KORHONEN

Vuoigatvuohta guvžii

1700-logu gearretrivttiid duopmogirjiit čájehit sámi vearroeatnaneaiggáda nana vuoigatvuođa fuddui, mii lei su eatnamis. Guhte vuoigatvuođa rihkkui fertii bivdofuođdu máhcahit rivttes eaiggádii ja buhtadusa máksit (Korpijaakko-Labba 1994: 258). Diggeášši Anáris j. 1733 muitala ahte Gabriel Johansson Aikio lei Jöran Morottaja eatnama bivdogárddis geatkki goddán, mii lei guokte gotti hásken. Go ášši bođii dikki ovdii, de diggi gávnna hii ahte Aikios galle lága mielde lei vuoigatvuohta ráiskki goddit, muhto seammás son lei vahága dahkan Morottaja guovdu eatnamisttis¹. Eatnaneaiggádii mearriduvvui buhtadus beliin náhki árvvus ja máksu goluidis ovddas. Duomu vuodustus lei guovllu árbevierru ja duohtaášši ahte Morottaja lei eatnama eaiggát² (Korpijaakko-Labba 1994: 262). Bivdoriekti čuovui vearroeatnama oamastusa.

Lean Ruota beale duopmogirjiin gávdnan diggeášši, mas daddjo ahte badjeolmmái Jon Andersson, Gran čearus, lei hástán badjeolbmá Olof Thomassona, Vapsten čearus, dikki ovdii guoddalemiin ahte áššeomas-teaddji berrešii oazžut áššáigullelaš oasi su ovddit čavčča, ovdal vuosttaš muohttaga, birastahtton guovžžas su vearroeatnan, Kuordisvuomi, alde. Thomasson lei lobi haga guovžža goddán. Dán geardde ášši nogai soabahallamiin (DB 1810). Nuppi geardde leigga Sjul Nilsson ja Mats Sjulsson, Umbyn čearus, ovttas guovžža birastahtán, man Mats maŋŋá akto lei goddán ja vuovdán. Sjul ii oasis ožžon vaikko son birastahttimii lei geavahan njeallje beaivvi. Oanehis divaštallama maŋŋá Mats goit soabahii Sjula buhtadusain vahága ovddas, man lei gillán (DB 1794). Muhtin diggeáššit čájehit ahte eatnaneaiggáda riekti lei nu nanus ahte vejii buhtadusa oazžut guovžžas man ieš ii leamašan birastahtán iige goddán (Korpijaakko-Labba 1994: 263).

¹ «i så mätto giort honom [Morottaja] åwårkan på dess [= hans] land»

² «Landsens plägsed» ja dat duohtaášši ahte Morottaja «war landets ägare»

Guovža sámi máilmmigovas

Oaidnit ahte guovža lei hui guovddážiis olbmuid jurddamáilmmis. Pehr Fjellström čállá girjjážiis sámiid guovžabálvalanmeanuid birra Ubmeje (sáD, Ubmi) sámieatnamis, ahte lea almmolaš láhka man buohkat leat dohkkehan ahte gean vearroeatnamis guovža lea goddojuvvon, son das oasis oažžu juogo son ieš lei fárus dahje ii (Fjellström 1981 (1755): 8)³. Guovža lea ovddimus buot meahcielliin iige leat adnon maninge ráiskin (go háreve vahágahtta sin bohccuid), muhto baicce adnon ovdun go lea vearroeatnama alde; dainna go guovžža goddimis sis galle ii leat uhca ovdamunni (Fjellström 1981 (1755): 3). Guovža ii lean vašuhuvvon, baicce buorebut guossin adnon vearroeatnamis. Lei bivdokultuvrra dorvoaddin ja oassin bajit fámuin. Čakčat čaknja bidjui ja oadđá dassáži go ilbmi giđdat lieggana. Gumppe vašuhedje, bahágasas bođii, muhto guovžža atne basimussan ja dainna gohčodedje dan bassi návdin, bassi eallin⁴ (Fjellström 1981 (1755): 10).

Čuočuhedje ahte guovža basttii gullat ja ipmirdit maid olbmot hupme. Dan dihte olmmoš ferte leat várrugas. Ii oaččo ilá rámpastallat muhto siivvut hupmat ja suollemas sániid geavahit amas guovža dan gullat ja ipmirdit. Erenoamážit bivddus geavahedje Davvi-Suomas nu mo earánai davviguovlluin garvvasániid guovžža birra, dan lahtuin ja eará áššiin mat gusket bivdui (Itkonen T. I. 1948 II: 362–363). Guovža lei sihke balddonas ja rámiduvvon allatvuodastis. Bálvalanmeanuin bivdit átno ándagassii ahte ledje ovehan su goddit ja seremoniijain oččodedje suoji su vaši vuostái, vai su fápmu šattašii sin ovdun iige vahágin. Mañimuš bálvalanriittas hávdádedje buot su dávttiid goruda dárkilis saji mielde. Arkeologalaš gávdnosat duodáštít ahte duodaid lea nu mo lea muitaluvvon (Zachrisson – Iregren 1974). Boarraseamos guovžahávddit Davvi-Ruotas leat vikiñjaáigásaččat. Johkamohki Gárátja guovžahávddi áigemeroštallan lea 890–1160 má. ja Oarjebađaeatnan riddoguvllu Grundskatanis lei hávdi 890-1020 áigodagas má. (Broadbent – Storå 2003: 3); guovža lea bálvaluvvon sihke siseatnamis ja rittuin.

Guovžžas lei badjellunddolaš fápmu mii laktásii áiggi johtimii ja dat

³ Pehr Fjellström (1697–1764) lei Liksjuo (Lycksele) báhpan j. 1739 rájis. Su ánsus ng. lullisámi girjegeilla (*sydlapska bokspråket*) badjánii vuosttaš čállingiellan sámiide. Dan suopmanvuoddu lei Ubmeje (Ubmi) sámieatnan ja lagamus guovllut dáláš Árjepluoves.

⁴ «passe waisje, et heligt djur»

lea váikkuhan muhtun jagi mearkabeivviide. Fjellström muitala ahte dat goarjada almmá mangelágáš biepmu haga dan áiggi rájes čakčat golggotmánu gaskamuttus go manná bidjui gitta Tiburtiusa beavvi rádjái Stil. Vet. (boares málle mielde), go dat humu ja vásáhusaid mielde fas ihtá, juogo lea ollu muohta dahje ii (Fjellström 1981 (1755): 2). Olbmot imaštalle guovžža dálveadjágasa biejus.

Guovža ja jagi guoktejuohku dálvi ja geasi mielde

Dološ sámi áigelogus lei jagi guoktelohku deatalaš (Korhonen 2002: 76–77, Norlander-Unsgaard 1987: 81–82, 87–89, 87). Dálvi álgá goas (sáJ) *dálvveidja* lea, namalassii golggotmánu 14. beavve. Johkamohkis oaivvildedje ahte dálvi álgá dalle go guovža manná bidjui (Grundström 1946–1954: 1071) ja gaskadálve muddui, dahje dárkileappot *guovžaija*, de jorgala nuppe beallái. Beavvemearri lea Davviriikkaid árbevieru mielde odđajagimánu 14. b. (Bø 1981 (1956–1978): 615.)

Fjellström dajai ahte guovža boahotá biejustis Tiburtiusa beavve boares málle mielde. Johkamohkis lea diehtu ahte Tiburtius [cuoŋománu 14. b.] lea vuosttaš geassebeaivi.⁵ Dalle guovža ihtá biejus (Grundström 1946–1954: 1027). Boarráseamos sámi kaleandariin diet beaivi čájehuvvo muorain mas leat lasttat. Olaus Graana⁶ teavsttas (Graan 1899 [1672]: 74–75) leat *Tiburtius d. 14. Aprilis* -sániid buohta ovttageardánit cáhcon muorra suhkkes ovssiiguin ja nuppe sajis muorra unnit ovssiiguin ja sánit *d. 14. Octobris*. Dan son maiddái namuha *Talvijá*⁷. Buot sámi kaleandariin j. 1566 rájes leat sierralágáš mearkkat 14. b. cuoŋománu ja 14. b. golggotmánu buohta (Granlund – Granlund 1973: 42, 45). Nu lea maiddái Suoma boarráseamos kaleandariin ja gárjillaš ja estlándalaš kaleandariin 1600-logu álggus ovddosguovlluid.

Sámi oarjesuopmaniin tearbma (sáJ) *suvijda* (~ *suviidja*) 'geasseidja', čujuha cuoŋománu 14. beaivái (Wiklund 1897: 16–20, Nilsson 1934: 107) ja

⁵ 'Tiburtius [14 april] är första sommardag'

⁶ Olaus Graan lei girkuhearrán Byöhdame/Bitum (Piteå, sáD Bitum) searvegottis ja dovddai buoremusat lagámus sámieatnama ja muhtun muddui maid Julev sámieatnama.

⁷ Mii mearkkaša *dálvijá*, oaniduvvon (sáJ) *dálvveidja*-sánis.

davvisámegielas *suvidja* ja (ml.) *suvijat* 'geasseidja/geasseijat' leat ijat 14., 15. ja 16. b. cuoŋománu maŋŋil (Nielsen 1979 (1932–1962) II: 610, Itkonen T. I. 1945: 238). Dat ledje mearkabeaivvit maid mielde dálkki einnostedje. Anárašgielas tearbma lea ovttaidlogus ja mearkkaša 'muhtun muitobeavi' (irgendein Gedenktag) ja seammá go Tiburtius-idja (Itkonen E. 1986–1989 III: 201). Sáni (sáD) *dálveidja*, golggotmánu 14. beavi, lea dovddus Suoma bealde. Jielleváris fas gávdnat máŋggaidloguhámi (sáJ) *suvijá* 'geasseijat' čujuheamen jándoriidda 14.–16. b. cuoŋománu (Grundström 1946–1954: 1027).

Muhto Johkamohkis (sáJ) *suvidja* sáhtta maiddá leat seammá go 'Markus-idja', man beaivemearri lea cuoŋománu 25. beavvi. Okta muitaleaddji diedihii ahte *suvi* lea olles vahkku cuoŋománu 22.–28. beavve⁸. Man láhkái sáhttit dien áigeerohusa čilget? Pehr Fjellström geavahii doahpaga boares málle mielde ja oaivvildii dainna Juliusa kaleandara, mii lei boarásmuvvan go áiggi mielde lei bázáhallan logiin beivviin beaivvášjagi ektui. Poava Gregoriusa XIII bokte mearriduvvui j. 1582 ahte lei dárbu logi beavvi jávkadit, muhto bisttii gitta 1753 rádjái ovdal go Ruotas ja Suomas dan dahke ja dalle lei erohus gorgŋon oktanuppelot beavvi rádjái (Jansson 1981 (1956–1978): 22). Áigelohku odđa málle mielde lei eske Fjellströma beivviin váldojuvvon atnui, muhto guhká *suvija* sajádat kaleandaris boares málle mielde lei sámiid gaskkas seilon. Dan sivas vahkut siskkobeale cuoŋománu 14.–27. b. namuhuvvojit (sáJ) *vuostasj suvidjan* ja *maŋep suvidjan* (Grundström 1946–1954: 1027).

Sánis *suvidja* ~ *suviidja* 'geasseidja' earuhit suoma *suvi*- 'geassi'; 'bivval, njáhcui' (Lönnrot 1958 II: 615). Lönnrot dovda maiddá sáni *suwipäiwä*, 'geassebeaivi; suttádat; Tiburtii beavi, cuoŋománu 14. b.' (Lönnrot 1958 II: 616). Erenoamážit Davvi-Suomas, Davvi-Nuortabađaeatnamis ja Suoma nuortasuopmaniin lea *suvi* 'bivvalat, njázut dálvet' (SKES 1141). Čujuhus njáhcomuohttagii lea Davvi-Gárjilis hui čielggas dajaldagas *tänäpäinä pihalla on suvi* 'odne šiljus lea njáhcui' (Zaikov – Rugojeva 1999: 177). Sámegeiela sánit (sáJ) *dálveidja* ja *suviidja* leaba jorgalanloanat suoma sániin *talviyö* ja *suviyö*, mat dárkkuhit seammá go sámegeielas. Grundströma

⁸ Dan vahku go Markus lea muhtun miesit, guokte dahje golbma miesi, lávejedje šaddat. Daid namma lei (sáJ) 'suvigáhttára, ma suvijáv mierkkiji'; miesit 'merkejit suvija'. Nuppiin sániin dat ledje muittuheamen dan birra ahte dál lei *suvi* bohtán (Grundström, vurkejuvvon báhpárat, Uppsala).

merkejumiin Jielleváris lea maiddá dajaldat (sáJ) *oabme suvvivahkko* 'boares *suvvi*-vahkku', mii lea vahkku ovddal miessemánu álggu, goas guovža badjána. Veardit bajábeale dieđuin Jielleváris man mielde Tiburtiusbeaivi lea cuoŋománu 25. beaivi. Sánis *suvvi* lea dán geardde sámegeiel guovddáškonsonántan *vv ~ v*.⁹

Guovža, giđa váldu

Oažžut eará oaidninčuoggáid dáidda tearpmaide J. A. Nenséna bokte, guhte Ruota beale Sámis ángirušai dieđuid muitui čállit sámegeiela ja sámi kultuvrra birra 1800-logu álggus (Drake 1979 (1918): XII). Sus lea (árvideames Sjeltie (Åsele) sámieatnamis) okta ovdamearka *suvi*-sáni vuogáiduvvan hámis, mii lea (gáldu sátnehámis) *suvve* 'guovža ja dan eallin' (Drake 1979 (1918): 330). Oaidnit dás ahte sátni ii duššefal čujut áigemearrái, goas liegga jahkebealli álgá, muhto ieš guvzii. Muhto sátni sáhtta maiddá dárkkuhit čeahpimus guovžabivdi ja su eamida. Dan gávdnat guovžaluodis Sjeltie sámeeatnamis. Vuosttaš garga álgá (teavstta čállinvugiin) «Ale áde mo *suvve-neita!* / áska áde, kásse mo vulga: ...»¹⁰ ja nubbi gargga álgu fas lea «Tjåble, naddesje, sjeålatjeb, / lijeb anotemen *suvve-neitist...!*»¹¹ Muituimerkejupmái lasihuvvo kommentára ahte dán lávlu guovža guovžabivdi eamidii (Drake 1979 (1918): 335).

Guovžaluhti ovddiduvvui muhtunlágáš vuorrulávluma hámis. Suomageiel sátni *suvi* 'geassi'; 'njáhcu' lea vuodđun sámegeiel áigeterbmii, mii čujuha giđa deataleamos mearkabeaivái, go guovža gohccá biejustis. Ja dasto sátni *suvi* dahje *suvve* geavahuvvui guovžafeasttas sihke guovžžas, guovžabivdis ja – nu mo eske oinniimet – su eamida birra. Muhto Fjellströma teavsttas lea earánai sátni man jietnadeami dáfus fertet analyseret. Dan sáni son geavaha go muitala ahte guovžabivdit máhcet ruoktot soddjilis bessodagain, mii gohčoduvvo *Söiwe risen*. Dainna ovddimus guovžabivdi golmma geardde goalkkuha goahteuksii ja dadjá «Söiwe ålma» jus lea guovžaáddjá, muhto

⁹ Tearbma (sáJ) *suovvabárme* lea 'boares namahus olbmás guhte lea guovžža goddán dahje eará oavánbargguid dahkan sabehiid alde jnv.' (informánta Erik Holmbom, Njunjes, Johkamohkki). Diet geahččaleapmi heivehallat sáni lea dolvon hyperkorrektismii!

¹⁰ Drake lea dan ná dulkon: «Ale oade, mu bivdonieida! / Oade vuos dalle, go mon vuolggán...»

¹¹ Dulkojupmi lea: «Hearvan bieččama alde ja biežabuoidi alde / Bivden bivdonieiddas...!»

«Söiwe neit» jus lea njingelasguovža, man lea goddán. Ja de Fjellström lasiha ahte muhtumat addet maiddáí dan nama guovžaolbmái ja su eamidii. Mañimuš mearkkašumis lea mañjeleappos ovdamearka, go *Söiwe neit* lea seammá go guovžabivdi eamit (Fjellström 1981 (1755): 17, 25).

Diet ovddolaš *Söiwe* (*Soiwe* lea prentenmeattáhus) ii leat dássázii čilgejuv-
von. Læstadius árvalii ahte *söiwe* lea seammá go *saiva* (saJ. ml. *sájva*),
namalassii eatnanvuolážat, ja ahte sániin oaivvilduvvo guovžža bassi
luondu, mii álgoboahhtimušas lei boares gálduid Saivo (Læstadius 1997:
125). Sátni lea máiddái dulkojuvvon sámegiela (sáD) *bassi*-sáni synonyman
(Reuterskiöld 1912: 25, Karsten 1952: 132).¹² Nenséna rikkes muitumerke-
jumiin Ruota Sámis lea vejolaš gávdat čovdosa Fjellströma teavstta
söiwe-sátnái. Lullisámi Döörte-Sjeltie (Dorotea-Åsele) sámieatnamis lea
muitui vurkejuvvon (Nenséna čállinvugiin) *suije-pardne* 'guhte guovžža
birastahtii', *suije-* dahje *leipe-rántjo* 'vuoján mii gesii guovžža ruktui' ja
suije-neiteh 'guovžaolbmáid eamidat'.¹³ Sihke *söiwe neit* ja *suije-neit* leat
seammá konteavsttain geavahuvvon. Muhto movt leat sániid jietnadathámit,
erenomážit konsonánttaid dáfus, čilgemis, jus dain maiddáí lea oktasaš
gielalaš duogáš? Diesa sáhtá čovddus gávdatot ieš teavstta čállis, Pehr
Fjellströmas.

Fjellström lei báhppan ja ángiris giellaolmmájin olggosaddán vuosttaš
sámegiel Ođđa testamentá (sáU, Ádde testament), mii lei ubmisámegillii.
Girji almmustuvai seammá jagi go su girjjáš guovžabivddu birra (1755) bođii,
mas sátni *söiwe* namuhuvvo moadde geardde. Giellaoahppa, ruota-sámegiel
sátnegirji ja Lutherusa kátkkesmus almmustuvve juo 1738. Girkogiehtagirji
mottiin sálmmain bođii 1744. Son lei stuora ángirvuodain ovddidan ubmi-
sámegiela girjegiellan ja lea vejolaš ahte go gulai informánttaid geava-
heamen sáni (sáU) *suöjjie* (guovddáškonsonánttaiguin *-jj-*), de muitái daid
lullisámegiel sániid Sjeltie sámieatnamis ja das lulleliidda, main *-jj-* vástidit
-jv- (*jvv ~ jv*) ubmisámegielas, omd. *áejjie - ájvvie* 'oaivi', *tjáejjie - tjájvvie*,
'čoavi', *biejjie - beájvvie* 'beaivi'. Informánttaid *suöjjie*-sánis sáhtii de hui

¹² Edsman árvala ahte Fjellströma dajaldat *söive rise* bohtá sánis *suejvene-rijsie* (Edsman 1994:
71, mii berrešii čállojuvvot (sáL) *soejvene-* 'suoivvan'). Muhto go dás lea gažaldat ubmisámeg-
giela sánis de lea *suojvane* riehta sátnehápmi.

¹³ Västerbottenis leat maiddáí merkejumit dain sániin sierra sadjehámiin: *suije-partnit*, *suije-*
pardneh ja *suije-neit* dahje *suije-pardnen akka* 'guovžaeaggáda eamit' (Drake 1979 (1918):
335–337).

lunddolaččat ráhkadit **suöjvvie* (teavstta *söiwe*), mii hyperkorrektisman dan rájis lea čádjidahtán oskkoldatdutkiid.

Sátni *suije* (Nenséna čállinvuogis) gávdno maiddá Lundiusa teavsttas 1670-logus.¹⁴ Son geavaha dan go lea govvideamen sámiid noaidevuodavuoiŋŋa («spådoms anda») man namuha *sueien*. Dat leat badjellunddolaš veahkkevuoiŋŋat muhtun ealli hámis dahje bás olmmožin («små folck»). Dat dieđihit gáiddus áššiid birra, buoridit buhcciid, leat noaidi veahkkin go finada jábmiidáimmus jnv. (Lundius 1905 [1670-logus]: 6–8, 40). Geas lea nana noaidevuodavuoiŋŋa, son lea maiddá buorre meahcásteaddji («skogs man»). Wiklund oaivvilda ahte *sueie* lea hui boares tearbma ja šamána veahkeheaddji ealli hámis (Wiklund 1916: 71).

Oskkoldatdutkiit leat eanemustá čatnan *sueie*-tearpma lullisámegiela *saajve*, ml. *saajvh*-doahpagii, veahkkevuoiŋŋaide main ledje mánggalágáš doaimmat (Bäckman 1975: 117, 136, Rydving 1993: 140, fuomáš *saajvoe* mii galgá leat *saajve*). Paasonen lea ovddidan oaivila ahte tearbma lea seammá go sámegiela (sáD) *suodji*, *suoivvan*, masa Hultkrantz guorrasa (Paasonen 1909: 24, Hultkrantz 1987: 117). Sátni *suije* Nenséna teavsttas boahdá eahpitkeahhtá nana álbmotárbevierus, go dat geavahuvvo guovžabálvalanmeanuid oktavuodas. Sámi oskkoldathistorjjálaš dutkamis lea dávjá daddjon ahte noaidi bálvalan- ja veahkkevuoiŋŋat leat vižžon eallišlájaid suodjalanvuoiŋŋain (Bäckman 1975: 119, 134). Paulson (1958: 35) lea Lundiusa *sueie* laktán ng. *friddjasiellu*-doahpagii. Dán oaivila lea vejolaš buorebut vuodustit ja dasa boadán vuolleleappos.

Sihke *suije*, *sueie* ja *söiwe* (mu dulkojumiin) leat vejolaččat ovttahttit dábálaš (sáD) *suodji*-sátnái, man ubmisámegiel hápmi lea *suöjje* (Schlachter 1958: 135). Sátni gávdno buot sámii varietehtain, muhto ii leat vejolaš mearridit leago dat árbesátni vai boares loatna suoma sánis *suoja* 'suodji', 'várjalus'; 'njáhcu, suttádat, bivval (ilmmi birra)' (SKES 1111–1112, SSA 3: 214). Manjimuš mearkkašupmi lea árvideames boadusin gárggiideamis 'suodji (biekka vuostái)' > 'bivval (oppalaš mearkkašumis)' > 'bivval (ilmmi birra)', 'njáhcu' (SSA 3: 214). Sámegielas lea lullisuopmaniid rájes (*suaja*, Bergsland – Mattsson Magga 1993: 297, Hasselbrink 1981–1985 III: 1260) gitta nuorttamus sámiguovlluid rádjái duššefal ovddit mearkkašupmi: veardit

¹⁴ Nicolaus Lundius, gii lei sámii sogas, dovddai buoremusat Julev ja Bitun sámieatnamiid diliid.

nuortalašgiela *suâjj* ~ *sue'jj*, 'suodji (biekka, arvvi vuostái)' (Mosnikoff – Sammallahti 1988: 112, Itkonen T. I. 1958 I: 528).

Álbmotoskku šuodji

Tearpmaid gaskkas álbmotoskku badjellunddolaš vuoiŋŋaid ja albmanusaid birra lea vel sátni (sáD) *šuodji* (suopmanvariánttaiguin). Dan etymologiija ii leat čielggas, muhto dan gaskavuoda guvžii ja guovžža badjellunddolaš návcaide lea vejolaš čájehit. Lea vuohkkaseamos álgit anárašgiela sániin *šyei'ji* ~ *šyeiji*, mii lea láivves garrusátni 'doantá, fuotnu'. Dan mearkkašupmi lea maiddá 'oamehasa vuoigŋa'¹⁵ (Sammallahti – Morottaja 1993: 98). Goallossátni *šyejirokke* lea cielossátni olbmá birra, 'neavri' (verdamnter Kerl). Miellagiddevaš frása, mii geardduhuvvo mánggain guovlluin, lea anárašgillii (sátnegirjji čállinvuohká): *kal šuájááz tom poouvast* 'gal šuájááz dan boagusta (daddjojuvvo go olmmoš lea boastut láhtten, man nu vearrut dahkan'; Itkonen E. 1986–1989 III: 233–234).

Anára badjesápmelaččaid gaskkas lea frása (sáD) *šuodji boagustii mánáid*. Dajaldat boahtá teakstaoktavuodas mas daddjo ahte mánát fertejit siivvut vuordit dassázii go ollesolbmot leat boradan (Ravila 1934: 153). Jus máná ii nagot biergobihhá seastit ija badjel, man eahkedis lea ožžon, de vanhemat dadjet: Vuoigŋa boagusta sealggi duohken, it go oainne? (Itkonen T. I. 1946: 73). Finnmárkkus diet ártegis sátni lea hui árrat merkejuvvon Leema sátnegirjái (1768–1781), *shjuoigja*, 'olbmáhuoš, riehpu'; 'bahágas, biro'¹⁶ (Nielsen – Nesheim 1979 (1932–1962) V: 74). Sátni gávdno sierra soggevokálain davvisámegielas: *šuodjá* (Karášjohka), *šuodji* (Guovdageaidnu) 'badjellunddolaš sivdnáduš mii illuda (boagusta) olbmuid bárttiid dihte'. Sátnegirji addá dán ovdamearkka: *mu njálmmi šuodjá [šuodji] boagustii*, mii lea seammá go 'in borramuša ožžon' (Nielsen 1979 (1932–1962) III: 679). Friis fas jorgala dajaldaga 'mon fillehallen, nárrehallen' (jeg fik en lang Næse; Friis 1887).

Harald Grundströma viiddes dokumentašuvnnas Julev sámieatnamis leat moanat dieđut tearpmas (sáJ) *sjuodje* ja *sjuoje biellje* 'šuoji beallji'. *Sjuoje*

¹⁵ «pahus, pentele; vainajan henki»

¹⁶ «stakkels, liden Stakkel»; «den Onde, Diævelen»

biellje gullá mahkáš buot maid olmmoš dadjá, jus garruda, bostá soapmása jnv. Jus šibihii mat addá unnit fuodđara go nubbái, dahje jus sávvala nubbái bahá, de daddjojuvvo ahte *sjuodje* boagusta¹⁷ (Grundström 1929: 60, 1933: 227). *Sjuoje biellje* (sáJ) gullá ja *sjuodje* boagusta olbmuid meattáhusaid (Puotta Andersson, Savvon). Jus olmmoš verroša dahje čeavllástallá, de lávejedje su váruhit dainna go (sáJ) *sjuoje biellje* leš dan gullan, mii mearkkaša ahte ránggáštus lea vuordemis (P. A. Gruvvisare, Sirges). Árjepluovis Carl Johansson muitala ahte jus heajos olmmoš bohtá goahtái, go goahteolbmot leat boradeame, iige biepmu oaččo, de daddjo (sáÁrj) «de sjuojje dan iemeda jela bándi hárdde duogen tjáhkkáha ja tjajbmá».

Just Qvigstada bokte Grundström oaččui dieđuid dán tearpma birra. Jus guhtege Unjárggas govssáhalai, de dadje (sáD) «de su njálmmi šuodjá boagusta». Ivguvuona Omasvuonas dárkkuhedje ujus olbmo (sáD) *šuođji ii boagustan, dat lei nu udju*, mii lea 'son lei nu udju iige maidige ožžon, go ii lean oidnosis'. Bájddáris dajai árjepluovesápmelaš (sáÁrj) «bahá sjuojje vujdnuj». Frásain *de lij sjuodje* olmmoš dovddaha hirmástuvvama man nu ášši dihte. *Dat lij sjuojes mánná, bena* mearkkaša ahte mánná, beana lei eahpegulolaš. Aarbortes lea Qvigstad dieđihan Grundströmi sáni (sáL) *sjuejje-ledtie (sjuojje-lattie)* mii lea váiggasloddi mii einnosta jápmima. Dat gullo váidaleaddji olmmošjienain ihkku (Grundström 1933: 227). Dán sátnedieđus bohtet árvideamis lullisámegiel sátnegirjji sánit *sjuejje* 'váiggas, jápminsáhka' (*dødsvarsel, dødsbudskap*) ja *sjuejje-ledtie* 'váiggasloddi', 'loddi mii jápmima einnosta' (*feigdefugl, fugl som varsler død*; Bergsland – Mattsson Magga 1993: 259). Tearbma váilo Hasselbrinka sátnegirjjis (1981–1985), man sáhtá nu dulkot ahte dat váilu lulimus lullisámesuopmaniin. Friisa *šuoje-lodde* (sátnegirjji čállinhámis) sáhtá bohtit Qvigstada gáldus.

Lexicon Lapponicum (Lindahl – Öhrling 1780: 405), mas sánit eanas leat ubmisámegielas, addá guhkes čilgehusa. Dáláš čállinvuogi mielde sátni lea *sjuöjje*¹⁸ ja boares sátnegirjjis *sjuoje*, (ml.) *sjuojeh* 'suodjalusvuoijnat', 'hál-dit'¹⁹. Dasto bohtá latiinnalaš kommentára, mii sámegillii gullo: *Suodja-*

¹⁷ *Boagustit* (sáD) vástida dábálaččat julevsámegiela *tjajmmat* (čaipmat).

¹⁸ Schlachtera sátnelisttus *sjuöjje* (Schlachter 1958: 135) váilu ja *suöjje* (süejje) mearkkaša 'suodji' (Lee) nu mo earánai guovlluin.

¹⁹ «lares, penates; tomtgubbar, älfvar»

*lusvuoigŋaid, gopmiid ja dan sullasaš sivdnádusaid sámit galle dovdet, muhto eai sii dattetge goassege leamaš árggit, eaige ane dan vearrábun dahje eanet unohassan okto mehciin lihkadit, juogo beaivet dahje ihkku*²⁰. Dán govvádusas mii oaidnit ahte gažaldagas lea muhtunlágáš luonddu vuoigŋa.

Guovžža suodjalanvuoigŋa

Buot buorimus dieđuid (sáJ) *sjuodje*-sáni birra oažžut girječálli Anta Pirakis Johkamohkis eret. Girjjis Jáhtte sáme viessom²¹ Pirak geavaha sáni *sjuoje* guovžabivdokonteavsttas ja addá mávssolaš lassedieđuid. Tearpmas leat čielga čatnosat guovžža badjellunddolaš iešvuhtii: «Bierna birra ittjij galga háladuvvat mige vastes láhkáj, ittjij ge aktak skuorggá galga goarssut, juhte sán gähppadit máhtta gáddet biernav. Ájnnaš galggin várrogit hállat, gá biernagáddemájgge lij lahkusin, ietján vuojn *sjuoje* biellje gullá goarssás hoallev.» (Pirak 1993 (1937): 85.) Nubbi ovdamearka (sáJ) *sjuodje*-doahpagis lea bivdofearánis, masa rámpas olmmái lei searvan. Galggai gul okto guovžža sáittiinis goddit. Muhto de geavai nu ahte guovža heahkustuhtii su, gáskkii su giehtamáddagii ja vulggii meahccái. Dás olmmoš oahppá vuollegašvuođa: «Dale gullabihtit, gákte *sjuoje* biellje gullá. Ij galga almasj hállat ilá ednagav ja stuorrát’.–’*Sjuoje* biellje le juohkka sajen stedas gullamin.’ – ’Almasj galgaj vuogas láhkáj ságastit.» (Pirak 1993 (1937): 219.)

Lea sudja muitit ahte álbmotoskku mielde guovža gullá ja ipmirda buot maid olbmot hupmet (Edsman 1994: 80). Bivddus ii lean lohpi ieš iežas rábmot. Buohkat galge dovddastit dáidduhisvuođaset ja fámuhisvuođaset. Dan ovdandoallá maid Sjulsson (Pettersson (1905–06) 1979: 129–130). Guovžabálvleapmi galgá čađahuvvot nu ahte ii mihkkige boasttuvuođaid šattaše ealli vuostái, muhto baicce nu ahte olbmot bealuštuvvošedje guovžža luhtte (Fjellström 1981 (1755): 29). Olmmoš ferte vuollegažžan dan gudnejahttit (Bäckman 1981: 57). Ollu mii guovžža birra muitaluvo

²⁰ «Lares, spectra & istiusmodi phantasmata tantum non ignorant Lappones, neque illos unquam hac in re superstitioni deditos fuisse constat, unde etiam silvas noctu absque comitatu peragrare difficile non ducunt & minus jucundum, quam interdiu.»

²¹ Girji bodii vuos ruotagillii 1933 ja dasto julevsámegillii 1937 ja 1993.

gusto maiddái (sáJ) *sjuodje*-doahpagii.

Go guovža lei goddojuvvon, de gokče dan guossaovssiiguin boahhte beaivái vaikko lei nu lahka ruovttu, ahte seammá beaivve livččii leamaš vejolaš dan ruktui guoddit njuovvama várás, Fjellström čállá. Muhto nuppe beaivve álggahišgohte guovžža sáhttit ruktui (Fjellström 1981 (1755): 17, 19). Guovžaluodis, mii lea sullii j. 1775 Gästriklanddas, oidno ahte bálvalanmeanut ledje goađis álgán ovdalgo vižže guovžža. Daddjojuvvo ahte nissonat sihte diehtit goas guovža boahdá. Muhto dalle ledje juo muhtumat dan viežžame (Edsman 1994: 73–74). Nensénas lea diehtu ahte olbmát bivddu maŋŋil bohte ruktui ovdalgo guovža vižžojuvvo (Drake 1979 (1918): 335). Lea sudja jearrat leago dán láhttema duohken mii nu oskku áššiid vai dušše praktihkalaš sivat.

Dát ovttaskasášši doalvu min riitii, man láve gohčodit guovžža rissemin. Dakkaviđe goddima maŋŋá bivdit rissejedje guovžža bodnjojun bessodagain dahje rissiin. Bessodat lei eará seremoniija osiinnai fárus. Boarráseamos máinnašupmi lea Rheenas (1671). Go guovža lea goddojuvvon de rissejedje dan rissiin dahje dávgasis spižáin, mas sátnevájas: *Guovžža rissiin roaiskut* (Rheen 1897 [1671]: 44)²². Fjellströmas guovžža rissen ii namuhuvvo, muhto daddjo ahte bessodaga, viera hámis giddejedje guovžža ollolii. Guovžabivdi rohte bessodaga golmma geardde. Bessodat dahje spihčá geavahuvvo de sierra láhkái maŋŋeleappos guovžafeasttas ja giddejuvvo de viimmat guovžža bieččamii ja hávdáduvvo aktan guovžža dávttiiguin (Fjellström 1981 (1755): 16, 17, 18, 24, 25). Ledje rieggáiguin ja messetviđjebihtáiguin čiŋahan bessodaga, muhto daid jávkadedje ovdal hávdádeami ja bidje daid meavrresgárrái muhtunlágáš gudnemearkan. Spižá namma lei, nu mo juo oinniimet Fjellströmas, *Söiwe rise*. Guovžaluodis jagis 1775 lea maiddái sáhka bessodagas. Nissonat bidje messetviljjiid ja diŋgabihtážiid dasa ja guovžabivdi 'fášku' bessodagain feastta sierra momeanttain (Edsman 1994: 73).

Vejolaš čilgehus lea ahte bessodat (viera hámis) lea bázahas dábis giddet guovžža ollola báttiin dahje bessodagain skuvrái, go loktejedje guovžža oaivi oaiveskálžubeahcái (suom. *karhunkallohonka*). Dáhpai lei dábálaš Suomas (Haavio 1967: 31–35) ja sirkumpolara guovlluin, erret eará mansiálbmogis.

²² «slå de honom medh Rijss eller miuka spödh, ther af ordspråket: Slåå biörn medh Rijss»

Doppe gos dát vierru gávdnuí hávdáduvvojedje buot eará dávttit dárkilit guovžahávdái muora lahka. Bessodat sámiid bálvalanmeanuin sáhtta leat devkes muitu álgoálgosaš vierus ollola oaiveskálžui giddet. Okta diehtu dán dábi birra lea Anára guollebivdi sápmelaččain, muhto dat lea árvideames suoma váikkuhus (Itkonen T. I. 1946: 221; 1948 II: 366).

Rissendáhpái fas leat viiddes vástagat. Suomas lea 1700-logu sátnevájas Ganandera sátnegirjijis: *guovža ii leat bessodagain huškudeames*²³ (Ganander 1997 (1937–1940) [1787]: 7230). Diet suoma sátnevájas sulastahtta boares ovdamearkka Ruotas²⁴ (1665), man Edsman dulko dien láhkái ahte dárbbášuvvojit eará neavvut dakkár fuđđui (Edsman 1994: 88). Rissema birra spižáin dahje huškuma birra soppiin leat Edsmanis moanat oskkoldathistorjjálaš ovdamearkkat subarktalaš guovlluin (Edsman 1994: 88–90 gálduiguin). Son lea dan oaivilis ahte gažaldagas lea moriidahttinriita dahje bajásčuoččáldahttinriita. Reuterskiöld fas gohčoda albmanusa šattodatriitan. Son fuomášahtta ahte guovža gohccá dálvenahkáriin dalle go luondunai ealáska, mii sihkkarit váikkuhii olbmuide (Reuterskiöld 1912: 26–28). Mu mielas goittotge Harva (1938: 426) ja Bäckman (1981: 49) leaba eanet jáhkehahti dulkoma ovddidan, go oaidniba guovžža rissema sielu ádjimin. Sihke guovžža rissen, buot goruda dávttiid hávdádeapmi jnv. leat hui lahka čatnosis guovžža badjellunddolaš iešvuhtii. Dan dihte lea dárbu dárkot eará davviálbmogiid oainnuid guovžža birra.

Guovžža «eallinsiellu» ja «friddjasiellu»

Guovžabálvaleapmi lea dovddus earánai suoma-ugralaš ja davvieurásialaš álbmogiid gaskkas. Obugralaš mansi- ja hantiálbmogat leat sámiid giella-fuolkkit. Sin gaskkas lea jáhkku ahte sihke olbmos ja guovžžas leat guokte «sielu» (Paulson 1961: 93). Nubbi lea «eallinsiellu», mii konkrehta dihtto vuoignamis. Váibmu ja varra leat dan «sielu» sajít gorudis. «Eallinsiellu» dahje «rumašsiellu» jávká gorudis go varra luitojuvvo (Edsman 1994: 156). Go njuovvá ealli de sáhtta diet «eallinsiellu» velá vuhttot liegga goruda hevrriideamis, muhto de jávká go lahtut stirdot (Paulson 1961: 92). Lea vejolaš ahte dakkár gáddu guovžža čiegus luonddus lea váikkuhan dasa ahte sámi

²³ «Ei karhua wjhallalla (witzalla) lyömistä ole.» Prov. 'slå björnen med rijs'

²⁴ «Björnen slår man intet medh Rijs.»

nissonat eai ožžon guovžžaváimmu borrat (Drake 1979 (1918): 335).

Eske namuhin guovžža rissema. Vierut dan oktavuodas sáhttet čujuhit miela-vuloš ja kultorárbbis sorjavaš gáddui, man guovddášášši lei sielluduálisma. Go rissejedje guovžža ja guđde dan meahccái boahhte beaivái, de sáhttá dan dábi duohken leat hállu dorvvolaččat jávkadahttit «rumašsielu» gorudis. Sihke olbmos ja guovžžas lei erret «eallin»- dahje «rumašsielu» maiddái «friddjasiellu». Namahus boahttá das ahte diet siellu sáhttá orodit rupmaša olggobealde olbmo ja ealli ealidettiin. Ovdamearkka dihte niegus, ekstásas dahje sierra buohcuvuodain leat gáddán «friddjasielu» lihkadit rupmaša olggobealde sullii seamma láhkái go noaidi seanssas finada jábmiidáimmus. Muhtun joavkkuin lea dat osku ahte noaidi fámus bokte bastá ealli «suoivvana», dahje nuppiin sániin «friddjasielu», hálddašit ja dainna váikkuhit omd. bivddu lihkestuvvamii. «Friddjasielu» báiki lea álbmotoskku mielde oaivvis ja dat sáhttá báhcit rupmašii muhtun áigái jápmima maŋŋil (Paulson 1961: 93–95). Buot garvvasánit ja riittat guovžabálvalanmeanuin leat konkrehta ovdamearkkat das ahte «friddjasielu» dihte ferte leat várrugas hupmamis ja láhttemis.

Mansigillii «friddjasiellu» lea *is*. Etymologalaš sátnegirjjit addet sátnái jorgalusaid 'olbmo suoivvan; ealli dahje jápmán olbmo oaidnemeahttun (čadačuovgi), čádjádalli vuoigŋa'. Tearbma namuhuvvo sihke olbmo ja guovžža oktavuodain ja guovžžameanuid govvádusain. Nubbi sátnehápmi lea *is-kor* 'hápmi; ealli olbmo suoivvansiellu, mii dábálaččat lea su rupmašis; vuoigŋa' (*kor* 'govva, hápmi'). Sátni *is* vástida árbesátnin suoma *itse* ja sámii (sáD) *ieš* (SSA 1: 230). «Friddjasiellu» dahje buorebut daddjon «suoivvansiellu» mansi jurddašanvuogi mielde lea luonddustis áibbas eará go «rumašsiellu». Muđuid heaittášii oadđi olmmoš vuoigŋamis, go oadidettiin nieguin dahká mátkkiid rupmaša olggobealde. Dakkár sielloáddejupmi mielddisbuktá maid ahte oadđi olbmo ferte hui várrugasat boktalit (Hoppál 1975: 208). Guovžža juoiggedemiin boktaledje ovdal go dan godde, mii orru čájeheamen ahte sielloduálisma gávdnui maiddái sámiiid gaskkas. Lei fasti su oadđin goddit, okta muitaleaddji dadjá (Drake 1979 (1918): 331). «Friddjasiellu» joreštii guovžža olggobealde su oadidettiin ja das lei dárbu astat guvžii máhccat (Pentikäinen 2005: 68, 58) ovdal goddima. Rheen čállá ahte guovžabivdiin ledje trumbut, meavrresgárit, mielde go lahkanadde bidjui (Rheen 1897 [1671]: 44). Geahččaledje maiddái fuopmášahttit ahte gidđa juo lei guhkás ollen ja ahte guovža lei ribahan oadđit dasgo lasttat

ledje juo sáhpanbeljiin (Drake 1979 (1918): 331).

Guovžža boktaleamit, rissenriita ja eará dábit gitta hávdádeapmái bohtet bivdiid oskkus guovžža badjellunddolaš iešvuhtii. Sámit gudnejahtte jápma guovžža seamma sivas go mansi- ja hantiálbmogat, namalassii dan dihte go suoivvanlágáš friddjasiellu dan gáibidii (Paulson 1961: 94). Obugralaš sielluipmárdus lea veardideames daid sániiguin Kristoffer Sjulssona muitalusas, go dadjá ahte vaikko guovža lei jápmán, de ledje dan oaivilis ahte son ii lean áibbas jápmán, muhto nu go «hápmi» sus lei báhcán eallin ja dan dihte eai sihtan su moktege hálbbašit (Pettersson 1979 (1905–1906): 135).²⁵

Guovžža háldi

Tearpmaid (sierra gálduid sátnehámiin) *suv-*, *suvi*, *suvve* sihke *suije*, *sueje*, *sueie* ja *söiwe* (mu dulkomiin) lea dárbu dutkat lagabui. Mañimuččaid sáhtta veardidit (sáU) *suöjje-*, (sáJ) *suodje*-sániide (suopmanmolssaeavttuiguin). Etymologijat leat oppa čielgasat. Goappašagain lea suomagiela vuoddu, muhto leago dain muđuid oktasaš duogáš? Suoma *suvi* mearkkaša erret 'geassi' maiddái 'bivval, njáhcui' ja *suoja* erret 'suodji', 'várjalus' maiddái 'njáhcui, suddat, bivval (ilmmi birra)'. Suoma sánit čujuhit oktasaš dálkkádatdillái, namalassii go muohta gidđat suddagohtá ja dálvi doadjása gidđii. Suomagiel *suoja* definerejuvvo 'gidđadálveilbmi go liekkasvuodadilli lea 0° dahje dan bajábealde, njáhcui, suddat' (Nykysuomen sanakirja 1990: 332). Fuomášit ahte oktavuolta ii šatta omd. sámi (sáJ) *suvi* ja (sáJ) *suodje* -sániid gaskkas jus ii váldde suomagiel sániid vuodđun. Sorjjasvuolta suomagielas lea čielggas.

Muhto de lea vel okta sátni, man ferte čilget. Dat lea (sáJ) *sjuodje* (suopman-erohusaidisguin) man álgokonsonánta earuha sáni sámi (sáJ) *suodje*-sánis ja man njuolga variántan dat ii sáhte leat. Etymologalaš sátnegirjjit namuhit sáni gahčanmearkkain (Rédei 1988: 748) dahje fuomášumiin ahte lea «jearaldatvuloš» leago sátni suomagiel loatna *suoja*-sánis (SKES IV: 1112). Ja SSA (3: 214) ii leat dan oppa váldange vuhtii *suoja*-artihkkalis. Suomagielas š váilu girjegielat jietnadahkan (erret loatnasániin), muhto dat

²⁵ «änskönt björnen var död, ansåg man honom dock icke sannfärdeligen död, utan att såsom en «hamn» af honom ännu lefde kvar och därför ville de ej visa honom någon sidovördnad.»

gávdno gárjilgielas alternatiiva jietnadahkan *s*-konsonánttain. Davvi-Gárjilis sátni *šuoja* ~ *suoja* mearkkaša erret 'suodji' maiddá 'liehmu, suddat' (Uhtua, SKES 1111)²⁶. Dán Gárjila eatnanaosis jogat golget Giema gávpogis Vilgesmeara gáttis Mearrabađaluovtta rádjai (geahča gártii, Julku 1987: 119). Dáid ja eará nuorttaguovlluid čáhcegeainnuid mielde gárjillaččat árrat ollejedje Oarje-Sápmái gitta dološ Haalogalándii, mii vástida otnáš Davvi- ja Gaska-Nordlándda. Vaapste (Vefsn) guovllus vearováldi Thórolf Kveldulfsson dagai soahtemátkkiid gárjillaččaid (*Kirjálar*) vuostái (Egil Skallagrímssons saga 1992; Häme 1980: 78–79) ja 1100–1300-logu áigodagas gárjillaččat ieža čađahedje moanid rievidan- ja soahtemátkkiid Norgga beallái (Kirkinen 1963: 84, Itkonen E. 1968: 48). Arkeologalaš gávdnosat čájehit sin doaimmaid sierra Sámi davviguovlluin (Uino 1997: 198, girjjálasvuodain).

Dál lea vejolaš dulkot maid sierra gáldut dadjet tearpma mearkkašumi birra. Sánit *suije*, *sueje*, *sueie* (gálduid sátnehámiin) ja *sjuöjje*, *sjuodje* (suopmaniid dáláš čállinvugiin) leat buot seammá go suollemas luondduvuoigŋa dahje meahcehálđi (nugo Lexicon Lapponicum), badjellunddolaš veahkkevuoigŋa, dávjá muhtun ealli hámis (nugo Lundiusa teavsttas), muhto Julev sámieatnamis *sjuodje* lea buot čielgasepmosit seailuhan gaskavuodas guvžii. Doppe dat lea lagamustá guovžža suodjalanvuoigŋa dahje nu mo sámi álbmotoskku tearbma gullo, guovžža hálđi. Eará namuhuvvon gálđuin tearbma lea duobbánan mealgadii. Lea sivva lonet Hultkrantz sániid go dadjá ahte lea čavga oktavuohhta olbmuid miellagovahallamiid ja riitačoakkáldagaid gaskkas arktalaš oskkoldattiippas, namalassii eallisere-monijaid ja ealleháldeoskku gaskkas (Hultkrantz 1975: 372).

Dás oaidná ahte gidđanjázut, guovža ja guovžabivdu, ja guovžaseremonijat gullet oktii. Guovžža dássedit geardduheadđi dálveadjágas ja dan čatnašupmi luonddu molsašupmái geasi ja dálvvi mielde lei buot buoremus vuodđu áigelohkamii. Guovža lei symbolan čuvges ja sevdnjes jahkebeliid gaskkas ja biokosmmalaš gaskkusteaddjin almmi ja eatnama gaskkas (Norlander-Unsgaard 1987: 89). Gidđat go njázuda lea maiddá buoremus muddu báhtareaddji guovžža doarridit sabehiid alde. Muohta guoddá olbmo muhto

²⁶ Dás tearbma maiddá lea ollen Guoladatnjárgii. Gielddasámegeiela *šujmur* ja darjjesámegeiela *šijjmīr* 'leaibi' (SKES 1112; manjit sátnegoallus lea 'muorra'). Go leaibesuoskkahagaid guovža-feasttas cirgaledje guovžabivdiid ala, de leaibi gullá hui lahka guovžabálvalanmeanuide. Leaibi lei bassi muorra.

guovžža ii, Kristoffer Sjulsson čállá (Pettersson 1979 (1905–1906): 129).

Mii heivešii de buorebut garvvasátnin bivddus ja guovžafeasttas go *suvi*, *suodji* dahje *šuođji*? Suollemas sániin olbmát várrugasat lahkanadde bidjui, amas guovžafeasta duššái mannat; feasta man buohkat vurde. Garvvasátnin heivejit buoremusat vierrogiel sánit, nu mo omd. suoma- ja gárjilgiela sánit *suvi*, *suoja* ja *šuoja*. Ja go geardde ledje atnui bohtán de sáhtte seamma sánit geavahuvvot hui sierra mearkkašumiin. Oaiveášši lei ahte guovža ii ipmirdan, ja bures tearpmat leatge doaibman go ná guhká báhce suollemassan dutkiide.

Gáldut

Materiála

Härnösanda eatnangoddearkiiva (Härnösands landsarkiv):

DB 1794 = Dombok över Lycksele häradsrätt 1794, A1a 8, s. 53

DB 1810 = Dombok över Lycksele häradsrätt 1810, A1a 11, s. 37

Uppsala arkiivaguovddáš (Uppsala arkivcentrum):

Grundström, Harald, Vurkejuvvon báhpárat

Prentejuvvon gáldut

DRAKE, SIGRID 1979 (1918): *Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet*. Etnografiska studier. Lapparna och deras land 7. Facsimileutgåva med efterskrift av Katarina Ågren. Umeå: Två förläggare bokförlag.

Egil Skallagrimssons saga 1992: Övers. och förord av Karl G. Johansson. Stockholm.

FJELLSTRÖM, PEHR 1981 (1755): *Kort Berättelse Om Lapparnas Björnfänge, Samt Deras der wid brukade widskeppelser*. Norrländska skrifter nr 5. Facsimileutgåva med biografi och kommentarer av Louise Bäckman. Umeå: Två förläggare bokförlag.

GRAAN, OLAUS 1899 [1672]: *Relation, Eller En Fulkomblig Beskrifning om Lapparnas Vrsprung, så wähl som om heela dheras Lefwernes Förehållande*. Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock

- svenskt folkliv 17:2. Uppsala.
- LUNDIUS, NICOLAUS 1905 [1670-logu manjit oassi]: *Descriptio Lapponiæ*. Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv 17:5. Uppsala.
- PETTERSSON, O. P. 1979 (1905–1906): *Kristoffer Sjulssons minnen: om Vapstenlapparna i början af 1800-talet*. Acta Lapponica 20. [Doaimm.] Louise Bäckman – Rolf Kjellström. Stockholm.
- RHEEN, SAMUEL 1897 [1671]: *En kortt Relation om Lapparnes Lefwarne och Sedher, wijd-Skiepellsser, sampt i många Stycken Grofwe wildfarells-ser*. Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv 17:1. Uppsala.

Girjjálašvuotta

- BERGSLAND, KNUT – MATSSON MAGGA, LAJLA 1993: *Áarjelsaemien-daaroen baakoegærja. Sydsamisk-norsk ordbok*. [Indre Billefjord]: Idut.
- BROADBENT, NOEL – STORÅ, JAN 2003: Björngraven i Grundskatan. – *Populär Arkeologi* 1/2003 s. 3–6.
- BÄCKMAN, LOUISE 1975: *Sáiva. Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i heliga fjäll bland samerna*. Acta Universitatis Stockholmsensis. Stockholm Studies in Comparative Religion 13. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- 1981: Kommentar. – Fjellström Pehr: *Kort Berättelse Om Lapparnas Björna-fänge, Samt Deras der wid brukade widskeppelser s. 43-63*. Norrländska skrifter nr 5. Facsimileutgåva med biografi och kommentarer av Louise Bäckman. Umeå: Två förläggare bokförlag.
- BØ, OLAV 1981 (1956–1978): Midvinter. – *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 11. 2. uppl. s. 615. Köpenhamn: Rosenkilde og Bagger.
- EDSMAN, CARL-MARTIN 1994: *Jägaren och makterna. Samiska och finska björnceremonier*. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser C:6. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- FRIIS, J.A. 1887: *Ordbog over det lappiske sprog*. Christiania: Jacob Dybwald.
- GANANDER, CHRISTFRID 1997 (1937–1940) [1787]: *Nytt finskt lexicon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 676 ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki.
- GRANLUND INGALILL – GRANLUND JOHN 1973: *Lapska ben- och träkalendrar*. Acta Lapponica 19. Stockholm: Nordiska museet.

- GRUNDSTRÖM, HARALD 1929: Sägner och folktro bland lappar och nybyggare i Jokkmokk. – *Norrbottnen* 8 s. 55–75. Luleå.
- 1933: Anmärkningar. – Pirak, Anta: *En nomad och hans liv* s. 211–228. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 28:3. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- 1946–1954: *Lulelappsk ordbok / Lulelappisches Wörterbuch*. Skrifter utg. genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppala. Serie C:1. Uppsala.
- HAAVIO, MARTTI 1967: *Suomalainen mytologia*. Porvoo/Helsinki: WSOY.
- HARVA, UNO 1938: *Die religiösen Vorstellungen der altaischen Völker*. Folklore Fellows Communications 125. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- HASSELBRINK, GUSTAV 1981–1985: *Südlappisches Wörterbuch / Oårj’el-saamien baaguog’ärjaa* I-III. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. C:4. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- HOPPÁL, MIHÁLY 1975: Šamanismi ja uralilaisten kansojen uskomusmaailma. – Péter Hajdú (doaimm.), *Suomalais-ugrilaiset* s. 189–219. [Helsinki]: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- HULTKRANTZ, ÅKE 1975: Ekologiska perspektiv på arktiska och subarktiska jägarreligioner. – Harald Hvarfner (doaimm.), *Jakt och fiske. Nordiskt symposium om livet i en traditionell jägar- och fiskarmiljö från förhistorisk tid fram till våra dagar* s. 363–378. Luleå: Norrbottens museum.
- 1987: On beliefs in non-shamanic guardian spirits among the Saamis. – Tore Ahlbäck (doaimm.), *Saami Religion* s. 110–123. Scripta Instituti Donneriani Aboensis XII: Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- HÄME, MIKKO 1980: Egilin saagan lapinkuvan ajoituksesta. – *Faravid* 3/1979. Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja III s. 69–82. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- ITKONEN, ERKKI 1961: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura.
- 1968: Zwei Andenken an die Zeit von Karelien und Haaloga-land im Lappischen. *Fenno-ugrica. Juhlakirja Lauri Postin kuusi-kymmenvuotispäiväksi 17.3.1968*. Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 145 s. 42–64. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1986–1989: *Inarilappisches Wörterbuch* I-III. Unter mitarbeit von Raija Bartens – Lea Laitinen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XX, 1–3. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

- ITKONEN, T. I. 1945: Suomenlappalaisten ajanlasku (äi'ge-lohkku). – *Virittäjä* 49 s. 233–244.
- 1946: *Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen*. Mémoires de la Société Fenno-Ougrienne 87. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*, 1–2. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- 1958: *Koltan- ja Kuolanlappin sanakirja* I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 15. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- JANSSON, SAM OWEN 1981 (1956–1978): Julianska kalendern. – *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 18. 2. uppl. s. 20–22. Köpenhamn: Rosenkilde og Bagger.
- JULKU, KYÖSTI 1987: *Suomen itärajan synty*. Studia Historica Septentrionalia 10. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- KARSTEN, RAFAEL 1952: *Samernas religion. De nordiska lapparnas hedniska tro och kult i religionshistorisk belysning*. Helsingfors: Söderströms & Co förlagsaktiebolag.
- KIRKINEN, HEIKKI 1963: *Karjala idän kulttuuripiirissä*. Helsinki: Suomen historiallinen Seura.
- KORHONEN, OLAVI 2002: Samernas år, månader och veckor. – Heidi Hansson – Raija Kangassalo – Daniel Lindmark (doaimm.), *När språk och kulturer möts. Festskrift till Tuuli Forsgren den 2 november 2002* s. 73–89. Kulturens frontlinjer 44. Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet 24. Umeå: Johan Nordlander-sällskapet.
- KORPIJAAKKO-LABBA, KAISA 1994: *Om samernas rättsliga ställning i Sverige-Finland. En rättshistorisk utredning av markanvändningsförhållanden och -rättigheter i Västerbottens lappmark före mitten av 1700-talet*. Helsingfors: Juristförbundets förlag.
- LAGERCANTZ, ELIEL 1939: *Lappischer Wortschatz* I–II. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VI. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- LEEM, KNUD 1768–1781: *Lexicon Laponico-Danico-Latinum* 1–2. Copenhagen.
- LINDAHL, ERIC – ÖHRLING, JOHANNES 1780: *Lexicon Lapponium*. Holmiae.
- LÆSTADIUS, LARS LEVI 1997: *Fragmenter i Lappska Mythologien*. NIF Publications 37. Åbo.
- LÖNNROT, ELIAS 1958: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* I–II. Kolmas painos. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- MOSNIKOFF, JOUNI – SAMMALLAHTI, PEKKA 1988: *U'cc sääm-lää'dd sää'nn-*

- keârjaž / Pieni koltansaame–suomi sanakirja*. [Ohcejohka]: Jorgaleaddji Oy.
- NIELSEN, KONRAD 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino I–III*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:17, 1–3. Oslo: Universitetsforlaget.
- NIELSEN, KONRAD – NESHEIM, ASBJØRN 1979 (1932–1962): *Lappisk (samisk) ordbok grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino V. Supplement*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:skrifter, 17, 5. Oslo: Universitetsforlaget.
- NILSSON, MARTIN P. 1934: Folklig tideräkning. – *Nordisk Kultur* 21 s. 95–121. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- NORLANDER-UNSGAARD, SIV 1987: On time-reckoning in old Saami culture. – Tore Ahlbäck (doaimm.), *Saami Religion* s. 81–93. Scripta Instituti Donneriani Aboensis XII: Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Nykysuomen sanakirja* 1990: Osat V ja VI. Porvoo: WSOY.
- PAASONEN, H. 1909: Über die ursprünglichen Seelenvorstellungen bei den finnisch-ugrischen Völkern und die Benennungen der Seele in ihren Sprachen. – *Journal de la Société Fenno-Ougrienne* 26, 4 s. 1–27. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- PAULSON, IVAR 1958: *Die primitiven Seelenvorstellungen der nordeurasischen Völker*. Statens Etnografiska Museum. Monograph series 5. Stockholm.
- 1961: Die Vorstellungen von den Seelen und den Schutzgeistern der Tiere bei einigen nordasiatischen (sibirischen) Völkern. – Åke Hultkrantz (doaimm.), *The supernatural owners of nature. Nordic symposion on the religious conceptions of ruling spirits (genii loci, genii speciei) and allied concepts* s. 91–100. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in comparative religion 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- PENTIKÄINEN, JUHA 2005: *Karhun kannoilla. Metsänpitäjä ja Mies*. Helsinki: Etnika Oy.
- PIRAK, ANTA 1933: *En nomad och hans liv*. Upptecknat och översatt av H. Grundström. Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. 28:3. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- 1993 (1937): *Jåhtte sáme viessom*. Kristiansund: Th. Blaasværs Forlag.
- RAVILA, PAAVO 1934: *Reste lappischen Volksglaubens*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia LXVIII. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

- RÉDEI, KÁROLY 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Band II. Budapest.
- REUTERSKIÖLD, EDGAR 1912: *De nordiska lapparnas religion*. Populära etnologiska skrifter 8. Stockholm.
- RYDVIK, HÅKAN 1993: *The End of Drum-Time. Religious Change among the Lule Saami, 1670s–1740s*. Acta Universitatis Upsaliensis. Historia Religionum 12. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- SAMMALLAHTI, PEKKA – MOROTTAJA, MATTI 1993: *Säämi-suomâ sänikirje. Inarinsaamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá.
- SCHLACHTER, WOLFGANG 1958: *Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIV. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI. 1955–1978: Y. H. Toivonen – E. Itkonen – A. J. Joki – R. Peltola. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Suomen sanojen alkuperä*. Etymologinen sanakirja 1–3, 1992–2001: E. Itkonen – U-M. Kulonen et alii. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki.
- UINO, PIIRJO 1997: *Ancient Karelia. Archaeological studies*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 104. Helsinki: [Suomen muinaismuistoyhdistys].
- WIKLUND, K. B. 1897: Om lapparnas tideräkning. *Samfundet för Nordiska museets främjande. Meddelanden* 1895-1896. s. 3–27. Stockholm.
- 1916: Saivo. *Le monde oriental* 10. Uppsala.
- VILKUNA, KUSTAA 1962: Wochenrechnung und Teilung des Jahres in zwei oder vier Teile. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 34. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde. s. 41–83. Helsinki.
- ZACHRISSON, INGER – IREGREN, ELISABETH 1974: *Lappish Bear Graves in Northern Sweden. An Archeological and Osteological Study*. Early Norrland 5. Motala: Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- ZAIKOV, PEKKA – RUGOJEVA, LARISA 1999: *Карельско-русский словарь. Karjalais-venäläni sanakirja*. Petroskoi.

Oanádusat

sáÁrj = árjepluovesámeigiella

sáD = davvisámeigiella

sáJ = julevsámeigiella

sáL = lullisámeigiella

sáU = ubmisámeigiella

suom. = suomagiella

The Hunter and the Bear Ceremony

For centuries, Sami have been owners of areas called «taxlands», which were territories for hunting, fishing and reindeer husbandry. The knowledge of the borderlines between tax lands was handed down from generation to generation. Bear hunting rights on the tax lands were strictly controlled and those who broke the landowners rights were tried by the district court. The importance of the bear was due to the fact that the bear was a holy animal and was the guardian of future game.

In their bear ceremonies the Sami honoured the dead bear, which was usually killed in the spring when it rose from its winter lair and the spring thaw had set in, from which the Finnish words *suvi* and *suoja* originate. These words turned into Sami *noa* words, meaning the bear itself, the hunter or his wife etc.

Detecting the background of these words makes it possible to interpret such Sami terms as *suije*, *sueje* and *söiwe* used in connection with ceremonies referred to in old documents. Therefore *sueie*, or 'a spirit of prophecy' in a text from the 17th Century seems to have its origin in the belief in the guardian spirit of the bear. We know that the guardian spirits of animals are often transformed into the personal spirits of shamans.

Olavi Korhonen

Arkeologiiija ja sámi dutkama institušuvdna, Ubmi universitehta
olavi.korhonen@samiska.umu.se

Eliel Lagercrantz – sámegeiela dutki gii čálii giellaoahpa mearrasámegeiela vuodul

MARIT B. HENRIKSEN

1. Láidehus

Davvisámegeielas leat golbma váldosuopmana – duortnussámegeiella, siseatnansámegeiella ja mearrasámegeiella. Davvisámegeiela dutkamušain leat guokte barggu mat ollásit leat čállojuvvon mearrasámegeiela vuodul. Dát guokte barggu leat Eliel Lagercrantza giellaoahppa *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten*, mii almmuhuvvui 1929, ja Paavo Ravila doavttirgrádadutkkus *Das Quantitätssystem des Seelappischen Dialektes von Maattivuono*, mii almmuhuvvui 1932. Ravila dutkamušas leat fonehtalaš guorahallamat guovddážiis, ja son meannuda earenoamážit Máttavuona mearrasámegeiela kvantitehtavuogádaga. Lagercrantz lea fas čállán ollislaš davvisámegeiela giellaoahpa mearrasámegeiela suopmaniid vuodul.

Mu diedus lea Eliel Lagercrantz áidna gielladutki gii lea válljen čállit ollislaš giellaoahpa mearrasámegeiela vuodul, ja dát juo bovttii mu sáhkkiivuoda. Logadettiin lean fuomášan ahte Lagercrantz muđui ge válljii earenoamáš lahkonaanvugiid iežas dutkamii, ja lea beroštahtti oahpásnuvvat su materiálii ja jurddašanvuohkáii. Dás háliidan ge guorahallat muhtun osiid Eliel Lagercrantza dutkanbarggus. Álggus buvttán oanehis oppalaš geahčastaga su dutkanbargguin, ja dasto guorahalan earenoamážit su mearrasámegeiela giellaoahpa sisdoalu.

2. Eliel Lagercrantza dutkanbarggut

Eliel Lagercrantz (1894–1973) válddii magisttaroahpu 1919. Son gárvii lisenšiathttaoahpu, ja čadahe doavttirgráda nákkáhallama Helssega universitehtas 1927. Studerenáiggis (jagiin 1921–1927) son lei studeantan sihke Hamburg, Budapest ja Parisa universitehtain. Dáid jagiid áiggi son gaskkohaga maid dagai dutkanmátkkiid Sámis, sihke Suoma, Ruota ja Norgga

bealde. Lagercrantz lei Helssega universitehta doseantan 1937–1964, ja šattai professorin 1965. (SUS 630:161: 34.) Lagercrantz barggai maid muhtun áigodaga Oslo universitehtas.

2.1. Lagercrantza dieđalaš produkšuvna birra

Lagercrantz čađahii dutkanmátkkiid iešgudet guovlluin Sámis. Dáin mátkkiin son čohkkii materiála, man vuodul son almmuhii earret eará golbma giellaoahpa. Vuosttaš giellaoahppa lea lullisámegiela, Vaapste suopmana mielde¹, mii almmuhuvvui 1923. Nubbi giellaoahppa almmuhuvvui 1926, Árjepluovve suopmana vuodul². Lagercrantz ieš gohčodii dán suopmana «oarjesámegiellan» dahje «Westlappisch». Dasto bođii davvisámegiela giellaoahppa³ jagis 1929, mearrasámegiela suopmaniid vuodul. Giellaoahpaide lassin lea Lagercrantz maid almmuhan girjji *Synopsis des Lappischen* (1941), mas addá čoahkkáigeasu sámegiela suopmaniid birra. Juohke suopmana iešvuodat čilgejuvvojit oanehaččat, ja daid olis leat teakstaovdamearkkat, mat leat ráhkaduvvon ságastallamiid hámis. Ovdamearkkat leat addojuvvon fonehtalaččat ja dalá sámegiela čállingillii, ja dasto jorgaluvvon duiskkagillii.

Lagercrantza nákkosgirji, *Strukturtypen und Gestaltwechsel im Lappischen*, almmuhuvvui 1927. Dán barggu váldoulbmilin lea sátnestruktuurra jietnadatkombinašuvnnaid iskkadeapmi. Vaikko lei čađahan ollu instrumentála mihtidemiid, de Lagercrantz ieš ii oainne iežas doavttirgrádabarggu teorehtalaš-fonehtalaš bargun. Son meroštallá dan čielga gielladieđalaš bargun, mii vuodđoduvvo maidđái psykologalaš teorijaid ala. (Lagercrantz 1927: III.)

Lassin daidda bargguide lea Lagercrantz almmuhan sihke sátnegirjiid, álbmotdikten- ja teakstačoakkáldagaid ja eará čállosiid iežas materiála vuodul. Earret giellaoahpaid, de soitet su sátnegirji *Lappischer Wortschatz* (1939) ja su girjeráidu *Lappische Volksdichtung I-VI* leat dovdosepmosat. *Lappische Volksdichtung*-ráidu lea almmuhuvvon áigodagas 1957–1966. Girjeráidu sisttisdoallá álbmotdiktenteavstaid, mat leat vižžojuvvon máng-

¹ *Sprachlehre des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen* (1923)

² *Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog* (1926)

³ *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten* (1929)

ga guovllus Sámis, ja girjiin leat sihke luodit oktan nuohtaiguin, ja máidnasat.

2.2. Lagercrantz teorehtalaš lahkoneapmi

Giela psykologalaš bealli lei dehálaš teorehtalaš lahkonanvuohki Lagercrantz dutkamis, ja son dutkkai giela ng. *gestaltpsykologijja* ja *ovdánanpsykologijja* teorijaid vuodul (gč. ee. Lagercrantz 1926: 5; 1950: 3). Gestaltpsykologijja lea psykologijjasuorgi maid duiskkalaččat Max Wertheimer, Wolfgang Köhler ja Kurt Koffka vuodđudedje 1912. Gestaltpsykologijja deattuha earret eará ahte ferte oaidnit áššiid ollisvuhtan, ja ahte dan vuodul de sáhttá guorahallat ollisvuoda iešguđet osiid.

Lagercrantz lea čilgen ahte gestaltpsykologijja vuolggasadji lea váikkuhan su giellaoahpaid struktuvrii. Jus buohtastahttá giellaoahpaid árbevirolaš dahje «dábálaš» struktuvrrain, de lea son huksen giellaoahpaidis «ruovttogežiid». Son álgá stuorimus giellaovttadagaiguin, namalassii cealkagiiguin ja cealkkaosiiguin (*Ausdruckslehre – Rede und Satz* ja *Satzteile*). Dasto joatká giela unnit osiiguin, ja čilge morfologijja (*Formenlehre*), ja loahpas jietnadatoahpa (*Lautlehre*).

Gestaltpsykologalaš dutkanperspektiivva vuodul lea Lagercrantz maiddái árvoštallan sihke iežas diehtoaddiid ja sin giela. Dát árvoštallamat orrot oalle ambivaleanttat. Son vuos rámda sámegiela gielalaš rikkisvuoda (Lagercrantz 1929: 1). Nuppe dáfus son mángii árvoštallá sihke iežas diehtoaddiid ja sin giela oalle negatiivvalažžan, dahje njuolgut nállevalahan ládje. Dan oaidná ee. su *Synopsis*-girjjis (1941), mas čállá ahte sámít gullet primitiiva čerdii, ja ahte sis lea primitiivvalaš giella ja luondu. Son čállá viidáseappot ahte giella govvida sielu dahje silolaš návccaid, ja oaivvilda ahte son oaidná sámegielaš čielga mearkkaid boarásnuvvamis dahje hedjoneamis (*Altersschwäche*). Son oaivvilda maid ahte giela formálalaš hedjoneapmi lea vuoiñjalaš váibama dahje nuossama boadus. Čuovvovaš sitáhtta lea ovdamearkan dakkár árvoštallamis:

Nicht nur die Rasse und die Sprache der Lappen sind altertümlich und primitiv. Das merkwürdigste ist sicher ihr primitives Gemüt /.../. Die seelische Grundlage der Sprache ist bei den Lappen anders beschaffen als bei uns. Wir finden die lautlichen Gestaltwechslerscheinungen sinnlos und lästig,

weil wir ihre seelischen Bedingungen nicht in uns selbst erleben. Unsere Vorstellungs- und Ausdrucksart ist in höherem Maße logisch, kritisch, gegenständlich, bewußt, einfach und zweckmäßig als die der Lappen. Die Sprache ist aber ein Ausdruck der Seele. Von den Eigentümlichkeiten der Wortstrukturen dürfen wir auf die seelischen Qualitäten schließen und können unsere Ergebnisse noch heute mit direkten Beobachtungen der Volksseele ergänzen. Die Sprachgeschichte berichtet von Zerfall und Neubildung. Die lappische Sprache offenbart viele Zeichen der Altersschwäche. Es mangelt sehr allgemein die ergänzende Wirkung der Analogie. /.../ Die Hauptursache des formellen Abbaues dürfte geistige Müdigkeit sein.⁴ (Lagercrantz 1941: 337–338.)

Lagercrantz čujuha ovdánanpsykologalaš oainnuide dalle maid, go buohtastahtá sierra sámegiela suopmaniid. Son árvvoštallá suopmaniid árvvu ja «jietnadatlaš čábbodaga», ja dan vuodul gávnnahe ahte muhtun suopmanat leat primitiivvalaččat, ja earát fas leat joavdan bajit ovdánandássái. Muhtun suopmaniid birra fas dadjá ahte dat leat leamaš alit ovdánandásis, muhto ahte ovdanbuktima dássi lea njiedjagoahtán. Son maid buohtastahtá iešguđet guovlluid diehtoaddiid olmmošlaš iešvuodaid, sin suopmana ja gielalaš ovdanbuktima vuodul. Lagercrantz čilge ee. ahte Várjjat sámiid giela fonehtalaš hápmi lea linis, čielggas ja fiidnát nyanserejuvvon; mii su mielas čájeha ahte Várjjat sámit leat dáiddalaš, poehtalaš, movttegis ja litnaluonddut olbmot. Nuppe dáfus muitala son Riehppovuona sámiid birra, ahte sin suopmanis leat measta oalát láhppon boares jietnadaniešvuodát (maid son ieš atná árvvus), ja ahte dán suopmanii lea váikkuhan badjesámiid garraset jietnadanvuohki. Jietnadeami vuodul oaivvilda Lagercrantz ahte Riehppovuona sámit leat duodalaččabut, boarkkabut ja dynámalaččabut go Várjjat sámit. (Lagercrantz 1963: 9.)

⁴ Ii leat dušše sámiid nálli ja giella, mat leat boaresáigásaččat ja primitiivvalaččat. Eanas mearkašan veara lea sihkarit sin primitiivvalaš luondu /.../. Giela silolaš vuoddu lea sámiin earálagan go mis. Min mielas leat jietnadatlaš hápmemolsašuddamat jierpmeheamit ja lossadat, go mii ieža eat vásit sin silolaš eavttuid. Min govahallan- ja ovdanbuktinmálla lea eanet logalaš, kritihkalaš, konkrehtalaš, dihtomiellalaš, oktageardán ja ávkkálaš go sámiid málla. Muhto giella lea sielu olggosbuktinvuohki. Sátnestruktuurraid iešvuodaid vuodul sáhttit mii maiddáid aiddostahttit silolaš kvalitehta, ja sáhttit iežamet bohtosiid dál juo dievasmahttit álbmotsielu áicamiid vuodul. Giellahistorjá muitala billahuvvamis ja ođasmahttimis. Sámegielat čájehit ollu boarásnuvama hedjoneami mearkkaid. Dain váilot ollásit analogiija dievasmahtti doaimba. /.../ Vuoiŋŋalaš váiban sáhtta leat formálalaš hedjoneami váldosivva. (Mu jorgalus)

Go dál guorahalan Lagercrantz materiála ja čállosiid, de ribahan jurddašit ahte soaitá leat áibbas eará ja lunddolaš čilgehus dasa, go nie goabbat ládje árvvoštallá omd. Várjjat sámiid ja Riehppovuona sámiid. Lagercrantz orui Várjjat sámiid luhtte mihá guhkit áigodagaid go Riehppovuona ja Návuona sámiid luhtte. Soaitá leat nu ahte sus ledje eanet diehtoaddit ja čohkkii stuorat materiála Várjjagis go Riehppovuonas ja Návuonas. Mun navddán maid ahte son lei ollu buorebut oahpásnuvvan diehtoaddiide Várjjagis go eará guovlluin. Dát sáhtá leat váikkuhan sihke dasa, mo diehtoaddit leat vuostáiváldán su, ja dasa mo son ieš árvvoštallá diehtoaddiid persovnnalašvuoda.

2.3. Lagercrantz gielladieđalaš lahkoneapmi

1800-logu suopman- ja gielladutkan lei dábálaččat deskriptiivvalaš ja komparatiivvalaš. Dát bargovuohki bisttii maid muhtun muddui 1900-logu álggugeahčái. Earret eará Qvigstad barggut leat vuosttažettiin deskriptiivvalaččat. Neogrammáhtalaš dutkanoaidnu ovdánišgođii 1800-logus, ja E. N. Setälä fievrridii dáid jurdagiid suoma-ugralaš dutkanberrasii 1800-logu loahpageahčen. Neogrammáhtalaš dutkan deattuhii jietnadathistorjjá ja ng. jietnadatrievdanlágaid guorahallama. Suoma-ugralaš gielaide dutkan gulai ge measta ollásit dán dutkanárbevirrui 1800-logu loahpageahčen ja 1900-logu álggugeahčen.

Gielladieđalaččat lei Lagercrantz oahpahuovvon neogrammáhtalaš oahppo-suorgái, muhto Sammallahti meroštallá su bargguid vuosttažettiin deskriptiivvalažžan (Sammallahti 1996: 309–310). Lea liikká veara árvvoštallat man muddui dalá odđa vuogit sáhttet leat váikkuhan Lagercrantz dutkamii. Strukturalisttalaš gielladieđaprinsihpat ovdánišgohte veahážiid mielde 1800-logus, ja badjáneđje duođas 1920-logu áiggi, earenoamážit Ferdinand de Saussure gielladieđaprinsihpaid vuodul. Maiddái Praha dutkanbirrasa barggut, ee. fonema-doahpaga meroštallama hárrái, ledje dehálaččat. Lagercrantz materiála meannudeamis ja čilgehusain leat ge oasis, mat sáhttet čujuhit ahte dutkanbarggus lea sus leamaš nubbi juolgi diakronalaš dutkanárbevierus ja nuppiin julggiin fas lea geahččaleame lávket synkronalaš dutkanvugiide. Dát boahá ovdan earenoamážit suopmaniid jietnadatvuogádagaid čilgejumis.

Jietnadatkvantitehta guorahallamii geavahii Lagercrantz mihtidanapparáhta,

maid gohčoda kymográfán (*kymographion*). Kymográfá gasku lea jorri sylinddar, ja das lea motovraš mii joraha sylindara rievdatmeahttun leavtuin. Sylindara gokčá báhpriin, ja apparáhta čálan sárgu gráfaid báhprii. Apparáhtas sáhttet maid leat eanet čálanat. Kymográfain mihtidii Lagercrantz sihke vokálaid ja konsonánttaid guhkkodaga dahje bistima (*Dauer*). Mihtideami vuodul lea son dasto rehkenastán sátnemáddaga vokála- ja konsonántaosiid korrelašuvnna. Dát lea synkronalaš bargovuohki, man sáhtttá čatnat eksperimentála fonehtalaš guorahallamii. Eksperimentála guorahallan šaddagođii dábalážžan 1800-logu loahpa rájes, ja fonehtalaš guorahallan ávkkestalai ee. fysiologiija- ja akustihkkasurggiid ovdáneamis (Robins 1967: 203). Seammas go son geavaha dakkár iskanvugiid, de lea Lagercrantz čatnan buot iežas gávdnosiid sámegeiela etymologalaš dieđuide.

Fonema meroštallan ii lean ollislaččat ovdánahttojuvvon dalle go Lagercrantz čálii giellaoahpaidis. Davvisámegeiela giellaoahpas orru liikká nu, ahte son geahččala meannudit jietnadagaid eanet abstrákta ovtadahkan. Dan oaidná ee. su vokáladieđuid ovdánbuktimis. Earret eará vokálaráidduid meroštallamis čilge son ahte ráidduin sáhttet leat ollu fonehtalaš variánttat. Čilgehusaid ja tabeallaid vuodul orru maid nu ahte Lagercrantz atná diftonggaid guhkes vokálaid allofovdnan. Son goitge ii leat ollislaččat čađahan abstraheregeahččaladdama. Jietnadagaid kategoriseren abstrákta ovtadahkan guoská vokálaide – konsonánttat eai leat meannuduvvon seamma ládje. Buot empiriija ovdamearkkat leat maid addojuvvon aivve fonehtalaččat, ja nu ii geavahuvvo jietnadagaid abstraheren praktihkalaččat materiála ovdánbuktimis. Dát lea ge várra ággan dasa, ahte Lagercrantza dutkamát meroštallojit vuosttažettiin deskriptiivvalážžan.

3. Sprachlehre des Nordlappischen – davvisámegeiela giellaoahppa mearrasámegeiela vuodul

Mearrasámi guovlluin čađahii Lagercrantz guhkimus dutkanmátkkiid Várjjagis. Son finai Unjárggas vuosttaš háve 1920, ja orui dalle doppe sullii vihtta mánu. Go nuppes finai Unjárggas 1925, de orui jahkebeale (suoidnemánu rájes gitta jagi lohppii). Son vulggii Várjjagis 1926 ođđajagimánu, ja manai de Riehppovutnii, gos son orui sullii beannot mánu. Dasto son vulggii Návutnii, ja lei doppe ovttá mánu áigge. Dáin mátkkiin son čohkkii

giellamateriála, mii lea vuodđun su davvisámegiela giellaohppii *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten* (1929).

Davvisámegiela giellaoahpat leat muđui čállojuvvon siseatnansuopmaniid vuodul, ja nu lea ge beroštahtti ahte Lagercrantz lea välljen čállit giellaoahpas mearrasámegiela vuodul. Giellaoahpa ovdasánis lea Lagercrantz ákkastallan man vuodul son lea välljen čállit giellaoahpaidis aiddo mearrasámegiela, Vaapste sámegiela ja Árjepluove sámegiela vuodul. Son čilge ahte son lea välljen suopmaniid mat gaskaneaset leat nu iešguđetláganat go vejolaš, ja mat idiomáhtalaččat leat nu earenoamážat ja «ráidnasat» go vejolaš. Buot giellaoahpain lea seammalágan struktuvra, vai galgá leat álki buohtastahttit suopmaniid. (Lagercrantz 1929: 1.)

Giellaoahppa lea huksejuvvon gestaltpsykologalaš ja semánttalaš vuodđo-jurddašeami vuodul. Dát ákkastallojuvvo juo ovdasánis, mas Lagercrantz deattuha ahte gielalaš ovdanbuktima logalaš struktuvra ja olgguldas hápmi gullet lahkalağa oktii ovdanbuktima semánttalaš ollisvuodas, ja ahte semánttalaš doaibma lea logalaš struktuvrra ulbmilin. Dát semánttalaš ollisvuohka eaktuda ahte cealkaga ovttaskas osiin lea mearkkašupmi. (Lagercrantz 1929: 1.) Dán vuodđojurddašeami oaidná muđui ge ee. cealkkatiippaid meroštallamis (kap. IV), cealkkaollisvuoda (*Satzgestalt*) olis (kap. X § 60, ja maiddái jietnadatoahpa olis, *Gestaltwechsel*-doahpaga oktavuodas (ee. § 299).

Dás guorahalan oanehaččat giellaoahpa sisdoalu, seamma ortnega mielde go oasit bohtet ovdan giellaoahpas. Giellaoahpas leat golbma válđoasi: *Ausdruckslehre*, *Formenlehre* ja *Lautlehre*. Lean geahččalan heivehit duiskkagiela tearpmaid sámegillii. Mun välljen goitge addit duiskkagiela tearpmaid ruođuid siste, dahje čilget daid vuollečujuhusaiguin, dan dihte go Lagercrantza tearbmageavaheapmi sáhttá spiehkastit dálá sámegiela giellaoahpalaš tearbmageavaheamis. Giellaoahpas leat buot sámegiela ovdamearkkat addojuvvon fonehtalaččat, maiddái dalle go lea sáhka giellaoahpas ja morfologiijas. Lean heivehan ovdamearkkaid riektáčállimii, vai lea álkit lohkat daid, muhto lean doalahan mearrasámegiela suopmaniešvuodaid.

Muhtun sajiin lean oaidnán dárbbu buohtastahttit Lagercrantza čilgehusaid eará giellaoahpaiguin. Dalle buohtastahtán Konrad Nielsena giellaoahpain (1979 (1926–29)), go dat lea čállojuvvon sullii seamma áigge go Lagercrantza giellaoahpa. Lean maid buohtastahttán ođđaset giella-

oahpaiguin ja dutkamušaiiguin, go lea leamaš dárbu geahčadit dálá čilgehusaid.

3.1. Ovdanbuktinoahppa (*Ausdruckslehre*)

Lagercrantz giellaoahpa vuosttaš oassi lea *Ausdruckslehre*, mii sámegillii šattašii hállanoahppa dahje ovdanbuktinoahppa, ja man sisdoallu lea cealkkaohppa. Dán oasi váldofáttát leat hupman ja cealkka (*Rede und Satz*) ja cealkkaoasit (*Satzteile*). Váldooasi huksehus speadjalastá buorre muddui giellaoahpa ollislaš struktuvrra. Ovddeusas čilgejuvvojit ovdanbuktinhámi ollislašvuoda prinsihpat, dahje «hupmama hápmi» (*Die Entfaltung der Rede*). Das váldo ovdan sihke deattuheapmi ja intonašuvdna, ja earenoamáš dadjanvuogit, nu go abstrákta ja metaforalaš giella, oaniduvvon dadjanvuogit ja cealkagat main lea ng. eahpestruktuvrralaš huksehus. Viidáseappot meannuduvvojit hupmanollisvuoda oasit, nu go oanehis idiomáhtalaš dadjanmálet, maiguin ovdanbuktá dáhtu, dovdduid, miediheami dahje vuosttildeami jna., ja mat gusket hupmama dilálašvuhtii oppalaččat. Dasto easka boahtá čielga cealkkaohppa, mas čilgejuvvojit cealkkatiipat ja daid huksehus, cealkkagoallosteamit ja cealkkaoasit. (Lagercrantz 1929: 19–152.)

Cealkaga váldojuohku subjeaktaoassin (*Satzgegenstand*) ja predikáhttaoassin (*Satzaussage*) lea oahpis. Nu lea maid cealkkaosiid meroštallama váldojurddašeapmi: subjeaktaoasis gávdnat eksplisihhta ja implisihhta subjeavtta, ja dasa gullevaš attribuhtaid; predikáhtas lea oktageardán dahje mánggageardán predikáhttavearba (dálá terminologijias verbála), ja vel predikatiiva, objeakta ja adverbiala merrosat. Dasa lassin sáhtta predikáhttaoasis leat *objektiiva* cealkkaoassin. Objektiiva lea dábálaččat persuvdna, geasa predikáhttavearba čuohcá positiivvalaččat dahje negatiivvalaččat, ja objektiivva kásus lea lokatiiva dahje illatiiva. (Lagercrantz 1929: 93–94.) Lagercrantz meroštallama mielde lea ee. čuoovvovaš cealkagiin objektiiva (objektiiva lea merkejuvvon buoiddes bustávaiguin):

- (1) *Gálbbiide hal gal biškot mángga lahkái.* (Lagercrantz 1929: 60)
- (2) *Čalmmas munnje dan nálu!* (Lagercrantz 1929: 60)
- (3) *Mus leat guovte gusa.* (Lagercrantz 1929: 94)
- (4) *Stáinnariï ii liiko njuorju.* (Lagercrantz 1929: 96)
- (5) *Gánddat lávejeje borahit sohkkara nieiddaide.* (Lagercrantz 1929: 98)

Jus buohtastahtta odđaset meroštallamiiguin, de leat ovdamearkkain (1), (2) ja (5) dakkár objektiivvat maid dál meroštallat čuozáhatadverbiálan. Goalmmát cealkaga sáhtta meroštallat eksistensiálacealkkan (vrd. ee. Magga 1978: 32–33, 61; 1980: 59), mas lea lokatiivahámat adverbiala (*mus*) SVO-cealkkaortnega subjeaktasajis. Nickela giellaoahpas namahuvvo lokatiivahámat cealkkaoassi *habitiivan* (Nickel 1994: 395). Sammallahti lea giellaoahpastis meroštallan dakkár cealkkaosiid *lokatiivahápmásaš eaiggát-partisipántan* (Sammallahti 2005: 100). Njealját ovdamearka čájeha ahte dalá gielas lea *liikot*-verbii čadnon illatiivahámat objektiiva. Dakkár cealkkaoasit leat odđaset giellaoahpain meroštallojuvvon rekšuvdnaadverbiálan (ee. Magga 1980: 74) dahje illatiivaobjeaktan (Nickel 1994: 411). Go buohtastahtta dálá gielain, de lea Helander čájehan dutkamušastis ahte *liikot*-vearba ii leat rekšuvdnavearba dálá gielas (Helander 2001: 139).

Cealkkatiippaid meroštallamis leat ollu kategorijat, mat leat mearriduvvon cealkagiid sisdoalu vuodul. Oahpes kategorijat leat omd. čuorvvacealkgat, gažaldatcealkgat, gohččuncealkgat ja dábálaš muitalancealkgat. Dasto leat vel lasi kategorijat, nu go mearráduscealkka, sávaldatcealkka, dovdastancealkka ja ulbmil- dahje áigumušcealkka. Cealkagiid ja oalgecealkagiid semánttalaš juohkin, nu go dás dahkko, lea leamaš dábálaš ovdastrukturalisttalaš kategoriserenvuohki, mas juohkin ja namaheapmi dahkko sisdoalu vuodul, ii ge doaimma vuodul.

Cealkagiid huksehusas oaivvilda Lagercrantz ahte sátnortnega sadjái lea buoret hupmat dan hámis (*Gestalt*) mii ilbmá cealkaga struktuvrras ja ovttaskas sániid maŋŋálaga bordimis. Son lea ge sátnortnega sadjái árvalan doahpaga *cealkkahápmi* (*Satzgestalt*). Su čilgehusa mielde ii leat sátnortnegis sáhka sániid oktageardán ráiddusteamis, muhto baicce ahte juohke sátni assosierejuvvo dainna sániin mii bohtá ovdalis. Son viidáseappot dadjá ahte cealkkahápmi lea oalle friddja, ja ahte ii báljo sáhte sirret cealkkahámi ja cealkaga oaivildeattuheami (*Sinnbetonung*). Oaivildeattuheapmi čájehuvvo ravdadeattuheapmin (*Randbetonung*). Ravdadeattuheami čilgehussan lea Lagercrantz árvalan psykalaš lága, mii mielddisbuktá ahte silolaš reakšuvnnat ja dáhpáhusat systemáhtalaččat čohkkejuvvojit dahje «sentrerejuvvojit». Dát mearkkaša ahte cealkagii hábmejuvvojit struktuvrralaš guovddážat dahje «čohkat» doppe gos daid buoremusat fuomáša, ja nu bohtet ge deattuhuvvon sánit ovdan cealkaga álggus dahje loahpas. (Lagercrantz 1929: 54–55.)

Vaikko Lagercrantz dadjá ahte cealkkahápmi dahje sátneortnet lea oalle friddja, de son čilge cealkkašlájaid olis dihto ráddjemiid dán friddjavuhtii: Earret eará lea gažaldatcealkagiin álo álgodeattuheapmi, sivas go gažaldatsátni lea álo cealkaga álggus, ja gohččuncealkagiin lea fas predikáhta vearba álo cealkaga álggus. Sávaldat- ja dovddastancealkagiid dovdomearkan lea, ahte konjunkšuvdna dahje advearba lea cealkaga álggus. Subjeavtta ja predikáhttavearbba (verbála) ortnet gullet oktii. Čilgehusas deattuhuvvo mánggageardán verbála, ja earuhuvvo gaskal verbála positiivvalaš ja negatiivvalaš sisdoalu. Positiivvalaš mánggageardán verbálas lea veahkkevearba ovdal váldovearbba, ja subjeavtta sadji sáhtá muhtomin leat veahkkevearbba ja váldovearbba gaskkas, gč. ovdamearkka (6). Negašuvdnavearba lea dábálaččat váldovearbba ovddabealde, gč. ovdamearkka (7), muhto sáhtá maid leat váldovearbba maŋábealde, gč. ovdamearkka (8). Muđui lea negerejuvvon cealkaga subjeavtta sajádahkii eaktun sihke veahkkevearbba sadji váldovearbba ektui ja makkár sániin cealkka álgá. (Lagercrantz 1929: 56–57.)

(6) *Dat lejje **guollebáni** gáikkihan hávi surmii.* (Lagercrantz 1929: 56)

(7) ***Eat** mii dájjadan moskun.* (Lagercrantz 1929: 57)

(8) *Váldde fiermmi vissui, amas njuoskka **ii**.* (Lagercrantz 1929: 57)

Lagercrantz čilge muđui ahte objeakta áinnas lea predikáhttavearbba ovddabealde, ja hui dávjá vel cealkaga álggus, gč. ovdamearkkaid (9) ja (10). Jus akkusatiivaobjeakta gullá infinitiivvi, de lea objeavtta sadji álo infinitiivva ovddabealde, ja hui dávjá finihitta vearbba ja infinitiivva gaskkas. Go objeavttas ii leat dakkár sajádat, de dat boahtá das go vearba deattuhuvvo earenoamážit, dahje go vearba ferte leat cealkaga álggus, nu go gohččuncealkagiin dahje ng. mearráduscealkagiin. (Lagercrantz 1929: 59–60.)

(9) ***Ulluid** gárejit gáraiguin.* (Lagercrantz 1929: 59)

(10) *Vuovsa juo **gurmma**⁵ njulgii.* (Lagercrantz 1929: 59)

Objektiivva birra fas čilge, ahte das lea earenoamáš friddja sajádat cealkkaollisvuodas (Lagercrantz 1929: 60). Jus objektiivva lea deattuhuvvon, de dat lea áinnas cealkaga álggus, gč. ovdamearkkaid (1), (3) ja (4).

⁵ Originála cealkka lea [vũõjsa juo kur^umma núl^eki].

3.2. Hápmeoahppa (*Formenlehre*)

Morfologijaoassi dahje hápmeoahppa (*Formenlehre*) lea giellaoahpa oaneheamos oassi. Dan váldoosit leat sátnesojaheapmi (*Wortbiegung*), suorggi-deapmi (*Ableitung*) ja goallosteapmi (*Zusammensetzung*). Čuorvvasánit jna. meannuduvvojit sierra, hápmeoahpa álggugeahčen, seamma málle mielde go cealkkaoahpas.

Sátnesojaheapmi lea juhkkovuvvon nominálflekšuvdnan ja personálflekšuvdnan. Nominalflekšuvnnas meannuduvvojit sihke substantiivvat, adjektiivvat, lohkosánit, pronomenat, advearbbat, dilálašvuodasánit/gaskavuodasánit (*Verhältniswort*) ja konjunkšuvnnat. Lagercrantz logahallá čieža kásusa nomeniid sojaheamis, namalassii nominatiivva, akkusatiiva-genitiivva, essiivva, abessiivva, komitatiivva, lokatiivva ja illatiivva. Akkusatiiva-genitiivva oktavuodas son namuha dáid kásusiid historjjálaš oktiigahččama. Son lea bidjan nomeniid abessiivavariántta *haga* kásusiid searvá, muhto fuomášuhtá ahte dat ilbmá vuosttažettiin ovttaidlogus, seamma ládje go essiiva (Lagercrantz 1929: 155). Buohtastahttin dihte sáhtá namuhit ahte Konrad Nielsen maid váldá abessiivva fárrui kásusiid logahallama oktavuodas, muhto ahte son problematisere abessiivva stáhtusa kásusin, ii ge váldde dan fárrui go addá ovdamearkaparadigmaid (gč. Nielsen (1979 (1926–29): 62–66). Ođđaset giellaoahpain, omd. Nickela giellaoahpas, leat *haga*-kombinašuvnnat kategoriserejuvvon postposišuvdnakonstrukšuvdnan (Nickel 1994: 178).

Nu go bajábealde lea namuhuvvon, de leat nominálflekšuvnna vuollái biddjon maiddá advearbbat ja konjunkšuvnnat, ja vel ng. dilálašvuoda-/gaskavuodasánit. Mun árvoštalan ahte dát sátnekategorijat leat fárus dás dan dihte go dain sáhtá leat oassálaš nomensojaheapmi. Advearbbat leat juhkkovuvvon ee. oktageardán advearban, advearban main leat kásusgehčosat, advearban main leat suorggidangehčosat ja goallosadvearban. Kásusat mat geavahuvvojit advearbbaid olis leat akkusatiiva-genitiiva, essiiva, abessiiva, illatiiva ja prolatiiva. (Lagercrantz 1929: 189.) Dilálašvuodasánit leat, dálá definišuvnna mielde, postposišuvnnat ja preposišuvnnat, ja sánit mat sáhttet geavahuvvot pre- dahje postposišuvdnan. Lagercrantz čilge ahte ng. sojahuvvon dilálašvuodasánit huksejuvvojit suorggidangehčosiiguin ja «stirdon» kásushámiiguin. Dán kategoriija oktavuodas namuha son maid rekšuvnna, go čilge ahte akkusatiiva-genitiivvahámat substantiivvat mearridit dilálašvuodasániid. (Lagercrantz 1929: 192.) Jus dás maid buohtastahtá

eará giellaoahpaiguin, de dain oaidná ahte ee. advearbbat, konjunkšuvnnat ja pre- ja postposišuvnnat meannuduvvojit sierra, nu gohčoduvvon sojakeahtes sátnin (Nielsen 1979 (1926–29), Nickel 1994).

Personálflekšuvdna lea vearbaid sojaheapmi. Árvvoštalan ahte tearbma *personálflekšuvdna* čujuha dasa, ahte vearbbat sojahuvvojit ee. persovdna-kategorijaid mielde. Vearbahámiid váldojuohku lea diedusge biddjon gaskal finihitta ja infinihtta hámiid. Finihitta hámiid dovdomearkan leat meroštallojuvvon 1) positiivvalaš ja negatiivvalaš váldohámit, 2) vuogit (Modi): indikatiiva, imperatiiva, supiidna, dubitatiiva ja kondišunála, 3) áigi: preseansa ja preterihtta, 4) ng. *Handlungsformen*, 5) lohku: ovttaidlohku, guvttiidlohku ja mánggaidlohku, ja 6) persovnnat: vuosttaš, nubbi ja goalmmát persovdna (Lagercrantz 1929: 194). Vugiid logahallamis geavaha Lagercrantz tearpma dubitatiiva⁶, mii čujuha eahpádussii dahje eahpesihkkarvuhtii. Dálá terminologiija mielde lea dát potenciála-vuohki. Finihitta hámiid njealját dovdomearka (*Handlungsformen*) ii čilgejuvvo lagabuid, ii ge leat fárus paradigmmaid čilgemis.

Dán oasis lea muđui beroštahtti oaidnit infinihtta hámiid kategoriserema. Sámegiela infinihtta hámiid kategoriseren ii leat leamaš áibbas sajáiduvvan dalá giellaoahpa árbevierus, ja dan dihte sáhtta ge das oaidnit erohusaid giellaoahpas giellaohppii. Lagercrantz meroštallá čuovvovaš infinihtta vugiid (*infiniten Modi*): 1) infinitiiva, 2) negatiivvalaš sátnemáddagat, 3) gerunddat (gerunda I ja gerunda II dahje gerundiiva), 4) partisihpat (partisihppa imperfeakta ja partisihppa perfeakta); ja daidda lassin vel verbála substantiivvat, adjektivvat ja advearbbat). (Lagercrantz 1929: 194, 198.) Hápmeoahpa oasi ii leat álki lohkat, ee. dan dihte go tearbmageavaheapmi ii leat konsekveanta paragráfas paragráfii, ja go ovdamearkaparadigmmaid huksen ja ovdanbuktin ii leat ovttalágan. Lagercrantz orru leamaš ulbmilin váldit fárrui sihke Unjárgga, Riehppovuona ja Návuona ovdamearkkaid. Lea liikká váttis buohtastahttit ovdamearkkaid, go «báikkálaš» paradigmmain ain váilot hámit, dahje go ovdamearkasánit leat lonuhuvvon. Sivvan dasa sáhtta leat ahte juohke báikki materiála ii sisttisdoala dievaslaš paradigmmaid dain sániin maid čállu lea válljen geavahit ovdamearkan.

⁶ Latiinnagillii *dubiosus, dubius* = eahpideaddji

3.3. Jietnadataohppa (*Lautlehre*)

Jietnadataohpa váldoosit leat jietnadatkombinašuvnnat (*Kombinationslehre*) ja jietnadattiippat (*Typenlehre*). Nu go ovdalis lea čilgejuvvon, de geavahii Lagercrantz mihtidanrusttega kymográfá jietnadatkvantitehta ja konsonántamolsašuddamiid guorahallamis. Mihtidanbohtosat čájehuvvojit sihke tabeallain (Lagercrantz 1929: 308–309, 312) ja sierra gráfalaš govvosiin.

Jietnadagat leat meroštallojuvvon jietnadanvuogi ja -báikki vuodul. Vokálaid logahallan vástida dábálaš vokálanjeallječiegaga. (Lagercrantz 1929: 302.) Konsonánttat leat fas biddjon vástideaddji tabellii (Lagercrantz 1929: 308–309). Jietnadattabeallain boahtá maid ovdan, jus leat jietnadanerohusat sierra guovlluid suopmaniin. Guovllu erohusat leat merkejuvvon ná: N = Unjárga, R = Riehppovuotna ja K = Návuotna.

Vokálat

Vokálat leat meroštallojuvvon vuosttažettiin orála jietnadahkan. Nasalisašuvdna čilgejuvvo distributovrralaš iešvuohtan, mii gullo maŋŋil nasála konsonánttaid ja *h*-jiena. Jietnadanvuogis váldo muđui vuhtii dievasvuohta (*Fülle*)⁷, čuoddjilvuohta (*Stimmverhalten*)⁸ ja čielggasvuohta (*Klarheit*)⁹ (Lagercrantz 1929: 301). Leat ovttaskas vokálat dahje monoftonggat, ja duppalvokálat dahje diftonggat. Lagercrantz lea earuhan gaskal «albma diftonggaid» (*echten Diphtonge*) ja jietnadatovttastumiid, maid son ii meroštala albma diftongan, duiskkagillii *unechten Diphtonge*. Albma diftongan gohčoda daid vokálaovttastumiid, mat sisttisdollet beallevokála (*i, u*). Lagercrantz ii meannut dáid viidáseappot vokálaid oktavuodas, go son dadjá ahte albma diftonggaid beallevokála doaibmá konsonántan. Nu gohčoduvvon *unechten Diphtonge* leat vokálaovttastumit *ie, eä, oa* ja *uo*. Lagercrantz ii čilge manne son ii meroštala dáid albma diftongan, muhto soaitá leat dan dihte go dat leat vuolláneaddji ovtastumit, eai ge lokta-neaddji.

⁷ Jietnadat meroštallojuvvo juogo stávvalhuksejeaddjin (*Stellungslaute/Silbenbildenden Vokale*) dahje stávvalrastideaddjin (*Übergangslaute/Schwavokale*).

⁸ Jietnadat meroštallojuvvo juogo čuoddjilis jietnadahkan (*vollstimmhaft*) dahje unnit dahje eanet čuojakeahtes jietnadahkan (*gehaucht*). Čuojakeahtesvuodas namuhuvvo distribušuvdna eaktun, go dakkár vokálat gávdnojit deattohis stávvaliin (*unbetonten Silben*).

⁹ Jietnadat meroštallojuvvo juogo čielga (*klar*) dahje geahpiduvvon jietnadahkan (*reduziert*). Go jietnadaga čielggasvuohta lea geahpiduvvon, de dat čilgejuvvo eahpedievaslaš jietnadeami boadusin.

Distribušuvnna vuodul leat vokálajietnadagaid variánttat čohkkejuvvon kategoriijaide, mat gohčoduvvojit ráidun (*Reihe*), klássan (*Klasse*) ja sekšuvdnan (*Sektion*). Ráidduin leat vuosttaš stávvala vokálatiipat, ja klássain leat nuppi stávvala vokálatiipat, mat rivdet paradigma siskkobealde. Sekšuvnnain leat fas nuppi stávvala vokálatiipat, main lea váikkuhus vuosttaš stávvala vokálaide. Vokálaráiddut vástidit sámegeala jietnadathistorjjálaš vokálaráju. Juohke ráidu, klássa ja sekšuvdna sáhtta sisttisoallat ovttaháje eanet fonehtalaš variánttaid. Guhkes ráidduin leat maiddá diftongajietnadagat *ea*, *uo*, *oa*, ja *ie*. Lagercrantz orru geahččame diftonggaid ollislaš vokálaovttadahkan, mat molsašuddet ovttaskas jietnadagaiguin. Dát mearkkaša ahte juohke guhkes ráidu ovddasta guokte vejolaš fonehtalaš realisašuvnna (guhkes vokála ~ diftonga), ja ahte realisašuvdna molsašuddá paradigma siskkobealde. Dákko orru Lagercrantz vuosttaš vuosttaš diftongajietnadagaid ovdáneami guhkes vokálaide vuodul, ja nuppe dárus orru geahččame diftonggaid guhkes vokálaide allofovdnan.

Oanehaččat ráidduid, klássaide ja sekšuvnnaide birra:

- **Ráiddut** (*Reihen*) leat *Ī, Ī, Ē, Ą, Ą, Ő, Ő, Ũ* ja *Ū*. Juohke ráidu sisttisoallá ovttaháje eanet fonehtalaš variánttaid, mat sáhttet leat sáni vuosttaš stávvalis. Oanehis ráidduin leat oanehis, ovttaskas vokálajietnadagat. Guhkes ráidduin fas leat guhkit jietnadagat ja diftongajietnadagat (ng. *unechten Diphtonge*). Guhkes ráidduid jietnadagat leat juogo guhkit (*gedehnt*) ja leat etymologalaš duppal-konsonánttaid/konsonántajoavkkuid ovddabealde; dahje leat liige guhkit (*übergedehnt*) ja leat etymologalaš ovttaskas konsonánttaid ovddabealde. Oktiibuot gártet de 14 ráiddu: 5 guhkes ráiddu, main leat sihke guhkes ja liige guhkes jietnadagat (5 x 2), ja vel 4 oanehis ráiddu.
- **Klássa** (*Klassen*) sisttisdollet nuppi stávvala vokálavariánttaid. Klássaide meroštallan ii oro leame konsekveanta: Deattuhuvvo álggus ahte leat *I-*, *A-* ja *U-*klássa, ja ahte dasto gártet 14 x 3 = 42 vejolaš kombinašuvnna gaskal vuosttaš stávvala vokálaráiddu ja nuppi stávvala klássa. Dán čilgehusa vuodul lea maid hábmejuvvon Tabealla 8 (Lagercrantz 1929: 241–242.). Eará sajis fas čilgejuvvo ahte nuppi stávvala vokálain leat guhkit klássa, namalassii sihke oanehis ja guhkes ráiddut *Ī, Ī, Ą, Ą, Ũ* ja *Ū* (Lagercrantz 1929: 349).

- **Sekšuvnnat** (*Sektionen*) sisttisdoallet maid nuppi stávvála vokálaid, mat váikkuhit vuosttaš stávvála vokálaid jietnadeapmái. Leat čuovvovaš 5 sekšuvnna: *Ī* ja *Ū*, *Ī*, *Ā* ja *Ā*(~*Ā*), *Ā*, *Ū*.

Vuosttaš stávvála *ráiddut* sáhttet sisttisdoallat eanet jietnadatvariánttaid. Oanehis *I*- ja *O*-ráidduin (*Ī* ja *Ō*) lea dušše okta variánta goappásge (*i*₁ ja *o*₁), mat leat oktasaččat buot suopmaniin, beroškeahhtá nuppi stávvála klássas. Oanehis *U*-ráiddus (*Ū*) leat maid unnán variánttat, ja variašuvdna lea merkejuvvon dušše fal Unjárgga suopmanis. Oanehis *A*-ráiddus (*Ā*) gal leat eanet variánttat, mat rivdet suopmaniid ja nuppi stávvála klássaid mielde¹⁰. (Lagercrantz 1929: 242–243.)

Guhkes *A*-ráiddus (*Ā*) leat maid ollu variánttat, mat rivdet suopmaniid ja nuppi stávvála vokálaid mielde¹¹. Guhkes ráidduin *Ī*, *Ē*, *Ō*, ja *Ū* leat fárus molsašuddamat gaskal ovttaskas jietnadagaid ja *unechten Diphtonge*, namalassii *i~ie*, *e~eä*, *o~oa*, *u~uo* (dás addojuvvon dárkagiid haga). Čilgehusain bohtá ovdan ahte Lagercrantz meannuda *unechten Diphtonge* ollislaš vokálaovttadahkan¹², mat paradigmas molsašuddet guhkes vokála-jietnadagaiguin. (Lagercrantz 1929: 302, 305.) Das sáhttá ge dulkot ahte Lagercrantz oaidná diftongajietnadagaid ja guhkes vokálaid seamma jietnadatovttadaga allofovndan.

Konsonánttat

Konsonánttat meroštallojuvvojit jietnadanbáikki ja jietnadanvuogi vuodul.

Konsonánttaid čilgejumis deattuha Lagercrantz ng. sátnemáttakonsonánttaid

¹⁰ Unjárgga suopmanis leat variánttat *e~ε₁~α* (*ä*) go nuppi stávvalis lea I-klássa, variánttat *e~α* (*α*, *o*)~*α* (*ä*) go nuppi stávvalis lea A-klássa, ja *ε~ε₁*(~*α*) go nuppi stávvalis lea U-klássa. Riehppovuona suopmanis lea *q*, beroškeahhtá nuppi stávvála klássas. Návuona suopmanis leat fas variánttat *q*, *ε* (*q~ε*) go nuppi stávvalis lea I-klássa, ja variántta *q* go nuppi stávvalis leat A- ja U-klássat.

¹¹ Unjárgga suopmanis leat variánttat *ä₁~a₂~q* go nuppi stávvalis lea I-klássa, variánttat *ä₁~a₂~q* go nuppi stávvalis lea A-klássa, ja *q* go nuppi stávvalis lea U-klássa. Riehppovuona suopmanis leat *ä~q* go nuppi stávvalis leat I- ja A-klássa, ja *q* go nuppi stávvalis lea U-klássa. Návuona suopmanis lea fas variántta *q* beroškeahhtá nuppi stávvála klássas.

¹² «Die unechten Diphtonge /.../ werden als einheitliche Vokaltypen behandelt» (Lagercrantz 1929: 302).

hápmemolsašuddama (*Gestaltwechsel des Stammkonsonanten*), ja konsonánta- ja vokálajietnadagaid kombinašuvdnavejolašvuodaid ja distribušuvna. Hápmemolsašuddan vástida dássemolsuma, ja dan guorahallamis son váldá vuhtii etymologalaš dahje giellahistorjjálaš beliid ja geavaha maiddái kymográfalaš jietnadatmihtidemiid. Mihtidemiid gráfat bohtet ovdan govvošiin (*Kurventafeln*), ja dulkojuvvon jietnadatguhkkodagat fas bohtet ovdan tabeallain. Tabeallain oaidná ovttaskas sátnemáttavokála ja -konsonántta bistima (*Dauer*), ja jietnadatovttastumiid guhkkodaga oktiibuot, mihtiduvvon čuođádassekunddaid mielde. (Lagercrantz 1929: 311.) Hápmemolsašuddan čilgejuvvo fonehtalaš ovttadagaiguin, čuovvovaš minstara mielde (Lagercrantz 1929: 251):

Tabella 1: Hápmemolsašuddanminsttar Riehppovuona ovdamearkkaiguin. Heivehuvvon Lagercrantz Schema 2 vuodul. (Lagercrantz 1929: 251.)

Nubbi stávval lea álgoálgosaččat							
rabas:				gitta:			
Nuppi stávvala vokála lea etymologalaččat							
guhkki		oanehaš		guhkki		oanehaš	
	n_1	:	n_2	~	n_3	:	n_4
*	$\bar{\partial}p'$:	$\partial p'$	~	$\partial p'$:	\acute{p}'
**	$\partial p'$:	$\partial p'$	~	$\check{\partial}p'$:	\acute{p}'

* Go vuosttaš stávvalis lea etymologalaččat oanehis vokála.

** Go vuosttaš stávvalis lea etymologalaččat guhkes vokála.

Lagercrantz čatná konsonántaguovddáža¹³ molsašuddama vuosttažettiin nuppi stávvala etymologalaš iešvuodaide. Minstaris earuhuvvo gaskal primára hápmemolsašuddama ($n_2 \sim n_3$) ja sekundára hápmemolsašuddama ($n_1 : n_2$ ja $n_3 : n_4$). Primára molsašuddama eaktun lea nuppi stávvala etymologalaš gitta- dahje rabasvuohhta, sekundára molsašuddama eaktun lea fas nuppi stávvala guhkkodat. Lagercrantz čilge ahte etymologalaččat

¹³ Lagercrantz gohčoda dáid vokálaidgaskasaš konsonántan (*intervokalische konsonanten*).

sáhtta sátnemáttavokála ja -konsonánta leat juogo oanehaš dahje guhkki. Go vokáloaassi lea vuoitil, de gohčoduvvo struktuvra vokáladettolažžan (*vokalgipflig*); ja go konsonántaoassi lea vuoitil, de gohčoduvvo konsonántadettolažžan (*konsonantgipflig*). Son čállá maid vuosttaš stávvála vokála ja konsonántaguovddáža gaskavuodas, ahte maŋŋil oanehis vuosttaš stávvála vokála dábálaččat čuovvu veahá guhkit konsonántaguovddáš.

Bajábeale minstara vuodđun orru leame sámegiela etymologalaš dássemolsašupmi, mas ledje njeallje ceahki. Váttisvuohtan dáiguin hápmemolsašuddan struktuvrraiguin lea, ahte fonehtalaš transkripšuvdna čájeha unnán erohusa iešguđet cehkiid gaskkas. Dáid erohusaid lea maid váttis áicat, dahje ii leat vejolaš daid áicat, go geahččá kymográfamihtidemiid gráfalaš govvosiid.

Vuosttaš stávvála vokála kvantitehta lea namuhuvvon oanehažžan (*kurz*) ja guhkkain (*gedehnt*) (Lagercrantz 1929: 252–253). Guhkes ráidduid jietnadagat sáhttet leat juogo guhkit dahje liige guhkit (*übergedehnt*), ja paragrafain 271, 272, 276 ja 278 leat ollu sátnoovdamearkkat, mat galget čájehit kvantitehtaerohusaid (Lagercrantz 1929: 241–248.) Guorahaladettiin sátnoovdamearkkaid lean gávdnan ahte omd. diftoŋgakvantitehtaid merkenvuohki lea hui girjái. Leat ollu fonehtalaš kvantitehtat, ja daid merken sáhtta orrut veahá soaittáhagas. Jietnadatoahpa sátnoovdamearkkain gávdnen ee. olles 12 fonehtalaš diftoŋgakvantitehta. Lagercrantz lea čilgen gávccii merkenvuogi guhkkodatnamahusaiguin (Lagercrantz 1929: 311), dasto lea son vel geavahan njeallje merkenvuogi maid son ii čilge. Oainnán vel, ahte son muhtun muddui geavaha seamma kvantitehtaid sihke *gedehnte* ja *übergedehnte* ovdamearkkaid čállimis. Nappo ii sáhte ge dušše geahččat *gedehnte* ráidduid ovdamearkkaid ja dain čoaggit oanehit diftoŋgakvantitehtaid; iige sáhte *übergedehnte* ovdamearkkain čoaggit guhkit kvantitehtaid.

Diftoŋgakvantitehtat mat geavahuvvojit sátnoovdamearkkain, bohtet ovdan vulobeale tabeallas. Kvantitehtat juohkásit ná:

- kvantitehtat mat dušše geavahuvvojit *gedehnte* ráidduid ovdamearkkain
- kvantitehtat mat geavahuvvojit sihke *gedehnte* ja *übergedehnte* ráidduid ovdamearkkain
- kvantitehtat mat geavahuvvojit dušše *übergedehnte* ráidduid ovdamearkkain

Diftoŋgakvantitehtat leat (*n* ovddasta vokála, Lagercrantz vuogi mielde):

Tabella 2: Sprachlehre des Nordlappischen, diftoŋgakvantitehtat (Lagercrantz 1929: 311)

Kvantitehta	ññ·	n·n	n·n·	ññ	ññ·	nn	ñ·ñ	ññ	ññ	n·n·	ññ	n·ñ
EL «Stufen»- namahus	halb- kurz*	lang	**	halb- lang	halb- lang*	lang	über- lang*	über- lang	über- lang	**	**	**
Kvantitehtaid meroštallan	sierra <i>gedehnte</i> kvantitehtat			oktasaš <i>gedehnte/über- gedehnte</i> kvantitehtat			sierra <i>übergedehnte</i> kvantitehtat					

* Dáid kvantitehtaid deaddu ii leat kommenterejuvvon Lagercrantz kvantitehtalisttus (s. 311).

** Dát kvantitehtat eai leat almmuhuvvon kvantitehtalisttus (s. 311).

Lea váttis oaidnit, man vuodul Lagercrantz lea juohkán V1 diftoŋggaid *gedehnte* ja *übergedehnte* ráidun. Mu árvoštallan lea, ahte son ii leat dalá rustegiiguin nákcen mihtidit ja earuhit diftoŋggaid kvantitehta doarvái dárki-lit. Dan oaidná maiddá su gráfalaš ovdanbuktimis (*Kurventafeln*): gráfaid vuodul ii sáhte oaidnit distinktiivva erohusaid gaskal su postulerejuvvon diftoŋtakvantitehtaid. Dalle šaddá ge váttis árvoštallat vejolaš gaskavuodaid gaskal vuosttaš stávvala vokála kvantitehtaid ja konsonántaguovddáža ja nuppi stávvala vokála iešvuodaid.

4. Čeahkkáigeassu

Lagercrantz giellaoahppa lea beroštahtti mángga dáfus. Vuosttažettiin lea sus gestaltpsykologalaš lahkoneapmi, masa son čanai vel semánttalaš jurddašeami. Dat vuohki mearridii sihke su čilgehusaid, giellaosiid kategoriseremiid ja namahusaid. Cealkkatiippaid kategoriserenvuohki ja namaheapmi lea ovdastrukturalisttalaš semánttalaš vuohki, mas meroštalle cealkagiid ja cealkkaosiid sisdoalu vuodul, ii ge doaimma vuodul. Psykologalaš lahkonanvuogi vuodul son fas árvalii odđa doahpágiid, nu go cealkkaohpas *cealkkahápmi* (*Satzgestalt*) ja *ravdadeattuheapmi* (*Randbetonung*); ja jietnadatoahpas *hápmemolsašuddan* (*Gestaltwechsel*). Psykologalaš lahkonanvuohkáii gullá maid ahte son vuos čilge gielalaš iešvuodaid, ja dasto daid vuodul árvoštallá sihke diehtoaddiid ja sin ovdanbuktinvuogi. Son oaivvilda ee. ahte dihto cealkkaovttastumit leat eahpesystemáhtalaččat dahje eahpesyntávssalaččat (*Folgevidrige Entfaltung der Rede*). Čilgehussan dasa árvala Lagercrantz ahte lea sápmelaččaid irrašunála jurddašanvuohki mii dávjá billista hupmama. (Lagercrantz 1929: 23.)

Mu mielas lea Lagercrantz giellaoahpas earenoamáš beroštahtti geahčadit daid dieđuid maid sáhtá gávdnat mearrasámegiela jietnadeami birra. Lagercrantz lea geahččalan guorahallat vuosttaš stávvala vokála ja dan oktavuoda konsonántaguovddáži ja soggevokálii. Dát lea fáddá mii ain dál gáibida eanet guorahallama. Lea maid ávkkálaš ahte son lea dárkilit merken suopmanvariašuvnnaid, sihke sierra mearrasámi guovlluid gaskkas (Unjárgga, Riehppovuona ja Návuona suopmaniid erohusat), ja maddái dalle go lea erohus seamma guovllu informánttaid jietnadeamis.

Muđui sáhtá Lagercrantz materiála leat miellagiddevaš dalá digaštallamii sámegiela cealkkahámiid ja sátnortnega birra. Son meroštallá sámegiela cealkkahámi (*Satzgestalt*) earenoamáš friddjan, ja su cealkkaoahpas leat ollu ovdamearkkat das, maid son lea árvvoštallan mearrasámegiela norbman cealkkahámiid oktavuodas.

Eliel Lagercrantz orru leamaš innovatiivva dutki. Son geavahii, dalá áigge mihtuid mielde, ođđaáigásaš veahkkeneavvuid ja geahččalii dain ávkkástallat iežas dutkamis. Orru measta nu, ahte son geahččalii dahkat juoidá, masa sus eai lean vuos doarvái buorit veahkkeneavvut, ja masa dalá teoriija- vuodđu ge ii lean doarvái bures ovdánahttojuvvon.

Daid nállevealaheaddji árvvoštallamiid ja oaiviliid maid Lagercrantz ovdanbuktá, ferte dieđusge geahččat dalá servodathistorjjálaš ja dieđalaš oainnuid boadusin. Su teoriijat ja oaivilat gulle dalá dieđa- ja dutkanárbevuirui, eai ge dakkár oainnut leat dál šat áigeguovdilát eai ge dohkálaččat. Lea goitge beroštahtti čiekŋudit dan materiálii maid Lagercrantz lea čohkken ja almmuhan, go dán materiálas lea ain relevánsa, sihke gielladutkamii ja álbmotdiktendutkamii.

Gáldut

HELANDER, NILS ØIVIND 2001: *Ii das šat murrii iige báktái. Davvisámegiela illatiivva geavaheapmi*. Dieđut 1/2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

LAGERCANTZ, ELIEL 1923: *Sprachlehre des Südlappischen nach der Mundart von Wefsen*. Bulletin. Kristiania: Universitetets etnografiske museum.

- 1926: *Sprachlehre des Westlappischen nach der Mundart von Arjeplog*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LV. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1927: *Strukturtypen und Gestaltwechsel im Lappischen. Akademische Abhandlung*. Sonderabdruck aus den Mémoires de la Société Finno-ougrienne. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1929: *Sprachlehre des Nordlappischen nach den Seelappischen Mundarten*. Bulletin 3. Oslo: Oslo Etnografiske Museum.
- 1939: *Lappischer Wortschatz*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- 1941: *Synopsis des Lappischen*. Oslo Etnografiske Museums skrifter, Bind 2 hefte 4. Oslo: Oslo Etnografiske Museum.
- 1950: *Entwicklungspsychologische Analyse lappischer Folklore*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia/Academica Scientiarum Fennica.
- 1957–1966: *Lappische Volksdichtung I–VI*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- 1963: *Lappische volksdichtung VI. Texte aus den See-, Nord-, West- und Südlappischen dialekten*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 126. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- MAGGA, OLE HENRIK 1978: *Lokative læt-setninger i samisk*. Diedot 1/1978. [Guov'dagæi'dno]: Sámi Institut'ta.
- 1980: *Giellaoahppa. Jietna-, hápme- ja cealkkaoahppa oanehaccat čilgejuvvon*. Diedut 3/1980. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- NICKEL, KLAUS PETER 1994: *Samisk grammatikk*. Rievdaduvvon 2. deaddileapmi. [Karasjok]: Davvi Girji o.s.
- NIELSEN, KONRAD 1979 (1926–29): *Lærebok i lappisk (samisk)*. Bind I Grammatikk. 2. opplag,. Oslo: Universitetsforlaget.
- RAVILA, PAAVO 1932: *Das Quantitätssystem des Seelappischen Dialektes von Maattivuono*. Suomalais-Ugrilaisen seuran toimituksia LXII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- ROBINS, R. H. 1967: *A Short History of Linguistics*. Longman Linguistic Library, title no. 6, (Third impression). London: Longman Group Limited.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1996: History of Finno-Ugric Linguistics in the Nordic Countries. – Carol Henriksen et.al. (doaim.), *Studies in the development of linguistics in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden* s. 297–323. Oslo: Novus Forlag.

——— 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura. Kataloga 630:161. Suoma riikkaarkiiva, Helsinki.

Eliel Lagercrantz – the Sami language researcher who published a grammar on the sea Sami language

Eliel Lagercrantz (1894–1973) completed his doctor’s degree in the University of Helsinki in 1927. While working on his degree, he studied for shorter periods at the universities of Hamburg, Budapest and Paris between the years 1921 and 1927. In this period, he also conducted field trips to Sami areas of Finland, Sweden and Norway. He held positions mainly at the University of Helsinki, and became professor there in 1965. He also held a position at the University of Oslo for some time.

This article contains a brief presentation of Lagercrantz’ research, and also a short examination of his scientific views and perspectives. The main part of the article is a study of Lagercrantz’ grammar on the sea Sami dialect (a sub dialect of North Sami). Eliel Lagercrantz may be considered as a controversial researcher, mainly because of his scientific views, but also in his choice of methodologies. He brought a gestalt-psychological view to his language research, and used (for his time) modern, experimental methods with his informants. Although he claimed to be fascinated with the Sami languages, at times he presented quite negative and discriminating views of his informants. These views should probably be seen as a result of the general scientific perspectives of the period in which he did his research. I still think that the material he presents is valuable and deserves to be examined for example in connection with the present research of the dialects in the areas where Lagercrantz conducted his fieldwork.

Marit B. Henriksen

Sámi allaskuvla

marit-breie.henriksen@samiskhs.no

Subjeavtta sadji ja finihitta cealkagiid struktuvara davvisámegielas

MIKAEL SVONNI

Álgosánit

Davvisámegielas lea subjeavtta váldohápmi nominatiiva ja sátneortnet lea SVO, mii mearkkaša ahte dábálaš cealkagis lea sátneortnet subjeakta > vearba > objekta (Sammallahti 1998: 95). Cealkka (1) lea dasto cealkka mas lea dábálaš finihitta cealkaga sátneortnet.

(1) *Máret osttii biepmu.*

Váldovearbbas lassan sáhtášedje maid cealkagis leat veahkkevearbbat (2a, b) ja negerenvearba (2c).

(2a) *Máret lea oastán biepmu.*

(2b) *Máret lea sáhtán oastit biepmu.*

(2c) *Máret ii leat sáhtán oastit biepmu.*

Cealkagis (1) almmustahttojuvvo áigi finihitta váldovearbbas ja cealkagiin (2a-b) finihitta veahkkevearbbas, muhto ii fal *finihitta* negerenvearbbas cealkagis (2c), gos áigi almmustahttojuvvo infinihtta veahkkevearbbas. Negerenvearba sodjá subjeavtta mielde, muhto ii fal ollenge almmut cealkaga áiggi (vrd. 3a, b).

(3a) *Máret ii oaste biepmu.*

(3b) *Máret ii oastán biepmu.*

Dán artihkkalis gehččojuvvo subjeavtta sadji ja dábálaš finihitta cealkagiid struktuvra davvisámegielas generatiivva syntávssa lahkananvuogi vuodul. Vuolggasadji lea P&P-teoriija (eaŋg. *Principles and Parameters*) dahje GB-teoriija (eaŋg. *Government and Binding*), vaikko vuhtii váldojuvvo maiddá minimalisisma prográmma. Láidehusa P&P-teoriijii sáhtá gávdnat omd.

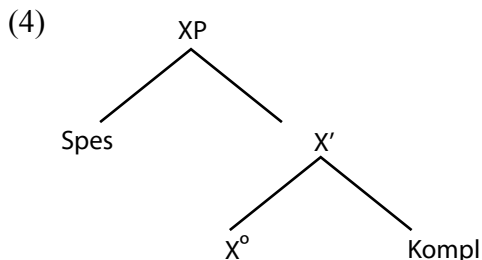
Carnie girjjis (Carnie 2002) ja vuđolet čilgehusa gávdná omd. Haegeman girjjis (Haegeman 1994). Vuosttas kapihttal Chomsky girjjis (Chomsky 1995) gávdno maid P&P-teoriija čielggadeapmi. Chomsky (1993) čielggada minimalismma prográmma teoriija vuodđoosiid¹. Epstein, Thráinsson ja Zwart (1996) buktet maid láidehusa minimalismma prográmmii. Platzack maid govvida minimalismma prográmma teoriija vuodđoosiid ja čájeha mot ruotagiela syntákssa sáhtta analyserejuvvot dan teoriija vuodul (Platzack 1998). Áfarli ja Eide gieđahallet dárogiela syntávssa P&P- ja minimalismma teoriija vuodul (Áfarli – Eide 2003). Nelson – Manninen (2003) leaba doaimmahan girjji mas gieđahallojuvvojit suoma- ja sámeigiela fonologiija ja syntávssa gažaldagat generatiivva syntávssa teoriija lahkananvuogi mielde. Eai leat nu gallis geat leat analyseren sámeigiela syntávssa generatiivva syntávssa teoriija vuodul, earret Magga dalloš dutkamiid (omd. Magga 1978, 1982, 1986) lea Julien vuđolaččat dutkan (davvi)sámeigiela kausatiivva ja passiiva cealkagiid (Julien 1996) ja Vinka davvisámeigiela kausatiivvaid (Vinka 2002). Gieskat lea Sammallahti buktán ovdan láidehusa sámeigiela cealkkaoahppadutkamii eará lahkananvuogi vuodul (Sammallahti 2005). Vuosttažettiin mon oanehaččat válddán ovdan minimalismma prográmma vuodđoosiid mat gusket vearbba projekšuvdnii, namalassii funkšunála gihpuid VP ja CP gaskkas, ja dasto davvisámeigiela vearbba projekšuvnnaid.

Leksikála ja funkšunála gihput

Generatiivva grammatihkas lea gihppostruktuurraid vuogádat ráddjejuvvon nu ahte juohke gihpus ferte leat oaivi (eang. *head*) dahje váldooassi, mii sáhtta gullat soames leksikála kategoriijii dahje funkšunála kategoriijii. Leksikála gihput leat NP, VP, AP ja PP. Funkšunála gihput leat omd. TP ja CP (geahča vuollelis). Gihppu XP sáhtta dalle leat juogo leksikála dahje funkšunála gihppu. X^o lea oaivi (merkejuvvon ^o) dahje váldooassi, mii sáhtta viiddiduvvot ja oažžut komplemeantta (Kompl), mii álo lea (soameslágán) gihppu, ja oaivi ovttas komplemeanttain dahká konstituentta X' (lohkkojuvvo X-bár). X' sáhtta maid viiddiduvvot ja oažžut spesifikáhtora (Spes), mii maid lea gihppu, ja XP lea ollislaš gihppu: lea oaivvi maksimála projekšuvdna. Dát vuogádat lea ožžon nama X-bár-teoriija ja sáhtta

¹ Chomsky (1993) lea maid kapihttal girjjis Chomsky (1995).

govviduvvot muorradiagrammain (4).

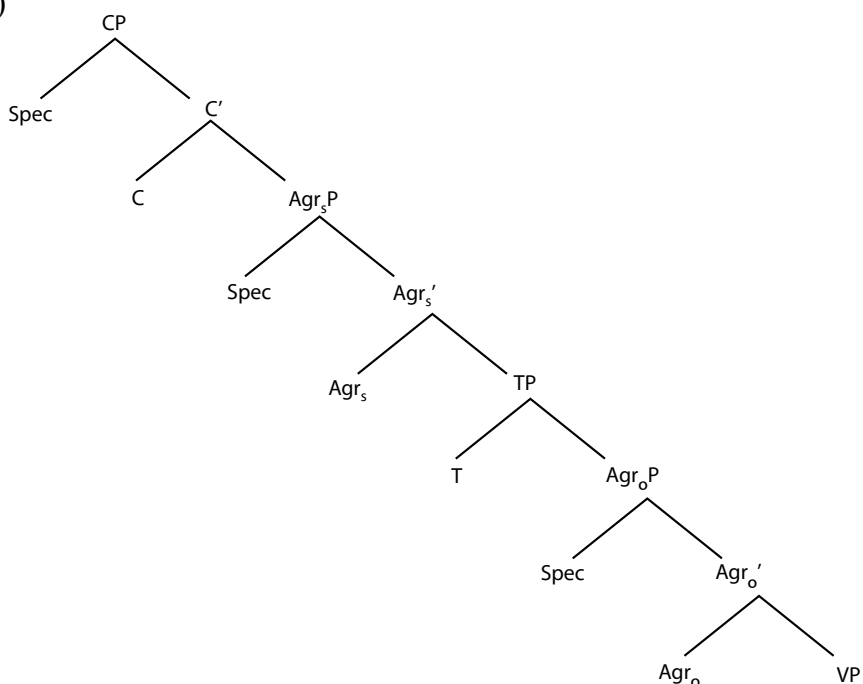
Nu got boahdá ovdan govvas, de váldooassi ja komplemeanta leat lagabuš nubbi nuppi go váldooassi ja spesifikáhtor. X-bár-vuogádagas sáhttá geahči (dahje čuolbma) dušše juohkásit guovtti suorrái, iige goassige golmma (dahje eanet), galgá leat binára.

Earret leksikála kategoriijaid gávdnojit maid generatiivva syntávssas funkšunála kategoriijat, dakkárat go C ja T. CP ja TP gullet vearbba viiddiduvvon projekšuvdnii ja C geassá lusas (eang. *attract*) vearbba finihtta iešvuoda(id) (goit ruoŋagielas) ja T vearbba áiggi iešvuoda(id) (Platzack 1998: 70–73)². CP galggašii teoriija mielde siskkildit olles cealkaga. Jearaldat lea makkár ja man olu funkšunála gihput gávdnojit CP ja VP gaskkas ja makkárat dat leat. Chomsky mielde lea cealkaga vuoddostruktuvra dakkár go (5) (Chomsky 1995: 173).

Agr_s lea funkšunála kategoriija mii siskkilda soahpavašvuoda (eang. *agreement*) omd. persovvna ja logu dáfus subjeavtta vuogádagas. Son namuha ahte sáhttá maid gávdnot TP spesifikáhtor ja negašuvdnakategoriija struktuvrra lassin. CP ja VP gaskkas leat dalle goit golbma funkšunála gihpu. Thráinsson bidjá jearaldaga leatgo buot (máilmmi) gielain seamma olu ja seammalágán funkšunála kategoriijat (Thráinsson 1996). Su mielde orru universála grammatihkka (UG) doaibmame nu ahte UG:s leat visses mearri funkšunála kategoriijat ja gielat «válljejit» dain. Son ákkastallá ahte gávdno paramehtalaš erohus gielaid gaskkas mo funkšunála kategoriijat doibmet. Son maid bidjá jearaldaga leago juohke gielas sirrejuvvon dakkár funkšunála gihput go TP ja Agr_sP, vai leago ollislaš gihppu, InŋP (IP), daid sajis.

² Suomagielas lea finihttavuoda sadji INFL iige C (Holmberg *et al.* 1993).

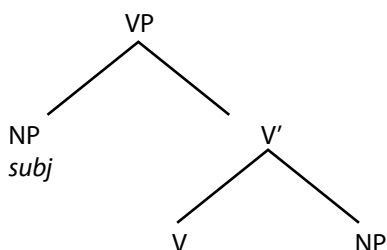
(5)

Subjeavtta sadji vearbagihpus

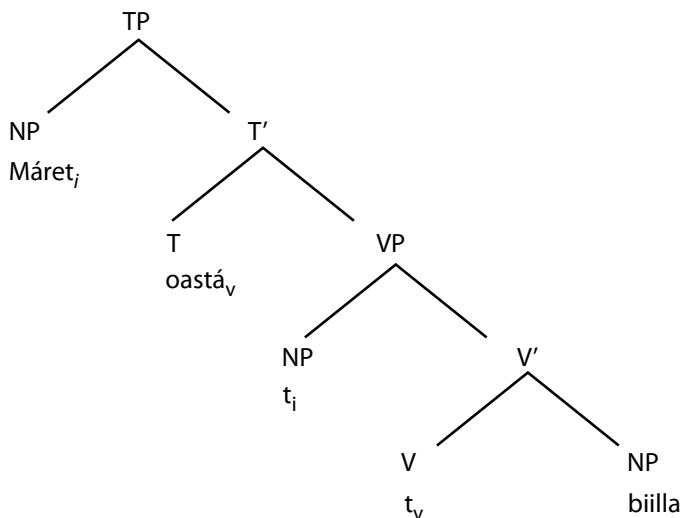
Subjeavtta (váldo)vuolggasadji cealkagis lea evttohuvvon leat Spes-VP (6) (Koopman & Sportiche 1992) ja Chomsky orru guorrasedamen dasa (Chomsky 1995: 174). Subjeakta ferte dalle loktanit soames spesifikáhtora sadjái mii gullá alit funkšunála projekšuvdnii ja V loktanit alit funkšunála oavvái gos morfologalaš iešvuodat dárkkistuvvojit (omd. persovdna ja lohku).

(6)

Mon dal ain geavahan TP dan funkšunála projekšuvdnan, mii lea CP ja VP gaskkas, gos dárkkistuvvojit visses iešvuodat. Cealkagis *Máret oastá biilla* lea *Máret* subjeakta ja struktuvra lea dego (7). Sihke subjeavtta ja vearbba vuolggasadjái (VP vuolde) lean guođđán mearkka (t) mas lea seamma indeaksa (t_i ja t_v) go subjeavttas ja vearbbas.

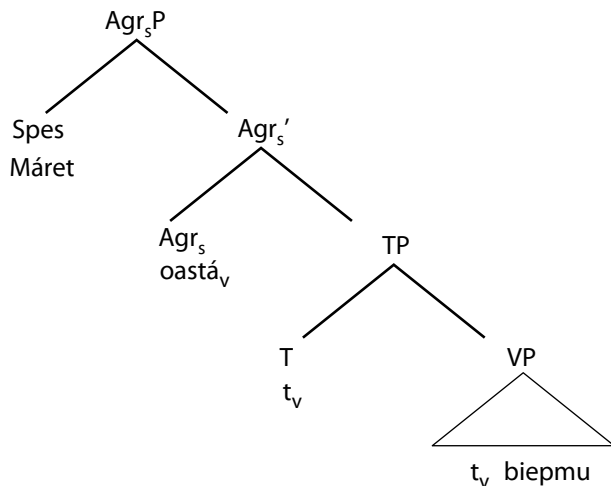
(7)

Oaivvi (T) ja Spes-TP gaskkas lea gaskavuohhta, Spes-oaivvi gaskavuohhta, mas vákšojuvvojit visses iešvuodat (omd. persovdna ja lohku). Jus ii leat soahpavašvuohhta daid gaskkas, de derivašuvdna ii doaimma ja cealkka lea eahpegrammáhtalaš.

Cealkkastruktuvrras dakkár go (5) leat golbma funkšunála gihpu CP ja VP gaskkas, Agr_sP, TP ja Agr_oP dan ortnegis. Chomskys ii leat mielde Spes-TP, vaikko čállá ahte livččii vejolaš (Chomsky 1995: 173). Spes-oaivvi gaskavuodas (Spes-Agr_sP, Agr_s) vákšojuvvojit visses iešvuodat, ja Spes-Agr_sP lea subjeavtta sadji ja das lea nominatiivva kásus davvisámegielas (8). Vearba loktana dán oainnu mielde vuohččan V-oaivvis T-oaivái gos vákšojuvvo áigi ja dasto Agr_s-oaivái gos vákšojuvvo sojahanhápmi. Funkšunála gihpuin vákšojuvvojit iešvuodat.

(8)

Subjeavtta ja objeavtta kásus

GB-teoriijas jurddašuvvui grammatihkas leat sátnerádju mii ovttas X-bár-njuolggadusaiguin leai vuodđun giela D-struktuvrii (gč. omd. Carnie 2002: 190–191). D-struktuvra válddii vuhtii temáhtalaš rollaid. Mañnel go nuppástuhtinnjuolggadusat ledje doaibman, de idii S-struktuvra, mii leai grammáhtalaš (rievttes) cealkka. Minimalismma prográmmas eai leat šat dát dásit; dál leat dušše guokte abstrákta váldooasi mat doibmet, nubbi lea giela hápmbealli, PF (phonetic form), ja nubbi lea giela mearkkašumi bealli, LF (logical form) (Epstein – Thráinsson – Zwart 1996). Sátnerájus vižžojuvvojit sojahuvvon hámit. Cealkaga ráhkadeamis leat sátneráju lassin geardduheaddji doaimmat mat bidjet oktii ja sirdet osiid (eang. *Merge & Move*).

GB-teoriijas leai gáibáduš ahte juohke NP fertii oazžut (abstrákta) kásusa, nu ahte nominatiiva/akkusatiiva-gielain oaččui finihtta cealkaga subjeakta nominatiivva kásusa ja transitiivva vearbba objeakta akkusatiivva kásusa (Chomsky 1995: 110–111). Minimalismma teoriijas (struktuvrralaš) kásus gullá Spes-oaivvi gaskavuhtii, namalassii gaskal Spes-Agr_sP ja Agr_s, ja Spes-Agr_oP ja Agr_o (Chomsky 1993, Epstein – Thráinsson – Zwart 1996).

Argumeanttat ja daid posišuvnnat

Subjektta oazžu iežas temáhtalaš rolla VP:s (Platzack 1998: 115). Cealkagis (9) oazžu subjekta (*Mánát*) temáhtalaš rolla *ageanta* ja cealkagis (10) (*Mon*) temáhtalaš rolla *vásiheaddji*.

(9) *Mánát vihket.*

(10) *Mon oidnen njuvčča.*

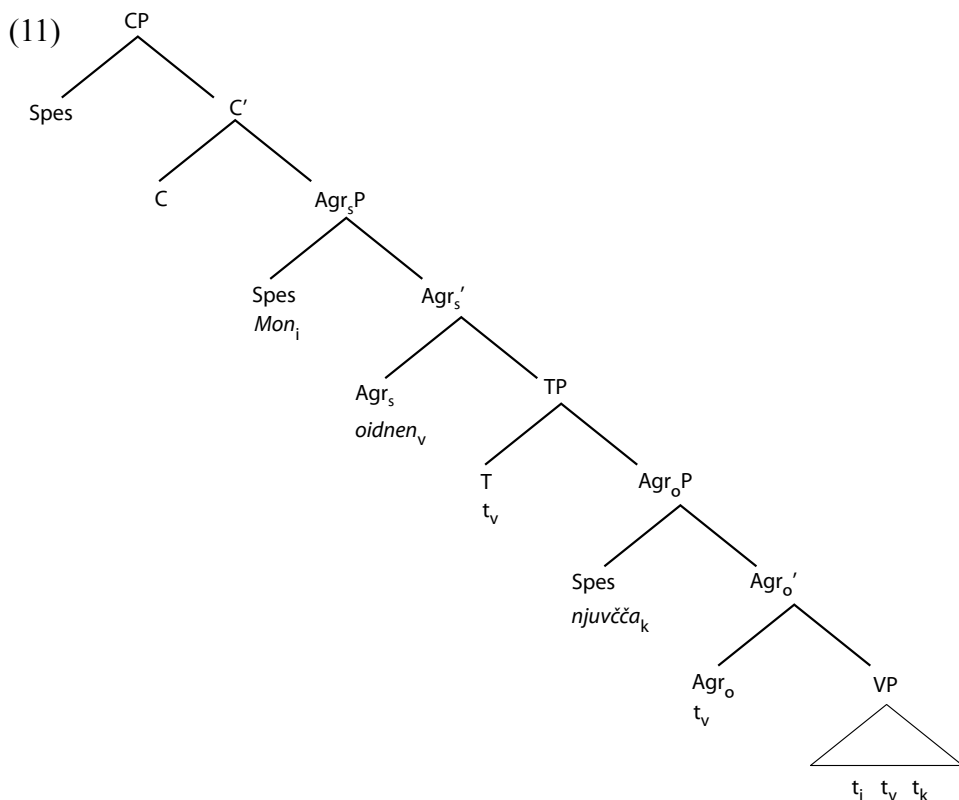
Cealkagis (9) lea intransitiivva vearba ja das ii leat go okta argumeanta. Cealkagis (10) leat guokte argumeantta go vearba (*oidnit*) lea transitiivva vearba. Spes-VP lea subjektivva posišuvdna ja gohčoduvvo olgguldas argumeantta ja vearbba komplemeanta lea objektivva posišuvdna ja gohčoduvvo siskkáldas argumeantta³. Argumeanttaid posišuvdna, A-posišuvdna, cealkagis lea sadji gos sáhtá leat argumeanta, ja A-bár-posišuvdna fas dat eará posišuvnnat. Chomsky (1995) earuha spesifikáhtora ja komplemeantta posišuvnnaid. Spesifikáhtora ja oaiivvi gaskkas lea vákšondoaimma (kásusa ja dakkár iešvuodaid go persovvna ja logu) ja komplemeanta lea siskkáldas sadji gos temáhtalaš gaskavuodát nannejuvvojit oaiivvi ja argumeantta NP gaskkas. Chomsky mielde Agr ja T siskkildit vearbba morfologalaš iešvuodaid ja NP mii lea spesifikáhtora sajis ferte oazžut rievttis iešvuodaid mat heivejit oktii oivviin, namalassii ahte NP ja V fertejit juohkit seamma iešvuodaid. Dakkár iešvuodát mat siskkildit leksikála osiid leat L-iešvuodát ja dan sajis go earuhit A- ja A-bár-posišuvnnaid earuha Chomsky (1995) L-gullevaš posišuvnnaid (gč. maid Epstein – Thráinsson – Zwart 1996).

Vearbba viiddiduvvon projekšuvnnat

Vuolggasadji lea ahte davvisámegiela cealkaga struktuvra lea dego (5). Iešvuodát (persovvna ja lohku) subjektivva ja finihitta vearbba gaskkas vákšojuvvojit funkšunála gihpus (Agr_sP), namalassii Spes-oaiivvi-relašuvnnas. GB-teorijias jugii (váldo)vearba akkusatiivva kásusa iežas komplementii, muhto minimalisisma teorijias ii leat dat NP mii lea V oabbá kásusmerkejuvvon sadji (Epstein – Thráinsson – Zwart 1996). Minimalisisma teorijias vákšojuvvo maid komplemeantta kásus Spes-oaiivvi-relašuvnnas (Chomsky

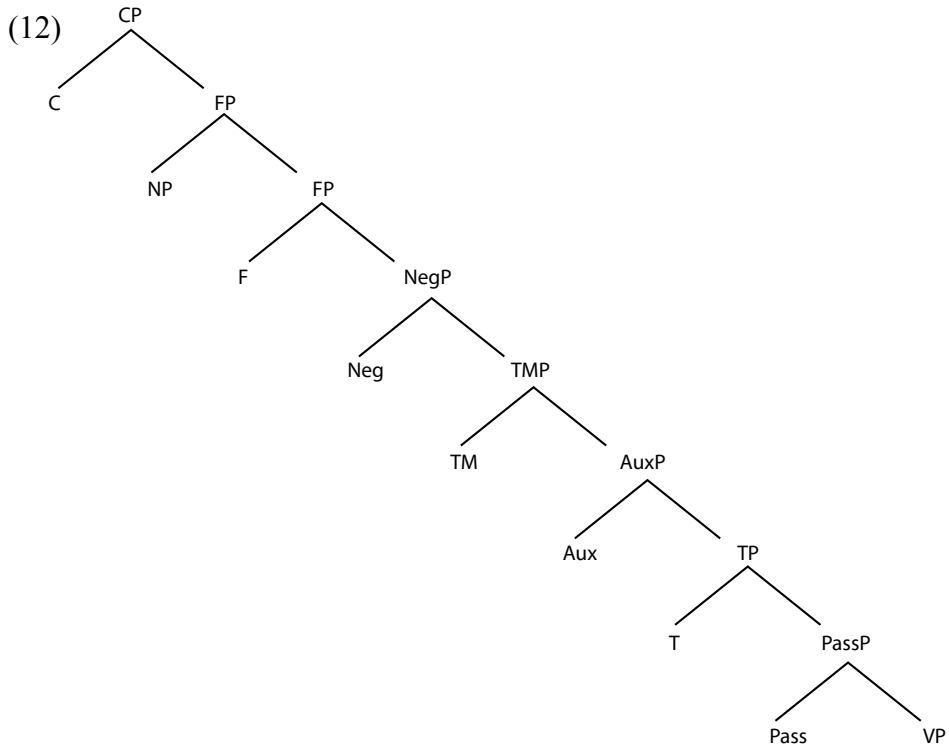
³ Vearbba komplemeanta gal iešalddis ii álo dárbbas leat argumeanta.

1995). Dakkár cealkagis go *Mon oidnen njuvčča* lea struktuvra dego (11). Objeakta (*njuvčča*) loktana Spes-Agr_oP sadjái gos akkusatiivva kásus vákšojuvvo Agr_o-oivviin (Spes-oaivvi-relašuvnnas). V (oaivi) loktana vuohččan Agr_o-oaivái ja dasto T-oaivái gos áigi vákšojuvvo ja dasto Agr_s-oaivái gos vákšojuvvojit persovdna ja lohku (subjeavttain).

Finihtta vearbaid vuodđostruktuvra

Holmberg *et al.* (1993) gávnnehedje suomagiela finihhta cealkagiid struktuvrra leat dego (10). F lea ‘finite’, TM lea ‘Tense-Mood’, Aux lea ‘Auxiliary’, T lea ‘Tense’ ja Pass lea ‘passive’. Bajábealde NegP lea FP, mii (muhtin muddui) vástida Agr_sP, muhto suomagielas ii leat álo finihhta vearbba ja subjeavtta gaskkas soahpavašvuohta (eang. *agreement*) ja danin ii leat Agr_sP heivvolaš projekšuvdna muhto FP (Holmberg *et al.* 1993). Struktuvra dakkár go (12) vuodđuduvvo empiralaš duodaštusaid vuodul (Holmberg *et al.* 1993).

Davvisámegielaš ii oro leamen jur seamma struktuvra, vaikko sulastahtta gal buori muddui. Čuovvovaččat mon geahčan mo davvisámegiela finihtta cealkaga struktuvra lea CP ja VP gaskkas, muhto in váldde vuhtii passiivva inge kausatiivva cealkagiid. Davvisámegiela passiivva ja kausatiivva cealkagiid lea Julien (1996) analyseren ja kausatiivva cealkagiid Vinka (2002) ja Svonni & Vinka (2003).

Cealkka mas lea veahkkevearba finihtta hámis

Veahkkevearba (*leat*) preseansa hámis ja váldovearba perfeakta partisihppa hámis dahká perfeakta cealkaga (13) ja essiiva hámis progressiivva cealkaga (14).

(13) *Mánát leat viehkan skuvlii.*

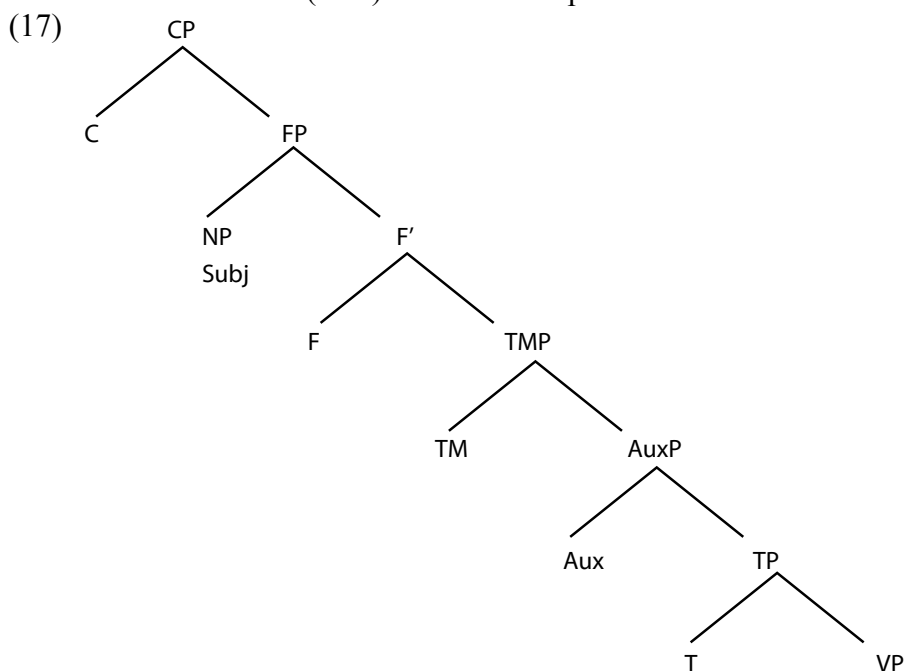
(14) *Mánát leat viehkame skuvlii.*

Veahkkevearba (ovttas váldovearbbain) sáhttá maid leat eará modusis go indikatiivvas, namalassii konditionálas (15) dahje potentiálas (16).

(15) *Son livččii vuolgán ikte juo.*

(16) *Son leažžá vuolgán ikte juo.*

Dát cealkagat orrot čájeheamen dakkár struktuvrra (jus buohtasta suomagiela struktuvrrain), ahte áigi/modus (TM) lea bajábealde struktuvrras go veahkkevearba (Aux) seamma go suomagielas, muhto davvisámegielas ii oro leamen seamma distinkšuvdna FP ja Agr_sP gaskkas, danin go davvisámegielas Spes-Agr_sP ja Agr_s gaskkas lea Spes-oaivvi-gaskavuohtha, mii siskkilda ollis soahpavašvuoda (persovna ja logu dáfus). Mon dattege geavahan dás ovddosguvlui FP dan projekšuvdnan gos soahpavašvuohtha subjavtta ja finihtta vearbba gaskkas vákšojuvvo. Ja struktuvra livččii dalle dakkár go (17). Subjeavtta posišuvdna livččii dalle Spes-FP, muhto lea vuodđuduvvon Spes-VP posišuvnnas. Dakkár cealkagiin go (13–16) veahkkevearba (Aux) loktana vuohččan TM sadjái gos vákšojuvvojit modusa ja áiggi iešvuodat ja dasto F sadjái gos vákšojuvvojit persovna ja logu iešvuodat. Veahkkevearbbas leat sihke modusa ja áiggi iešvuodat. Váldovearba loktana T-oaivái. Veahkkevearba (Aux) váldá TP komplemantan.

Cealkka mas lea modála veahkkevearba finihhta hámis

Cealkagis mas lea modála veahkkevearba lea váldovearba infinitiivva hámis (18)⁴.

(18) *Olbmot fertejit vuolgit.*

Veahkkevearba ii sáhte oažžut passiivva hámi ja nu orru maid leamen modála veahkkevearbaiguin, omd. *sáhttit* > **sáhttojuvvot*, vaikko *fertet* gal gusto sáhtta geavahuvvot passiivva hámis, omd. «*de fertejuvvo suddaduvvot muohta*» (Turi 1987: 43), vaikko dábálaččat lea dušše váldovearba mii oažžu passiivva hámi (19a, b).

(19a) *Biebmu lea ostojuvvon gávppis.*

(19b) *Biebmu sáhtta ostojuvvot gávppis.*

Eai veahkkevearbbas eaige modála veahkkevearbbas leat iežas argumeanttat ja danin ii leat spesifikáhtorposišuvdna dan projekšuvnnas mas veahkkevearba dahje modála veahkkevearba lea oaivi (váldooassi). Jus cealkagis lea veahkkevearba, de dat loktana F-oaivái gos oažžu sojahanhámi mii heive ovttas subjeavttain, mii lea loktanan Spes-FP posišuvdnii. Jus cealkagis lea modála veahkkevearba (Aux₂) váldooassi, de dat loktana F sadjái. Modála veahkkevearba sadi cealkagis orru dalle leamen AuxP ja TP gaskkas (gč. 17).

Cealkagis mas lea sihke veahkkevearba ja modála veahkkevearba loktana veahkkevearba (Aux) F sadjái ja ortnet šaddá veahkkevearba (Aux) > modála veahkkevearba (Aux₂) > váldovearba (V) dego cealkagis (20).

(20) *Mon lean šaddan vuolgit otne árrat.*

Jus válddášii vuhtii dakkár cealkagiid go (21a ja b), de veahkkevearba áigi ja modus sáhtta vákšojuvvot TMP projekšuvnnas.

(21a) *Mon ledjen šaddan vuolgit.*

(21b) *Mon livččen šaddan vuolgit.*

⁴ Modála veahkkevearba komplemeanta TP oažžu iešvuoda [- Tense] (vrd. Holmberg *et al.* 1993).

Muhto jus buohtasta (21a) ja (22) de váldovearba lea infinitiivva hámis (21a)-cealkagis ja perfeakta partisihppa hámis (22)-cealkagis ja modála veahkkevearba lea (21a)-cealkagis perfeakta partisihppa hámis.

(22) *Mon lean vuolgán otné árrat.*

Modála veahkkevearba ii sáhte oažžut váldovearbba essiiva hámis komplemeantan (23a) iige perfeakta partisihppa (23b)⁵.

(23a) **Mon sáhtán vuolgime.*

(23b) **Mon sáhtán vuolgán.*

Jearaldat lea gos modála veahkkevearbba sadi lea dakkár cealkagiin go (21a) ja (21b). Veahkkevearbba (Aux) iešvuodát (áigi ja modus) leat vuohččan vákšojuvvon TM-oaivvis ja dasto persovdna ja lohku F-oaivvis. Modála veahkkevearba ii dalle sáhte loktanit TM sadi (go veahkkevearba (Aux) hehte dan) ja danin eai sáhte modála veahkkevearbba iešvuodát vákšojuvvot ja cealkka ii doaimma. Okta vejolašvuohta livččii ahte modála veahkkevearbbaid posišuvdna lea TP ja VP gaskkas ja dalle go cealkagis lea dakkár vearba, de modála veahkkevearba loktana dakkár sadi gos áigi ja aspekta vákšojuvvojit, namalassii T-oaivái, ja jus ii leat veahkkevearba (Aux) mii hehte, de sáhtá loktanit F sadi. Go cealkagis lea modála veahkkevearba, de ii sáhte váldovearba loktanit T-oaivái, ja danin eai leat dakkár cealkagat go (23a, b) vejolaččat danin go Aux₂ hehte V loktaneamis T-oaivái. Ja dalle go cealkagis ii leat modála veahkkevearba, de váldovearba sáhtá loktanit T-oaivái dakkár cealkagiin go (13) ja (14).

Cealkka mas lea negašuvdna

Davvisámegielas lea sierra gieldivearba (*i-*) mas lea finihtta hápmi, muhto masa ii leat ollenge čadnojuvvon áigi, buohtas (24a) ja (24b). Áigi boahá dain cealkagiin ovdan váldovearbbas.

(24a) *Mon in juga mielkki.*

(24b) *Mon in juhkan mielkki.*

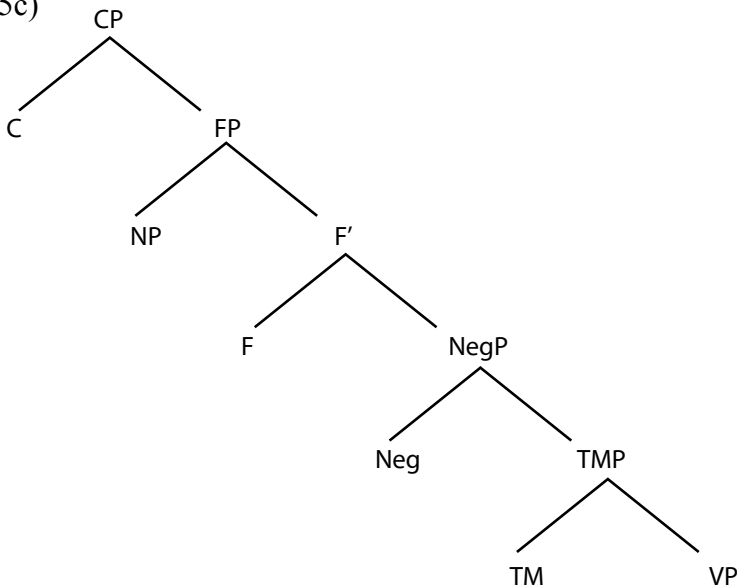
⁵ *Mon sáhtán leat vuolgime* ja *Mon sáhtán leat vuolgán* gal leat grammáhtalaš cealkagat.

Davvisámegielas lea dego suomagielas negašuvdna oaivi funkšunála gihpus, negerengihpus (NegP), mii lea CP ja VP gaskkas (Holmberg *et al.* 1993, Julien 2003, Mitchell 2006). NegP lea dalle FP ja TMP gaskkas (Holmberg *et al.* struktuvrra mielde) ja loktana dalle F-oaivái gos vákšojuvvojit iešvuodat (persovdna ja lohku) Spes-oaivvi gaskavuodas. Váldovearba loktana TM-oaivái gos áigi (ja modus) vákšojuvvojit. Struktuvra dakkár cealkagis mas lea negašuvdna ja váldovearba (25a, b) lea dakkár go (25c).

(25a) *Mánná ii boađe.*

(25b) *Mánná ii boadđáše.*

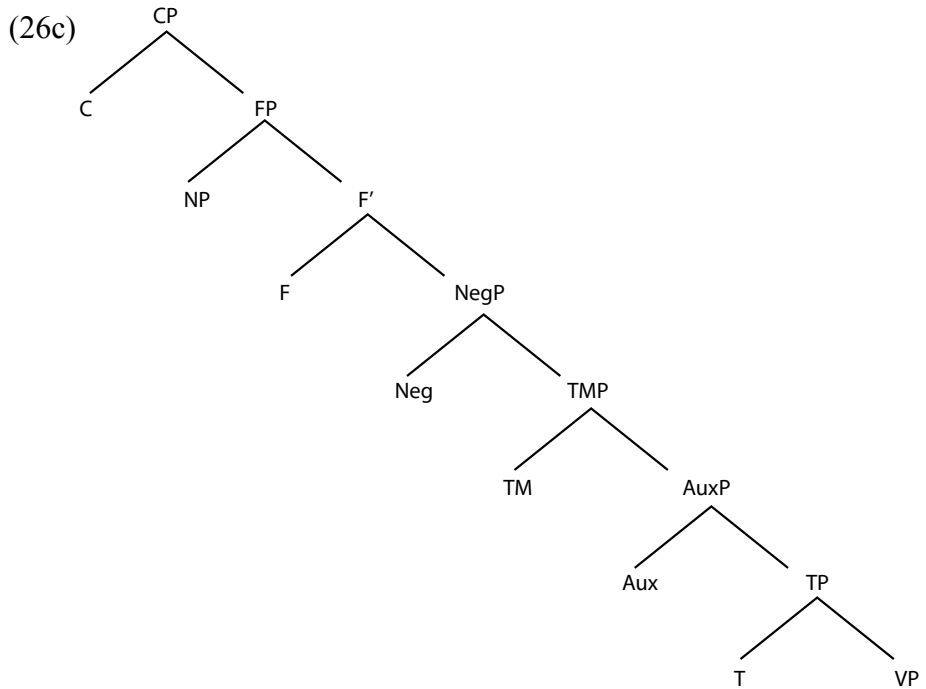
(25c)

Jus negerencealkagis lea veahkkevearba, de veahkkevearba (Aux) loktana TM-oaivái, gos áigi/modus vákšojuvvo, ja váldovearba T-oaivái, gos áigi/ aspekta vákšojuvvo (26a, b, c).

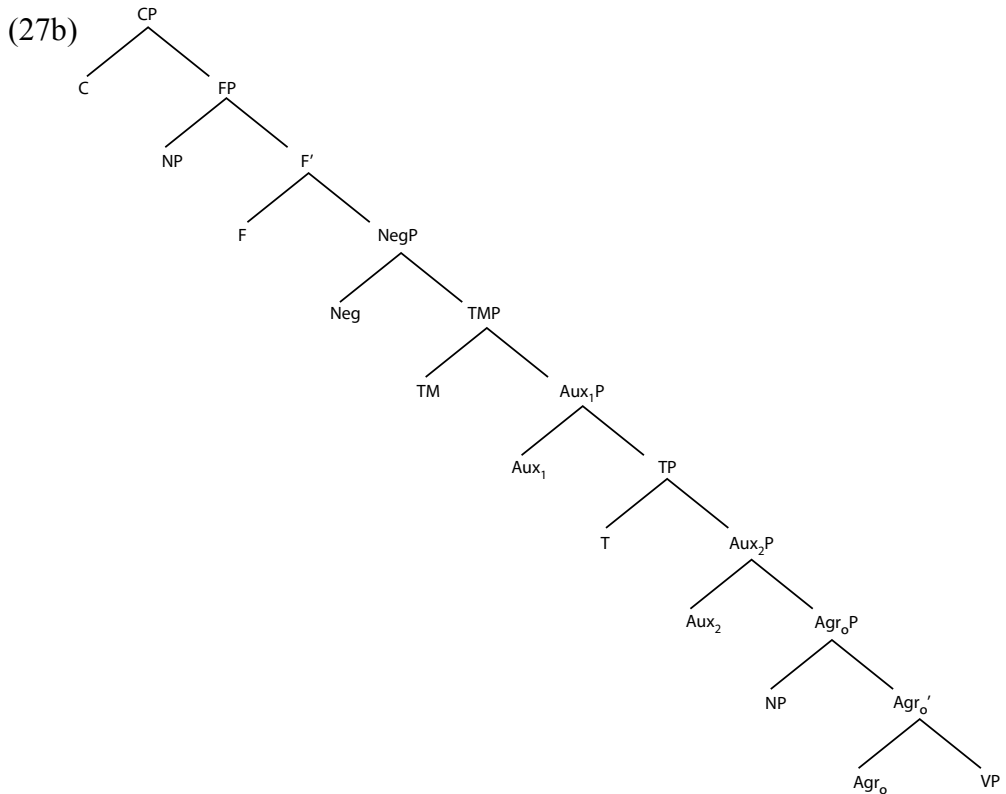
(26a) *Mánná ii lean boahtán.*

(26a) *Mánná ii lean boahtime.*

Jus negerencealkagis lea sihke veahkkevearba ja modála veahkkevearba, dalle modála veahkkevearba lohtana T-oaivái gos vákšojuvvo áigi/aspeakta, muhto ii fal áigi/modus, mii vákšojuvvo TM-oaivvis. Cealkka (27a) oažžu dakkár struktuvrra go (27b).

(27a) *Mánát eai livčče sáhttán vuolgit.*

Negerenvearba loktana F-oaivái gos vákšojuvvojit persovdna ja lohku subjeavttain, mii lea Spes-FP sajis, ja veahkkevearba loktana TM-oaivái gos áigi/modus vákšojuvvo, modála veahkkevearba lea TP ja VP gaskkas ja loktana T-oaivái, gos áigi/aspeakta vákšojuvvo ja váldovearba loktana VP:s Agr₀-oaivái. Dakkár struktuvra go (27b) orru leamen davvisámegiela cealka-kastruktuvra go cealkagis leat sihke negašuvdna ja guokte veahkkevearba. Julien (1993: 88) evttoha maid leat sierra projekšuvnna FinP ja CP gaskkas, namalassii Foc(us)P.

Loahppasánit

Subjeavtta vuoddosadji lea Spes-VP dábálaš intransitiivva ja transitiivva cealkagiin. CP ja VP gaskkas orrot davvisámegielas goit leamen dát funkšunála gihput ja dán ortnegis: CP – FP – NegP – TMP – Aux₁P – TP – Aux₂P

– Agr₀P – VP. Subjektta lohtana Spes-FP posišuvdnii, gos vákšojuvvojit iešvuodát (persovdna ja lohku) finihhta vearbain mii lohtana F-oaivái. Finihhta vearba sáhtta leat juogo negerenvearba (Neg), jus cealkagis lea negerenvearba, veahkkevearba (Aux) jus cealkagis lea veahkkevearba muhto ii negerenvearba, modála veahkkevearba jus ii leat negerenvearba iige veahkkevearba dahje váldovearba (V) jus ii leat negerenvearba eaige veahkkevearbat. Davvisámegielas orru áigi almmostahttojuvvomin guovtti projektšuvnnas, nubbi lea áigi/modus (TMP) ja nubbi lea áigi/aspeakta (TP) go lea veahkkevearba (Aux). Áigi/modus vákšojuvvo Spes-oaivvi-relašuvnnas, Spes-TMP ja TM gaskkas ja áigi/aspeakta Spes-TP ja TP gaskkas. CP ja VP gaskkas lea maid Agr₀P gos vákšojuvvo akkusatiivva kásus (váldo)vearbba ja objeavtta gaskkas. CP ja VP gaskkas leat vel eanet funkšunála gihput, omd. FocP ja PassP.

Referánsat

- CARNIE, ANDREW 2002: *Syntax. A Generative Introduction*. Oxford: Blackwell.
- CHOMSKY, NOAM 1993: A Minimalist Program for Linguistic Theory. – Kenneth Hale – Samuel Jay Keyser (doaim.), *The View from Building 20: essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger* s. 1–52. Cambridge: MIT Press.
- 1995: *The Minimalist Program*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- EPSTEIN, SAMUEL DAVID – THRÁINSSON, HÖSKULDUR – ZWART, C. JAN-WOUTER 1996: Introduction. – Werner Abraham – Samuel David Epstein – Höskuldur Thráinsson – C. Jan-Wouter Zwart (doaim.), *Minimal Ideas. Syntactic Studies in the Minimalist Framework* s. 1–66. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- HAEGEMAN, LILIANE 1994: *Introduction to Government and Binding Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.
- HOLMBERG, ANDERS – NIKANNE, URPO – ORAVIITA, IRMELI – REIME, HANNU – TROSTERUD, TROND 1993: The Structure of INFL and the Finite Clause in Finnish. – Anders Holmberg – Urpo Nikanne (doaim.), *Case and other Functional Categories in Finnish Syntax* s. 129–159. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- JULIEN, MARIT 1996: *Syntactic Word Formation in Northern Sámi*. Oslo:

- Novus.
- 2003: On the Negated Past in Finnic and Saami. – Diane Nelson – Satu Manninen (doaim.), *Generative Approaches to Finnic and Saami Linguistics* s. 419–446. Stanford: CSLI Publications.
- KOOPMAN, HILDA – SPORTICHE, DOMINIQUE 1992: Subjects. – *Lingua* 85: 211–258.
- MAGGA, OLE HENRIK 1978: *Lokative læt-setninger i samisk*. [Guov’da-gæi’dno]: Sámi Institut’ta.
- 1982: *Modalverb og infinitiv innen verbalet*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 1986: *Studier i samisk infinitivsyntax. I. Infinitiv med akkusativ*. [Guovdageaidnu]: Sámi Instituhtta.
- MITCHELL, ERIKA 2006: The morpho-syntax of negation and the positions of NegP in the Finno-Ugric languages. – *Lingua* 116: 228–244.
- NELSON, DIANE – MANNINEN, SATU 2003: *Generative Approaches to Finnic and Saami Linguistics*. Stanford: CSLI Publications.
- PLATZACK, CHRISTER 1998: *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet*. Lund: Studentlitteratur.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- SVONNI, MIKAEL – VINKA, MIKAEL 2003: Constraints on the Morphological Causatives in the Torne Dialect of North Sámi. – Diane Nelson – Satu Manninen (doaim.), *Generative Approaches to Finnic and Saami Linguistics* s. 343–380. Stanford: CSLI Publications.
- THRÁINSSON, HÖSKULDUR 1996: On the (Non-)Universality of Functional Categories. – Werner Abraham – Samuel David Epstein – Höskuldur Thráinsson – C. Jan-Wouter Zwart (doaim.), *Minimal Ideas. Syntactic studies in the minimalist framework* s. 253–281. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- TURI, JOHAN 1987 (1910): *Muitalus sámiid birra*. Johkamohkki: Sámi Girjjit.
- VINKA, MIKAEL 2002: *Causativization in North Sámi*. Doctoral dissertation, McGill University.
- ÅFARLI, TOR A. – EIDE, KRISTIN M. 2003: *Norsk generativ syntaks*. Oslo: Novus forlag.

The subject and the structure of the finite clause in North Sami

This paper deals with (some of) the functional categories within the IP complex. I assume – as is commonly assumed - that the subject is base-generated in Spec-VP. The subject moves to Spec-TP to check agreement features in F⁰. The agreement features in North Sami are person and number, but not gender. The main verb moves from V to T to check tense and ends up in F⁰ to check agreement, if not an auxiliary (or modal) blocks the main verb from reaching the checking positions.

There is a full agreement in North Sami between the (formal) subject of the finite clause and the finite verb. Negation in (North) Sami is expressed by a negative auxiliary. The negative auxiliary shows agreement with the subject but is not inflected for tense or mood, which indicates that NegP is generated between FP and TP – as in many other Finno-Ugric languages. The auxiliary (*leat*) is generated below TP and takes a TP as its complement. The data from North Sami suggests that the feature specifications of the first TP are associated with tense and mood and the second TP with aspect. A modal – on the other hand – takes a TP headed for [-Tense] as its complement, irrespective of the position in the clause.

Mikael Svonni

Sámi dutkan, Ubmí universitehta
mikael.svonni@samiska.umu.se

Álgogehčastat sámegeielat máná ovda- ja árramorfologiijai

JOHANNA IJÄS

Álggahus

Áiggun dán čállošis¹ geahčadit doahpagaidd *ovdamorfologiija* ja *árramorfologiija* ja dan mainna lágiin ovda- ja árramorfologalaš muttut vuhttojit sámegeielat máná giellaoččodeamis². Čáluš čatnasa dutkanprošektii mas lean čielggadeame máná vearbasojahanmorfologiija oččodeami proseassa máná vuosttaš sátnehámiid rájes dassá go vearahámit leat ovdánan ráves-olbmuidgiela lágan modulára hámiid muddui. Dán čálloša ulbmil lea čájehit álgofuomášumiid earenoamážit máná árra vearbasojahanvugiin ja geahčadit movt ovda- ja árramorfologiija teoriijaid sáhttá geavahit sámegeiela sátnehámiid oččodeami guorahallamis. Áiggun maid buktit ovdan gažaldagaid fáttá viidáset guorahallama várás.

Vuollet skuvlaahkásaš sámegeielat máná morfologiija oččodeapmi ii leat olus dutkojuvvon, muhto Berit Anne Bals (gč. Bals 2002; 2004) lea guorahallan movt dán ahkásaš mánát oččodit guovddáškonsonánttaid dásemolsašuddanvuogádaga. Su dutkamuš čatnasa maiddá morfologiija oččodeapmái go sámegeiela sániid morfologalaš hápmi almmuhuvvo muhtun dáhpáhusain aiddo konsonántaguovddáža molsašumiiguin. Else R. Turiges (gč. Turi 1996) lea guorahallan makkár morfologalaš variašuvdna moadenuppelotjahkásaš Kárášjoga mánáid vearahámiin lea. Su dutkamuš čielggada omd. sátnemáddagiid ja gehčosiid gaskavuodaid dárkileappot ja vuodleappot go ovddit dutkamušat, ja dát addá dehálaš vuodu maiddá mánáidgiela morfologalaš variašuvvna ja proseassaid guorahallamii.

¹ Giittán Eira Söderholma ávkkálaš ságastallamis čálloša ovddit versovvna birra. Giitu maiddá Outi Kilpimaai ja Sámi diedalaš áigečállaga anonyma árvoštallái buriin rávvagiin.

² Sámegeielain oaivvildan dán čállošis davvisámegeiela. Lean giedahallan davvisámegeiela muhtun ovda- ja árramorfologalaš hámiid maiddá eará artihkkalis, gč. Ijäs [prentejuvvome].

Eará gielaide morfologiija oččodeapmi lea guorahallojuvvon ee. riikkaidgaska-
saš dutkanprošeavttas *Crosslinguistic Project on Pre- and Protomorphology
in Language Acquisition*³ mii álggahuvvui 1990-logu álgogeahčen ja mas
lea mielde badjel guoktelogi typologalaččat iešguđetlágan giela (gč. omd.
Bittner et al. 2003, Voeikova – Dressler (doaim.) 2002; Dressler (doaim.)
1997). Prošeavttas leat sihke huksen teorehtalaš rámmaid morfologiija
oččodeami dutkamii ja guorahallan iešguđet gielaide morfologiija oččodan-
proseassaid. Suomagielat máná morfologiija lea ee. dán prošeavtta olis
guorahallan omd. Klaus Laalo (gč. Laalo 1997, 1998, 1999).

Dán čállosa vuodđun lea materiála maid lean čoaggán iežan sáme- ja
suomagielat nieiddaža sámeielas agis 1;1–3;6⁴. Materiálan leat sihke
ng. beaivegirjenotáhtat (olles materiálačoaggináigodagas) ja videobádde-
materiála transkripsuvnnat (agis 1;8–3;6). Buot materiála lean ieš čoaggán,
ja videobáddemateriála lean maid ieš guldalan ja transkriberen, muhto
Berit Margrethe Oskal lea veahkehan mu (gii lean oahpahallan sáme-
easkka rávesolmmožin) guldalit dakkár sániid ja dajaldagaid maid lean
atnán váttisin gullat. Su vuosttašgiella lea sáme-
giella, ja son hupmá Guovdageainnu suopmana.

Máná lea riegádán Romssas jagi 2002 ja fárren bearrašinnis Guovdageidnui
badjelaš guovttejahkásazžan. Su áhčči sámasta suinna ja eadni fas suomasta.
Su birrasa váldogiella lea leamaš sáme-
giella, earret vuosttaš 15 mánu goas
son lei etniinis ruovttus ja gulai eambo suomagiela go sáme-
giela.⁵

Ovta- ja guovttegielat mánáid giellaoččodanproseassa ovttalá-
ganvuoh-
ta lea dokumenterejuvvon mánggain dutkamušain (gč. omd. De Houwer 2006
(1990); Meisel 2001; Genesee et al. 1995), ja mu navddus lea dan dihte ahte
dán guorahallama máná oččoda sáme-
giela struktuvrraid sullii seamma ládje
go ovttagielat sáme-
gielat mánát – earenoamážit danne go sáme-
giella lea su

³ Gč. http://www.oeaw.ac.at/ling/kimo/index_prepro.html.

⁴ Máná ahki čájehuvvo dás mánáidgiela dutkamuššii sajáiduvvan vuogi mielde nu ahte
jahki ja mánu earuhuvvojit beallečuoggáin ja mánu ja beaivi fas čuoggáin, omd.
1;9.5 máksá jagi, ovcci mánu ja vihtta beaivvi.

⁵ Máná áhčči lea Skárfvákki, Gáivuonas, eret, ja vaikko máná lea gullan eanas Guov-
dageainnu suopmana, de su gielas gullojit maid muhtumin áhči suopmana sánit ja
sátnehámit. Dutkanmateriála ja máná giellabirrasa birra eanet gč. Ijäs 2004: 120–121;
2007: 184–185.

bajásšaddanberrasa váldogiella ja go sutnje lea hubmojuvvon mihá eanet sámeigiella go suomagiella. Materiála analyseremis galgá liikká atnit muittus dan ahte dutkanobjeaktan lea guovttegielat mánná ja ahte suomagiella sáhttá muhtun dáhpáhusain váikkuhan su sámeigiella morfologiija oččodeapmái.

Sátnehámiid transkripšuvnnat maid geavahan ovdamearkan dán čállošis, čállojuvvojit dás nugo rávesolbmuidgiella buohtalas sánit čállojuvvojit dálá čállingiella ortografijain. Dalle go máná jietnadeapmi spiehkasta rávesolbmuidgielas ja spiehkasteamis lea mearkkašupmi sátnehámi morfologalaš hámi dulkomii, de hápmi čállojuvvo vuogáidahtton transkripšuvnnain dainna lágiin ahte das leat mielde dat iešvuodát mat leat dehálaččat hámi morfofologiija dulkomii. Omd. *bođii*-hámis geanohis dási konsonántaguovddáža sáhttá ovddastit omd. /j/-fonema dahje dušše stávvalrádji, muhto hámi dulkomis konsonántta kvalitehtas dahje váilumis ii leat mearkkašupmi ja čálán dan dan dihte čállingiella *đ*-grafemain.

Háliidan deattuhit ahte dulkomat maid dás buvttán ovdan, leat easkka álgo-fuomášumit danne go materiála dulkon- ja analyserenbargu lea ain gaskan.

Ovdamorfologiijas árramorfologiijai

Mánáidgiella morfologiija dutkamis leat 1990-logu gaskkamuttu rájes geavahuvvon doahpagat *premorphology* ja *protomorphology* (gč. Dressler – Karpf 1995; Bittner et al. 2003) maid gohčodan dás sámegillii *ovdamorfologiijan* ja *árramorfologiijan* (vrd. suomagiella *esimorfologia* ja *varhaismorfologia*). Máná morfologiija oččodeapmi adnojuvvo progressiiva ja kumulatiiva proseassan mii ovdána ovdamorfologiija muttus árramorfologiija bokte rávesolbmuidgiella lágan modulára morfologiijan. Kilani-Schoch ja Dressler earuheaba dán golmmaosat proseassas dáid ovdánanmuttuid: vuosttaš oasis sátnehámiid dahje kategoriijaid ovddimus manifestašuvnnat ihtet gillii (*emergence*), nuppi oasis mánná lea oččodan sátnehámi dahje kategoriija go geavaha dan produktiivvalaččat (*acquisition*), ja loahpas mánná olle dihto giellaoahpalaš hámi dahje kategoriija hálddašeapmái (*mastery*). (Kilani-Schoch – Dressler 2002: 45–46.)

Ovdamorfologalaš muddu definerejuvvo giellaoččodanáigodahkan mas morfologalaš operašuvnnat leat juo ihtigoahtán gillii, muhto grammatihkalaš

morfologijja systemat eai leat vel sierranan dábálaš kognitiiva systemas mas omd. sánit sáhttet leat vaikko man hámis. Ovdamorfoloġijja (ja ainjuo árramorfoloġijja árra muddu) adnojuvvoġe dalle oassin ġiela sátnerájus. (Dressler – Karpf 1995: 102.)

Ovdamorfoloġijja dutkančuolbman lea čielggadit máná vuosttaš vuġiid ovdanbuktit ġiela morfositávssalaš ġaskavuodaid. Ovdamorfoloġalaš muttus máná oahpahallá rávesolbmuidġiela hámiid analyserekeahes ollisvuohatan: son áđđestallá sátnehámiid maid lea ġullan, ja oahppá odđa sátnehámiid ġosii seamma ládje ġo odđa leksemaid. Máná ii vel máhte sojahit sániid, son baicca ġeavaha dušše ovta sojahanhámi ġuđeġe leksemas. (Laalo 1997: 186–187.) Vaikko máná ieš ii vel aktiivvalaččat buvttat dadjo-siid (*utterances*), de su sátnehámit leat rávesolbmuidġiela hámiid láġanat. Dakkár hámiid sáhttá dan dihte ġohčodit psevdokohereanta hápmin (Zangl 1997: 13). Vaikko máná ovdamorfoloġalaš ovdánanmuttus dábálaččat ġeavahage dušše sátnehámiid maid áđđestallá oktan ovttadahkan, de son sáhttá maiddái ġeavahit morfologalaš operašuvnnaid mat eai ġula su ġiela ġrammatihkkii (*extragrammatical morphological operations*⁶), nuġo omd. reduplikašuvna (Laalo 1998: 362; Dressler – Karpf 1995: 101–102). Árra ja ovttageardán morfologalaš operašuvnnaid máná ġeavaha mañġel sojahan- ja suorġġidanmorfologijja formála mállen (Voeykova 1997).

Ovdamorfoloġalaš muddu nohká ġo sojahan-, suorġġidan- ja ġoallos-morfologijja hápmašuvvagoahhá (Dressler – Karpf 1995: 100), ja máná ġeavahišgoahhá eanet ġo ovta hámi ġuđeġe leksemas. Ovdáneamis ovdamorfoloġijjas árramorfoloġijjai lea mihtilmas ahte máná čohkke ġielalaš «vásáhusaid» vai oažžu vuodu fuomášišgoahhit ġiela systemáhtalaš njuolġġadusaid. ġo ġiela struktuvra čielġagoahhá mánái, de su ġielalaš ovdanbuktimiid duohken leat dalle produktiivvalaš njuolġġadusat iige son šat dušše áđđestala ġárvves sátnehámiid. (Laalo 1998: 361–362.)

Árramorfoloġalaš muttus máná dárbbaba eanet ah' eanet sániid, ja ġo ġiela syntákasa ovdána, de mañġġain ġielain (ee. sámeġielas) dárbbášuvvojit mañġġaláġan morfologalaš hámit maġuin sáhttá almmuhit syntávssalaš ġategorijjaid. Dusten dihte (sojahan)ġiela morfologalaš ġirjáivuoda máná

⁶ ġč. doahpaga definišuvna Dressler – Karpf 1995: 101; Dressler – Barbaresi 1994: 36–38, 55–57.

hábmegoahtá álkes morfologalaš vuogádaga. (Gč. Dressler – Karpf 1995: 102; Bittner et al. 2003: xix.) Mánná sojahišgoahtá sániid ieš iige šat duđa gárvves sátnehámiide maid lea gullan earáin. Mánná ipmirdišgoahtá ahte sátnehámit maid son álggos lea oahppan olles ovttađahkan, čohkiiditge iešguđet osiin: máddagiin ja suffivssain. Dán muttus mánná sirdása sátnehápmebuvttadeami aktiivvalaš prosessii ja son geahččaladdá ieš ráhkadit sátnehámiid daid njuolggadusaid mielde maid son lea dan rádjai oččodan. Árramorfologalaš muttu álgui leage earenoamáš ahte mánná geahččala heivehit ovttaid ja seamma grammatihkalaš njuolggadusaid mángga oktavuhtii. Mánná ii álggos earut omd. vearbaid sojahanluohkáid, muhto geahččala baicca heivehit muhtun sojahanluohká iešvuođaid eará luohká vearbaid sojaheapmái. (Laalo 1998: 362–363.)

Árramorfologiiija áigge mánná hukse morfologalaš systemaid, ja go son sojahišgoahtá sániid rávesolbmuidgiela vuogádagaid mielde, de su morfologiiija šaddagoahtá dalle moduláran. Primitiiva morfologalaš systemaid sadjái šaddet sojaheami ja sátneráhkadeami vuollemodulat (Bittner et al. 2003: xix). Go árramorfologalaš muddu nohká ja mánná olle rávesolbmuidgiela lágan, modulára morfologiiija muddui, de son heaitigoahtá geavaheames su iežas huksen giellaoahpalaš hámiid, ja sátnehámit «máhccet» ovdamorfologiiija muddui. Erohussan lea dat ahte dál mánná lea juo oččodan sátnesojahanvuogádagaid ja máhtta sojahit sániid produktiivvalaččat, ja sátnehámiid oččodeapmi ovttaid mielde lea nohkan.

Ovdamorfologalaš sátnehámiin

Nomenat leat mánáidgielas álggos dábálaččat ovttaidlogu nominatiivahámis, muhto eará kásushámit sáhttet maid ihtit máná gillii vuosttažin. Ovdamearkka dihte lea dábálaš ahte suomagielat mánná oččoda muhtun ávnnassániid álggos partitiivahámis⁷, omd. *vettä* ‘čáhci-OL.PART.’ ja *maitoa* ‘mielki-OL.PART.’. Partitiivva geavahemiin mánná sáhtta juo ovttasátnemuttus ovdanbuktit dehálaš gielalaš funkšuvnna go dainna lágiin son veadjá almmuhit iežas dáhtu, namalassii dan ahte son sihta čázi, mielkki dahje eará. Nubbi dábálaš suomagiela ovdamorfologalaš kásushápmi lea illatiiva, omd. sátnehámis *syliin* ‘aski-OL.III.’, mainna maid sáhtta ovdanbuktit iežas dáhtu gielalaččat.

⁷ Partitiiva geavahuvvo suomagielas ee. objeavtta kásusin.

(Laalo 1999: 363, 376.)

Earenoamážit ovdamorfoloġalaš sátnehámiid dulkon ja registreren ii leat álo nu ovttagardánis bargu. Giellaočcodeaddji máná giela fonoloġalaš vuogádagat leat dán muttus easka hápmašuvvame iige buot háviid leat nu álki gullat su buvttadan sátnehámiid. Beavegirjemateriála dulkon vuodđuduvvá dán guorahallamis oalát materiálačoaggi giellakompetensii, nu ahte go omd. *áhkku*-leksema nominatiiva- ja genetiiva-akkusatiivahámiin ii leat sierra kásusmorfema, de dulkoma vuodđun lea materiálačoaggi ipmárdus sáni fonoloġalaš struktuvrras, omd. vokálaguovddáža kvantitehtas.

Beavegirjemateriála vuodul dán guorahallama máná ovddemus ovdamorfoloġalaš nomenat ledje eanas dáhpáhusain nominatiivahámis, nugo omd. sániin *áhčči* ja *guhppe* ‘gohppu’ (gč. Ijäs 2004: 124). Muhtun dáhpáhusain nomen idii máná gillii álggos ovttaidlogu genetiiva-akkusatiivahámis, nugo sánis *áibbi* (‘láibbi’) mii lea registrerejuvvon vuosttaš geardde agis 1;4.28. Dat ahte ávnasleksema *LÁIBI* geavahuvvo vuosttaš genetiiva-akkusatiivahámis, lea vuorddehahti go mánnáhan gullá dávjá dakkár dajaldagaid main *láibi*-sátni geavahuvvo objeaktan: *Sidatgo láibbi?*, *Bora láibbi!* Akkusatiivahámiin mánná maid sáhtta ovdanbuktit iežas sávaldagaid – aiddo seamma ládje go ovdalis namuhuvvon suomagiela partitiivahámiin.

Suomagiela mánáidgiela dutkamušaid mielde dat vearbahámit maid mánná geavahišgoahdá vuosttažin, leat dábálaččat imperatiivva ovttaidlogu 2. persovvna ja indikatiivva preseanssa ovttaidlogu 3. persovvna hámit. Ovdamorfoloġalaš muddui lea mihtilmas ahte mánná geavaha guđege vearbbaš álggos dušše nuppi dán hámiin. (Gč. Toivainen 1980: 44; 1996: 61). Dáin hámiin eai leat suomagielas – eaige sámeagielasge – sierra persovvna- ja lohkoġehčosat. Mu informántta sámeagielas vuosttaš registrerejuvvon vearbahápmi lei ovttaidlogu 2. persovvna imperatiivahápmi *atte* agis 1;4–5. Indikatiivahámit, namalassii preseanssa ovttaidlogu 3. persovvna hámit, leat čállojuvvon muitui moadde mánu mañnel guovttesátnemuttus: (*girdi*) *manna* (1;6.28) ja (*isi* ‘áhčči’) *boahdá* (1;7.5). Lean dulkon *manna*-hámi ovttaidlogu 3. persovvna hápmiin vaikko máddaga sokkis lei oanehis *a*, go máná jietnadagaid guhkkodagat sáhttet dán agis vel spiehkastit rávesolbmuidgiela jietnadagaid guhkkodagain. Dás namuhuvvon sátnehámiid árra geavaheapmi orru čájeheame dan ahte maiddá sámeagiela ovddemus ovdamorfoloġalaš vearbahámit leat namalassii imperatiivva ovttaidlogu 2. persovvna ja indikatiivva

preseansa ovttaidlogu 3. persovna hámit.

Sámegiela morfologijja muhtun guovddáš iešvuohta lea ahte sojahanhámiin eai leat álo sierra morfemat mat almmuhit sojahankategorijaid. Sojahankategorijiat sáhttet baicca boahit ovdan sátnemáddaga siskkáldas fonologalaš molsašumiiguin, nugo omd. sátnehámiis *máná* konsonántaguovddáža geanohis dássi almmuha hámi kásus- ja lohkokategorijja. (Gč. Turi 1997: 23–24.) Seamma ládje omd. sátnehámiin *bohtá*, *bohte*, *boade* ja *boadi* eai leat sierra sojahanmorfemat, muhto daid earuhit vokálaguovddáža, konsonántaguovddáža ja sokki molsašumit. Morfologijja oččodettiin mánná galgáge fuomášit maiddá makkár fonologalaš molsašumit guđiinge morfologalaš hámiin leat.

Morfologijja oččodeami proseassa ovdamorfologijjas árramorfologijja bokte modulára morfologijjai áiccalmahttojuvvo tabeallas 1. Ovdamearkan lea *bođii*-vearbahámi ovdáneapmi, nugo dat bohtá ovdan báddejuvvon materiála vuogáidahtton transkripšuvnnain.

Tabella 1. *Bođii*-vearbahámi morfofonologalaš ovdáneami váldomuttut⁸.

morfologalaš ovdánanmuddu	ahki	sátnehápmi
ovdamorfologijja	1;9.5–1;10.12	bođii
árramorfologijja	2;0–2;3.19	boadii, (buođii)
sirdásanmuddu	2;3;19–2;5.29	bođii, (boadii)
modulára morfologijja	2;7.10–	bođii, (buođii)

Báttiin main mánná lei agis 1;9.5–1;10.12, dát vearbahápmi lea registrerejuvvon rávesolbmuidgiela lágan hápmiin, namalassii *bođii*⁹. Guokte-golbma

⁸ Fuomáš ahte báttiin mat leat govvejuvvon agiid 1;10.12 ja 2;0 gaskkas, ja agiid 2;5.29 ja 2;7.10 gaskkas, eai leat registrerejuvvon makkárga *bođii*-hámi variánttat.

⁹ Rávesolbmuidgielain oaivvildan dás dan rávesolbmuidgiela variántta maid mánná gulai eanemus, namalassii Sis-Finnmárkku suopmaniid. Sátni čállojuvvo dás ja tabeallas čállingiela ortografijja mielde vaikko mánná ii dán muttus vel buvttadan *đ*-jietnadaga.

mánu maŋŋel, agis 2;0, sátni lea registrerejuvvon hámis *bođii*. Dát orru čájeheme ahte máná giela morfologiija lei dán agis sirdáseame ovdamorfologalaš muttus árramorfologalaš muddui go son lei fuomášan ahte BOAHTIT-leksema máddaga vokálaguovddázis lea dávjá diftoŋga ja go son geavahii dan maiddái dán sojahanhámis. *Bođii*-hámi vokálaguovddázis lea registrerejuvvon *oa*- (ja oktii maiddái *uo*¹⁰)-diftoŋga lagabui njealji mánu áigge agis 2;0–2;3.19. Dan maŋŋel hápmái stáđasnuvvagođii rávesolbmuidgiela guhkes eaŋkilvokála *o*, vaikko materiálas leat gal ovttaskas ovdamearokat diftoŋgga geavaheamis dán agi maŋŋelnai: badjelaš mánu áigge (agis 2;4.6–2;5.15) mánná geavahii eaŋkilvokála, muhto guovtti báttis (agis 2;5.15–2;5.29) lea fas registrerejuvvon diftoŋgga geavaheapmi. Sullii bealgoalmmátjahkásažžan *bođii*-vearbahápmi šattai rávesolbmuidgiela lágan hápmiin danne go agi 2;7.10 rájes lea registrerejuvvon dušše okta hápmi mas mánná lea geavahan diftoŋgga (mii fas lei áhči suopmana *uo*-diftoŋga).

Bođii-hámi ovdáneapmi čájeha maiddái movt máná giellabirrasa morfologalaš variašuvdna vuhtto sátnehámiid oččodanproseassas ja movt hápmi man eatnasat máná birrasis geavahit, šaddá hálddašeadjain maiddái máná iežas gielas. Ovdamorfologalaš muttus mánná geavahii «stuora» suopmaniid hámi *bođii*, ja áhči suopmana *buđii*-hápmi lea videobáttiid transkripsuvnnain registrerejuvvon dušše moddii: oktii árramorfologalaš muttus ja oktii modulára morfologiija áigge.

Árramorfologalaš sojahanvugiin

Árramorfologalaš muttus mánná geavaha gielalaš vásáhusaid maid dan rádjai lea čohkken, ja huksegoahtá giela morfologalaš struktuvraid. Dán muddui lea mihtilmas ahte ovdal go mánná omd. sirre sojahanparadigmaid, de son sojaha muhtun sojahanluohkáid sániid eará sojahanluohkáid minstara mielde. Dákkár analogiijaid boadusin lea dat ahte muhtun grammatihkalaš sátnehámit gahččet oktii – mii fas motivere máná áiggi mielde čuoldit sániid iešguđet sojahanluohkáide main leat iežaset máttatiipat ja -variánttat.

Dán guorahallamis máná vearbasojaheami árramorfologalaš muttu muhtun

¹⁰ Fuomáš ahte máná áhči ruovttuguovllu suopmanis, Gáivuona Skárfvákki suopmanis, lea čállingiela *bođii*-sátnehámi vokálaguovddázis *uo*-diftoŋga.

guovddáš fenomena lea sátnemáddagiid generaliseren. Máddaga válljema čuolbma lea dokumenterejuvvon maiddá suomagielat mánáid gielas: Laalo (1998: 366–367) mielde omd. preterihtahámiid sojameami stuorimus váttisvuohta lea aiddo máddaga válljen danne go preseansamáttá, maid mánná dovda ovdalaččas, rievda go dasa laktojuvvo preterihta *i*-dovddaldat, omd. *anta-a* : *anto-i* ‘addit : attii’. Dán guorahallama materiála mielde muhtun dábálaš vuohki generaliseret sámegeiela sátnemáddagiid orru leame heivehit *it*-vearbamáddagiid *at*-máddagiid jovkui nu ahte geavaha goappánai vearbajoavkku indikatiivva preterihta ovttaidlogu 3. persovvna hámiid sokkis *a*-vokála, omd. *jámai*, *sáhtai* ja *váccai*, vrd. *manai*. Generaliseren sáhtta dáhpáhuvvat maiddá nuppe guvlui, namalassii *at*-vearbbaid luohkás *it*-vearbbaid luohkkái: *šattii*, *gerggi*, *galggi*, vrd. *bođii*. Dat ahte *at*- ja *it*-vearbbaid sojahanminstariid sirren sáhtta dagahit váttisvuođaid, lea ipmirdahtti go dát vearbajoavkkut gullet ovttá sojahanluohkkái ja mángga hámis soggevokála lea áidna mii daid earuha.

Lea vel čielggatkeahtta leago materiálii registrerejuvvon ahte omd. *sáhttit*-vearbba eará hámit leat maid sojahuvvon *at*-vearbbaid ládje – mii orošii čujuheame dasa ahte mánná lea oččodan olles leksema *at*-vearban, – vai guoskágo paradigmaid seaguheapmi dušše ovttaskas sojahanhámiide, nugo dás namuhuvvon indikatiivva preterihta ovttaidlogu 3. persovvna hámiide.

Bajábeale dáhpáhusain veabahámiid máddagat leat seahkanan bárrastávval vearbaid sojahanluohká siskkobeaalde, muhto máddagiid generaliseren sáhtta dáhpáhuvvat maiddá sojahanluohkkárájiid rastá. Dain kontrakšuvdnavearbbaid hámiin main rávesolbmuidgielas lea guhkes *jV*-máttá¹¹, mánná lavttii sojahangehčosa muhtumin oanehis máddagii, omd. *oino-t* ‘oidnoji-t’, vrd. omd. *orro-t*. Nubbi vuohki válljet máddaga lea guođđit oalát sojahangehčosa ja geavahit oanehis máddaga olles sátnehápmi, omd. *ferte* ‘fertejetne’. Dán sojahanvugiin leat boadusin sátnehámit mat gahččet ohtii paradigma eará hámiiguin, vrd. omd. (don) *oidnot*, (son) *ferte*. Hámit main máttá ovddasta olles sátnehámi ja main soggevokálan lea *e*, ledje mánnái oahppásat ee. bárrastávval vearbaid sojahanparadigmas mas *at*- ja *it*-vearbbaid indikatiivva preseanssa guvttiidlogu 1. persovvna hápmi lea guovttestávval sátnemáttá man soggevokála lea *e*: omd. *galge*, *sáhtte*. Dát

¹¹ Geavahan guhkes kontrakšuvdnavearbamáddagiin tearpma *jV*-máttá danne go Turi (1997: 18) definere vokála mii lea máddaga *j* manjábealde, máttavokálan.

bárrastávval vearbbaid frekveanta sojahanhámit main váilu persovdna- ja lohkoageažus, sáhttetge leat báidnán unnit frekveanta kontrakšuvdnavearbbaid sojahanhámi välljema go bárrastávval ja kontrakšuvdnavearbbaid paradigmata sulastahttet muđuige ollu nuppiideaset. Guovttestávval sátnehámi lea maid álkit dadjat go golmma- (*fereteje*) dahje njealjestávval (*feretejetne*) hámi: suomagiela dutkamušaid mielde golmma- ja mánggastávval sánit sáhttet oatnut guovttestávval hápmin vel ng. systemáhtalaš giellaovdáneami áiggenai (Savinainen-Makkonen – Kunnari 2004b: 101, Savinainen-Makkonen – Kunnari 2004a: 86), ja dát sáhttá – ainjuo dán guorahallama materiála mielde – gustot maiddái sámegiela oččodeapmái.

Guhkes *jV*-máttá masa laktása sojahangeažus, lea gal maid registrerejuvvon, muhto dalle lei sáhka dakkár dáhpáhusain main buohtalas bárrastávval vearbahámiinnai lea sierra geažusmorfema, vrd. omd. máná kontrakšuvdnavearbbaid sojahanhámiid *sølejekke-n*¹² ja *olleji-t* ja bárrastávval vearbbaid hámiid *bidje-n* ja *galge-t*. – Máddaga välljen sáhttá dagahit váttisvuodaid maiddái nuppe guvlui go mánná geavahii oanehis máddaga sajis muhtumin guhkes máddaga: *vuoddjájii* ‘vuoddjái’.

Materiálas leat ovdamearkkat das ahte sátnemáddagat leat geavahuvvon olles sátnehámiid sajis maiddái eará vearbahámiin go ovdalis namuhuvvon *feretlágan* dáhpáhusain. Mánná geavahii indikatiivva preseanssa ovttaidlogu 1. ja 2. persovdna hámiid muhtumin persovdna- ja lohkogehčosiid haga, omd. sátnehámit *mana*¹³, *oainná*, *oačču* ja *ferete* ovddastit 1. persovdna hámiid ja omd. *boadá*, *čohkká* ja *gille* fas 2. persovdna hámiid. Dat ahte sojahangeažus váilu dán hámiin, dagaha ahte dat prinsihpas gahččet oktii. Dássemolsašuddanvuogádatge (gč. maŋjelis) ii lean vel ollásit čielgan mánnái dán muttus go mánná sáhtii omd. muhtumin geavahit bárrastávval vearbbaid indikatiivva preseanssa ovttaidlogu 3. persovdna hámis geanohisdásat máddaga: *boadá* ‘boahdá’. Dalle sáhttege buot indikatiivva preseanssa ovttaidlogu hámit leat prinsihpas ideanttalaččat.

In leat vel čielggadan geavahuvvojedjeho suffivssahis hámit dušše muhtun ovttaskas sojahanhápmiin vai leatgo materiálas ovdamearkkat das ahte omd.

¹² ‘durddidin’, vrd. dárog. *å søle* ‘durddidit (inf.)’.

¹³ Dán hámis lei guhkes soggevokála nugo hámis *manan* /ma·naan/ lea ee. Guovdageainnu suopmanis (Gč. Sammallahti 2006: 175–178).

hápmi *oainná* geavahuvvui sihke 1. ja 2. persovnnas – ja dathan sáhtta (ovdalis namuhuvvon dássemolsašuddanvuogádaga váilevaš hálddašeami dihte) geavahuvvon vel 3. persovnnasnai.

Sátnemáddaga válljemii sáhtta gullat maiddái dat ahte golmmastávval máddagat sáhte máná gielas oatnut guovttestávval hápmin omd. dákkár dáhphusain: *veahkan* ‘veahkehan’ (ind. pres. ol. 1. p.), *várut* ‘váruhit (inf.)’. Dákkár oatnun sáhtta gal maid seammás gullat giela fonologijja oččodeapmái, namalassii dasa ahte guhkes sánit buktet mánnái ođđa fonologalaš hástalusaid. Ovdalis namuhuvvon stávvallogu unnun sáhtta guoskat maiddái dáid ovdamearkkaid.

Sátnemáddaga válljemii árramorfologalaš muttus váikkuha maiddái dássemolsašumi hálddašeapmi. Bals (2002) mielde mánná oččoda guovddáš-konsonánttaid molsašuddansystema almmá stuora váttisvuodaid haga, ja árramorfologalaš muttus mánná leage oahpahallame konsonánttaid molsašumiid eaige konsonántaguovddážat vel álo čuovo rávesolbmuidgiela systema. Dát oidno mu materiálas ee. dáin ovdamearkkain: *boadá* ‘boahá’, *juhkai*, *jápmii*. Dalle go dássemolsašuddan lea áidna fáktor mii earuha guokte sátnehámi, de konsonántaguovddáža boasttu dási válljemis lea boadusin dat ahte hámit gahččet oktii. Materiálas dát boahá ovdan ee. dáin vearbahámiin: *boahán* ‘boahán’, *báhce* ‘báze!’, *čuočcut* ‘čuožžut’ ja *buvttán* ‘bukttán’.

Lohppii

Lean dás giellaovdamearkkaid ja daid álgoasukkardallamiid vuodul čájehan ahte ovda- ja árramorfologalaš muttuid definišuvnnat heivejit maiddái mu dutkanobjeavtta morfologijja oččodeami guorahallamii. Su ovddemus sátnehámit ledje «stirdon» hámit maid son lei oččodan analyserekehtes ollisvuhtan. Dađistaga su ipmárdus sániid sojahemis ovdánii nu ahte son geavahišgođii produktiivvalaččat daid vearbasojaheami morfologalaš ja morfofonologalaš njuolggadusaid maid lei oččodan, ja hábmegođii iežas giellaoahpalaš vuogádagaid. Dán guorahallama mielde máná muhtun guovddáš čuolbma sámegiela vearbamorfologijja oččodeamis lea sátnemáddaga válljen.

Vearbasojahanmorfologijja oččodeami viidáset guorahallamis áiggun čielg-

gadit mat sojahanhámiid ihtet máná gillii juo ovdamorfologalaš ovdánanmuttus ja leago ee. daid oččodanortnet buohtastahttimis earágielat mánáid ovdamorfologalaš hámiid ortnegiin. Árramorfologalaš muttu guorahallamisges lea guovddážis čielggadit ee. mainna lágiin mánná vällje sátnemáddagiid sierra sojahanluohkáin ja movt persovdna- ja lohkogehčosiid oččodeapmi ovdána árramorfologalaš hámiin rávesolbmuidgiela lágan hápmin. – Dás lean čájehan ovdamearkkaid indikatiivva ja imperatiivva modusiin, muhto lea vel čielggahtta geavahago mánná vuollel 3;6-jahkásažžan konditionála- ja potentiálahámiid, ja jus geavaha, de makkár morfologiija dain hámiin lea.

Gáldut

- BALS, BERIT ANNE 2002: *The acquisition of grade alternation in the Kautokeino dialect*. Váldofágadutkamuš. [Tromsø]: Linguistic Department, University of Tromsø.
- 2004: The acquisition of grade alternation in North Saami. – Tromsø Working Papers in Language Acquisition. *Nordlyd. Tromsø University Working Papers on Language & Linguistics* 32 (1) s. 1–27. <http://www.ub.uit.no/baser/nordlyd/viewissue.php?id=7>. Tromsø: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Bittner et al. = BITTNER, DAGMAR – DRESSLER, WOLFGANG U. – KILANI-SCHOCH, MARIANNE 2003: Introduction. – Dagmar Bittner – Wolfgang U. Dressler – Marianne Kilani-Schoch (doaim.), *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition. A Cross-Linguistic Perspective* s. [vii]–xxxvii. *Studies in Language Acquisition* 21. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- DE HOUWER, ANNICK 2006 (1990): *The acquisition of two languages from birth: a case study*. Cambridge studies in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- DRESSLER, WOLFGANG U. (doaim.) 1997: *Studies in Pre- and Protomorphology*. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung nr. 26. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- DRESSLER, WOLFGANG U. – BARBARESI, LAVINIA MERLINI 1994: *Morphopragmatics. Diminutives and Intensifiers in Italian, German, and Other Languages*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 76. Berlin

- New York: Mouton de Gruyter.
- DRESSLER, WOLFGANG U. – KARP, ANNEMARIE 1995: The Theoretical Relevance of Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. – *Yearbook of Morphology* 1994 s. 99–122. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Genesee et al. = GENESEE, FRED – NICOLADIS, ELENA – PARADIS, JOHANNE 1995: Language differentiation in early bilingual development. – *Journal of Child Language* 22: 611–631.
- IJÄS, JOHANNA 2004: Fuomášumit muhtun simultána[laččat] guovttegielat máná árra giellaoččodeamis. – Inger Marie Gaup Eira – Johanna Ijäs – Ole Henrik Magga (doaim.), Juho-Niillasa 70-jagi beaivái. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004 s. 119–131. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- 2007: *Nyt lonuhettaan* – Kodaid ovtastuvvan guovttegielat máná suomagielas. – Jussi Ylikoski – Ante Aikio (doaim.), *Sámit, sámít, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007* s. 183–201. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- [prentejuvome]: Some Examples of Pre- and Protomorphological Word Forms in Acquisition of North Saami. – Eva Thue Vold – Gunn Inger Lyse – Anje Müller Gjesdal (doaim.), *New Voices in Linguistics*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Kilani-Schoch et al. = KILANI-SCHOCH, MARIANNE – DE MARCO, ANNA – CHRISTOFIDOU, ANASTASIA – VASSILAKOU, MARIA – VOLLMANN, RALF – DRESSLER, WOLFGANG U. 1997: On the demarcation of phases in early morphology acquisition in four languages. – Katarzyna Dziubalska-Kolaczyk (doaim.), *Pre- and protomorphology in language acquisition* s. [15]–32. Papers and Studies in Contrastive Linguistics 33. Poznan: Adam Mickiewicz University.
- KILANI-SCHOCH, MARIANNE – DRESSLER, WOLFGANG U. 2002: The emergence of inflectional paradigms in two French corpora: an illustration of general problems of pre- and protomorphology. – Maria D. Voeikova – Wolfgang U. Dressler (doaim.), *Pre- and Protomorphology. Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Muenchen: Lincom Europa.
- LAALO, KLAUS 1997: Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorphologiaan. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Introduction to pre- and protomorpho-

- logy.) – *Virittäjä* 101 s. 186–207.
- 1998: Välikatsaus lapsenkielen varhaismorfolgiaan. (Engelasgiel čoaikkáigeassu: Interim review of protomorphology in child language.) – *Virittäjä* 102 s. 361–385.
- 1999: Ensisanoista ja esimorfologiasta varhaismorfolgiaan. Lapsen sijajärjestelmän ja verbintaivutuksen alkuvaiheita. (Engelasgiel čoaikkáigeassu: From first words and premorphology to protomorphology.) – *Virittäjä* 103 s. 354–377.
- MEISEL, JÜRGEN M. 2001: The simultaneous acquisition of two first languages. Early differentiation and subsequent development of grammars. – Jasone Cenoz – Fred Genesee (doaim.), *Trends in language acquisition research* 1 s. [11]–41. Amsterdam: John Benjamins.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2006: *Jietnadataoahpa vuodđogursa*. Giehtačálus.
- TOIVAINEN, JORMA 1980: *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 359. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: Lapsen kielenopettelun lingvistiset lähtökohdat. (Engelasgiel čoaikkáigeassu: Which linguistic units does the Finnish child begin with?) – Kirsti Toivainen (doaim.), *Suomalaiskielten omaksumista tutkimassa* s. 57–68. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 53. Turku: Turun yliopisto.
- TURI, ELSE R. 1996: *Kárášjoga mánáid vearbahámiid morfologalaš variašuvnna guorahallan*. Váldofágadutkamuš. [Tromsa]: Tromssa universitehta.
- 1997: *Davvisámegiela morfologiija*. Kompedia. [Tromsa]: UNIKOM, Tromssa universitehta.
- VOEIKOVA, MARIA D. – DRESSLER, WOLFGANG U. (doaim.) 2002: *Pre- and Protomorphology. Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. Muenchen: Lincom Europa.
- VOEYKOVA, MARIA D. 1997: Early Extragrammatical Operations in the Speech of a Russian Child (from 1;04.11 to 2;00.03). – Wolfgang U. Dressler (doaim.), *Studies in Pre- and Protomorphology* s. [37]–43. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung nr. 26. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- ZANGL, RENATE 1997: Input Selection and First Patterns in Early Language Development. – Wolfgang U. Dressler (doaim.), *Studies in Pre- and Protomorphology* s. [11]–28. Veröffentlichungen der Kommission für

Preliminary view of pre- and protomorphology in North Sami child language

In this paper, the terms *premorphology* and *protomorphology* are first defined, and then, some pre- and protomorphological word forms by a bilingual Sami- and Finnish-speaking girl aged 1;1–3;6 are discussed.

Premorphology is the stage of language acquisition where the child learns word forms by imitating them and it doesn't inflect them itself. At the protomorphological stage the child identifies morphological elements of the language and starts producing inflected word forms itself.

The first nouns adopted from adult language as unanalysed chunks, appeared to be nom.sg. but in some cases gen.-akk.sg. served as the first form. In the case of verbs, the unmarked forms imp.2.p.sg. and ind.pres.3.p.sg. were the first forms used by the child. These forms have been documented as initial premorphological forms in e.g. Finnish, too. Among the main protomorphological phenomena identified in the data so far, is that the child overgeneralizes some inflectional patterns by choosing a word stem which differs from the stem in adult language (e.g. *jámai* 'jámi', cf. *manai*; *šattii* 'šattai', cf. *bođii*). In some inflectional forms, the stems without any suffixes are used as morphological wholes (e.g. *oainná* (= oainná-n) 'I see', *boadá* (= boadá-t) 'you (sg.) come'). Another central phenomenon is the defective mastery of the morphophonological process called grade alternation (e.g. *juhka* 'juga', *jápmii* 'jámi', *boadá* 'boahá').

Johanna Ijäs

Sámi Instituhtta ja Oulu universitehta
johanna.ijas@nsi.no

Manne eai leat mearrasámiin makkárgge vuoigatvuodát mearrabivdui?

STEINAR PEDERSEN

Mearrabivdu ja mearrariggodagat – vuodđun Finnmárkku ássamii

Dihtosis boarráseamos ássanbáiki Norggas lea 10 300 jagi boaris. Dan mii gávdnat Máhkarávjjus Finnmárkkus. Váldovuodđun dán guovllu ássamii dan rájes otnáži leamaš guolásteapmi ja eará mearrariggodagaid ávkkástallan.

Áramus dieđuid Finnmárkku rittuin ovttas gii ieš fitnan doppe, buktá holo-galaš hoavda Ottar loahpageahčen 800-logu, ja son duodašta dan maid arkeologalaš gáldut čájehit: Mearrabivdu lei sámi ealáhus. Borjjasmátkkistis Romssa guovlluin Vilgesáhpái, Davvi-Romssa, Finnmárkku ja Guoládat-njárgga riddogáttiid, muitala ahte doppe ledje dušše «guolásteaddjit, loddebivdit ja bivdit, geat buohkat ledje sápmelaččat» (NAČ 1984:18 S, s. 643). Eará láhkai daddjon: Vuosttamuš olbmot geaid birra mii gullat sus gii ieš lei deaivan daid Finnmárkku rittus, leat sápmelaš guolásteaddjit.

Muhto – liikká sáhtii dalá guolástusministtar Svein Ludvigsen Kárášjogas čakčamánu 23. b. 2004 muitalit Sámediggái ahte olbmui dán guovlluin gos Ottar lei deaivan dušše sápmelaš guolásteddjiid, eai leat mangelágan vuoigatvuodát, eai historjjálaččat eai ge álbmotrievtti vuodul. Ludvigsen logai ahte álbmotriekti ii atte álbmogii sámi guovlluin earenoamáš historjjálaš vuoigatvuodaid guolásteapmái (Ludvigsen 2004).

Dehálaš gažaldat dán oktavuodas lea ahte mo lea vejolaš čuočuhit ahte guhkesáigge ja čadagaskka geavaheapmi mii ii leat dušše 1200, muhto eanet go 10 000 jagi boaris, ii atte mearrasámiide ii ge Finnmárkku olbmuide makkárgge rivttiid ávkkástallat sin árbevirolaš mearrariggodagaiguin? Ulbmil dáinna čállosiin lea geahččalit govvidit mii Finnmárkkus dáhpáhuvvá guolástusrivttiid ektui Ottara rájes otnáži, goas mat rievdadeamit deaividit ja lea go son duodaid nu ahte olbmot leat báhcán áibbas vuoigatvuodaid haga.

Mearrasámit leat bivdán oppa áigge, ii ge guolásteamiis leamaš boatka eai ge olbmot leat heaitán bivdimis guhkit áiggiid ain hávállasi, nu ahte historjjálaš vuoigatvuodát eai sáhte leat jávkan váilevaš geavaheami geažil. Vel dan mánagačuohtejagi guhku gáldovátnivuoda áigodaga Ottara maŋŋá gullat mearrasámiid guolásteami birra 1170–1180-loguin. Dát guolásteapmi mii lei giđđabivdu, dáhpáhuvai Oarje-Finnmárkkus dahje Davvi-Romssas. Seamma guolástushámmanis ledje maiddái mánaga kristtalačča dahje dáža guolásteaddji. Sii ledje dohko bohtán Davvi-Norgga máddelat guovlluin (Bratrein 1998).

Dieid áiggiid lei Finn Márku ja Davvi-Romsa ain olggobealde Norgga, ii ge lean várra mangelágan bistevaš dáža ássan dáin guovlluin. Dieđuid mielde bohtá dán lágan dáža riddoássan easkka 1200-logus. Omd. álggogeahčen 1300-logu lei girku ja ladni ceggejuvvon Várggáide.

Finnmárku guolásteaddjit 1600-logus

Stáhtaid gaskkas ledje guhkit áigge riiddut sámi guovlluid alde, ja easkka 1613:s čielggai loahpalaččat guđe stáhtas lei áidnastivrenváldi riddo- ja vuotnaguovlluin davimus Norggas ja nu maiddái Finn márkus. Dan rájes ledje maiddái dáid guovlluid mearrasámit vuosttaš geardde historjjás dušše ovttá stáhta vuollásažžan – Dánmárku-Norgga.

1600-logus ledje mánaga sierra guolástanjoavkku Finn márkku mearra-guovlluin. Dát ledje:

- Dáža riddoássit.
- Mearrasámit vuotnaguovlluin.
- Ruota hálddašanguovllu siseatnama sápmelaččat geat johte mearra-gáddái geasset boazodoalu oktavuodas dahje dušše mearrabivddu dihtii.
- Ruošša hálddašanguovllu nuortasápmelaš guolásteaddjit dálá Máttá-Várjjagis nuorttas.
- Giđđa- ja geasseseáigodaga bivdit Romssas ja Nordlánddas.

Dát maŋimus joavku ledje nu gohčoduvvon davásjohttit dahje ruovtturiikkajohttit. Sii ledje dábálaččat Finn márkus mihcamáraid rádjai ovdal go ruoktot máhce. Doaba *ruovtturiikkajohttit* bohtá várra das go dáža ássit

Finnmárkkus navde sin rivttes ruovttobáikki leat máddeleappos. (Nedkvitne 1988: 56.)

1600–1700-logut. Čielga prinsihpat guolásteamis ja eará luondduriggodagaid ávkkástallamis

Guolásteami prinsihppa 300–400 jagi dassái orru leamen ahte báikkálaš ássiin ledje sierra rievttit. Riektehistorihkkár Sverre Tønnesen cealká guolástusriekteádejumis ahte mearrabivdu dihto mearraguovlluin gulai lagamus guolástangillái (Tønnesen 1979: 275–276). Einar Niemi čállá maid ahte goittotge nu árrat go 1650:s lei Čáhcesullo guovllus priváhta oamastanvuoigatvuohta fásta liidnabivdosajiide maid mañisboahttit árbejedje (Niemi 1983: 23).

Allan Kristensen gii vuodušta dutkamušas áigodaga 1620–1770 duopmogálduide, čájeha ahte Finnmarkku mearraguovlluin ledje čielga ráját siiddaid ja gilážiid gaskkas, ja dáid rájáid siskkobealde lei áidnavuoigatvuohta mearrariggodagaide, nugo fálláide, njurjuide ja gáddái rievdan muoraide (Kristensen 2001: 43–45). Rittus gulle dát vuoigatvuođat dáža guolástangilážiidda ja vuotnaguovlluin fas sápmelaččaide. Go ássanminsttar lei dan lágan, de mearriduvvui muhtun oktavuodain ahte sámit ja dážat galge juogadit dáid namuhuvvon luondduriggodagaid. Mii guoská guolásteapmái Finnmarkku vuonain, de lea goittotge – dán duopmogáldomateriálas masa Kristensen vuodđuda dieđuidis – váttis oaidnit ahte mearrasámit leat čuočuhan alcesaset áidnavuoigatvuođa guolásteapmái.

Mo de dáiguin nu gohčoduvvon davásjohti- dahje ruovtturiikkajohti-guolásteddjiiguin geat gidaid bohte Finnmarkkui Davvi-Norgga máddelat guovlluin? Orru nu ahte sii guhká bivde meara seamma dásis go finnmárkulaččat. Muhto – 1702:s mearriduvvui ahte sii dan rájes galge beassat orrut dušše fávllimus sulluin oarjjabealde Várggáid (Tønnesen 1979: 93). Dan rájes lei omd. stuorra Várjjatvuotna giddejuvvun sidjiide.

Dát máksá dan ahte eará guovlluid guolásteaddjit eai galgan hehttet báikkálaččaide guolásteami. Dát prinsihppa maiddá guoskkai daid ollu ruošša guolásteddjiide geat bohte Finnmarkkui 1700-logus. Sin guolásteapmi ráddjejuvvui vel eanet go ruovtturiikkajohttiid (Pedersen 1994: 85 f).

Lappekodisilla ja mearrabivdorievttit

Rádjageassima oktavuodas Norgga ja Ruota gaskkas, masa Suopma gulai 1751:s, ráhkaduvvojedje maiddái hui vuđolaš njuolggadusat rádjarasttil-deaddji sápmelaččaid várás – Lappekodisilla. Muhto – lea go kodisillas makkárgé mearkkašupmi mearrabivdui dahje mearrasámiid riektedillái?

Sámiid ávnnaslaš vuodu sihkkarastin lei Lappekodisilla váldoulbmil. Sámit geain lei dárbu dasa, besse smávva divada ovddas ávkkástallat luondduriggodagaiguin guktuid bealde rájá. Dát njuolggadusat guske vuosttažettiin boazodollui, muhto guoskkahedje maiddái meahcásteami, mearrabivddu ja njuorjjobivddu. Kodisillas bođii namalassii ovdan ahte Ruota beale sápmelaččat geat mearragáddái johte, galge beassat meahcástit ja guolástit nugo eará norgalaččat. Dát mearkkašii ahte go mákse smávva ruhtasummáža, de besse ollásit sihke meara ja njuorjuid bivdit. Lea maiddái jáhkehahti ahte sis lei lohpi mannet ja uvjjaid váldit dakkár báikkiin gos dat lei vejolaš.¹

Buot davimus rádjuguovllus eai lean dušše boazosámit, muhto maiddái eará Ruota beale sámit, 1809 manjá Suoma beale sámit, geat kodisilla njuolggadusaid mielde ávkkástalle mearrabivdduin Norgga bealde. Danin lei ge mearrabivdu Nuorta-Finnmárku vuonain, gitta 1852 rádjugiddemii, Ohcejoga ja Anára sámiid guovddáš ealáhusvuodđu (Pedersen 2006).

Mearrasámit ja kodisilla ulbmil

Mo de mearrasámit dán govas? Ledje go vai leat go 1751-mearrádušat mangelágan ávkin sidjiide? Dan oktavuodas lea dehálaš gávnnahit mii son lei kodisilla ráhkadeami ulbmil. Muhto – dát lea viiddis fáddá ja dás lea vejolaš dušše moadde momeantta guoskkahit.

Sámi vuoigatvuodálávdegoddi mii 1984:s vuđolaččat guorahalai mánga beali Lappekodisillas, čállá ahte doppe gávdnojit ovdamearkkat dan guv-

¹ §§ 12 ja 13. Áidna spiehkastagat njuorjjobivdo-, mannen- ja uvjačoagginrievttis ledje dakkár báikkit mat ledje láigohuvvon (forpaktejuvvon) earáide.

lui ahte kodisilla lei ráhkaduvvon boazosámiid rivttiid nannema várás.² Muhto – lávdegoddi maiddái čujuhii kodisilla golbmalogát paragrafii ja ovdabargguide main čielgasit boahá ovdan ahte sámi álbmot galggai suodjaluvvot. Sámi álbmoga seailuheapmi dahje suodjaleapmi boahá earret eará ovdan ovdabargguin main «Lappernes Conservation» nannosit deattuhuvvo. Boazodoallu lei dušše okta mángga eará sámi ealáhusas dán guovllus maid rádjá jugii. Danne sáhtá čujuhus sápmelaččaide ja sin vejolašvuhtii ceavzit nášuvdnan, dulkojuvvot nu ahte «olles ráji rastá johtti álbmot lei suodjaluvvon, eai dušše sii geat elle boazodoalus» (NAČ 1984:18 S, s. 187).

Otto Jebens gii vuđolaččat lea giedahallan kodisilla mángga oktavuodas, čállá ahte dat vuosttažettiin lea boazosámiid várás, ii ge namut mearrasámiid. Analogalaččat gehččon de oaivvilda liikká ahte mearrasámiid rievttit maid nannejuvvojit kodisilla bokte danin go dat livččii leamaš eanet go gutneheapmi jus mearrasámit, geat doloža rájes juo leamaš Davvi-Norggas ja leat geavahan dáid guovlluid, galggašedje leat fuonit riektedilis «eatnamiid ja čáziid» geavaheamis. (Jebens 1986: 337; Jebens 1989.)

Ove Bjarnar gii lea bargan olu kodisilla ollašuvvamiin, oaivvilda fas ahte das ii lean ulbmil ásahit ođđa stáhtusa sápmelaččaide, ii rivttiid dáfus ii ge duodalaččat, ja čállá maiddái ahte go dat gokčá sápmelaččaide nášuvdnan, de ferte dat áddejuvvot oppalaš dahje universella politihkalaš áigumuššan (Bjarnar 1989: 75). Bård A. Berg lea seamma čielggas. Su árvvoštallan lea ahte go sámi álbmoga suodjaleapmi deattuhuvvo kodisilla oktavuodas, de lea jáhkkimis ahte kodisilla guoská buot sápmelaččaide (makkár ealáhusat dal juo ležžet) (Berg 1990: 36).

Go mannat ruovttoluotta ráddádallamiidda ovdal go rádjasoahpamuš ja kodisilla bođiiga áigái, de sáhtá earret eará čujuhit Dánmárku-Norgga gonagasa gohččumii maid sáddii iežas rádjakommisárii 1749:s, mas doaba *sámi nášuvdna* lea guovddážiis. Dán gohččuma mielde galggai rádjakommisára ovttasráđiid iežas ruottelaš kollegain guorahallat ja mearridit buot áššiid mat guske sámi nášuvdnii – «den Lappiske Nation» – guktuid bealde rájá, ja ráhkadit jierpmálaš ja bistevaš ortnega dán nášuvdnii ávkin – «til Bedste for denne Nation» (Taranger 1904: 27).

² Sámi vuoigatvuodalávdegotti kodisilla árvvoštallan doallá dakkár fágalaš dási ahte dan eahpitkeahhtá sáhtá atnit dutkamuššan.

Jus mat earret eará dán dulko nu ahte kodusilla álgoálggus lei dokumeanta mii galggai nannet oppa sámi álbmoga vuoigatvuođaid, de čuožžila muhtun hui dehálaš gažaldat: Manne de eai leat mearrasámit namuhuvvon dokumeanttas?

Váldočilgehus dasa sáhtta leat nu oktageardán go geográfija. Lei namalassii nu ahte stuorámus oasis dán ođđa rádjaguovllus lei dušše boazosámiin dárbu rasttildit rájá ealáhusaset gažil. Danne lei áibbas dárbbaslaš ráhkadit dárkilis njuolggadusaid dán ealáhusa várás.

Kodisillas gávno goit okta konkrehta ovdamearka mo eará sámi joavkkuid beroštumit váldojuvvojede vuhtii go rádjageassin váikkuhii aiddo sidjiide. Dat lei paragrafa 28. Doppe celkojuvvui ahte ássit (ledje dušše sámít) Ruota davvinuorttamus oasis, Ohcejogas ja Anáris, galge sihkkarastojuvvot bistevaš gávppašarivvttiid Norgga bealde. Dat máksá dan ahte sámi nášuvnna seailuhanprinsihpa mielde ráhkaduvvui mearráduš nu ahte dán guovllu sámi álbmot gávppašeami oktavuodas ii galgan gillát vahágiid rádjageassimis.

Vuolláičáli iežas barggus Lappekodusillain rádjaguovlluin Norgga ja dálá Suoma gaskkas, gávnojit mánja ovdamearkka das mo kodusilla geavahuvvui analogalaččat. Áššit mat eai guoskan boazosámiide, liikká árvoštallojuvvojede kodusilla njuolggadusaid ektui dahje juo giedahallojuvvojede vugiid mielde mo dás ovdalis namuhuvvon leamaš kodusilla ulbmil – riektedokumeanta mii galggai sihkkarastit buot sápmelaččaid rivvttiid (Pedersen 2006).

Danne áiggun dás várrogasat čuočuhit ahte mearrasámiid riektedilli, earenoamážit vuodustuvvon *sámi nášuvdna*-doahpágit – «den Lappiske Nation» – maidái lea oassi dán 1751 álbmotriektedokumeanttas ja lágas.

1700-logu manjit oassi – finnmárkulaččaid vuosttašvuoigavuohta guolásteapmái nannejuvvo

Lappekodusilla formaliserii gaskkamutto 1700-logu mearrabivdorivvttiid ovttá eará stáhta ássiide – Ruota beale sámiide. Danin lea gáddimis ahte davvijohttiid riektedilli, sii geat Nordlánddas ja Romssas bohte meara bivdit Fínnmárkkus, lei rievdat nu ahte sis ge livčče lean seamma guolástuseavttut

go finnmáarkulaččain ja Ruota sámiin. Muhto – sin riektedilli fuonui vel eanet. Gonagas Københámmanis mearridii namalassii 1778:s ahte davvijohttuolásteaddjit eai oppanassiige ožžon leat sisvuonain dahje fierpmástallat doppe gos báikkálaš álbmogis ledje liidnastallansajit.³

Dán ferte geahččat dan oktavuodas mii dáhpáhuvai golbma jagi das ovdal. Dalle bođii namalassii buot miellagiddevaččamus lánka obalohkáii mii guoská finnmáarkulaččaid mearrabivdinrivttiide. Dat lea nu gohčoduvvon 1775 eanančujuhanresolušuvdna mii vuosttaš gearde rabai vejolašvuoda mihtidahttit priváhta eatnamiid olbmuid ámttas. Dán lágas maiddái ledje njuolggadusat mearrabivddu, stuorra jogaid luossabivddu, vuovddi ja maiddái eará dilálašvuodaid birra.

Sverre Tønnesen deattuha ahte go galgá árvvoštallat resolušuvnna, de lea dehálaš áddet maid lánkaaddi oaivvildii diliid birra Finnmárkkus ja maid son lei áigon olahit. Mat gusket ealáhusoktavuodaide, de čállá Tønnesen ahte stáhtas ii eisege lean áigumuš sihkkarastit iežas vuoigatvuodaid, muhto ahte mearrádusat ledje oassin politihkas mas stáhtas galggai leat unnit ovddasvástáduš Finnmárkku ealáhusain. Viidáseappot čállá son ahte finnmáarkulaččain berrii leat sihkkareamos birgenvuodđu das maid Finnmárkku eana attii. Ii ge oktage galgan massit rivttiid mat sis ovdalaččas ledje, ja finnmáarkulaččaide galge vel eanet rievttit dovddastuvvot. (Tønnesen 1979: 133–)

Áigumuš ja dáhttu nannet ja formaliseret daid dilálašvuodaid mat ledje Finnmárkkus 1775:s, lea sihke resolušuvnna ja eananmihtideaddji njuolggadusaid váldoulbmil.⁴ Eananmihtidanoktavuodain galge olbmot nu guhkás go vejolaš oažžut mihtiduvvot daid báikkiid maidda sii juo ledje ásaiduvvan. Mii soahkevuodái guoskkai, de gulai boaldinmuorra daid giliide gos vuovdi lei gávdnomis.

Gonagasas galge liikká leat rievttit beahce- ja guossavuvddiide ja vel muhtun earenoamáš «forpaktejuvvon» luondduhávskodagaide, nugo njuorjjo-

³ Geahča «Forordning om den Finmarkske Taxt og Handel» (Lánkaásahus Finnmárkku vearuheamis ja gávppašeamis), 20.8.1778, § 32, Schou 1795: 75–76.

⁴ Resolušuvdna lea ollásit gávdnamis Tønnesen 1979: 136–139. Eananmihtideaddji njuolggadusat gávdnojit seamma girjjis, s. 392–397.

bivdui, mannemii ja dolgečoaggimii jnv., dihto ávdin sulluin ja ásakehtes guovlluin. Muhto – go dát báikkit ožžo fásta ássiid, de galggai ámtamánni evttohit mo dát luondduhávkodagat galge bohtit ávkin maiddái sidjiide (Tønnesen 1979: 137). Eará sániiguin – gonagas dohkkehii finnmárkulaččaid geavahanrivttiid ja maiddái ahte dát rievttit galge árvvus adnojuvvot.

Eanančujuhanresolušuvnna § 6 ja mearrabivdu

Resolušuvnna 6. paragrafas celkojuvvo dán láhkai mearrabivddu ja eará luonddoriggodagaid birra:

De Herligheder, som hidindtil have været tilfælles for hele Bygder eller Almuen i Almindelighed, være sig Fiskerie i Havet og de store Elve, samt Landings-Steder og deslige, forblive fremdeles til saadan almindelig Brug.⁵

Eanančujuhanresolušuvnna § 6 lea ain gávdnamis Norgga láhkagirijis doaimi láhkan (Norges lover 1687–2005 s. 17).⁶ Sverre Tønnesena oainnu mielde lei dát paragrafa deháleamos dohkkeheapmi das ahte árbevirolaš geavaheapmi galggai bissut, ovttaskas giliin dahje álbmogis (Tønnesen 1979: 137).

Otto Jebens oaivvilda ahte paragrafa čujuhusat konkrehta geavahanvugiide leat dušše ovdamearkkat dain oktasaš rivttiin main dás lea sáhka. Earret eará Tønnesena doarjagiin čállá Jebens ahte § 6 ulbmildii bisuhit buot dalá rivttiid álbmogis, ležžet dal leamaš ovttaskas giliid oktasaš rievttit dahje dakkár rievttit mat gulle oppa álbmogii (Jebens 1999: 352).

Oažžun dihtii buoret áddejumi maid dát mearrádus dadjá mearrabivddu birra, de ferte máhccat duodalaš geavaheapmái jagis 1775. Makkár riektedili galggai guđát paragrafa suodjalit? Lei go geavaheapmi ja riektedilli nu ahte mearrabivdu gulai buohkaide oppa riikkas ja nu lei friija gilvu guolle-

⁵ 'Luondduhávkodagat mat dán rádjai leamaš oktasaččat olles giliide dahje oppa álbmogii, omd. guollebivdu ábis ja stuorra jogain, vágit ja dakkárat, galget ain leat diekkár dábálaš geavahusas.' (čállu jorgalus)

⁶ Láhka mii lea beaiváduvvon miessemánu 27. b. 1775.

riggodagaid alde, dahje gulai go guolástusriekti giliide dahje gulle go rievttit Finnmárkku ássiide regionálalaš prinsihpa mielde?

Go dán galgá vástidit, de lea lunddolaš geahčastit makkár njuolggadusat Finnmárkku mearrabivddus ledje 1775:s. Dalle oaidnit ahte sihke davvi-johttiid ja ruoššaid bivdu lei garrasit ráddjejuvvon. Nuppe bealis fas finnmárukulaččain ledje nana ovdamunit. Dát ovdamunit maddái áibbas čielgasit guske Ruota beale sámiide geat geasset färrestalle vuotna- ja riddogáttiide Lappekodisilla njuolggadusaid mielde.

Go eanančujuhanresolušuvnna ulbmil lei sihkarastit ealáhusrivttiid finnmárukulaččaide ja § 6 nanne ahte guolásteapmi galggai jotkojuvvot nugo dan ge rádjái, de dat oktageardánit nanne ja formalisere finnmárukulaččaide dan vuosttašvuoigatvuođa mii sis juo lei. Muhto – lei go dát vuosttašvuoigatvuohta buot finnmárukulaččaide vai gulai go riekti ovttaskas giliide?

Muhtun riektehistorjjálaš čielggadeamis 2004:s guoskkaheigga Per Christiansen ja Jørn Øyrehagen Sunde cealkámuša guđát paragrafa sisdoalu guolásteami hárrái. Sudno áddejupmi lei ahte eanančujuhanresolušuvdna sihkarastii giliid sierrarivttiid meara bivdit (Christiansen – Sunde 2004: 9). Maŋná čállá vel Sunde ahte sihke 1772:s ja 1786:s bohte njuolggadusat mat guske Lofuhtii gos vuođuštuvvui ahte guolástangilit hálddašit iežaset mearraguovlluid, ja son joatká ahte celkojuvvui maddái 1775 eanančujuhanresolušuvnna ahte giliid sierrarievttit meara bivdit eai galgan rievdaduvvot go Finnmárkkus šattai vejolaš oastit eatnama gonagasas, njuolggadus mii ii leat vel heaittihuvvon (Sunde 2006: 390).

Peter Ørebech oaivvilda iežas bealis teavsta sáhttit lohkat dulkokeahtá ja ahte guolásteapmi galggai leat oktasaš vuoigatvuohta Finnmárkku álbmogii (Ørebech 2004).

Dat mii lea áibbas čielggas lea ahte guđát paragrafa doaba *Almue* (álbmot) gokčá dušše olbmuid geat ásse Finnmárkkus. Olggobeale ássiide eai lean mearariggodagat dábalaš geavahussii. Dás ovddabealde namuhuvvon 1778 mearrádus mii gilddii davvijohttiid vuonain bivdimis, lea maddái duodaštussan dasa ahte eanančujuhanresolušuvnna § 6 suodjalii finnmárukulaččaide mearrabivddu. Livččii namalassii lean hui imaš jus gonagas 1775:s

livččii oaivvildan ahte Finnmárkku mearraguovllut ledje buohkaid várás Dánmárku-Norggas, ja dušše golbma jagi dan maŋná fas attii lága mii lei njulgestaga dan vuostá.

1830 guolástusláhka – sisriikkalaččat ožžo seamma vuoigatvuođaid

Gitta 1830 rádjai ii rievdan dát riektedilli. Sis geat orro Finnmárkkus, lei ovttas Ruota ja Suoma sámiin (maŋná 1809) vuosttašriekti mearrabivdui.

Finnmárkku guolástusláhka mii bodii 13.9.1830, buvttii rievdadusa. Das ožžo Norgga riikkavuložat ovtaárvosaš guolástusvuoigatvuođaid go finnmárukulaččat. 1830 guolástusláhka rihkui danin čielgasit boares ja formaliserejuvvon prinsihpaid ahte finnmárukulaččain lea vuosttašvuoigatvuohta ámtta mearrabivdui. Muhto – seamma čielggas orru maid ahte finnmárukulaččaid *riekti* guolástit ii rievdan.⁷ Lea maiddái váttis oaidnit ahte dát *riekti* ovttaga maŋná bohtán láhkamearrádušas livččii sis eret váldon.

Kodisilla mearrabivdoriekti lei fámuš 1830 maŋná

1830 guolástusláhka ii rievdadan Suoma sámiid guolástusrievtti nu mo dat bodii ovdan Lappekodisillas.⁸ Nuorta-Finnmárkku fáldi čuoččuhii omd. 1832:s ahte buot Ohcejoga ja Anára sámiin lei kodisilla vuodul guolástusriekti Norggas. Šiehtadallamiin Suoma ja Norgga guovllueiseválddiid gaskkas jagiin 1832–1834 juksan dihtii dárkkistuvvon ja ođasmahttojuvvon kodisilla, ledje Suoma sámiid guolástusrievttit guovddážis ja dat bohte čielgasit ovdan dan árvalusas mii ráhkaduvvui. Árvaluvvui ahte dát vuoigatvuohta maiddái galggai guoskat Eanodahkii – Ohcejoga ja Anára lassin. Šiehtadallit maid soabadedje lasihit kodisillii ahte oassi logádušas Suoma sámiid dietnasis go Norgga bealde vuvde sállasa, galggai mannat dan suohkana suohkanbáhppii gosa sii gulle Suomas.

Dieid áiggiid bohte eanet ja eanet láttánat (kvenat) earenoamážit Várjjaga

⁷ Dárkkuhan ahte in leat iskan lága ovdabargguid, muhto huksen čuoččuhusa dasa mo láhka doaimmai go vuos lei dohkkehuvvon.

⁸ Dán oassekapihttala vuodđun lea ollásit Pedersen 2006, kap. 5.3.8.

guolástangiliide. Nuorta-Finnmárkku eiseválddit eai atnán dan positiivvalažžan. Boađus lei ahte 1835:s bohte garra ráddjejumit kvenaid ássamii ja luondduriggodagaid geavaheapmái dien guovllus. Dalle celkojuvvui maid áibbas čielgasit ahte dušše Suoma badjeolbmui lei *riekti* bivdit meara Norgga bealde. Muhto – das lei beroštahti spiehkastat: Mearráduš ii galgan guoskat Ohcejoga ja Anára ássiide. Sivvan dasa ledje 1751-njuolggadusat – mat eai sáhte leat eará go Lappekodisilla.

1830-logu loahpageahčen masse maiddá dát sámi suohkanat dan ovdamuni mii sis lei leamaš kvenaid ektui. Buohkat geat dan rájes bohte guolástit Norgii – Ohcejoga ja Anára guolástansámit, Davvi-Suoma ja Davvi-Ruoŧa kvenat ja Ruošša beale nuortasámit –, sáhte dušše leat bargoveahkan Norgga ássiid fatnasiin.⁹ Guolleriggodat galggai gullat dušše riikkaássiide ja sadii čorgejuvvot dáža sisafárrejedjiide. Muhto – Suoma beale badjeolbmuid guolástusriekti vel iežaset fatnasiiguin ja biergasiiguin gal lei fámus nu guhká go kodisilla doaimmai, dahje 1852 rádjagiddemii.

Ovdáneapmi 1900-logus – gilvu guolleriggodagid alde ja váilevaš vuotnasuodjaleamit

Go stuorat fatnasat muhtoriiguin ja odđa ja aktiiva bivdobiergasat bohti-gohte, de šadde sihke luondduriggodagaid suodjaleamit ja vuoigatvuođagažaldagat hui guovddážiin ovddit jahkečuohtemolsumis.¹⁰ Vuotnaássit, vuosttažettiin sápmelaččat, dovde dán odđa teknologija deattu hui garrasit. Danin bohte mánga bures vuođuštuvvon gáibádusa vuotnariggodagaid suodjalit aktiivvalaš bivdosiid vuostá ja maiddá ahte vuosttašvuoigatvuohta dáid riggodagaide gulai daidda geat árbevirolaččat ledje daid geavahan.

Guhkás allateknologalaš guolástusáigodahkii joatkašuvai áddejupmi mearrideaddji guolástuseiseválddiin ahte mearra lea gurremeahtun. Ii lean ba sáhka ge rievdadit lágaid mat guske guolásteapmái, lágat mat ledje ráhkaduvvon dalle go ledje dakkár bivdobiergasat mat eai áitán guollenáliid. Jáhkku «guolásteami friijavuhtii» dagahii ahte dehálaš guollenálit nugo sallihat/silddit ja belohakkii maiddá šákša, bivdojuvvojedje measta sogaheapmin

⁹ Ruoššaide ledje sierra njuolggadusat, earret eará fertejedje bivdit nu ja nu fávllis jnv.

¹⁰ Čuovvovaš lea huksejuvvon Pedersen 1994 ja 1997b ala.

gaskal 1960- ja 1980-loguid. Maiddái Bárentsábi dorski geahppánii garrasit loahpageahčai 1980-logu. Vuotnaguolásteddjiin ii lean ollu dadjamaš guolástusealáhusa fámuide mat eai háliidan geahpedit guolásteami, eai baskkimus vuotnačiegain ge.¹¹

Vaikke leamaš lossa bargu juksat vuotnaráfáidahttimiid, de lea liikká viehka ođas sihke sámiide ja eará báikkálaš ássiide, geat jierpmálaččat leat bivdán buolvadaga buolvadaga maŋis, ahte sii dál – almmolaš njuolggadusaid bokte – gildojuvvojit geavaheames lagaš mearrariggodagaid. Mii de lea dáhpáhuvvan?

Jos mii dorski geavahat ovdamearkan – buot mávssoleamos guolli mearrasámiid guovlluin –, de bođii garra rievdadus 1990:s. Dalle mearriduvvojedje dorskebivdui nu gohčoduvvon fanasearit. Juohke fatnasii gullá jahkásaččat vissis dorskeearri. Dáid eriid sáhttet eaiggádat dál vuovdit measta nu go háliidit.¹²

Ollu mearrasámiide šadde 1990-njuolggadusat issoras roassun. Eaktun oazžut fanaseari 1990:s lei ahte galggai leat bivdán vissis meari dorski ovttá dán jagiin 1987–1989. Muhto – eanaš guolásteddjiide geain ledje smávva fatnasat mat ledje heivehuvvon árbevirolaš vuotnabivdui, lei dán gáibádusa veadjemeahttun deavdit. Sis ii lean leamaš maid bivdit dieid namuhuvvon jagiid.

Sivvan dasa lei luonddukatastrofa – jahkásaš njuorjjoinvašuvnnat riddo- ja vuotnaguovlluide jagiid 1979–1988. Njurjot balde dorski boahtimis vuonaide ja dan sivas smávit fatnasat eai olahan dan bivdogáibádusa.

Vaikke mearrasámit ledje bivdán dorski iežaset guovlluin duháhiid jagiid, de lei sin váilevaš «historjjálaš» bivdu jagiin 1987–1989 mii geavahuvvui váldit sin dorskebivdorievtti eret ja dakko bokte rivvet sin árbevirolaš eallinláiibbi. Sii čujuhuvvojedje nu gohčoduvvon máksimalearreortnegii mas álggos lei vejolaš dinet moaddelot duháha jahkái.¹³

¹¹ Geahča earenomážit Eythorsson 1993.

¹² Reguleremiid birra maŋŋá 1989 – geahča maiddái Sámediggi 2004.

¹³ Dát lea buorránan veháš dan áigge rájes.

1990 rájes lea gonagasreabbá – muhtun Jaskesmeara šládja maid ruoššat leat buktán Guoládatnjárgga mearračáziide 1960-logus – iskorit laskan vuonain Várjjagis oarjjás guvlui. Sii geat eanemus gillájit dan dihtii, leat smávvaфанasguolásteaddjit vuonaid siste. Fierpmit divvet reappáin dalán go daid suohppu. Liidnabivddus borret reappát visot sevttiid dahje guliid mat leat dohpon vuokkaide.

Go 2002:s vuosttaš geardde šattai lohpi gonagasreappá bivdit vuovdima várás, de ráhkadedje guolástuseiseválddit njuolggadusaid mat vel oktii bidje stuorra oasi mearrasámiin dán dietnasa olggobeallái. Dušše fatnasat mat leat guhkibut go gávccii mehtera, besse bivdit reappá. Dasa lassin galggai vel leat bivdán vissis meari dorski dan guovllus, firpmiin dahje liinnain, guokte dan mañimuš golmma jagis. Ja dorski galggai maid leat bivdojuvvon fatnasiin mii lei badjel gávccii mehtera.

Dát dagahii ahte mánga vuotnaguolásteaddji gárte áibbas olggobeallái fanassturrodaga ja bivdojuvvon dorskemeari gáibádusa geažil. Vaikke vel leat ge fanassturrodagáibádusat veháš ložžejuvvon ja rundierpmesbivdu maid lea boahán mielde vuodđun go galgá ohat gonagasreabbáeari, de dábálaš vuotnabivdi lea ain olggobealde. Sis ii leat šat ealihanvejolašvuohta iežas set dološ ja árbevirolaš guolástanguovlluin. Mánggas dain geat eai oaččo reabbáeriid, leat dat seammát geat 1990:s gárte haga go dorskebivddu fanasearit čadahuvvojedje.

Dás leat maid eará váikkuhusat. Go mearrasámit smávimus fatnasiiguin eai šat oaččo dal juo dadjat mangelágan dietnasa guolásteamis, de sihkkojuvvojit guolástusmántallas. Nie gártet sii dušše astoáiggeguolásteaddjin.

Mánga mearrasámi báikegotti leat dál garrasit áitojuvvon daid ollu negatiivvalaš njuolggadusaid geažil mat eai váldde vuhtii árbevirolaš vuoigatvuodaid. Guolleeriid privatiseren gávpegálvun lea muhtun guovddáš áitta. Jus eriidoamasteaddjit vuvdet dáid, de báhcet báikegottit čohkkát guorogiedaid. Dat mii 10 000 jagi leamaš ássama vuodđun – *riekti* bivdit go guolli lea gávdnomis lagaš čáziin – lea váldon eret dain geat ássat mearrasámi guovlluin, ja addon earáide.

Dat mii lea dáhpáhuvvan guolástusreguleremiin mañimuš 15–20 jagi, lea várra vearrámus falleheapmi mearrasámiid kultuvrii ja ássamii áiggiid

čađa. Mearrasámit eai gildojuvvon ávkástallamis iežaset guovlluid mearrariggodagaiguin virggálaš dáruiduhttináigodagas ge, vaikke Finnmárkkus 1902 maŋŋá eai galgan beassat eatnama oastit, muhto dušše láigohit dan. Dat máksá ahte ealáhusvuodđu bisui.

Muhto – dál lea dát ealáhusvuodđu jávkamin seammás go Norgga almmolaš áigumuš lea ahte sámegeielas ja kultuvrras galgá leat nana boahhteáigi.

Dát lea okta dain ipmašemos guovttesuoratvuodain Norgga politihkas odne.

Historjjálaš rievttit ja álgoálbmotrievttit biehttaluvvojit

Maŋimuš 15–16 jagi leat boah tán máŋga čielggadeami mat giedahallet álgoálbmotperspektiivvaid guolásteamis. Muhtumat dán gusket njuolga Finnmárkui dahje dain lea stuorra mearkkašupmi dán guvlui danne go Finnmárku lea stuorámuš sámefylka riikkas. Dalá professor Carsten Smith bijai earenoamáš dehálaš vuoddu čielggadeamistis *Samiske interesser og fiskerireguleringer* (Sámiid beroštumit ja guolástusreguleremat) mii geigejuvvui Guolástusdepartementii suoidnemánu 9. b. 1990.¹⁴ Deháleamos guorahallamat ja čielggadeamit dan maŋŋá leat *Sámi guolástuslávdegotti árvalus* 1997:s, Sámi vuoigatvuodálávdegotti nubbi oassečilgehus – NOU 1997:4 ja dán namuhuvvon lávdegotti álbmotriektejoavkku čielggadeapmi – NOU 1997:5. Dehálaš lea maiddái *Sámedikki dieđáhus guolásteamis birra ealáhussan ja kultuvrran riddo- ja vuotnaguovlluin* 2004:s.

Oktasaš buot dáid čielggademiin lea ahte dat čujuhit ahte álbmot- ja álgoálbmotriekti huksejit nana vuoddu dasa ahte sápmelaččain, álgoálbmogin, lea riekti guolleriggodagaide nannet kultuvrra ja ássama. Lea maiddái stuorra ovttamielalašvuolta ahte sámi ásašusain lea vuoigavuohta searvat mearrariggodagaid hálddašeapmái sámi guovlluin.

¹⁴ Okta váldosivain manne Carsten Smith ráhkadii dán čielggadeami, lei go dalá Sámedikki presideanta Ole Henrik Magga lei lokten mearrasámiid gáržžiduvvon guolástansveajolašvuodaid guolástusministara ovdii.

Muhto – áibbas beroškeahttá dan riekteáddejumis mii boahttá ovdan dáid oalle viiddis čielggademiin – de bohte eiseválddiid bealis 2004:s ja 2005:s áibbas eará oainnut: Historjjálaš geavaheamis ii leat relevánsa ja álgoálbmotrievttis ii leat makkárge mearkkašupmi mearrasámi guovlluid álbmogii!

Dien oktavuodas celkkii dalá guolástusministtar Svein Ludvigsen ságastis Sámediggái 23.9.2004 ahte álbmotriekti ii atte olbmuide sámi guovlluin mangelágan sierra historjjálaš vuoigatvođaid guollebivdui. Manne sámiid guolásteamis ii lean álgoálbmotrievtti suodjaleapmi, lei vuoduštuvvon guovtti áššái:

- Ahte guolásteapmi lea doaimma masa dážat ge oassálastet.
- Ahte sámiin leat odđaaigásaš fatnasat ja bivdobiervasat. (Ludvigsen 2004.)

Sártnistis Sámediggái miedihii gal guolástusministtar ahte oassi sámi álbmogis, earenoamážit riddogáttiin, leat árbevirolaččat ealihan iežaset lotnolasealáhusain, muhto áibbas earaláhkai go boazodoalus leat dát doaimmat maid sii leat juogadan eará dážaiguin. Son logai maiddái ahte buorre muddui sáhtttá dadjat ahte Norgga sámiin ii leat šat árbevirolaš guolásteapmi, muhto sii guolástit odđaaigásaš fatnasiiguin ja odđaaigásaš, effektiivva bivdobiervasiguin seamma dásis go eará oassálastit ealáhusas, áibbas earaláhkai go eará álgoálbmogat eará sajis máilmmis. (Ludvigsen 2004.)

Nuppe sadi gos mearrasámiid vuoigatvuodát hilgojuvvojedje, lei áhperiggodatláhkálávdegoddi (Havressurslovutvalget) – mii buvttii čielggadeamis 2005:s. Bargonjuolggadusaidis mielde galggai lávdegoddi maiddái árvoštallat álbmotrivttiid ja politihkalaš geatnegasvuodaid maid Norga lea badjelassas váldán álgoálbmot- ja báikkálaš vuoigatvuodaid ektui (NOU 2005:10, s. 42). Dán viiddis fáddái geavahii lávdegoddi ovttá siiddu dan 286-siidosaš čielggadeamis. Čujutkeahtá mange čielga gáldui dahje mangelágan fágalaš árvoštallamii de celkkii lávdegoddi measta sánis sátnái dan seamma go guolástusministtar lei dahkan jagi das ovdal: Mearrasámiin eai leat mangelágan guolástusrievttit dahje vuoigatvuodát, eai historjjálaččat eai ge álbmotrievttálaččat (NOU 2005:10, s. 44).

Loahpaheapmi

Mearrasámit ja earát Finnmárkkus leat čađagaskka guolástan dan rájes go hologalaš hoavda Ottar deaivvadii sápmelaš guolásteddjiguin loahpageahčen 800-logu. Gaskkohagaid dan rájes leamaš Finnmárkku olbmuin maiddái láhkii čállojuvvon vuosttašriekti mearraguolásteapmái. Lea vejolaš ahte dát vuosttašriekti ain sáhttá leat fámus. Dasa lassin lea vel maŋimus nuppelot jagiid bohtán álgoálbmotriekti mii suodjala sámi árbevirolaš guolásteami. Dattetge – dan mielde mii daddjui guovddášeiseválddiid bealis 2004:s ja 2005:s – ii leat mearrasámiin ii ge finnmárukulaččain mangelágan *riekti* guolástit.

Dát boktá maid gažaldaga – leat go mearrasámit Norgga siskkáldas kolonijaálbmot go sis eai gávdno makkárga vuoigatvuodát lagaš, árbevirolaš mearrariggodagaide? Dat lea dutkanfáddá maid muhtun galggašii geahča-dišgoahtit.

Girjjálašvuohta ja gáldut

- ANNERS, ERIK 1991: *Den europeiske rettens historie*. 4. preanta. Oslo: Universitetsforlaget.
- AWEBRO, KENNETH 1988: Samernas Magna Charta? – *Nordisk Administrativ Tidsskrift* 1/1988 s. 118–121.
- 1989: Tilkomsten av lappkodicillen av 1751 ur svensk synsvinkel. ——— Lars Nila Lasko (doaim.), *Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?* s. 80–101. Dieđut 1/1989. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- BALSVIK, RANDI RØNNING 1989: *Vardø. Grensepost og fiskevær 1850–1950* 1. Vardø: Vardø kommune/Várggáid gielda.
- BERG, BÅRD A. 1990: *Myndighetenes behandling av konflikten mellom rein-driftssamer og bønder i Nordland, Trøndelag og det søndenfjeldske på 1880- og 1890-tallet*. Historjja váldofágadutkamuš. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- BJARNAR, OVE 1989: Hvordan lappcodicillen ble til. – Lars Nila Lasko (doaim.), *Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?* s. 62–89. Dieđut 1/1989. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- BRATREIN, HÅVARD DAHL 1998: «Passio Olavi», Et kildested om Finnmarks-

- fisket på 1100-tallet. – *Håloygminne* 1/1998 s. 117–121. Harstad: Hålogaland historielag.
- Budstikken*. Ny samling. Første Deel. Nr. 60-67. 1830. Christiania: Det Kongelige Selskab for Norges vel.
- BULL, KIRSTI STRØM 2005: Fisket i saltvann – betraktninger rundt rettighets-spørsmål. – *Kart og Plan* Vol. 65 1/2005 s. 9–16.
- CHRISTIANSEN, PER – SUNDE, JØRN ØYREHAGEN 2004: *Lokale og regionale fiskerettigheter i et rettshistorisk lys*. Prentekeahes čielggadeapmi Finnmárkku fylkkagieldda várás 29.10.2004. Tromsø.
- COLLET, MATHIAS 1757: *Amtmand Collets Relation angaaende Finmarken* (1757). Giedain čállojuvvon kopiiija. Oslo: Kildeskriftfondet.
- CRAMÉR, THOMAS 1972: Samebyernas yttrande över svensk-norska renbetes-kommissionens förslag den 24. februari 1967. Fra Gran m. flere samebyer. Beaiváduvvon 6.3.1968. – *Ang. ny konvention mellan Sverige och Norge om renbetning m.m.* s. 1–18. Samernas Vita Bok 1. Stockholm: Svenska samernas riksförbund.
- EYTHORSSON, EINAR 1991: *Ressurser, livsform og lokal kunnskap. Studie av en fjordbygd i Finnmark*. Servodatdutkanama váldofágadutkanmuš. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- 1993: *Fjordfolket, fisken og forvaltningen*. FDH-rapport 1993:12. Alta: Finnmark distriktshøgskole.
- HANSEN, LARS IVAR – OLSEN, BJØRNAR 2004: *Samenes historie fram til 1750*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- JEBENS, OTTO 1986: Om lappekodisillen av 1751. – *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 3/1986 s. 217–337. Oslo: Universitetsforlaget.
- 1989: Lappekodisillen som grunnlag for rettigheter for samer i Norge på det privatrettslige plan. – Lars Nila Lasko (doaim.), *Lappcodicillen av 1751 – var det samernas Magna Charta?* s. 166–177. Dieđut 1/1989. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 1999: *Om eiendomsretten til grunnen i Indre Finnmark*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- JOHNSEN, OSCAR ALBERT 1923: *Finmarkens politiske historie. Aktmæssig fremstillet*. Videnskapsselskapets Skrifter. II. Hist.-filos. Klasse. 1922:3. Kristiania.
- KRISTENSEN, ALLAN 2001: Samiske sedvaner og rettsoppfatninger – med utgangspunkt i studier av tingbøkene fra Finnmark for perioden 1620–1770. – Tom G. Svensson (doaim.), *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger* s. 33–57. NOU 2001:34.

- LUDVIGSEN, SVEIN 2004: *Innlegg til Sametingets fiskeripolitiske debatt*. Sárdni Sámedikki guolástuspolitihkalaš ságastallama oktavuodas 23.9.2004. http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/Fiskeridepartementet/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/267808/innlegg_til_sametingets_fiskeripolitiske.html?id=268399 (lokaliserejuvvon 10.05.2007).
- NEDKVITNE, ARNVED 1988: «*Mens Bønderne seilte og Jægterne for*». *Nordnorsk og vestnorsk kystøkonomi 1500–1730*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NIEMI, EINAR 1983: *Vadsøs historie. Bind 1. Fra øyvær til kjøpstad (inntil 1833)*. Vadsø: Vadsø kommune/Čáhcesullo gielda.
- NAČ = Norgga Almmolaš Čielggadeamit 1984:18 S. *Sámi vuoigatvuodaid dili birra*.
Norges Lover 1687–2005. 2006. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.
- NOU 2005 = Norges Offentlige Utredninger 2005:10. *Lov om forvaltning av viltlevende marine ressurser. Havressursloven*.
- PEDERSEN, STEINAR 1986: *Laksen, allmuen og staten*. Dieđut 2/1986. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 1994: Bruken av land og vann i Finnmark inntil første verdenskrig. – *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv* s. 13–133. NOU 1994:21.
- 1997a: Momenter om Lappekodisillen og samiske rettigheter i Finnmark, 1751–1889. – *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett* s. 78–89. NOU 1997:5.
- 1997b: Sámi mearrariggodagaid geavaheapmi Finnmárkkus. – *Sámi guolástuslávdegotti árvalus* 10.4.1997.
- 2006: *Lappekodisillen i nord 1751–1859. Fra grenseavtale og sikring av samenes rettigheter til grensesperring og samisk ulykke*. Nákkosgirji. Tromsø: Institutt for historie, Det samfunnsvitenskaplige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Sámedikki dieđáhus guolásteami birra ealáhussan ja kultuvran riddo- ja vuotnaguovlluin*. Meannuduvvon áššis 36/04. 2004. Kárášjohka: Sámediggi.
- SANDVIK, GUDMUND 1989: Europeisk rettshistorie i mellomalderen. Førelsesningar. – *Jussens venner* 6/7 1989 s. 231–315. Oslo.
- 1998: Grensetraktaten og Lappekodisillen av 1751. Jurisdiksjon eller statlig eiendomsrett. – Steinar Pedersen (doaim.), *Lappekodisillen. Den første nordiske samekonvensjon?* s. 13–27. Dieđut 3/1998. Guov-

- dageaidnu: Sámi Instituhtta.
- SCHNITLER, PETER 1985: *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*. Bind 3. Doaimmahan Lars Ivar Hansen ja Tom Schmidt. Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt.
- SCHOU, JACOB HENRIC (doaim.) 1795: *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger som fra 1670 af ere udkomne, tilligemed et nøiagtig Udtog af de ennu gjeldende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge, VII Deel. 2. preanta*. København.
- SOLEM, ERIK 1970: *Lappiske rettsstudier*. 2. preanta. Oslo: Universitetsforlaget.
- SUNDE, JØRN ØYREHAGEN 2005: Skal staten eiga fisken? Kronihkka *Bergens Tidende*-áviissas 17.12.2005.
- 2006: Fiskerettar i saltvatn og *Lex Non Scriptum* i norsk rett og rettshistorie. – *Tidsskrift for Rettsvitenskap* Vol. 119 2/3 2006. Oslo.
- TARANGER, ABSALON 1904: Tilblivelsen af Grænsetraktaten mellem Norge og Sverige af 7/18 Oktober 1751 med dens 1ste Kodiciel om Lapperne samt denne Kodicils Indhold. Afsnit 2. – *Lappekommissionen av 1897*. Kristiania.
- TØNNESEN, SVERRE 1979: *Retten til jorden i Finnmark. Rettsreglene om den såkalte «Statens umatrikulerte grunn» – en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- ØREBECH, PETER 2004: *Kaste perler for svin*. Smávva čálus mii lea beaiváduvvon 12.1.2004 ja maid lean ožžon čállis. Maiddái prentejuvvon lohkkibihttan ollu Davvi-Norgga áviissain.

Why are Coastal Sami left with no rights in the sea fishery?

The testimony of an eyewitness at the end of the 9th century, tells about Sami fishermen and hunters on the coast of what is now the northernmost part of Norway and the Kola Peninsula in Russia. Since then, fishing and the exploitation of marine resources, has been the primary material basis of human existence and Sami culture in that area. This article presents an historical overview of the fisheries in Finnmark county in Norway, the former

legal measures that prioritised the fishing activities of both Sami and others in the county and the current challenges that are facing the traditional small scale Sami fishing communities.

Increasingly larger vessels combined with extremely effective fishing gear and new ways of quota allotment and their privatisation and negotiability, has for some time deprived many coastal Sami of their ancient right to fish in traditional local waters. This directly endangers coastal Sami culture.

Even though Norway is at the forefront of promoting human, minority and indigenous rights, and many clarifications and reports have stated that the coastal Sami have an indigenous *right* to make their living from marine resources, little has been done to improve the situation. In July 2004, the Norwegian Minister for Fisheries went to so far as to deny that any such rights existed, be it on basis of customary use or on the ground of indigenusness. This major political paradox is commented on at the end of the article.

Steinar Pedersen

Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš
steinar.pedersen@samiskhs.no

Sámi báikenamat 1700-logu eanamihtideamis – árbevieruid ja riekteipmárdusa dutkanfáddán

KAISA RAUTIO HELANDER

1. Báikenamat sámi historjjá gáldun

Mánjga oktavuodas lea deattuhuvvon, ahte báikenamat sáhttet adnojuvvot guovddáš gáldun omd. sámi historjjá ja rivttiid čielggadeamis (omd. Jernsletten, N. 1998: 36–38). Dattetge eai leat nu olu dutkamušat, main sámi báikenamat livčče systemáhtalaččat adnojuvvon ávkin dákkár dutkanfáddán. Norgga bealde lea dákkár dutkanperspektiivvas sámi namaid guorahallan Knut Bergsland, gii lea mánjga artihkkalis suokkardan erenoamážit lullisámi báikenamaid ássanhistorjjálaš dokumentašuvdnan. Dát dutkanbohtosat leat leamaš maid ávkin lullisámiid vuoigatvuodaid čielggadanbargguide. (Gč. Bergsland nammabibliografija, Magga 1994: 11.)

Davvisámi guovllus lea Steinar Pedersen (2001: 398–409) guorahallan vuoigatvuodadutkamušastis Deanodaga báikenamaid kultuvrralaš perspektiivvas, mo sámi namaid mearusoasit speadjalastet ee. dološ oskku, ealáhusaid, lokalitehtaid anu ja oamastangaskavuodaid. Pedersen čájeha, mo sámi báikenamat leat dehálaš gáldun dokumentereme Deanodaga árbevirolaš eallinvugiid ja resursaanu.

Ođđa dutkanperspektiivvaid sámi báikenamaid dutkamii leat buktán Ánte Aikio (2004) davvisámi guovllu substráhttadutkamušat. Dát dutkamušat čájehit, man boarrásat mánjga sámi báikenama leat aiddo fal danin, go dat leat substráhtat dahje boares loatnanamat man nu jávkan kontáktagielas eaige dálá ránnagielain. Dákkár namat leat dábálaččat stuorát lokalitehtaid namat ja leat dávjjimusat ovttaoasat báikenamat nugo omd. *Leavdnja*, *Njidgu*, *Nuhpi* ja *Váhčir*.

Dát nammafágalaš substráhttadutkamušat leat buktán ođđa, árvvolaš dutkanbohtosiid Davvi-Norgga nammagearddi ođđasit dulkomii, man dán rádjai lea sakka báidnán ovttaskas dárogiel báikenamaid etymologiseren válddekeahhtá

vuhtii lokalitehtaid buohtalas sámi namaid. Dárogiebla báikenammadutkama fágaparadigma lea našuvdnahuksenáiggi rájes, gitta 1800-logu gaskkamuttu rájes, leamaš hui čavga čatnagasas dáčča ássanhistorjjá čállimii, mas juobe ovttaskas báikenamaid etymologijjat leat adnojuvvon didolaččat duodaštussan dáčča fásta ássamis. 1800-logu loahpas, erenoamážit Oluf Rygh rájes, lea historjádutkan ja dárogiebla báikenammadutkan gullan hui čavga oktii. Sandnes (2000: 109) govve dán fágaoktavuođa symbiohtalaš dillin, man vearrámus váilivuohhta lea leamaš, ahte dain fágain eai leat leamaš iehčanas fágalaš metodat, muhto baicce metodat, mat leat dorjon guđet guoimmiset dainna lágiin, ahte čilgehusat leat mannan gierdun. Geavadis dat lea mearkkašan dan, ahte dárogiebla etymologalaš gielladutkamiin leat čilgen historjjá ja fastten historjádutkan lea dorjon dárogiebla báikenamaid etymologijjaid. Etymologalaš nammadutkamat leat čadnojuvvon maiddái ássanhistorjjálaš čilgehusaide, mat leat omd. sámi guovllus adnojuvvon dulkot dáčča álbmoga ássanhistorjjá válddekeahhtá vuhtii sámiid ássanhistorjjá, mii ii oba heivenge dán nammafága- ja historjáparadigmai.

Dán dárogiebla nammafágalaš čilgenmállii lea maiddái leamaš mihtilmas, ahte nammaosiid loatnasániid etymologiseren ii leat sirrejuvvon namaid lonenproseassas. Dát lea mielddisbuktán maiddái dan boasttodulkojumi, ahte sámi báikenamat, main sáhtá leat omd. mearusois skandinávalaš gielas lonejuvvon nomen, leat dán dulkonmálle mielde dulkojuvvon dárogieblas lonejuvvon namman.

Dan dihte Aikio substráhtadutkamušat buktet odđa perspektiivvaid erenoamážit Norgga beale davvisámi guovllu báikenamaid dutkamii, mas báikenamaid etymologiserema vuodđun leat doallelaš fágalaš ákkat. Dát dutkanbohtosat nannejit maid sakka sámi ássanhistorjjá kontinuitehta.

2. Báikenamaid anu dutkan árbevirolaš riekteipmárdusa perspektiivvas

Dán artihkkala ulbmilin lea suokkardit sámi báikenamaid báikkálaš resursajuogu oainnus inge guorahala namaid dás giellahistorjjálaš perspektiivvas. Gidden fuomášumi dasa, mainna lágiin historjjálaš gálduin dokumenterejuvvon sámi báikenamat speadjalastet sámiid luonddugeavaheami ja ealáhusmálliid ja mo báikenamat leat adnojuvvon resursajuogu oktavuodas. Viidáseappot dákkár dieđut laktásit oktii riekteoainnuiguin, ja danin lea

áigumuššan geahččalit gávdnat vugiid, mo historjjálaš dokumeanttaid sámi báikenamaid sáhtá atnit ávkin sámiid riekteoainnuid verifiseremis.

Anán dás tearpma *árbevierru* vástidit dárogiela *sedvane*-terbmii ja tearpmaid *riekteipmárdus* ja *riekteoaidnu* seamma mearkkašumis go dárogiela *rettsopfatning*. Erenoamážit dát dárogiel tearpmat adnojuvvojit dál olu sámi vuoigatvuodaid dutkamis. Kirsti Strøm Bull (2001: 88) lea meroštallan tearpmaid *sedvane* ja *rettsopfatning* čuovvovaš vuogi mielde:

Sedvaner er en betegnelse på hva man pleier å gjøre, en fast praksis eller tradisjonell handlemåte. Det er intet klart skille mellom sedvaner og rettsopfatninger. Rettsopfatning i den vide forstand [som er nevnt ovenfor], vil også omfatte sedvaner. - - - Sedvaner kan referere seg til bruk av areal eller naturressurser, for eksempel beite, jakt og fiske.

Árbevieruid ja riekteipmárdusa gaskkas ii leat Bull mielde čielga rádji. Riekteoaidnu viiddis mearkkašumis sisttisoallá maid árbevieruid. Árbevierut sáhttet čujuhit guovlluid atnui dahje luondduressurssaide nugo omd. guohtuneatnamiidda, bivdui ja guolásteapmái.

Sámiid riekteoainnut leat oassi olbmuid kultuvrralaš duogázis ja jurddašannuogis, ja dat leat mielde olbmuid beaivválaš doaimmain iešgudegelágan dilálašvuodain. Riekteoainnut ja norpmat leat árbejuvvon ovddit buolvvain. Árgabeaivvi doaimmaid ja sosiála relašuvnnaid bokte riekteoainnut ain doalahuvvojit. (Helander, E. 2001: 488.)

Korpijaakko-Labba (2004: 45) lea fuomášuhtán iežas vuoigatvuodadutkamušaid arkiivamateriálaid guorahallamiid vuodul, ahte seamma arkiivvain, main leat majoritehtaálbmogiid arkiivadieđut, leat maddái dieđut sámiid birra, muhto dáid dieđuid ferte oheat ja seamma gálduid sáhtá maddái lohkat máŋgga láhkai. Dákkár dutkanmateriálii eai leat dutkit dušše gidden fuomášumi ovdal. Aiddo fal arkiivamateriálaid guorahallan lea veahkehan gávdnat odđa dutkančuolmmaid sámi vuoigatvuodahistorjjá dutkamii.

Sáhka lea namalassii das, makkár perspektiivvas arkiivamateriála dutkojuvvo ja mainna lágiin lea vejolaš gávdnat odđa dutkangažaldagaid gáldomateriála vuodul. Dán artihkkalis gidden fuomášumi historjjálaš dokumeanttaide, mat leat čállojuvvon eanaoamastandoaimmaid dahje eanamihtidan- ja -juoh-

kindoaimmaid oktavuodas Finnmárkkus. Vuolggasadjin lea vuosttaš eana-mihtidangirji, mii ráhkaduvvui Finnmárkkus jagi 1776 rájes eanamihtide-miid boadusin. Guorahalan maiddái sullii čuođi jagi maŋŋá ráhkaduvvon matrihkkala dahje eanagirji. Dákkár dokumeanttaid primára ulbmilin ii leat leamaš dokumenteret báikenamaid gielalaš materiálan, muhto namat leat adnojuvvon ássanbáikkiid ja mihtiduvvon eatnamiid identifiseremii ja lokaliseremii ja eanaopmodagaid registreremii. Lean didolaččat válljen guorahallat dákkár gálduid, main leat sámi báikenamat dokumenterejuvvon, go dákkár dokumenterenvuohki ii leat leamaš systemáhtalaš iige buot gál-duin leat vejolaš gávdnat sámi báikenamaid. Dán artiikkalis guorahalan nammamateriála dan oainnus, makkár dieđuid sámi báikenamat sáhttet gask-kustit árbevieruid birra.

3. Finnmárkku vuosttaš eanamihtidangirji 1776–1845

Finnmárkku fylkkas lea priváhtta eanaoamasteapmi bohtán fápmui maŋŋá go eará guovlluin Norggas, jagis 1775. Dalle bođii fápmui vuosttaš eana-oamasteapmái guoskevaš mearrádus *Kgl. Resolution af 27. Maj 1775 ang. Jorddelingen i Finmarken samt Bopladsers Udvisning og Skyldlægning sammensteds*. (Gč. dárkileappot Tønnesen 1979 (1972): 133–151.) Dán resolušuvnna vuodul eai vuovdán eatnamiid, muhto baicce registrerejedje ja mihtidišgohte olbmuid ássanbáikkiid ja sin beaivválaš birgejupmái dárbbáš-laš eanabihtáid. Dan rájes bidje maiddái johtui eanamihtidanbargguid ja eanamihtideaddji doibmii gulai čilget juohke ássanbáikki sajádaga ja sturrodaga. (Extract 1775.)

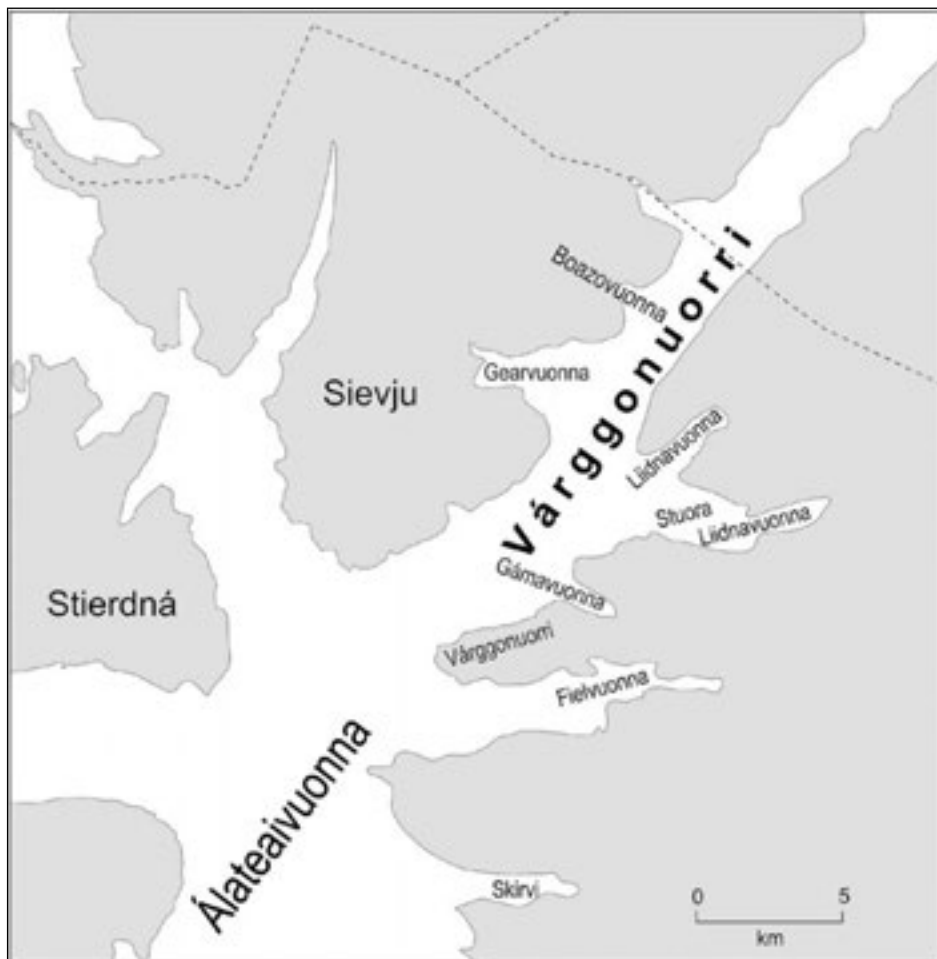
Finnmárkku vuosttaš eanamihtidangirji¹ lea čállojuvvon erenoamážit Oarje-Finnmárkku riddoguovlluin. Sis-Finnmárkuhan lei easkka jagis 1751 bohtán Dánmárku-Norgga stivrejupmái ja Máttá-Várjjat ii dalle vel oba gullange dan riikka jurisdikšuvdnii. Dát eanamihtidangirji gohčoduvvo namahusain *Landmaalerprotokol 1776–1845*. Dán artiikkalis oanidan dán gáldu nama oanádusain *LMP* dahje gohčodan dan *eanamihtidangirjin*.

¹ Mu boarráseamos bárdni Lásse Juhán ja Todal Jovvna Ingemund leaba čállán dán eana-mihtidangirji Álateaju suohkana oasis báikenamaid dihtorii gidđageasi 2002 iežaska nuoraidskuvlla 9. luohká bargohárjehallamis. Giittán bártneid dán digitaliserenveahki ovddas.

Kárta 1a: Dutkanguovlu Oarje-Finnmárkkus. Artihkkalis gieđahallojuvvon guovlu lea merkejuvvon unna njealjehasaža sisa, ja dát guovlu lea 1 b -kárttas stuorit hámis. Sámi namaid buohtalas dárogiela namat leat: *Sievju* (Seiland), *Sállan* (*Sørøya*) ja *Fálá* (*Kvaløya*).

Kárta 1b: Dutkanguovlu Várggonuori birrasis. Báikenamat leat dás normerejuvvon mearrasámi suopmana mielde. Sámi báikenamaid buohtalas dárogiela namat leat: *Stierdná* (*Stjernøya*), *Sievju* (Seiland), *Álateaivuonna* (*Altafjorden*), *Várggonuori* (*Vargsundet*), *Liidnavuonna* (*Lille Lerretsfjord*), *Stuora Liidnavuonna* (*Store Lerretsfjord*), *Gámavuonna* (*Komagfjorden*), *Várggonuori* (*Vargsund*) mii lea dás ássanbáikki namman, *Fielvuonna* (*Korsfjorden*) ja *Skirvi* (*Skillefjorden*).

Suokkardan dás duohko Álateaivuona nuorttabeale oalgevuonaid ja Sievju nuorttabeale gátti, erenoamážit Gearvuona, dieđuid (gč. kártaid). Nuppe láhkai sáhtášii meroštallat dutkanguovlun Várggonuori birra, daningo Várggonuori ii leat leamaš earuheaddjin muhto olbmot leat baicce johtalan nuori rastá, nu ahte omd. sin lájut leat leamaš sihke nuorttabeale vuonain nannáma bealde ja maiddá sullos, namalassii Sievjus ja doppe erenoamážit Gearvuonas, sihke vuotnagáttiin ja johkalegiin. Lean válljen dán guovllu nammamateriála dán artihkkalii jura danin, go dáid guovlluid ássanbáikkid ja lájut leat hui systemáhtalaččat dokumenterejuvvon sámegiel namaiguin. Dán eanagirjjis leat Henriksena (2004: 161) dieđuid mielde sullii 400 sámii báikenama jura dan guovllus, ja danin dát guovlu heive bures sámii báikenamaid guorahallamii². Eanamihtidangirjái sámegillii dokumenterejuvvon báikenamat dávistit dalá njálmmálaš árbevieru báikenammaanu ja oalle bures maiddá sámii namaid suopmanlaš vuodu, vaikko vel gáldu leage minddar čállojuvvon dan áiggi virggálaš gillii, namalassii dánskkagillii (gč. maiddá Helander, K. R. 2004: 137–138 ja Henriksen 2004: 162). Dán artihkkalis lean normeren sámii báikenamaid mearrasámi suopmana mielde.

Várggonuori guovllus gevve eanamihtideamit jagiid 1781–1783. Eanamihtidangirjái leat ássanbáikkid nummárastojuvvon suohkaniid mielde, nu ahte go dán čállošis čujuhan ássanbáikkiid nummáriidda, dat leat dalle Álateaju suohkana (LMP: *Altens Sogn*) ássanbáikkiid nummárat.

3.1. Siidasajiid ja lájuid registreren Várggonuori guovllus 1781–1783

Eanajuohkinresolušuvnna vuosttaš paragrafas lei meroštallojuvvon, ahte juohke fásta ássanbáikái galggai mihtiduvvot eana nu olu go okta bearaš dárbbášii iežas birgejupmái. Jus ássanbáiki lei juo anus, de dat rávvejuvvui mihtiduvvot nugo dat juo adnojuvvui.

Til enhver fast Boplads anvises saa megen Grund, som udfordres for en Familie, omtrent til fire Kvæg-Høveders, eller for hvert Høved otte Faars,

² Giittán Marit Breie Henriksena, go lean ožžon sus kopia Gearvuona eanajuohkinkárta, mii lea ráhkaduvvon goas nu 1800-logus. Dát kárta lea veahkehan ipmirdit, mo bearrašiid lájut leat leamaš Gearvuonas Sievjus. Giittán maiddá su miellagiddevaš ságastallamiin Várggonuori guovllu eanageavaheami birra.

Græsning og Vinter-Foder, dog at derved iagttages: a) hvor En eller Anden han i Brug visse allerede opryddede Pladser, samme Pladser ham da, saavidt muligt er, tildeles. (Tønnesen 1979 (1972): 136 mielde.)

Ámtamánni ráhkadan lassečilgehusas (Extract 1775), mii lea beaiváduvvon geassemánu 3. beaivve 1775, lea dát seamma rávvvehus geardduhuvvon.

Dán artihkkalis anán tearpmaid *siidasadji* ja *ássanbáiki* go guorahalan daid báikenamaid, mat Finnmarkku boarráseamos eanamihtidangirjjiis čujuhit daidda báikkiide, mat mihtidettiin leat meroštallojuvvon orrunbáikin. Eanamihtidangirjjiis dát leat gohčoduvvon dánsskagillii tearpmain *boepladsen*. Geavadis dát ássanbáikkít ledje duon áigge goahtesajit. Dán eanamihtidangirjji dieđuide lea mihtilmas, ahte sámiide lea merkejuvvon dušše fal okta goahtesadji ássanbáikin. Dán gáldus eai leat systemáhtalaš dieđut dan hárrái, ledjeho doppeguovllu sámiin omd. sierra geasse- ja dálvesajit. Rievtti mieldehan eanagirji dokumenterii geassealáhusa, go eanamihtidangirjái čohkkejuvvojedje dieđut aiddo fal ládjoeatnamiid birra.

Bearrašii gullelaš gittiid ja meahccelájuid gohčodan oktasaš namahusain *ládjun*. Eanamihtidangirjjiis dát leat merkejuvvon dánsskagillii *slaat*-namahusain. Dán seamma eanamihtidangirjjiis leat muhtin lájuid namat omd. *Boris Sides Saje* ja *Boris Sides Setkje* 'Boares siidasajji', mat čujuhit jura dasa, ahte *siidasadji* lea duon áigge adnojuvvon čujuhit váldogoahtesadji³ ja dan birrasa gittiide iige olles eanaopmodahkii, masa gulle buot sierra lájutnai (omd. LMP nr. 192 ja nr. 168). Dákkár lájuid namat go *Boares siidasajji* čájehit maidái, ahte olbmot sáhtte hilgut goahtesajiid váldoássanbáikin ja sirdit eará sadjái orrut. Dat lei dábálaš goit dalle, jus goahtesaji birrasis nogai boaldámuš. Boares siidasajji birrasa giettít sáhtte aŋkke ain láddjejuvvot nugo dákkár lájuid namatnai čájehit.

Dán gáldus leat dárkilit logahallojuvvon bearrašiid meahccelájut, muhto das eai leat makkárge dieđut omd. ládjogođiid birra, vaikko eanamihtidangirjji dieđuid vuodul lea čielggas, ahte bearrašat várra orro guhkit áiggiid ládjobargguin, go omd. máŋgga nannáma beale bearrašis ledje máŋggat lájut Sievjjus.

³ *siida*-sánis lea ain dálá oarjjabeal mearrasámi suopmaniin mearkkašupmi 'ruoktu'.

Eanamihtidangirjijis leat maiddáid ovdamearkkat, ahte mángasis sáhtii lean seamma namma ássanbáikkis, ja dát čujuha dasa, ahte olbmot orro lahka-lagaid unna gilážiin. Ovdamearkka dihte lea Fielvuonas (mii lea eanamihtidangirjijis guovllu namman dárogillii *Korsfiorden*) golmma bearrašii, Morten Mortensenii, Peder Olsena leskii ja Mathias Jensenii merkejuvvon ássanbáikin *Saddogobbe* 'Sáddogohppi', ja dán nama gal sáhtta dulkot unna giláža namman. Miellagiddevaš dás lea maiddáid dat, ahte dát golbma bearraša geat orro Sáddogohppis, eai oro goit patriarkála linnjá vuodul leame lagaš fuolkkitge. (LMP nr. 198–200.) – Dán guovllu olbmuid fuolkevuodaid berrešii guorahallat girkogirjjiid dieđuiguin, muhto dán barggu oktavuodas mus ii leat leamaš dasa vejolašvuhta.

3.2. Árbevirolaš ládjostruktuva ja eanamihtideapmi 1700-logus

Logadettiin Finnmárkku boarráseamos eanamihtidangirjji ipmirda hui fargga, ahte dasa leat dokumenterejuvvon eanaš árbevirolaš ássanbáikkid ja lájut, mat eanamihtidanáigge ledje sajáiduvvan atnui. Dán čájeha jura omd. sámi báikenamaid atnu, daningo ássanbáikkid ja lájut leat čilgejuvvon báikenamaiguin eará lokalitehtaid ektui ja maiddáid eará bearrašiid ássanbáikkiid dahje lájuid ektui.

Vuosttaš govvosis siiddus 146 lea ovdamearka Sievjjus ja dat čájeha, mo boazovuonalačča Clemet Christiansena siidasadji ja lájut ledje merkejuvvon eanamihtidangirjái (LMP nr. 159).

Lájut nr. 2 *Alle vole*, nr. 6 *Madda Voive* ja nr. 7 *Iisbaft* čájehit bures, mo lájut lokaliserejuvvojedje ja čilgejuvvojedje eanamihtidangirjijis eará bearrašiid lájuid ektui: *Állevuolle* lea Gearvuonas Sievjjus nuorttas liidnavuonalačča Ole Andersena lájus, man namma lea *Soahhto-* dahje *Állevuolle*. Nubbi ládjuges lea *Máttaoaivi* ja dat lea Christian Bordsena leaska *seammanammasaš* láju nuorttabealde. *Iisabávti*-nammasaš láju oarjja-beale rádjin lea Iver Christiansena *Iisabávti* ja nuorttabealde lea Christian Bordsena leaska ládju, man namma lea *Sáddogohppi*. – Dákkár nammaatnu čujuha báikkálaš servodaga árbevirolaš eanageavaheapmái iige dás leat namalassii sáhka das, ahte mihtidettiin eatnamiid livčče easka bidjan dáidda lokalitehtaide namaid.

No 159. 1776-180.
Clemet Christiansen af lille Bekkerfiord.

1. Boeplads *Surmasgedde*, ligger paa N: Siide af *Vargesund*, stöder mod S: Siide mod *Söen*, mod N: mod *Skoven*, mod O: mod *Vekvar Narga*, mod W: mod Ole Andersen Bekkerfiord Boeplads. Maalt i N: 80 al: i O: 60.
 2. 1 Slaat *Alle vole*, ligger paa N: Siide af *Store Bekkerfiord*, staaer östen for Ole Andersen Lerritsfiords *Soto* eller *Alle vole*.
 3. 1 Dito *Nub alle Vole*, ligger paa W: Siide af *Alle vole Jok*.
 4. 1 Dito *Kalbe Riid*, ligger paa S: Siide af *Kalbesteg-Varri* imellem Anders Gundersens *Kalbe Riid* paa W: og Christian Bordsens Enkes *Kalbe Vagje* paa O: Siide.
 5. 1 Dito *Doris Jokgedde*, denne er den nederste Slaat paa S: Siide af *Doris Jok*, og er for det meste bordtskyllet af Elven.
 6. 1 Dito *Madda Voive*, ligger paa N: Siide af *Kalbe Varri* i O: fra Christian Bordsens Enkes Dito.
 7. 1 Dito *Iisbaft*, stöder mod W: Siide mod Iver Christiansens *Iisbaft*, mod O: mod Christian Bordsens Enkes *Saddogobbi*.
- Hjælpsædning gan us af Store Brændsel findes ved Stæden*

Govus 1 a. Ovdamearka Finnmärkku boarrá-seamos eanamihtidangirjijis, mii ráhkaduvui 1776–1845 (LMP). Govvosis 1b lea seamma ovdamearka transkriberejuvvon.

No 159 MN 180

Clemet Christiansen af lille Bekkerfiord.

1. Boepladsen *Surmasgedde*, ligger paa N: Siide af *Vargesund*, stöder mod S: Siide mod *Söen*, mod N: mod *Skoven*, mod O: mod *Vekvar Narga*, mod W: mod Ole Andersen Bekkerfiord Boeplads. Maalt i N: 80 al: i O: 60.
2. 1 Slaat *Alle vole*, ligger paa N: Siide af *Store Bekkerfiord*, staaer östen for Ole Andersen Lerritsfiords *Soto* eller *Alle vole*.
3. 1 Dito *Nub alle Vole*, ligger paa W: Siide af *Alle vole Jok*.
4. 1 Dito *Kalbe Riid*, ligger paa S: Siide af *Kalbesteg-Varri* imellem Anders Gundersens *Kalbe Riid* paa W: og Christian Bordsens Enkes *Kalbe Vagje* paa O: Siide.
5. 1 Dito *Doris Jokgedde*, denne er den nederste Slaat paa S: Siide af *Doris Jok*, og er for det meste bordtskyllet af Elven.
6. 1 Dito *Madda Voive*, ligger paa N: Siide af *Kalbe Varri* i O: fra Christian Bordsens Enkes Dito.
7. 1 Dito *Iisbaft*, stöder mod W: Siide mod Iver Christiansens *Iisbaft*, mod O: mod Christian Bordsens Enkes *Saddogobbi*.

Skyldsætningen er af 6 Faar. Brændsel findes ved Stæden(e?).

Govus 1 b. Transkriberejuvvon ovdamearka eanamihtidangirjijis (LMP). Báikenamat leat dás kursiverejuvvon.

Lea mearkkašahtti, ahte eanamihtideddjiide ráhkaduvvon rávvehusaid 9. paragrafa f-čuoggás rávvejuvvui, ahte eanamihtideaddji livččii galgan čohket olbmuid lájuid ovttá sadjái ja son livččii maiddái galgan dárbbu mielde geahččalit lonuhit lájuid earáiguin. Rávvehusain čuožžu ná:

Engestykker som ligge i andre Fiorder, eller paa langt bortliggende Stæder fra den Plads, under hvilket de efter forhen værende Brug have henhørt, skal hand søge at ombytte med andre, som ligger beleilig for hver Opsidder, saaledes, at Pladsernes Jordbrug kand vorde samlet saavidt mueligt er og Landets Beskaffenhed det tillader. (Gč. Tønnesen 1979 (1972): 395.)

Nammadieđut čájehit čielgasit, ahte eanamihtideaddji ii bargan dán rávvehusa mielde, muhto dokumenterii lájuid aiddo fal nu go olbmot daid dan áigge atne. Maiddái Pedersen (2001: 306) čujuha čielggadusastis dasa, ahte eanamihtideaddji geahččalii formaliseret olbmuid árbevirolaš ladjosajiid anu. Eanamihtidangirjji báikenamaid guorahallan nanne dán oainnu. Tønnesen (1979 (1972): 140) oaivvilda, ahte eanamihtideaddjái livččii lean ilá ájjeaddji bargu álgit lonuhallat ja heivehallat bearrašiid lájuid ja danin son dokumenterii eanageavaheami olbmuid dalá anu vuodul. Go eanamihtidangirjji guorahallá omd. jura Várggonuori guovllus, lea čielggas ahte eanamihtideaddjái livččii lean áibbas veadjemeahttun bargu rievda-dišgoahtit giliid ladjostruktuvrra, mas lei vuodđun bures sajáiduvvan ja organiserejuvvon guovlluid mánggabealat atnu.

3.3. Eanamihtidangirjái merkejuvvon sámi báikenamat ja sámiid eanageavaheapmi 1700-logus

Eanamihtidangirjjiis leat dieđut nummárastojuvvon olbmuid ja ássanbáikkiid mielde nu ahte juohke ássanbáikki buohta namuhuvvo, gos olmmoš lea eret ja mii su ássanbáikki namma lea. Dasa lassin logahalloyuvvojit ássanbáikái gullelaš lájut (gč. govvošiid 1 a ja b). Dáid lokalitehtaid sajádat lea dábálaččat čilgejuvvon eará ássanbáikkiid dahje eará lájuid ektui dahje oppalohkái eará báikenamaiguin. Dán oktavuodas lea dattetge dehálaš muitit, ahte eanamihtidangirjjiis namuhuvvojit bearrašiid lájut, muhto dán gáldus ii leat mihkkige dieđuid olbmuid eará resursaanu birra. Eanamihtidangirjji ráhkaduvvui aiddo fal eanaopmodagaid dokumenteremii, ja danin das ii oaččo ollislaš gova sámiid oppalaš ealáhusmálles, masa gulai maiddái ee.

guollebivdu, murjen ja meahcásteapmi.

Eanamihtidangirjji báikenammadieđuiguin lea danin vejolaš hábmet gova, mo sámiid ássanbáikkiid ja eanabihtáid álge dokumenteret.

Ovdamearkan namuhan dás Liidnavuonas *Ole Iversena*, gean siidasaji birra leat eanamihtidangirjái čállojuvvon ná:

No 153, MN 189 Ole Iversen af Lille Lerritsfjord.

1. Boepladsen *Sarvesid Narga*, ligger paa N:Siide af Fiorden, stöder mod W:Siide mod Ole Andersens *Sarvesid Slaat*, mod S: mod Söen, mod N: Skoven, mod O: mod Lars Niensens Boeplads. (LMP nr. 153.)

Dát ássanbáiki *Sarvesid Narga* lei namalassii Liidnavuona davábealde ja dan oarjjabealde lei Ole Andersena ládju *Sarvesid*⁴ ja nuorttabealde fas Lars Niensena ássanbáiki. Lulábealde lei rádjin vuotna ja davábealdeges vuovdi. Dán seamma guovllus ledje maiddái earáid ássanbáikkitt nugo omd. dás namuhuvvon Lars Nielsen, ja su dieđuid buohta (LMP nr. 151) lei su ássanbáikki nammages *Sarvesid*. Ole Iversena ássanbáikki birrasis ledje maiddái earáid lájut, daningo sihke Ole Andersenis ja Niels Mortensenis lei doppe ládjoena, mii eanamihtidangirjjis namuhuvvo namain *Sarvesid Slaat* (LMP nr. 153). Ole Iversenis alddis lei maid ládju, masa lei čállon namma *Stura Sarvesid Narga*. Dasa lassin sus ledje vel eará lájutnai Liidnavuonas: nubbi ládju maid dan seamma njárggas ja guokte sierra lájju, maidda lei čállon namman *Jokgadde*. Dáid lájuid lassin Ole Iversenis ledje maiddái golbma ládjoatnama Sievjjus Gearvuonas ja dát lájut leat eanamihtidangirjái merkejuvvon dákkár namaiguin: *DasgobBaft* dahje *Narga*, *SelgeRiid* ja *Nub SelgeRiid*.

Dát ovdamearka ovddasta bures dieđuid, mat leat eanamihtidangirjjis maiddái eará bearrašiid birra dokumenterejuvvon Álateaivuona nuorttabeale oalgevuonain. Olbmuin ledje 1700-logus mánga gietti ja meahceláju eaige dat lean čohkkejuvvon ovttá sadjái, muhto ledje iešguđege guovlluin. Giittit sáhtte leat goahtesaji birrasis ja maiddái eará bearrašiid goahtesajiid lahka.

⁴ Qvigstad lea čállán (1924: 78) dán nama hámis *Šar 'vesi' da* ja Álateaju 1878 matrihkkala iežas bargoveršuvdnii Qvigstad lea čállán maiddái mearusoaši hámis *Čarve-*. Jagi 1878 matrihkkalis namma lea dárogillii belohakkii heivehuvvon loatnanamman *Sara-sæt* (Matr. 1878).

Dasa lassin ledje lájut mángga eará sajisnai. Olbmuin geat orro Liidnavuonas, sáhte leat lájut maiddá nuppi vuonas nugo omd. Stuora Liidnavuonas. Dasa lassin lei áibbas dábálaš, ahte Liidnavuonas, Stuora Liidnavuonas, Gánavuonas, Fielvuonas ja Várggonjárggas suhke Várggonuori rastá Sivjui. Muhtin Fielvuona bearrašiin leat maiddá leamaš lájut juobe Stiertnás. Sievju nuorttabeale gáttis lea Gearvuonna, mii eanamihtidangirjji dieđuid mielde lea leamaš Várggonuori birrasa vuonaid sámiid guovddáš resursaguovlu, gos mángga bearrašis ledje mánggat lájut. Lea olu vejolaš, ahte Sievju lei minddarnai nannáma beale sámiide resursaguovlu, muhto eanamihtidangirjjis eai leat dieđut dán birra. Dattetge dán gáldu dieđut čájehit čielgasit, mo 1700-logus lei mearrasámiid dábálaš ealáhusmállen geavahit mánggaid guovlluid vuotnagáttiin ja láddjet suinniid juobe nuppe beale nuori sullos.

Sievju nuorttabeale gáttis orro maiddá olbmot omd. sihke Gearvuonas ja Boazovuonas, ja bearrašiin ledje mánga láju dán vuonain. Eanamihtidangirjji báikenammadieđuid mielde ii orron dábálaš, ahte dát bearrašat livčče suhkan nuorttas nannáma beallái láddjet, muhto nannáma beale vuonain gal bohte Sivjui ládjobargguide.

4. Ole Andersens Selge Riid ja Siur Ericssens Selge Riid

Čuovvovaččas guorahalan eanamihtidangirjji dieđuid vuodul erenoamážit dakkár lájuid namaid, mat namuhuvvojit mángga bearraša ládjun. Anán dás ovdamearkan *Selge Riid* ‘Sealgeriidi’ -nammasaš láju, mii namuhuvvo Várggonuori guovllus oktiibuot 11 bearraša ládjolisttus. Čuovvovaš tabellii lean čohkken daid olbmuid namaid ja sin orrunguovlluid, geaid bearrašiid ládjun namuhuvvo *Sealgeriidi*:

<i>Sealge Riid</i> ‘Sealgeriidi’	orro nannáma beale vuonain:		
	Anders Gundersen	}	Liidnavuonas
	Ole Andersen		
	Nicolaj Jacobsen		
	Peder Henricssen		
	Aron Nielsen		
	Ole Iversen		
	Peder Iversen	Stuora Liidnavuonas	
	Siur Ericssen	Várggonuoris ⁵	
	orro Sievjjus:		
	Mogens Olsen	}	Boazovuonas
	Ole Mogensen		
	Anders Pedersena leaska Ragnild	Gearvuonas	

Tabella 1. *Sealgeriidi* Gearvuonas Sievjjus lea ládjoguovlu, mii lei 1700-logu loahpas juhkkjuuvvon nuppelot bearraša ládjun.

Dáid bearrašiid lassin namuhuvvo vel moatte ládgoráji čilgehusas, ahte maiddá Ole Nielsenis lei *Sealgeriidi* ja *Nubbi Sealgeriidi* (LMP nr. 143 ja 166). Eanamihtidingirjjis lea dán guovllus okta olmmoš, gean namma lea Ole Nielsen ja su ássanbáiki lea Liidnavuonas (LMP nr. 156). Su ládjolisttus namuhuvvojit mánggat lájut Gearvuonas, muhto Sealgeriidi ja Nubbi Sealgeriidi eai leat mielde dan listtus. Eará bearrašiid lájuid rádječilgehusaid vuodul orru dattetge čielggas, ahte Ole Nielsen lea maid láddjen Sealgeriidis ja su bearrašis leat leamaš juobe guokte láju doppe. Nuba su bearraš lei 12. bearraš, mii 1780-logus láddjii Sealgeriidis.

Sealgeriidi lea Sievjjus Gearvuonas Mielkejoga nuortagáttis ja dát lea namalassii olles ládjoguovllu namma. Sealgeriidis láddjejedje 1780-logus olbmot nannáma beale vuonain Liidnavuonas ja Stuora Liidnavuonas ja maiddá Várggonuorri-nammasaš báikkis nannáma bealde. Dasa lassin maiddá Sievjjus sihke Gearvuonas ja Boazovuonas ássi sámmit láddjejedje

⁵ Eanamihtidingirjjis lea dárogiel namma *Vargesund* (sám. *Várggonuorri*) giláš Gáma-
vuona ja Fielvuona gaskasaš njárggas *Várggonuorri*-nammasaš nuori bealde (LMP
nr. 184–186). Henriksena (2004: 165) dulkoma mielde dát *Várggonuori* giláš gullá
dál Gámavutnii. Go dán artihkkalis anán minddar báikenama *Várggonuorri*, čujuhan
dánna primára *nuori* nammii.

Sealgeriiddis. Go ná mángga bearrašis lei láju namman *Sealgeriidi*, de lea gažaldat, mo lei vejolaš, ahte lei doarvái gohčodit buot dáid lájuid dušše fal ovttain ja seammáin namain *Sealgeriidi*.

Eanamihtidangirjjis lájuid ja ássanbáikkiid lokalisašuvnnaid čilgehusain boahťá oidnosii, mo olbmot juogádedje ládjoguovlluid. Omd. Anders Pedersena leaska Ragnild, gii orui Gearvuonas Sievjjus, ládju Sealgeriidi lea lokaliserejuvvon eanamihtidangirjjis ná:

Selge Riid, ligger paa O:Siide af Melkejok, stöder mod N: Siide mod Ole Nielsens *Selge Riid*, mod W: mod Elven mod O: mod Berget, mod S: mod Anders Gundersens *Selge Riid*. (LMP nr. 166.)

Ragnild Pedersena bearrašá *Sealgeriidi* lei Mielkejoga nuorttabealde ja láju oarjjabeale rádjin lei jura johka ja nuortin rádjin lei bákti (dahje várri). Dán bearrašá Sealgeriiddi davábealde lei Ole Nilsena Sealgeriidi ja lulábealde fastten Anders Gundersena Sealgeriidi. Dán vuogi mielde leat buot lájut Sealgeriiddis čilgejuvvon ja lokaliserejuvvon eará bearrašiid Sealgeriiddi ektui. Lei namalassii čielggas, guđemuš bearrašii gulai guđege oassi Sealgeriiddis.

Dákkár nammaatnu čatnasa čielgasit riekteipmárdussii das, guđe láhkai lájut ledje juhkkujuvvon ovta dihto guovllus. Go dása lei oktasaš ipmárdus báikkálaš servodagas, de ii lean dárbu bidjat juohke ovta ládjobihttái sierra nama. Buohkat dihte dárkilit gos guhtenai láddjii. Jus omd. gii nu muitalii, ahte sin bearaš vuolgá dál láddjet *Sealgeriidái*, de ládjosaji ii lean dárbu čilget duođi dárkileappot, go buohkaide dan birrasis lei čielggas, ahte sii láddjejedje jura dan oasi, mii gulai sin bearrašii olles Sealgeriiddis. Nuppiiguin sániiguin sáhtta dadjat, ahte okta áidna báikenamma *Sealgeriidi* sisttisdoalai báikkálaš dieđu ládjoguovllu siskkáldas juogu birra.

Eanamihtidangirjjis leat bearrašiid lájut meroštallojuvvon olbmuid skandinávalaš giela miel olbmonamain genetiivaattribuhtas ja dasa laktojuvvon báikenamain, omd. *Siur Ericssens Selge Riid* ja *Ole Iversens Selgeriid*. Dáinna vugiin lei vejolaš merket čielgasit lájuid oamastanrelašuvnnaid, muhto sámegillii humadettiin gal lei maid doarvái atnit dušše fal báikenama *Sealgeriidi* almmá olbmonama ovdamerrosa haga aiddo fal danin go olbmot dihte ládjojuogu.

Nuppe dáfus fas omd. Ole Iversen illá livččiige sáhhtán gohčodit iežas Sealgeriiddi bihtá iežas olbmonamain, nugo **Ovllá Sealgeriiddin* ovdamearka dihte cealkagis «Mun (= Ovllá) vuolggán dál láddjet **Ovllá Sealgeriiddái*». Dan dihte sámegielas olbmonama lasiheapmi báikenama mearusin lea maiddá sáhhtán leat eanet dárbbu mielde kontekstii čatnagasas: dábálaččat báikenamma *Sealgeriidi* sáhtii lean doarvái, muhto jus lei sáhka ovttá dihto Sealgeriiddi oasi birra, de eaiggáda namma sáhtii lasihuvvot, jus lei sáhka eará go iežas bearraša bihtá birra omd. ná: «*Ovllá Sealgeriiddis* ii leat suoidni dál šaddan nu bures». Ná lei vejolaš olbmonamain almmuhit dárkilis sajádaga daid siskkáldas oamastanrelašuvnnaid ektui, mat olles *Sealgeriiddis* ledje. Náhan lájuid oamastangaskavuodát čilgejuvvojedje eanamihtideaddjái, go son 1780-logus registrerii eanamihtidangirjái lájuid ja daid lokalisašuvnnaid olbmuid skandinávalaš olbmonamain ja báikenamain. Lea fuomášahtti maiddá dat, ahte vuosttaš eanamihtidangirjii lea namalassii dát olbmuid árbevirolaš ládjojuohku vuodđun buot lájuid sajádagaid čilgemii. Dát lea eanamihtideaddjái leamaš doarvái dárkilis mihtidanvuohki eaige Várggonuori guovllus leat lájut duođi eanet konkrehtalaččat mihtiduvvon dahje dakkár dieđuiguin merkejuvvon eanamihtidangirjái.

4.1. Sealgeriidi ja Nubbi Sealgeriidi – nammabidjanmálla eanamihtidangirjii dieđuid vuodul

Várggonuori birrasa lájuid namain lea maiddá erenoamáš nammabidjanmálla, mas sámá namma varierejuvvo ordinála lohkosániin dahje ortnetloguin *Nubbi* ja *Goalmmát* báikenama ovdamearusin. Dábálemos lea ovdamearus *Nubbi*. Eanamihtidangirjii in leat gávdnan ovdamerrosa *Vuosttaš*, muhto dan sajis adnojuvvo dušše fal vuodđobáikenamma ovdamerrosa haga, omd. jura *Sealgeriidi*. Eanamihtidangirjii leat erenoamážit Gearvuona guovllus mánja dákkár nama, omd: *Nub Selge Riid* ‘Nubbi Sealgeriidi’, *Nub Alle Vole* ‘Nubbi Állevuolle’, *Nub Dasgob* ‘Nubbi Dáččagohppi’ ja *Nub Dasgob Riid* ‘Nubbi Dáččagohpperiidi’. *Dáččagohpi* ja *Nuppi Dáččagohpi* lassin lea maiddá *Golmad Dasgob*, mii lea *Goalmmát Dáččagohppi*. Dát málla lea leamaš anus gitta Fálesnuorrái, gos maiddá leat lájut varierejuvvon ordinála lohkosániin. Ráhkkerávjjus leat muhtin lájut logahallojuvvon juobe *njealjáda* rádjai: *Rofs Eg ~ Rofs Egge*, *Nub Rofs Eg*, *Golmad Rofs Eg* ja *Nelliad Rofs Eg* (LMP jagi 1779: nr. 7 ja nr. 13).

Ordinála lohkosátni dahje ortnetlohku báikenama ovdamearusin lea dan made máŋgga láju namas Várggonuoris ja Fálesnuoris, ahte anán dán dan guovllu nammabidjanmállen. Eará mearrasámi guovlluin in dovdda dán málle goit njálmmálaš árbevierus inge leat dassáži deaivan dán málle eará guovlluid historjjálaš gálduid nammamateriálasge. Leat gal ovdamearkkat, ahte ordinála lohkosátni adnojuvvo muhtumin báikenama mearussoassin, omd. *Vuosttašjávri* ja *Nubbijávri*, muhto goallosbáikenama ovdamearusin dát lohkosátni eai oro eará guovlluin dábálaččat.

Dán ovdamerrosa anu sáhtta mu mielas dulkot guovtti láhkai. Juogo nu, ahte lokalitehtat leat máŋga, namalassii ahte sáhtášedje leat golbma Dáččagohpi, mat leat sirrejuvvon namaiguin *Dáččagohppi*, *Nubbi* ja *Goalmmát Dáččagohppi*. Dalle ovdamerrosiid atnu čatnasa dáid luonddunamaid nammabidjajmii fuolakeahhtá das, mo dát lokalitehtat leat adnojuvvon omd. ealáhusaid oktavuodas. Nubbi dulkonvejolašvuohta lea dat, ahte ladjolisttus almmuhuvvon ovdamerrosat čujuhit lájuid juoguide. Dalle reála máilmmis sáhtášii leat okta luonddubáiki *Dáččagohppi*, muhto go gohpi namma adnojuvvo lájuid namman, de dat sáhtášedje leat sirrejuvvon namaiguin *Dáččagohppi*, *Nubbi* ja *Goalmmát Dáččagohppi*.

Eanamihitdangirjji nammadieđuid vuodul orru leame nu, ahte ovdamearus lea adnojuvvon erenoamážit lájuid namaid sirremii. Go omd. liidnavuonalaččas Anders Gundersenis leat Gearvuonas lájut *Dasgob* ‘Dáččagohppi’, *Nub Dasgob* ‘Nubbi Dáččagohppi’ ja *Golmad Dasgob* ‘Goalmmát Dáččagohppi’ (LMP nr. 143), de orrot dáid lájuid rádječilgehusat čujuheame aiddo dasa, ahte ordinála lohkosátni leat biddjojuvvon namaide easkka lájuid sirredettiin. Go ladju *Nubbi Dáččagohppi* lea guovtti eará bearraša *Dáččagohpi* gaskkas, namalassii «mellom Niels Qvivesens *Dasgob* paa W: og Ole Guttormsens *Dasgob* paa O: Siide», de nammaatnu ii sáhte čujuhit luonddubáikkiide, namalassii sierra gohpiide, muhto jura lájuid ortnegii. Dan dihte maiddái *Dáččagohpperiidi* lea varierejuvvon merrosiin *Nubbi Dáččagohpperiidi* iige leat namalassii sáhka *Nuppi Dáččagohpi riiddis*.

Seamma láhkai leat lájut juhkkujuvvon juo ovdal namuhuvvon *Sealgeriiddisnai*. Ovddabealde juo gieđahallojuvvon 12 bearraša *Sealgeriiddi* lassin lea vel njealji bearrašis ladju, man namma lea *Nubbi Sealgeriidi*: Peder Iversenis (LMP nr. 167), Ole Iversenis (LMP nr. 153) ja Ole Andersenis (LMP nr. 158). Ole Nielsena *Sealgeriidi* ja *Nubbi Sealgeriidi* namuhuvvojit

eará olbmuid ladjolisttuin. Ole Iversena ladjolisttus leat dákkár dieđut su *Sealgeriiddi* ja *Nuppi Sealgeriiddi* birra:

Selge Riid, Ligger paa O: Siide af Melkjok, støder mod W: Siide mod Elven, mod O: mod Berget, mod N: mod Peder Iversens *Nub Selge Riid*, mod S: mod Nicolaj Jacobsens *Selge Riid*.

Nub Selge Riid, Ligger paa O: Siide af Melkjok, støder mod S: Siide mod Siur EricSENS *Selge Riid*, mod W: mod Elven, mod O: mod Berget, mod N: mod Peder Henricsens *Selge Riid*. (LMP nr. 153.)

Ole Iversena *Sealgeriidi* lea Peder Iversena *Nuppi Sealgeriiddi* ja Nicolaj Jacobsena *Sealgeriiddi* gaskkas. Fastten Ole Iversena ladju *Nubbi Sealgeriidi* leages Siur EricSena ja Peder Henricsena *Sealgeriiddiid* gaskkas. Dát nammaatnu čujuha maiddáa dasa, ahte *Nubbi Sealgeriidi* ii leat sierra lokalisašuvdna, muhto dat lea baicce nubbi ladju, mii Ole Iversenis dalle lei *Sealgeriiddi* guovllus.

Ordinála lohkosátni *Nubbi* ja *Goalmmát* ovdamearusin sáhtta leat namahus lasseladjui, man bearaš lea dárbbášan ja váldán atnui dahje man bearaš lea sáhtán árbet. Dát ladjobihtta ii leat dárbbášan leat bálddalagaid vuosttažin atnui váldojuvvon ladjobihtáin nugo ovddabealde namuhuvvon Ole Iversena *Sealgeriidi* ja *Nubbi Sealgeriidi* čájehit. Dát sáhtta maiddáa leat sivvan, manin láju namma lea sirrejuvvon ovdamerrosiin. Dát nammamalle ii mital maidige lájuid geográfalaš sajadagas dahje omd. sturrodagas dahje kvalitehtas, muhto dáinna nammamálliin deattuhuvvui, galle láju guđege bearrašis ledje man nu ladjoguovllus. Báikkálaš servodagas lájuid sajadat lei lokaliserema dáfus nu čielggas, ahte ii lean dárbu bidjat daidda varierenmerrosiid, mat livčče geográfalaččat dárkileappot lokaliseren lájuid. Relevánta orui baicce leame lájuid mearri.

Ordinála lohkosátni ovdamearusin lea maiddáa rievtti mielde bures motiverjuvvon dan vuogis, mo olbmot sáhte ságastit lájuid birra. Jus omd. bearaš livččii láddjen odne *Sealgeriiddis*, de livčče sáhtán mitalit, ahte ihttin vulget láddjet *Nuppi Sealgeriidái*. Das fuolakehtta lea čielggas, ahte *Nubbi*, *Goalmmát* ja *Njealját* -merrosat doibme báikenamman, ja danin lohkosátnemearus ii dárbbášan stivret omd. láddjenortnega. Dát mearkkaša dan, ahte sáhtášii dadjat omd. ahte mii láddjet álggus *Nuppi Sealgeriiddis* ja de easkka vuolgit *Sealgeriidái* muhto *Goalmmát Dáčča-*

gohppi lea vel láddjekeahhtá. Dát nammamálla dagai nuppe dáfus maiddáa vejolažžan dan, ahte lájuid ortnet ii soaitán oppanassiige dehálaš, namalassii Sealgeriidi livččii maiddáa sáhtán gohčoduvvot *Nubbin Sealgeriidin* jus dat ovdamearkka dihte láddjejuvvui nubbin. Namalassii ahte ordinála lohkosátnemearus muiitalii galle láju birra lei sáhka, muhto merrosiid sáhtii maiddáa friddja lonuhallat omd. láddjenortnega mielde. Nugo lájut leat merkejuvvon eanamihtidangirjái ja das erenoamážit lájuid rádječilgehusaide, de orru dattetge leame nu, ahte lájuin ledje fásta namat eaige ovdamerrosat lonuhallojuvvon dili mielde.

5. Báikenamat lájuid anu kontinuehta čájeheame

Erenoamážit Gearvuonas Sievjjus leat mánggat guovllut, maid sáhtá gohčodit ladjoguovllun daid ladjolisttuid dieđuid vuodul, mat dokumenterejuvvojedje 1780-logus eanamihtidangirjái. Jagi 1878 almmustahttojuvvui vuosttaš matrihkal Álateaju (Áltá) fáldegotti guovllus sihke Álateaju dahje Áltá ja Dálbmeluovtta suohkanis. Várggonuori guovlu gulai duon áigge Dálbmeluovtta suohkanii. Dán guovllu eanaopmodagaide lea ain 1800-loahpas mihtilmas, ahte seamma lájut ja ladjoguovllut leat mielde jagi 1878 eanagirjjiis go čuođi jagi ovdal álgán eanamihtideami áigge (Matr. 1878). Ladjoguovllut ledje 1800-logus ain juhkkujuvvon mángga bearrašii, ja girko-girjjiid vehkiin sáhtášii čuovvut sogaid oamastanstruktuvrra 1780-logus 1870-logu rádjai. Dása ii leat mus leamaš dán oktavuodas vejolaš vuodjut. Henriksena (2004: 176 ja 2006: 2) dieđuid mielde lea sihke guovllu ja báikenamaid anu kontinuehta joatkkašuvvan gitta otná dan beaivái.

Dáčča eiseválddit atnigohte mearrasámiid periodalaš ássanmálla, goahtesajiid sirdima ja mánggaid ladjoguovlluid anu váttisvuohtan, man álge 1800-logu eanahálddašandoaimmaiguin stivret ja ráddjet (Jernsletten, R. 1986; Mákká Regnor 2003: 40–41). Juo jagi 1775 resolušuvnna 9. paragrafashan lei mearriduvvon, ahte lájuid livččii galgan čohkket ovttá sadjái, muhto nugo dán artihkkalisnai lea čájuhuvvon, eanamihtideaddji ii čuvvon dalle vel dan mearrádusa. Goahtesajiid sirdin hehttejuvvui erenoamážit jagi 1863 eanavuovdinlágain, daningo das rájes olbmot galge máksit eanabihtáid ovddas (omd. Qvigstad 1924: 5). Jagi 1878 eanagirjji dieđuid mielde Dálbmeluovtta suohkanis eai vel 1800-logusge hehtten lájuid oamasteami mángga guovllus nugo dahke mángga eará mearrasámi guovllus omd.

Nuorta-Finnmárkkus. Dan dihte Várggonuoris lea sáhttán seailut sámiid árbevirolaš eanageavaheapmi ja láddjenmálla mihá guhkit go máŋgga eará sámi guovllus.

Jagi 1924 almmuhuvvui *Norske Gaardnavne* -girjeráiddu Finnmarkku oassi, mas leat matrikulerejuvvon eanaopmodagaid namat (Rygh 1924). Dán girjjis leat ain namuhuvvon Várggonuori birrasa eanaopmodagaid namat sámi namaiguin, muhto daidda leat maiddái dál lasihuvvon dárogiel jorgalusat nugo 1800-logu eanavuovdin- ja -mihtidandoaimmain mearriduvvui (gč. omd. Helander, K. R. 2004: 140–142). Omd. *Sealgeriidi* lea jorgaluvvon *Ryglien* ja *Boares siidasajji* lea ožžon dárogiel namman *Gammelheimpladsen*. Muhtin oassi namain lei jorgaluvvon dárogillii juo jagi 1878 eanagirjái. Lájut, main leat ordinála lohkosánit ovdamearusin, leat dárogillii merkejuvvon jagi 1924 matrihkkalii omd. *Ryglien Nr. 2* ja *Nordmandsbugt Nr. 3*. (Rygh 1924: 74–75.) Dákkár ládjonamaid merkenuvohki čájeha, ahte dárogiel namat ledje dušše fal bábirnamman čállojuvvon eanagirjái, daningo omd. *Nordmandsbugt Nr. 3* ii sáhttán doaibmat dákkár hámis báikenamman njálmálaš dárogielas.

6. Riekteipmárdus oassin báikenamaid sisdoalus

1700-logu loahpas álgán eanamihtidandoaimmain dokumenterejuvvui erenoamážit Oarje-Finnmárkkus sámiid láddjeneatnamiid juohku daid árbevirolaš anu mielde, muhto máŋgga eará ealáhusa oktavuodas lea diehtu resursaguovlluid juogu ja anu birra eallán buolvvas bulvii aivve fal njálmálaš árbevierus. Ná lea dájvja dilli omd. guollejávrriid, luossajogaid ja vuonaid bivdobáikkiid, luomejekkiid, guottetbáikkiid, guođohanguovlluid ja eará sámiid birgenláhkái dárbbášlaš resursaguovlluid hárrái (gč. maiddái omd. Nilsen 2001: 85–119; Länsman 2004: 82–100; Helander, E. 2001: 431–489).

Báikkiid ja guovlluid atnu lea dábálaččat gielalaččat merkejuvvon aiddo fal báikenamaiguin, namalassii nu, ahte lokalitehtaide leat biddjojuvvon namat. Nuppe dáfus fas diehtu resursaanu ja -juogu birra ii leat dattetge álo eksplisihkalaččat almmuhuvvon báikenama gielalaš hámis nugo dán čállošis guorahallojuvvon báikenamatnai čájehit. Namaid navdinákkat sáhttet leat hui máŋggaláganat iige dan dihte álo leat nu, ahte namma gielalaččat njuol-

ga čujuha omd. man nu ealáhussii. Báikái sáhttet leat maid bidjan nama mihá ovdal go dat báiki lea adnojuvvon omd. dihto ealáhusa oktavuodas. Várggonuori guovllu lájuid namat čujuhit aiddo fal dasa, ahte álgoálggus namat leat biddjojuvvon luonddubáikkiide, omd. gohpiide, riiddiide, váriide, bávttiide ja gedggiidenai, nugo 1700-logu eanamihtidangirjjis omd. *Dáččagohppi*, *Sealgeriidi*, *Guhkesgielas*, *Máttaoaivi*, *Iisabávti* ja *Stuorageadgi*. Dát báikenamat leat maŋŋá válđojuvvon atnui maiddái láju namman. Dát báikenamaide mihtilmas iešvuohta sáhtta leat maiddái fuomášahttime dan, ahte go dutkat báikenamaid jura omd. resursaanu ja viidáseappot maiddái riekteipmárdusa perspektiivvas, de berre giddet fuomášumi maiddái dakkár báikenamaide, mat eai njuolga gielalaččat čujut resurssatnui dahje ealáhusaide. Minddar sáhttet olu relevánta báikenamat báhcit dutkamušaid olggobeallái.

Dán artihkkala ladjoguovlluid namat čájehit, ahte go diehtu resursaanu ja -juogu birra lea olbmuid čielggas, namalassii go sámi servodagas lea oktasaš ipmárdus báikkiid oamastan- ja geavahanrelašuvnnaid birra, de ii leat maid álo dárbu juohke áidna lokalitehtii bidjat sierra nama. Dát dieđut gullet dan sosio-kultuvrralaš dihtui, man sámi báikenamat sisttisdoallet. Dákkár bealit sámi báikenamaid sisdoalus čatnasit čielgasit maiddái sámi riekteipmárdussii.

Gáldut

Materiálagáldut

Extract 1775 = *Extract Af Rentekammerets allerunderdanigste Forestilling af 27. Maji 1775 angaaende Jordbrugets Inddeeling til visse Boepladse i Finnmarken med hvad dertil henhörer*. 3.6.1775. Direktoratet for Statens skoger, 1567; 4A0375/2. Riksarkivet i Oslo.

LMP = *Landmålerprotokoll 1776–1845*. Finnmarken Sorenskriveri. Amtmannen/Fylkesmannen i Finnmark, nr. 2882. Statsarkivet i Tromsø. (Dás oassi: *Altens Sogn 1781–1783*, s. 108–141 ja 148–149.)

Matr. 1878 = *Matrikul over jordeiendommene i Altens Fogderi*. Statsarkivet i Tromsø.

Eará gáldut

- AIKIO, ANTE 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen – Petri Kallio – Jarmo Korhonen – Leena Kolehmainen (doaim.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki. Tome LXIII* s. 5–34. Helsinki: Société Néophilologique.
- BULL, KIRSTI STRØM 2001: Reindriftens rettshistorie i Finnmark 1852–1960. – *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. NOU 2001: 34 s. 87–248. Oslo.
- HELANDER, ELINA 2001: Samiska rättsuppfattningar i Tana og Rätt i Deanodat. – *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. NOU 2001: 34 s. 423–496. Oslo.
- HELANDER, KAISA RAUTIO 2004: Norgga báikenammapolitihkka ja sámi ássannamat Finnmárkkus. – Inger Marie Gaup Eira – Johanna Ijäs – Ole Henrik Magga (doaim.), Juho-Niillasa 70-jagi beaivái. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004 s. 132–157. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- HENRIKSEN, MARIT B. 2004: Máregohppi, Garnasen ja Sommernes – mearrasámi guovllu báikenamat 1700-logu rájes otnázii. – Inger Marie Gaup Eira – Johanna Ijäs – Ole Henrik Magga (doaim.), Juho-Niillasa 70-jagi beaivái. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004 s. 158–178. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- 2006: Examining Finnmarken sorenskriveri Landmaalerprotokol – tracing old settlements in a Sea Sámi region. – *Sáhkavuorru Place names and identities in multicultural contexts*-symposias 17.–19.8.2006. Kárášjohka.
- JERNSLETTEN, NILS 1998: Samiske sedvaner som rettskilde. – Else Grete Broderstad (doaim.), *Samiske rettigheter – utfordringer lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt* s. 33–39. Sámi dutkamiid guovddáš, Skriftserie, nr. 5. Tromsø: Universitetet i Tromsø, Sámi dutkamiid guovddáš / Senter for samiske studier.
- JERNSLETTEN, REGNOR 1986: The Land Sales Act of 1902 as a Means of Norwegianization. – *Acta Borealia* 1/1986 s. 3–20. Tromsø: Universitetet i Tromsø. Maiddá: <http://www.uit.no/ssweb/dok/J/R/86actabo.htm>
- KORPIJAAKKO-LABBA, KAISA 2004: Saamelainen kulttuuri ja menneisyyden-

- tutkimus – oikeushistorian tehtävät ja vastuu. – Tuomas Magga – Veli-Pekka Lehtola (doaim.), *Sámiid rievttit gillii ja historjái. Saamelaisten oikeudet kieleen ja historiaan* s. 44–51. Publications of the Giellagas institute. Vol. 3, 2004. Oulu: Oulu Universitehta.
- LÄNSMAN, ANNI-SIIRI 2004: *Väärtisuhteet Lapin matkailussa. Kulttuurianalyysi suomalaisten ja saamelaisten kohtaamisesta*. Inari: Kustannus Puntsi.
- MAGGA, OLE HENRIK 1994: Knut Bergsland ja su bargu sámi báikenamaiguin. – Kaisa Rautio Helander (doaim.), *Sámi báikenamat virggálaš geavahusas Ruota, Suoma ja Norgga bealde. Ávvočála Knut Bergslandii. Sámi dieđalaš áigečála* 1/1994 s. 7–11. [Guovdageaidnu – Romsa]: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- MÁKKÁ REGNOR 2003: *1800-logu oapmedoallu boares Deanu sundegottis*. Deanu, Bearralvági ja Gáŋgaviikka giellat. Sámi dutkamiid guovddáš, Čálaráidu nr. 12. Romsa: Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- NILSEN, ØYSTEIN 2001: Varangersamenes utmarksbruk etter år 1900. – *Varanger årbok 2001* s. 85–119.
- PEDERSEN, STEINAR 2001: Fra bruk av naturgodene etter samiske sedvaner til forbud mot jordsalg til ikke-norsktalende og Deanodat: Ei bygd innerst i Tanafjorden. – *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget. NOU 2001: 34 s. 291–421. Oslo.
- QVIGSTAD, J.K. 1924: Indledning. – *Norske Gaardnavne*. Oplysninger samlede til brug ved matrikelens revision. Navne paa matrikulerede jordeiendomme i Finmarkens Amt efter offentlig foranstaltning. Udgivne med tilføjede forklaringer af J. Qvigstad og Magnus Olsen. Attende bind. s. 1–8. Kristiania: W.C. Fabritius & Sønner a.s.
- RYGH, OLUF 1924: *Norske Gaardnavne*. Oplysninger samlede til brug ved matrikelens revision. Navne paa matrikulerede jordeiendomme i Finmarkens Amt. Udgivne med tilføjede forklaringer af J. Qvigstad og Magnus Olsen. Attende bind. Kristiania: W.C. Fabritius & Sønner a.s.
- SANDNES, JØRN 2000: Nordisk navneforskning i tverrvitenskapelig perspektiv. Hva er oppnådd – hva kan framtida gi? – Kristin Bakken – Åse Wetås (doaim.), *Namn gjennom 2000 år – navn i år 2000*. Den 9. nasjonale konferansen i namnegransking s. 103–113. Oslo: Universitetet i Oslo, Seksjon for namnegransking.
- TØNNESEN, SVERRE 1979 (1972): *Retten til jorden i Finnmark*. Rettsreglene om den såkalte «Statens umatrikulerte grunn» – en undersøkelse med særlig sikt på samenes rettigheter. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Sami place names in the 18th Century: Land surveying as a theme for researching traditions and conceptions of justice

The starting point for this article is the oldest land-surveying document (1776–1845) in the northernmost county of Norway, Finnmark. The research area is a traditional Sea Sami region in the eastern part of the fjord *Álateai-vuonna* (Altafjorden in Norwegian) and the island *Sievju* (Seiland in Norwegian). The research area is called *Várggonuorri*, which is the name of the strait between the island and the mainland. The strait *Várggonuorri* is a connector, not a separator in the sense of resource use. Land was surveyed in this area between 1781 and 1783.

Sami place names, especially settlement names and names of meadows, are examined in the land surveying document from the *Várggonuorri* area. The use of Sami place names is connected to the use of the landscape, traditional livelihoods and the division of resource areas in Sami villages. These themes also have a clear connection with Sami conceptions of justice. Hence the purpose of the article is to research Sami place names and document and verify Sami conceptions of justice.

The Sami names of the meadows show clearly that Sami families in *Várggonuorri* area used many areas in the fjords and also on the island of *Sievju* as their meadow lands. Place name usage also demonstrates that it is typical in *Várggonuorri* to have shared meadow areas for many families that were called with one Sami name, such as *Selge Riid* (current spelling *Sealgeriidi*). *Sealgeriidi* was a meadow area for at least twelve families in the 1770's. The functionality of using just one place name for many meadows can be understood as a conception of justice. The division of one meadow area was clearly regulated by traditional use connected with the knowledge of which part of the meadow areas belonged to which families. That is why there was no further need to differentiate between the names of the meadows in shared areas.

Kaisa Rautio Helander

Sámi allaskuvla

kaisa-rautio.helander@samiskhs.no

Muhtin dieđafilosofalaš vättisvuodát vuodđudit earenoamáš álgoálbmotmetodologiija

NILS OSKAL

Kulturpolitihkka, dutkanpolitihkka ja dieđateoriija

Nu go eará ge ságastallamat dutkama saji birra servodagas, de ceggejit ságastallamat álgoálbmotdutkan saji birra álgoálbmotservodagain ja birastahtti servodagain iešguđetlágan dehálaš jearaldagaid.

Vuosttažettiin leat muhtin kulturpolitihkalaš jearaldagat, maid berre divvut. Dutkan ja alit oahppu lea guovddážiis ođasteame servodaga kultuvralaččat ja doallame servodaga čoahkis. Dutkamis ja alit oahpus lea álo leamaš dehálaš sadi go huksejuvvo našuvnnaide oktasaš vuodđu, sihke kultuvrra, dieđu ja oktiigullelašvuoda dáfus. Danin leat ge dutkan- ja oahpahaspolitihkalaš jearaldagat nannosit čadnojuvvon kulturpolitihkalaš jearaldagaide: Movt berre dutkan ja alit oahppu huksejuvvot álgoálbmogiid várás dainna lagiin ahte dat lea mielde hukseme sidjiide sihkkaris boahteáiggi? Oassi ságastallamiin álgoálbmotdutkan saji guoskkahit diekkár jearaldagaid. (Smith 1999, Kuokkanen 2005, Stordahl 2005, Mihešuaš – Wilson, 2004.)

Nuppádin leat muhtin dutkan- ja universitehtapolitihkalaš jearaldagat, mat divvojuvvojit: Movt galgá universitehta institušunaliserejuvvot nu ahte universitehta autonomiija ii gáržžiduvvo seammás go universitehtas galget leat vassis čanastagat servodahkii: Universitehta galgá leat autonoma birastahtti servodaga ektui ja seammás ovddidit kultuvrralaš ođasteami, kultuvrralaš iešipmárdusa ja intellektuála čuvgehusa (Mihešuaš – Wilson, 2004).

Goalmádin jerrojuvvojit muhtin dieđapolitihkalaš jearaldagat: Movt dutkandoaimmat galget vuoruhuvvot, ja geat galget leat mielde vuoruheame dutkandoaimmaid? Álgoálbmotservodagain leat nu go eará ge servodagain dutkandárbbut, ja jearaldagat leat makkár váikkuhanvejolašvuodát galget

leat álgoálbmotservodagain dutkama vuoruheapmái, ja movt dutkan vuoig-galaččat galgá stivrejuvvot politihkalaččat (Bull 2002, Berg 2004).

Njealjádin lea dutkanetihkalaš jearaldagaide čájehuvvon stuora beroštupmi, earenoamážit dutkanetihkkii mii guoská álgoálbmotdutkanii.

Artihkkalis guorahalan muhtin dieđafilosofalaš ja dieđateorehtalaš jearal-dagaid mat badjánit ságastallamiin álgoálbmotdutkanama oktavuodas, ja bijan deattu jearaldahkii movt ja lea go vejolaš vuodđudit sierra ja earenoamáš álgoálbmotmetodologiija, ja jus ii leat vejolaš, makkár implikašuvnnat das leat servodatdutkanama valideremii.

Earenoamáš álgoálbmotepistemologiija, ontologiija ja etihkka

Girjjálašvuodas mas čállojuvvo movt sierra «Indigenous Research Paradigm» lea ovdáneame, lea vuolggasadjin ahte álgoálbmogiin lea sierra ja earenoamáš epistemologiija, ontologiija ja etihkalaš aksiologiija (Kuokkanen 2000, Porsanger 2004, Porsanger 2005, Wilson 2003).

Thomas S. Kuhn (1922–1996) lei vuosttaš gii válddii atnui *paradigma*-doahpaga dieđateorehtalaš ságastallamiidda luonddudiehtaga oktavuodas girjjistis *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962. Su teoriija dieđalaš paradigmaid birra leat viidasit suokkardallan, ja son lea moaitagiid vuodul dađistaga geahččaladdan čielggadit ja divodit teoriija (Gč. Kuhn 1977). Su váldojurdda lea ahte dieđalaš paradigma ii leat teoriija ii ge hypotesa, muhto juoga mii dahká vejolažžan teoriijaid ja hypotesaid. Paradigma sisttisdoallá buot teorehtalaš eavttuid, čilgenprinsihpaid, metodalaš njuolggadusaid, geahččan-/áicannjuolggadusaid ja geahččaladdanteknikkaid. Paradigma sisdoalu ii sáhte čielggadit čielga njuolggadusaid bokte, ja juohke paradigmas lea olu 'jávohis diehtu'. Paradigmaid sisdoalu lea veadjemeahttun čilget ollásit, ja dasa lassin lea iešguđetlágan paradigmaid unnit dehe eanet veadjemeahttun buohtastahttit.

Álgoálbmot oktavuodain geavahuvvo paradigmajurdda viidát, mii maid fátmasta dieđapolitihkalaš ja kulturpolitihkalaš beliid, ja mii lea oassin álgoálbmotlihkahusa viggamušain olahit iešstivrejumi ja nanusmahttit servodagaideaset. Das deattuhan dieđateorehtalaš beliid nu go sisdoallu

boahhtá ovdan doahpágis *Indigenous Research Paradigm*. Ovdamearkan mon geavahan Shawn Wilsona. Son čilge paradigmajurdaga sisdoalu diedlaš oktavuodain ná:

Paradigms shape our view of the world around us and how we walk through that world. All research reflects the paradigm used by the researcher whether that researcher is conscious of the usage or not. Included in a research paradigm are our ontology and epistemology as well as our axiology and methodology. (Wilson 2003: 161.)

Álgoálbmotdutkiid ja -teoretihkkáriid jurdagiid sáhttá formuleret čuovvovaččat:

Álgoálbmogiin lea iežaset jurddašeapmi dan ektui mii lea diehtit ja mii ii leat diehtit. Sis lea maid iežaset jurddašeapmi movt sáhttá iskat leat go diehtogáibádušat doallevaččat vai eai. Sis leat sierra epistemologijiat, vaikko vel leat ge iešguđetláganat. Sis ii leat oktasaš epistemologijija. Álgoálbmogiin lea maid sirra ipmárdus das mii máilbmi lea ja mii eallin lea, ja obanassiige mii lea dat mii lea. Dan gohčodit ontologiijan. Álgoálbmogiin lea sierra ontologiija, vaikko vel ii leat ge ontologiija mii lea oktasaš buot álgoálbmogiidda. Álgoálbmogiin lea maid sierra ipmárdus mii lea buorre ja bahá, mii lea riehta ja boastut, čáppat ja fasti, ja mii lea iskanveara ja movt lea etihkalaččat heivvolaš dutkat. Sis lea sierra etihkka, vaikko vel ii leat ge oktasaš etihkka buot álgoálbmogiin.

Jurdda ii leat ođas, muhto sánit mat geavahuvvojit. Kulturdutkiid vuodđo-jurdda lea leamaš ahte juohke álbmogis lea sierra ja ollislaš kultuvra. Seamma sisdoallu lea dain greikkagiela sániin go dan latiinnagiela sánis. Ovdamunni lea ahte greikkagiela sánit dahket álkibun guorrat jurdaga filosofalaš ságastallamiidda.

Eanas kultuvrrat earuhit diehtima doaivumis, nu maid sámegeielas, dehe dán oktavuodas davvisámegeielas. Greikkagiela erohus gaskal episteme ja doxa lea akademalaš oktavuodain dovdoseamos, ja dat maid Platon dagai dovddusin. Dan rájes lea leamaš čálalaš digaštallan badjel 2000 jagi episteme ja doxa gaskavuoda birra. Vuosttaš gii moittii Platona vuogi earuhit dan maid mii doaivut ja maid mii diehtit, lei Platona oahppi Aristoteles. *Episteme*-sátnái de lasihuvvui *logijja*-sátni, mii mearkkaša ahte

ságastallamiidda «episteme» birra lei šaddan sierra «logos», dehe ahte ságastallan lei šaddan systemáhtalaš ságastallamin dehe oahppan. Vaikko vel lea ge vissis kontinuitehta dain ságastallamiin, de lea ankke hui váttis hupmat oarjemáilmmi epistemologalaš árbevieru birra go dat lea nu girjái, ii ge gávdno dušše okta árbevierru, maid galggašii gohčodit oarjemáilmmi filosofalaš árbevierrun.

Dás divun jearaldaga movt álgoálbmoga epistemologiija, ontologiija ja etihka galgá váldit vuhtii dieđateorehtalaččat go čadaha dutkama mii guoská álgoálbmogiidda, ja earenoamážit jus galgá čadahit dutkama kultorsiskkáldas perspektiivvas. Vástádus orru leamen ahte dasa dárbbáša sierra metodologiija. Metodologiija sisttisdoallá ipmárdusa mo dutkan čadahuvvo dehe mo dutkan berre čadahuvvot. Das dárbbaha sierra álgoálbmotmetodologiija. «Jus geavaha álgoálbmotmetodologiija, de dat atášii vejolašvuoda álgoálbmogiidda dutkamuša bokte mitalit kultuvrraset ja historjjáset birra iežaset epistemologiija, etihka ja ontologiija vuodul» (Porsanger 2005: 268). Metodologiija galggašii maid leat veahkkinn čorget ja ráddjet gálduid, ja guorahallat daid luohteháhttivuoda.

De čuožžila jearaldat movt vuodđudit dakkar metodologiija? Álggos guorahalan cartesiánalaš árbevieru, man vuodđojurdda lei vuodđudit sihkkaris metodologiija epistemologiija vuodul. Ulbmil lea guorahallat lea go vejolaš vuodđudit servodatdutkanii juogalágan metodologiija mii galggašii addit epistemologalaš sihkarvuoda dehe sihkkarastit ahte dutkan ovdanbuktá eahpikiehtá doallelaš dieđu. Mon in guorahala dárkileapput makkár metoda Descartes árvala buoremus metodan sihkkarastit diehtima doallelašvuoda, ja seamma láhkai in guorahala makkár metodat árvaluvvojit álgoálbmotmetodologiija oktavuodas. Jearaldat lea baicca sáhtá go metodologiija vuodđudit epistemologiija nala ja maid dat galggašii mearkkašit, leaš dal cartesiánalaš dehe earalágan metodologiija mii árvaluvvo. Mon in čále maidege eurohpalaš dehe álgoálbmoga epistemologiija sisdoalu birra, muhto fuomášuhtán dušše ahte epistemologiijii galggašii vuodđudit metodologiija. Bijan ovdan dábálaš filosofalaš čuolmmaid mat leat digaštallojuvvon dieđateorehtalaš oktavuodain. Ovdanbidjan ii leat earenoamáš, ja gullá baicca dábálaš vuodđoohppui dehe diehttalas diehtun ja danin váilot maid čujuhusat girjjálašvuhtii. Ulbmilin lea bidjat ovdan guhkebuš jurddašanbálgá, ii ge dahkat dan dárbbatmeahttun moalkkasin dehe viggat addit ollislaš gova iešguđet filosofalaš árbevierus.

Das maŋŋelaš mon namuhan ovdamearkan muhtin árbevieruid moaitit epistemologalaš árbevieru. Jurdda lea ahte jus moaitta deaivá dan árbevieru, de moaitta deaivá buot ákkastallamiid, ležžet dal eurohpalaš ákkastallamat dehe eai, mat geahččalit vuodđudit metodajurddašeami epistemologiija nala.

Goalmmát ceahkki jurddaráiddus lea lávket diehtinteoriijas (epistemologiiias) diedateoriiiji, ja guorahallat makkár implikašuvnnat leat moaitagiin epistemologalaš árbevieru vuostá servodatdutkanii mii galggalii geahččalit ipmirdit servodaga kultorsiskkáldas perspektiivvas.

Maŋŋel hermeneuhtalaš jorggiheami lea servodatdutkanama ipmirdeaddji bealli deattuhuvvon, ja jurdda lea ahte ipmirdeami ii sáhte sihkkarastit metodaidda bokte (Rabinow – Sullivan 1979). Jearaldat maŋemus oasis artihkkalis lea ahte jus servodatdutkanama doallelašvuoda ii sáhte sihkkarastit epistemologalaččat metodaidda bokte, lea go de vejolaš earuhit servodatdutkanama eará propagandas ja politihkalaš retoralaš doaimmain.

Epistemologiiija vuodđudeaddji disipliidnan?

Dovdoseamos ođđasit áiggis lea Descartesa (1596–1650) jurddašeapmi dan birra maid mii sáhttit diehtit. Descartes soaitá dovdoseamos dan dihte go eatnasat sivahallet su mekánalaš máilmmigova vuodđudeaddjin. Descartesa sivahallan lea beakkán, vaikko sii geat sivahallet su sáhttet leat eanet cartesiánarat go ieš Descartes.

Epistemologiiija, mii lea leamaš filosofiija vuovdnámus disipliidna, lea dán áigge adnojuvvon joavdelassan. 60 jagi das ovdal, go logihkalaš empirisma lei alimus vuommis, lei teoriija diehtima birra guovddážis. Bargojuohku lei jurddahuvvon ná: Dieđalaš dutkan čohkke empirialaš dieđuid, ja filosofalaš reflekšuvdna guorahallá empirialaš dutkama diehtogáibádusaid. Nu lei jurddahuvvon bargojuohku gaskal dieđalaš dutkama ja filosofiija.

Dat árbevierru lei dušše guovddážis anglosaksalaš máilmmis. Moaitagat epistemologalaš árbevrrui ledje dovdosat Eurohpá nannámis. Sihke Husserlas, Heideggeris ja Merleau-Pontyas lei viiddis váikkuhus. Sihke strukturalisttat ja poststrukturalisttat Fránskkas ledje vel eanet apmasat dan epistemologalaš árbevrrui go Merleau-Ponty. Dađistaga šadde maid goappaš

buolvva ákkastallamat epistemologiija vuostá dovddusin sihke Englánddas ja Amerihkás. Richard Rorty dovdoseamos girji, mii almmuhuvvui 1979, *Philosophy and the Mirror of Nature*, geanohtuhtii ja gomihii loahpalaččat olles epistemologalaš árbevieru (Rorty 1980).

Muhto lea eahpečielggas maid mearkkaša beassat epistemologalaš jurddašanmálles, ja guođildit dan oalát. Jurdda orru leamen ahte epistemologiija ii sáhte buoridit, ja dan jurddašanmálle galggašii ollásit guođdit danin go olles prošeakta mii gulai epistemologalaš árbevrrui, lei boastut.

Nubbe beakkán girji lea Lyotarda girjjáš *The postmodern Condition: A Report on Knowledge*, mas su diagnosa ođđa áigggis lea ahte stuora mitalusat (grand narrative) leat massán loahpalaččat iežaset luotehahttivuođa. Ođđa áigi lea buktán loahpa diehtagii, mii vuodđudii iežas juogalágan epistemologalaš metamitalusaide «*such as the dialectics of Spirit, the hermeneutics of meaning, the emancipation of the rational or working subject, or the creation of wealth*» (Lyotard 1984).

Danin ge lea miellagiddevaš vuohttit ahte álgoálbmotakademihkkárat geahččalit loktet fas epistemologalaš jurddašeami ja epistemologiija árvvu, mas eurohpalaččat ieža leat viggan beassat. Richard Rorty (1980) atná epistemologiija guovddáš jurddan ahte epistemologiija galgá vuodđudit dieđalaš dutkama. Epistemologiija galggašii addit vuođu iskat dieđalaš doallevašvuođa ja dutkama diehtogáibádusaid.

Rorty (1980) mielde epistemologiija mihttu lei čilget loahpalaččat man muddui diehtogáibádusat sáhttet leat doallevaččat, ja mii dahká diehtogáibádusaid doallevažžan.

Epistemologiija ii galgan dárbbahit empirialaš ákkaid, dehe fuomášumiid maid empirialaš dutkan lea buktán ovdan, vaikko vel dan seammás galggai vuodđudit dehe vuđoštít empirialaš dutkama. Argumeanttat empirialaš diehtogáibádusaid ektui eai galgan leat čadnon empiriijii, ja daid doallevašvuohta ii galgan leat empiriija duohken.

Epistemologijja ja metodologijja gaskavuohta

Jus nie Rorty mielde ipmirduvvo epistemologijja, de lea epistemologijja loahpahit dehe guođildit, seamma go guođdit jurdaga ahte epistemologijjas lea vuodđudeaddji funkšuvdna.¹ Empiristtalaš árbevierus lea ge jurdda ahte epistemologijja galgá «naturaliseret» (Quine 1969), dehe eanet ođđaágásaš doahpaga mielde «kontekstualiseret», ja epistemologijja galgá ipmirduvvot empirialaš dutkamin eará empirialaš diehtagiid searvvis.² Epistemologijjas ii leat a priori-státus. Vaikko vel livččii ge nu ahte epistemologijja lea empirialaš dieđa, de goitge báhcá epistemologijja guovddáš jurdda lihkeahhtá – namalassii ahte diehtit lea ođđasit presenteret duohta máilmmi. Diehtu lea ipmirduvvon siskkáldas govvideapmin olgguldas máilmmis.

Epistemologijja dulkon lea leamaš vuoibmái ja mielddisbuktán duogašipmárdusa sihke diehtaga birra ja maid dat mearkkaša leat olmmožin: Vaikko vel guođdá ge ipmárdusa ahte epistemologijja galggašii leat vuodđudeaddji displiidna, mii ii leat čadnojuvvon empirialaš ákkastallamii, de almmatge lea dárbu guorahallat daid duogáševttuid dan nuppi dulkojumis mas epistemologijja lea dulkojuvvon empirialaš dieđan.

Dan dulkojumis lea eaktun ahte diehtimis lea vissis gaskavuohta gaskal dan mii lea 'olggobealde' ja 'siskkáldas govvidemiid', maid olggut máilbmi dagaha midjiide.

Descartes lei guovddážis rievdeame diekkár mekánalaš ipmárdusa diehtimis. Dieđa dehe duohta diehtu ii sisttisoala ovttagardánis kongruenssa gaskal jurdagiid oaivvis ja olggut máilmmi. Jus mu máidnumat dáhpe-dorpemis heivejit oktii duohta dáhphusaiguin máilmmis, de dat almmatge eai leat addán dieđu máilmmi birra. Kongruenssa ferte rievttis metoda vuodul boahit, mii vuodđuda luohteahhtivuoda. Dieđa gáibida sihkarvuoda (évidence), ja sihkarvuoha galgá leat vuodđuduvvon eahpitkeahhtá čielggasvuhtii, ja čielggasvuoda oažžu rievttis metodaidda geavaheamis.

¹ Das soaitá fertet deattuhit ahte epistemologijjas lea viidát sisdoallu go maid Rorty vikkaha, ja danin lea hilgut epistemologijja sáji filosofijjas eará go guođdit jurdaga ahte epistemologijjas galggašii leat vuodđudeaddji doaibma (Taylor 1995).

² Geahčes moaitagiid naturalisejuvvon epistemologijja vuostá: Putman 1982.

Sihkarvuohta lea juoga maid diehti ferte ieš dábuhit alcces. Dat gáibida refleksuvnna ja refleksivitehta, ja diehti ferte iežas fuomášumiid guorahallat nappes. Refleksivitehta ii leat ođđa jurdda. Refleksuvnna bokte ii galgga šat nu go Sokrates ja Platon, ohcat rievdatmeahtun jurdagiid (dehe hámiid Aristotelasa mielde) máilmmis mii čađa áigge rievdá. Mii lea ođas lea ahte guorahalli galgá iežas refleksuvnnain jorggihit dakka iežas ipmárdusa guvlui. Diehti galgá jorggihit sealggi olggut máilbmái, ja fuomášumi bidjat iežas representašuvnnaide, ovdanbuktimiidda, jurdagiidda dehe iežas govviemiide.

Cartesiánalaš vuodđojurdda lea ahte sihkarvuohta (évidence) lea juoga maid diehti sáhtta ja ferte ieš háhkat. Ja dan sáhtta diehti ieš háhkat go čorge, ráddje ja čilge jurdagiid vassis metodaidda vuodul. Descartes vuodđuda refleksuvnnalaš guorahallama dan ipmárdusa mielde ahte guorahalli galgá ráddjet ja čilget iežas jurdagiid beroškeahtta das masa jurdagat «refererejit» dahje čujuhit. Jurdagiid galgá čielggadit, ja dan sáhtta dahkat jus ordne jurdagiid vassis njuolggadusaid dehe metodaidda vuodul. Deaddu biddjojuvvo jurdagiid sisdollui, iige objeavttaide maid jurdagat govvidit dehe dasa masa representašuvnnat čujuhit.

Descartes eai lean dušše jurdagat das mii epistemologiiija, ontologiiija ja metodologiiija lea. Muhto sus lei maid čielga ipmárdus movt dan golmma doahpaga gaskavuohta galggai ipmirduvvot rievttis láchái.

Epistemologiiija, metodologiiija ja ontologiiija gaskavuoda jurddašii Descartes ná: Mii eat sáhte álgit jearaldagain mii máilbmi lea, danin go dat eaktuda ahte mii diehtit mii diehtit lea. Mii jearrat baicca vuos maid mearkkaša diehtit, ja go dan leat vástidan, de mii jearrat makkár metodaidda lea heivvoleamos geavahit, oažžun dihtii luohtehahtti dieđuid máilmmi birra. Go metodaidda leat čielggadan, de mii easka sáhttit jearahallagoahtit mii máilbmi lea.

Ontologiiija ja ontologalaš eavttut

Oarjemáilmmi filosofijias gávdnojit iešgudetlágan boares árbevierut moaitit cartesiánalaš epistemologalaš árbevieruid. Cartesiánalaš epistemologalaš árbevierru sisttisdoallá ipmárdusa dan birra mii diehtit lea ja mii diehtu

lea, ja das leat vuoibmás duogášeavttut dan ektui mii olmmoš lea ja movt olbmo ja servodaga gaskavuohta galgá ipmirduvvot.

1. Vuosttažin ahte subjeakta lea ideálalaččat olggobealde máilmmi, sihke sosiálalaš máilmmi ja luonddu birrasa, ja su identitehta ii definerejuvvo čanastagaiguin mat leat su olggobealde.
2. Nubbi, mii čuovvu dan vuosttaš eavttu, lea ahte subjeakta lea ideálaččat friddja ja jierpmálaš, ja subjeakta sáhttá meannudit olggaldas máilmmi gaskaoapmin dehe veahkkeneavvun iežas ulbmiliidda, ležžet dal ávkin dušše alcces dehe olles servodahkii.
3. Goalmmát lea juogalágan sosiálalaš konsekveansa dan guovtti vuosttaš eavttus, ja guoská dasa movt ovttaskas olbmo ja servodaga gaskavuohta galgá ipmirduvvot: Servodat lea konstituerejuvvon ja galgá čilgejuvvet ovttaskas olbmuid ulbmiliid vuodul.

Das namuhan oanehaččat muhtin eurohpálaš árbevieruid moaitit empiristtalaš ja rašonalisttalaš epistemologiija sihke diehtima birra ja dan govahusa eavttuid mat gusket olbmo ja servodaga gaskavuhtii, čájehan dihte árbevieru girjái vuoda.

Husserl (1859–1938) moittii cartesiánalaš árbevieru earuhit gaskal jurdagiid ja dan masá jurdagat čujuhit máilmmis. Son fuomášuhtii ahte jurdagat leat álo jurdagat juoga man birra. Dan man birra jurdagat leat, čujuhit máilbmái. Dat gullá ipmirdeami vuodđoeavttuide (*conditions of intentionality*). Husserla ákkastallanmáalle lea vižžojuvvon Kantas, gii čuočuhii ahte jus min árvoštallamat galget leat vásáhusaid birra máilmmis, de fertejit vásáhusat čadnojuvvon oktii vissis oktasaš njuolggadusaid mielde nu ahte dain lea ipmirdahtti kohereansa. Kant moittii empiristtaid atomisttalaš ipmárdusa mii diehtu ja diehtit lea.

Heideggera (1889–1976) analysa das maid mearkkaša leat máilmmis (*in-der-Welt-sein*) čájeha ahte eaktun min vejolašvuhtii govvidit máilmmi vealatkeahttá, govvidemiid bokte masa eai leat čadnon beroštumit lea ahte mis leat juo álo ovdagihtii nanu čanastagat máilbmái ja beroštumit máilmmis. Mii leat vuosttažettiin sivdnáduusat mat meannudit máilmmis, ja dasto easka mañnel sivdnáduusat geat sáhttit govvidit máilmmi. Min čanastagaid bokte

mii govvidit máilmmi. Sullasaš mearkašumiid ovddidii maid Wittgenstein (1889–1951) giellafilosofalaš moaitagiid bokte.

Marleau-Ponty (1908–1961) ges deattuha ahte min dahkamuš máilmmis lea goruda bokte addojuvvon. Gorut lea guovddážis min daguin ja min ofelaš, ja dan ii sáhte ollásit govvidemiid dehe mearrádusaid bokte rievdadit.

Dás lean oanehaččat ovdanbuktán namuhuvvon filosofaid jurddašeami dan ektui mii máilbmii lea ja min gullelašvuoda máilbmái, muhto jearaldahkan báhcá masa ontologalaš ákkastallamiin lea ávki. Sáhtá go maidege vuodđudit ontologalaš ákkastallamiin? Sin oktasaš poeŋga orru leamen ahte ontologiijas lea dehálaš sadji dieđalaš oktavuodain, muhto eanas negatiivvalaš sadji. Sii geavahit dan moaitit boasttu eavttuid mat leat earáid jurddašeamis mii diehtu ja diehtit lea, movt olbmo ja servodaga gaskavuohka lea jna. Ontologiiain ii oro sáhttime maidege positiivvalaččat vuodđudit, das go sii dušše ákkastallet epistemologii ja vuodđudeaddji doaimma vuostá. Dasa lassin sin jurdda lea ahte vaikko vel sáhtášii ge positiivvalaččat bidjat ovdan osiid min máilmmi duogašeavttuiguin, de dan ovdanbidjamis báhcet dan seamma ovdanbidjama eavttut seavdnjadassii sealggámet duohká. Eallinmáilmmi ii sáhte bidjat beavdde nala. Leat go dakkár filosofalaš kritihkas metodalaš implikašuvnnat humanisttalaš dutkamii ja servodatdutkanii?

Hans-Georg Gadamer (1900–2002) oaivvildii ahte ipmirdeapmi lea oassin eallimis máilmmis, maid ii sáhte duode eanet sihkkarastit dieđalaš metodaidd bokte go eallima ge iežas (Gadamer 1960, 1971). Gadamer fievrriidii moaitagiid cartesiánalaš árbeviera vuostá, ja mon doarridan jearaldaga makkár implikašuvnnat dakkár moaitagis leat humanisttalaš servodatdutkan dieđateoriijaide.

Ontologalaš eavttut, hermeneutihkka, humanisttalaš dutkan ja servodatdutkan

Humanisttalaš dutkama ja servodatdutkan objekta lea olmmoš, ja olmmoš ipmirduvvon iešdulkojeaddji sivdnádussan. Fáddán leat olbmuid dagut, praksisat, ja sin daguid bohtosat. Servodatdutkan lea hermeneuhtalaš, danin go servodatdutkan lea garvvitmeahttumit čadnon iežas dutkanobjeavttaid dulkomiidda. Dulkot lea čilget, guorahallat ja čielggadit vuollálaš oaivila,

juoidá mii vuosttaš geahčesteames orru leamen eahpečielggas ja hiluid háluid. Dutkanobjeavtta oaivil lea álo muhtin subjektivva ovdanbuktin dehe muhtin subjektii ovdanbuktin. Ipmirdahtti fenomenaid bokte lea álo juoga man oaivil boahtá ovdan dehe muhtin gii ovdanbuktá oaivila. Doaba *ovdanbuktin* čujuha juo duogábeal subjektii mii «ovdanbuktá» iežas. Subjektii relaterejuvvon fenomenaiiguin nu go daguiguin ja dovdduiguin lea subjeakta diehttalasat ovttaskas olmmoš geasa dagut dehe dovddut gullet. Muhto giela intersubjektiiivvalaš mihtilmasvuoda dihte lea servodat dehe olmmošlaš searvevuoha, mii loahpalaččat lea oaivilráhkadeaddji subjeakta maid hermeneuhtalaš diehtagat šaddet dutkat. Nu go dagut, girjjit ja nu ain, leat ipmirdahtti servodaga rámmaid siskkobealde, ja dat leat olbmuid oktasaš dulkomat mat leat dieđalaš dulkonproseassaid vuolggasadjin. Dat mii mearkaša servodatdutkan hermeneuhtalaš dieđan, lea ahte servodatdutkanis geavahuvvojit iešgudehtlágan oaivil- ja dulkondásit.

Nuppi bealis leat dutkit ieža iešdulkonjeaddji sivdnádusat main lea vissis kultuvrralaš ovdaimárdus mas eai beasa eret metodalaš vehkiin dehe eará goansttaid geavahemiin. Servodatdiehtagiid doabahuksehusas lea vuolggasadji iežaset kultuvrra albmeravdda dehe horisontta siskkobealde. Servodatdieđalaš teoriijat ja čilgehusat ellet iešipmárdusain maid dálááigi ain fállá ja fátmasta.

Nuppi bealis fas lea vuodđun dutkiid dulkomiidda sin ipmárdus duohtadilis mii lea juo ovdagihtii vuodđuduvvon dahkki (*actor*) dehe dutkanobjeavtta dulkomiid vuodul. Dutkan bokte deaivvidit doahpagat mat gullet dutkansearvevuoda almmiravdii dehe horisontai, doahpágiiguin mat gullet dan duohtadillái maid leat dutkame. Mii sáhttit dadjat ahte servodatdutkan dulkon, ja danin lea human- ja servodatdutkan guovttegeardán hermeneuhtalaš (Giddens 1976).

Iešgudege dási dulkonjeaddji deaivvideapmi lea maid iešgudege dási čilgehusaid deaivvideapmi. Bargadettiin ráhkadit servodatdieđalaš čilgehusaid deaivvidit dutkit dahkkiiguin geain leat juo unnit dehe eanet čielga vástádusat jearaldagaide mii dáhpáhuvvá ja manin dáhpáhuvvá. Dasa lassin sáhttet olbmot ieža ipmirdit ja suokkardit daid dulkonjeaddji maid servodatdutkan ovdida. Makkár metodalaš implikašuvnnat leat dan dilálašvuodas?

Humanisttalaš ja servodatdutkan hermeneuhtalaš beliin leat mánggat metodalaš implikašuvnnat. Mon namuhan guokte čuolmma, main lea relevánsa metodalaš jearaldagaide: Lea go vejolaš njulget ja moaitit dahkkiid duohtadili ipmárdusa ja sin iešipmárdusa? Lea go vejolaš sihkkarastit servodatdutkan metodalaččat ja lea go vejolaš duođaštit servodatdutkan ja servodatfágalaš čilgehusaid doallelašvuoda? Makkár gaskavuolta galgá leat dahkkiid iešipmárdusain/ieščilgehusain ja human- ja servodatfágalaš čilgehusain?

Dahkkiid iešipmárdus ja servodatdutkan dieđalaš čilgehusat

Dán gáržžideame mielde servodatdutkan fáttás, čuovvu ahte servodatdutkan ferte ipmirdit dahkkiid iešipmárdusa go galgá identifiseret maid leat dutkame ja dasto čilget fenomenaid servodatfágalaččat. Servodatdutkan mii guorahallá fenomenaid maid vuodđun leat doahpagat maid dahkkit ieža geavahit, bággehallá háhkat dahkki-ipmárdusa, go galgá čielggadit dan mii galgá čilgejuvvot servodatfágalaččat.

Eanas eará hermeneutihkkárat maŋŋel Wilhelm Dilthey (1833–1911), hilgot jurdaga ahte ipmirdeapmi (*Verstehen*) lea seamma go njuorraneapmi (*Einführung, empathy*). Ipmirdit eará olbmuid mearkkaša baicca ahte mii máhttit geavahit daid doahpágiid mat huksejit sin máilmmi ja leat huksejuvvon sin máilmmis. Servodatdutki ferte unnimusat leat vejolaš oasseváldin, jus ii duohta oasseváldin dahkkiid doaimmain. Dutki lea prinsihpas mielde seammalágan ipmirdanproseassain iežas dutkanobjeavttaiguin, go muđui lea eará olbmuiguin geaid son geahččala ipmirdit. Erohussan beaivválaš ipmirdeapmái, mii dávjá lea unnán čilgejuvvon ja mii bohtá ovdan min máhtuin dahkat juoidá ja servvoštallat earáiguin, lea ahte servodatdieđa lea čálalaš diskursa. Iskat dahkkiid iešipmárdusas sáhttá danin mielddisbuktit ahte oasis sin jávohis dehe diehttalas dieđus čilgejuvvojit verbálalaččat.

Gáibádusa ipmirdit dahkki iešipmárdusa ii berre Ch. Taylora mielde seaguhit dainna maid son gohčoda «the incorrigibility thesis» – dehe njulgemeahtunvuoda čuoččuhussan (Taylor 1985). Njulgemeahtunvuoda čuoččuhusas ovddiduvvo metodalaš prinsihppan ahte servodatdieđalaš čilgehusat fertejit leat seamma čilgehusat, maid dahkkit geavahit iežaset ja daguideaset čilgemis, ja ahte dahkkiid iešipmárdusa ii sáhte, ii ge berre njulget dehe

moaitit. Diekkár ipmárdus lea Taylora mielde boasttu ipmárdus das mii hermeneuhtalaš dieđa lea. Son oaivvilda baicca ahte servodatdiehtaga rievtes sadji čuovvu das ahte olbmot hárve ipmirdit iežaset ja iežaset daguid nu dárkilis čilgehusaid mielde, ja das ahte lea boastut bidjat eaktun ahte olbmui lea dievaslaš ja moaitimeahtun iešipmárdus. Muhto dat ii galgga leat ággan dasa ahte ii dárbbas váldit vuhtii olbmuid iešipmárdusa. Eaktun suokkardallat man muddui olbmuid iešipmárdus lea váilevaš, lea ahte dutki lea ipmirdan sin iešipmárdusa. Ipmirdit dahkkiid iešipmárdusa lea garvimeahtun, vaikko vel ulbmil lea ge viidáset ja čiekŋaleapput ipmirdit ja fállat buoret ipmárdusa.

Ipmirdit dahkkiid iešipmárdusa lea anŋke eanebuš go dušše álgobargu, maid sáhttá guođdelit go dutki ráhkadišgoahtá servodatdieđalaš čilgehusaid ja teoriijaid. Dain iešipmárdusain leat implikašuvnnat servodatdieđalaš čilgejeaddji čilgehusaide. Dahkkiid doahpagaidd ja iešipmárdusa ii sáhte guođdelit dego das ii livčče mearkašupmi dasa movt dat galget čilgejuvvot servodatdieđalaččat. Taylora vuolggasadji lea ahte juohke servodatdieđalaš čilgehus galgá sáhttit čatnasit dahkkiid iešipmárdussii vassis vuogi mielde, mat gullet servodatdieđalaš teoriijaid doallevašvuoda duodašteapmái.

Sámi dutkama oktavuodas lea Alf Isak Keskitalo fuomášuhttan váttisvuodaid mat gullet dahkkičilgehusaid ja servodatdieđalaš čilgehusaid gaskavuhtii. Artihkkalis «Research as an Inter-Ethnic Relation» čilge son guovtti vuogi erohusa čatnat dahkkiid ja servodatdielaš čilgehusaid ná:

There has, however, been an increase in research concerning the very management of minority policy, as well as attempts to describe the theory of the minority, and I suspect that ethno-scientists might try an extensional description of the every form of minority action, including reflected academic activity in the minority on the phenomenon of this external description itself, an activity such as the presentation of this paper (Keskitalo 1976: 37–38).

A plausible drawback of external policy description is that it tends to confuse extensional and intentional phenomena, by ‘extensional’ I am here primarily thinking of a primarily instrumental viewpoint, ‘intentional’ primarily as a communicative perspective. (...). A scientific description tends to be disproportionately extensional, thus for instance being able to

refer to theoretically formulated statements merely as political or social phenomena, and thus suppress them from an intentional to an extentional level; in a sense rendering the ineffective as statements... . To insist on the validity of extentional descriptions in the theory formulated by the minority, thus starting a theoretical war as to who is the best extentionalist ... (Keskitalo 1976: 39.)

Keskitalo guovddáš poeŋga lea ahte jus čilge dahkkiid oaivilsiskkáldas (intenšunála) gaskavuodaid ja fenomenaid, olgguldas (ekstenšunála) dehe kausála vugiid mielde, de lea bovdeme gilvvohallamiidda, main mihttun lea viggat čeahpimussan čilget guhtet guimmiideamet kausálalaččat. Go čilge kausála vuogi mielde, de ii váldde vuhtii dahkkiid iežaset oaiviliid ja ákkaid, muhto ohcá olgguldas sivaiddat mat dagahit ahte dahkkit dahket dehe oaivvildit dan maid dal dagažit dehe oaivvildežžet. Vuosttaš vuogi mielde geahččala ipmirdit olbmuid jurddašemi ja sin jurddašemi mii lea sajáiduvvan sin servodahkii, ásausaide ja servvoštallamiidda. Ja nubbe vuohki lea ges geahččalit čilget mii doalvvuha dehe dagaha olbmuid jurddašit nu go sii jurddašit, dahkat nu go sii dahket jna. Sin iežaset jurddašepmi šaddá symptom, man duogábealde leat sivat, maid servodatdutkan galgá ohcat ja atnit čilgehussan (Ricoeur 1970).

Keskitalo ii čilge dárkileapput sáhtta go ja movt dan guovtte dási čilgehuseid galggašii čatnat oktii. Jearaldahkan báhcá maid dat mearkkaša čilget dahkkiid iešipmárdusa intenšunálaččat, ja makkár gaskavuohka galgá leat dahkkiid iežaset čilgehuseid ja servodatdiedalaš čilgehuseid?

Vigdis Stordahl lea čujuhan sullasaš váttisvuhtii antropologijafágaid siskobealde:

Spenningen mellom den antropologiske kunnskap om 'de andre' og de andres egen forståelse ligger der like fullt ut. Selv om antropologer argumenterer (...) med at dette representerer to kunnskapssystemer, to sett av representasjonskonvensjoner som ikke kan brukes til å bekjempe hverandre, ser vi stadig eksempler på at de blir oppfattet som konkurrerende kunnskapssystemer. I en situasjon hvor to ulike kunnskapssystemer oppfattes, reelt eller retorisk, å konkurrere med hverandre, vil den antropologiske kunnskap igjen bli stilt overfor et kunnskapspolitisk legitimitetsproblem. (Stordahl 1996: 177.)

Stordahl čujuha gilvvohallamii ja dieđapolitihkalaš legitimatehtaváttisvuhtii. Seamma fágasuorggi siskkobeaide lea sullasaš mearkašumiid ovddidan Arild Hovland:

Forskeren og de utforskede inngår i en felles diskurs hvor de direkte i diskusjoner og indirekte i form av livsløp, lesning og engasjement dels som studenter, kulturoperatører eller om regulære politikere, bruker og produserer av det samme corpus av kunnskap som forskeren arbeider med. (...) Forskerens og de utforskedes tekster og tolkning kan lett fremstå som konkurrerende. Dette konkurranseaspektet er en vesentlig side av fellesdiskursen. (Hovland 1996: 58.)

Vaikko vel Stordahl deattuha ge oahppoásahusa ovddasvástádusa oahpahit studeanttaid fágalaččat vásáhusaideaset vuodul, ja oahpahit sin earuhit dábálaš olbmuid čilgehusaid dieđalaš čilgehusain (Stordahl 1996: 184), de son ii dattege čilge movt čatnat dan guovtti dási čilgehusaid oktii.

Trond Thuen lea kommenteren sihke Hovlanda ja Stordahla artihkkaliid. Thuen deattuha dehálašvuoda earuhit gaskal *analytiske begreper og empirisk substans* (analyhtalaš doahpágiid ja empiralaš sisdoalu) ja gaskal *det empiriske og analytiske nivå* (empiralaš ja analyhtalaš dási). Thuena čoavddus lea ahte dan guovtti dási čilgehusaid ii galgga oktii čatnat, muhto dárkileapput čalmmástuhttit erohusa jus galgá doalahit kritihkalaš gaskka (Thuen 1996: 191).

Munnje báhcá jearaldahkan ahte ii go oktasaš diskursa ja gilvvohallan leat dieđateorehtalaš váttisvuohta, ii ge dušše politihkalaš váttisvuohta, ja makkár eavttut leat dan gilvvohallamis?

Hovland čilge oktasaš diskurssa ja gilvvohallandilálašvuoda ná:

Fellesdiskurser er tveegget. Den representerer både en unik mulighet og et økende problem. Antropologer kan i fellesdiskursen ikke lenger beskytte seg bak geografisk og sosial avstand. (...) Vi *tvinges* til dette (jurddašit antropologia praksisa birra, NO), fordi 'vi' og 'de andre' deler et kommunikativt rom. Vi bør *etterstebe* det som del av en pågående og nødvendig re-evaluering av forholdet mellom 'oss' og 'dem'. Refleksjoner omkring kunnskapspolitikk og forskningspolitikk peker på den måten i samme retning. (Hovland 1996: 60.)

Lean ovttaoaivilis Hovlanddain go son orru eaktudeame erohusa dieđalaš valididerema ja dieđapolitihkalaš/dutkanpolitihkalaš ákkastallama gaskkas. Mon lean maid ovttaoaivilis Stordahlain go son orru oaivvildeame ahte servodatdutkan ii beasa eret das ahte šaddá juoga láhkái fállat iešdieđu ja iešipmárdusa daidda geaid dutká.

Lohppii

Jus lea doallelaš ahte epistemologiiija ii sáhte vuodđudit dieđalaš metodologiiija, ja jus das čuovvu ahte servodatdutkan ii sáhte doalahit ovda-vuoigatvuodaidis servodaga ektui maid dutká, earenoamážit servodatdieđalaš čilgehusaid doallelašvuoda hárrái, de das leat vassis implikašuvnnat.

Hermeneuhtalaš humanisttalaš dutkama ja servodatdutkan jurdaga mielde lea ipmirdeamis ja moaitimis siskkáldas gaskavuolta. Servodatdieđalaš teoriiat valididerejuvvojit dan ipmárdusa mielde earaláhkái go empiristtalaš dehe relativisttalaš teoriiaid modeallaid mielde.

Mu ipmárdusa mielde leat hermeneuhtalaš posišuvnnas golbma váldočuoččuhusa, maid ovdanbuvtán Taylora (1985) vuodul (gč. Fosslund – Grimen 2001):

1. Servodatdieđalaš teoriiija čilge servodaga fenomenaid ja ovdanbidjá ja fállá dan seammas juogalágan iešipmárdusa dan servodahkii, masa fenomenat gusket. Dan guokte doaimma ii sáhte sirret.
2. Movt mii árvvoštallat servodatdieđalaš teoriiija lea (ja berre leat) čadnon dasa movt mii árvvoštallat iešipmárdusa, maid teoriiija fállá. Jearaldaga mii lea buorre teoriiija ii sáhte sirret jearaldagas mii lea buorre iešipmárdus.
3. Lea go konkrehtalaš human- ja servodatdutkan dieđalaččat doallelaš, ferte vástiduvvot ja validirejuvvot konkrehtalaš ákkastallama bokte daid gaskkas geaidda dutkan guoská (sihke dutkanservodagas ja objeavttaid servodagas, ja daid servodagaid gaskkas).

Empiristtalaš teoretihkkárat leat árvoneutralitehta čuoččuhusa vuodul háli-

dan moaitit ahte servodatdutkan seaguha árvvuid dieđalaš dutkamiidda boasttu vuogi mielde. Relativisttalaš teoriijaid čuoovuleaddjit leat ges háldan čájehit ahte árvuneutralitehta čuoččuhus lea oaivemohci, ja danin humanisttalaš dutkan ja servodatdutkan ii leat eará go dábálaš ideologiija ja validerejuvvo dábálaš retoralaš politihkalaš vugiid mielde.

Erohussan daidda vuosttaš teoriijaide čuoččuha hermeneuhtalaš human- ja servodatdutkan ahte servodatdieđalaš modeallain lea normatiivvalaš sisdoallu beroškeahtta háldivččii go dutki dan vai ii. Erohussan daidda nuppiid teoriijaide lea čuoččuhus ahte servodatdieđalaš dutkan ii leat guoros retorihkka, muhto servodatdieđa geatnegahttojuvvo earalágan validerimii go dan maid empiristtalaš modealla fállá.

Go lea váttis earuhit gaskal ideologalaš dohkkeheami, doalvvuheami dehe dájuheami ja dohkkeheami duođalaš ákkastallama bokte metodalaš vuodu nalde dehe a priori-mearrádusaid bokte, ferte dakkár valideren čadahuvvot dušše fal konkrehtalaš ákkastallama bokte.

Bajábealde namuhuvvon ságastallamat «Indigenous Research Paradigm» birra bohciidit mu oainnu mielde čuoovvoaš jurdagiid: Ii leat vejolaš vuodđudit sierra metodologiija mii galggašii dáhkidit a priori dieđalaš doallevašvuoda, leaš dal ákkastallojuvvon epistemologiija dehe ontologiija vuodul, čujuhemiin «mii»–«dii»–dikotomiijaide dehe dutki gullevašvuhtii. Ontologalaččat rigguduuvvon servodatdieđa baicca gáibida dieđalaš vuolle-gašvuoda, rabasvuoda ja duostilisvuoda, man ii sáhte vuodđudit metafysalaš sihkarvuhtii.

Girjjálašvuolta

- BERG, BÅRD A. 2004: Forestillingen om en samisk nasjon. – Bård A. Berg – Einar Niemi (doaim.), *Fortidsforestillinger: bruk og misbruk av nordnorsk historie: rapport fra det 27. nordnorske historieseminar, Hamarøy 27.–29.9.2002*. Skriftserie fra Institutt for historie 4 s. 103–115. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- BULL, TOVE 2002: Kunnskapspolitikk, forskningsetikk og det samiske samfunnet. *Samisk forskning og forskningsetikk* s. 6–21. Publikasjon 2/2002. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komiteer.

- GADAMER, HANS-GEORG 1971: Rethorik, Hermeneutik und Ideologiekritik. Metakritische Erörterungen zu 'Wahrheit und Methode'. – Karl Otto Apel (doaim.), *Hermeneutik und Ideologiekritik* s. 273–317. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- 1975 (1960): *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. 4. Auflage. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- GIDDENS, ANTHONY 1976: *New Rules of Sociological Method*. London: Hutchinson.
- FOSSLAND, JØRGEN – GRIMEN, HARALD 2001: *Selvforståelse og frihet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- HOVLAND, ARILD 1996: Fellesdiskurs og tveegget sverd. Antropologisk kunnskap og etnopolitikk i Sápmi. – *Norsk antropologisk tidsskrift* 1/1996 s. 44–63.
- KESKITALO, ALF ISAK 1976: Research as an Inter-Ethnic Relation. – *Samfunnsforskning og minoritetsamfunn. Foredrag på Nordisk etnografmøte, Tromsø, 1974* s. 15–42. Acta Borealia, B. Humaniora 13. Tromsø: Tromsø Museum.
- KUHN, THOMAS 1970 (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. 2. ed. Chicago: The University of Chicago Press.
- 1977: Second Thoughts of Paradigms. – Thomas Kuhn, *The Essential Tension: selected studies in scientific tradition and change*. Chicago: The University of Chicago Press.
- KUOKKANEN, RAUNA 2000: Towards an "Indigenous Paradigm" from a Sami Perspective. – *The Canadian Journal of Native Studies*, 20, 2 s. 411–436.
- 2006: Sámi Higher Education and Research: Building the Future of Sámi Society. Giehtačálus.
- LYOTARD, JEAN-FRANCOIS 1984: *The postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- MIEHESUAH, DEVON – WILSON, ANGELA (doaim.) 2004: *Indigenizing the Academy. Transforming Scholarship and Empowering Communities*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- PORSANGER, JELENA 2004: An essay about indigenous methodology. – *Nordlit* 15: 105–120.
- 2005: «Bassejoga čáhci». *Gáldut nuortasámiid eamioskkoldaga birra álgoálbmotmetodologijaid olis*. Dr.art.-gráda dutkamuš. [Romsa]: Romssa universitehta humanisttalaš fakultehta.

- PUTMAN, HILARY 1982: Why Reason can't be Naturalized. – *Synthese* 52, 1982 s. 3–23.
- QUINE, W.V. 1969: Epistemology Naturalized. – W.V Quine, *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.
- RABINOW, PAUL – SULLIVAN, WILLIAM M. (DOAIM.) 1979: *Interpretative Social Science. A Reader*. Berkeley: University of California Press.
- RICOEUR, PAUL 1970: *Freud and Philosophy: An Essay on Interpretation*. New Haven: Yale University Press.
- RORTY, RICHARD 1980: *Philosophy and the Mirror of Nature*. Oxford: Basil Blackwell.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*, London: Zed Books Ltd.
- STORDAHL, VIGDIS 1996: Antropologi i den fjerde verden. – *Norsk antropologisk tidsskrift* 3/1996 s. 175–186.
- 2006: Nation building through knowledge building: the discourse of Sami higher education and research in Norway. Giehtačálus.
- TAYLOR, CHARLES 1985: *Philosophy and Human Sciences*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1995: *Philosophical Arguments*. London: Harvard University Press.
- THUEN, TROND 1996: Kommentar: Om forholdet mellom deltakelse, advocacy og forskning, og om dilemmaene som oppstår når de tre blandes sammen i undervisnings- og forskningssammenheng. – *Norsk antropologisk tidsskrift* 3/1996 s. 187–191.
- WILSON, SHAWN 2003: Progressing Toward an Indigenous Research Paradigm in Canada and Australia. – *Canadian Journal of Native Education*, 27, 2 s. 161–178.

Some philosophical problems concerning the foundation of indigenous methodologies

A central idea of Cartesian philosophy is its theory of knowledge and the belief that epistemology is a foundational enterprise. It is epistemology that would ultimately make clear just what made knowledge claims valid and the degree of validity they could lay claim to. Validity is something we can generate for ourselves by ordering our thoughts correctly according to methods founded on epistemology.

Similar ideas are formulated by defenders of a peculiar indigenous methodology in social sciences, in order to justify investigations from a culturally internal perspective. In the mean time epistemology has lost its reputation since the heyday of logical empiricism and the whole epistemological enterprise is refuted by criticism from different directions. The main arguments of philosophical hermeneutics have been integrated into social sciences after the ‘interpretative turn’, and the problem of the justification of the scientific validity of social sciences is even more precarious, and the social sciences stands in danger of collapsing into political moralizing and hollow rhetoric. As an alternative to claims on a priori epistemic superiority the validation of social sciences has to rely on practical argumentation.

Nils Oskal

Sámi allaskuvla

nils.oskal@samiskhs.no

Eatnamis eatnama láhkái

LILL TOVE FREDRIKSEN

Sámit-lávлага teaksta almmuhuvvui vuosttas geardde *Lappernes Ven*-bládis 1.1.1921¹. Dat lea politihkalaš vuostálastinlávlla mii ávžžuha ja viggá roahkkasmahttit sámiid vuostálastit vašálaččaid, várjalit árbeoasi ja sámegeiela ja gáibidit vuoigatvuođaid álbmogin. Hámi ja sisdoalu dáfus dat sulastahtá Isak Saba *Sámi soga lávlaga*. Čálii lea J. Fjeldbakken (Erkke Jovsset, Josef Eriksen, 1888–1957), Sarvvesvuonas eret, Porsáŋggus. Dán artihkkalis guorahalan lávlaga teavstta, in guorahala nuohta doaimma. Mun guorahalan teavstta lávllan, inge diktan. *Lappernes Ven* doaimmaheaddji gohčodii dan lávllan go dat vuosttas geardde almmuhuvvui. Buot mu diehtoaddit maid dovde dan lávllan, man ledje oahppan nuorran. In leat gávdnan gii lea bidjan dasa nuohta, eaige mu diehtoaddit dan diehtán. Lean guorahallan lávlaga iežan váldofágabarggus (Fredriksen 2001 (1999)), ja smávva oassi dán artihkkalis lea almmuhuvvon populearadieđalaš áigečállagis *Sámis* nr. 2, 2005. Guorahaladettiin lávlaga fuomášin ahte Porsáŋggu olbmot eai diehtán vissásit gii lei čállán lávlaga, dahje sii navde eará olbmo dan čállán, vaikko buot diehtoaddit dovde lávlaga bures. Sivva manne čálii ii lean dovddus guovllu olbmuid gaskkas, dáidá leat garra siskkáldas justisa mii dagai ahte guovllu olbmot navde su iešlágánin ja radikálan. Muhto eai fuolkkitge diehtán ahte son lei čállán dákkár lávlaga, ja lean maŋŋá jurddašaddan: manne ii lean J. Fjeldbakken, geas ledje dakkár dáiddalaš attáldagat ja čálii dakkár čáppa lávlaga, eambbo dovddus olbmuid gaskkas? Manneba su jietna jávohuvai? Artihkkala váldočuolbma lea dattege guorahallat lávlaga sisdoalu Norgga stáhta kolonialisttalaš stivrejumi váikkuhusaid hárrái, ja man láhkái sámit leat daid vuostálastán sánit vearjun. Dán artihkkalis dát vuostálastin lea govviduvvon *Sámit*-lávлага bokte. Čanan daid váikkuhusaid ođđaset dillái ja buohtastahtán daid riikkaidgaskasaš diliid ektui.

Veahkkin geavahan maŋŋekolonialisttalaš diskurssa guovddáš fáttáid go

¹ Originalnamma lea *Samek*. Mun lean jorgalan lávlaga dálá davvisámi čállinvuogi mielde.

guorahalan identitehtahuksema, giela mearkašumi, fápmostruktuvrraid, stereotiippa jurddašemiid ja sámiid vuostálastinvuoŋa. Engelasgiela universitehtalektor John McLeod lea ee. gieđahallan daid tearpmaid girjjiis *Beginning Postcolonialism* (2000), ja das son maid čujuha dovdoseamos maŋjekolonialisttalaš dutkiid bargguide. Artihkkalis deattuhan dasto jurda-giid maid vuodul dutkit maŋimuš jagiid leat geahččalan vuodđudit sierra álgoálbmotperspektiivva dutkanlahkananvuohkin. Teavstta guorahallamis geavahan iežan posišuvnna álgoálbmotdutkan. Dat ii leat dattege guovddáš dutkančuolbma artihkkalis, danne go vássánaiggi teavstta dulkonbarggus eai leat mus alddán vásáhusat dalááigge kontekstii. Konteaksta lea muđui guovddážiis guorahaladettiin *Sámit*-teavstta. Sihke historjjálaš ja dálááiggi konteaksta leat dehálaš oasis, ja mun deattuhan guovllu ja Sámi historjjá, ere-noamážit dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid. Dás vuolábealde lea teaksta man guorahalan ja masa mun čujuhan dán artihkkalis:

Sámit

1)

Idit beaivváš beavžan badján
suonjardeamen šearragit,
lebbe suonjarsoajáid suolggaid
sámi soga badjelii.
Beavvi bártnit, bajáslihkket
árbeoasi várjalit.
Vašálaččaid vuostá čuožžut
roahkkatvuodain ángirit.

2)

Biekkat bossot, vuovddit šuvvet
jogat šávvet ohpihii.
Sámi vieljat, lihkket bajás,
beaivi álgá didjiidii.
Árjjalaččat álget bargat
vašálaččaid vuostá dál.
Sámi bártnit, sámi nieiddat.
Árbeoassi divrras lea.

3)

Ángirvuodain, ovttain mielain
sáme vieljat, bargot dal.
Árjjalaččat vuostálastit
vašálaččaid vuostá ain.
Árbeoasi várjalehket
divraseamus dávvir lea.
Sámegeiella čábbát čuodjá,
nugo lotti lávlon lea.

4)

Sámi sohka, moŋgolsohka
ii du vuoitte vašálaš.
Sámi varra, moŋgolvarra
rávnnjas ain vel suonaid miel.
Sitkes sohka sámi sohka,
leamaš eallináiggiis juo.
Lodjivuodain leat sii gillán
vašálaččaid givssádus.

Čálii: guovllu diktár vai dáža báhppa?

Mus leat *Sámit*-lávlagis guokte čálalaš veršuvnna ja okta njálmmálaš veršuvdna man Uhca Nánnáš lávllui munnje. Dat lea seammá go Erkke Jovsseha originalveršuvdna. Nuppi čálalaš veršuvnna čálii Hans Hansen, Goarahagas eret, nu mo son lei dan gullan. Su veršuvnnaš lávлага namma ii leat *Sámit* muhto *Iđit beaivváš*, ja dan nama mielde dovdege mu diehtoaddit lávлага. Sii dovde bures lávлага mánnávuođa rájes, muhto dušše Jovnna Káre Sofe mitalii ahte son lei gullan ahte lei Kolvika (Sarvvesvuona) almmái, Jovsset, guhte lei čállán lávлага. (Čujuhusat mat gusket dáid diehtoaddiid jearahallamiidda dán artihkkalis, čujuhit dán gieddebarggožii.)

Mun jerren Uhca Nánnážiš goas dat lea čállojuvvon. Son dajai:

In mun sáhte dan juste diehtit goas dat lea ráhkaduvvon, ii 'ah leat dáppe, dat lea Máttá-Norggas ráhkaduvvon. Dat leamaš dáppe báhppan, Porsáŋggus. Lei Billávuonas lærar Ole Thommasen, ja dat lea jorgalan dan lávлага fas sámegeilli.

Uhca Nánnáš mitalii lávлага čállán báhpa Jens Otterbech. Son oahpai dán lávлага 1924. Lei sin nuorravuođa lávlla, ja sin mielas lei nu čáppa lávlla. Otterbech lei eret Dálbmeluovttas, Oarje-Finnmárkkus. Son lei suohkanbáhppa Porsáŋggus 1894–1902. Su mielas fertii sámegeilla geavahuvvot kristtalašvuoda oahpaheames ja muđuige sártniin, go eatnigiella lea váibmogiella. *Sagai Muittalægjes* čállá Otterbech smávva bihtá geasset 1910. Son muhtái muhtin sámi eatni, guhte oktii sutnje celkkii: «*amas giella læ dego mannočuovgas, mutto ædnegiella læ dego bæivaš*». Otterbech lei hui áŋgir Norsk Finnemisjon-searvvis mii vuodđuduvvui 1888 (1966 rájes Norsk samemisjon). Son lei mielde vuostálastimin garra dáruiduhttinpolitihka. 1899–1902 doaimmahii son *Sami Usteb*-bláđi oktan Davvesiidna báhppain Gulbrand Tandbergain. Bláđi sisdoallu lei eanas kristtalaš áššiid birra, ja veahá eará áigegeuvdilis áššiid birra (Hætta 1994: 203). Dat heittii boahtimis 1903 go goappašagat leigga fárren eret Finnemárkkus. *Sagai Muittalægje* doaimmaheaddji Anders Larsen doarjjui Otterbech dáruiduhttinvuostálastinbarggu. 15.1.1910 čállá Larsen ahte *Lappernes Ven* vuosttas nummar lea almmuhuvvon. Son čállá loahpas: «Pappa Otterbech læ duotta Same usteb. Ja go son læ redaktøra, de dat blađde i hilgo Samid». *Lappernes Ven* lei *Sami Usteb*-bláđi joatkka, ja oáčui maŋŋá nama *Samenes venn*.

Otterbech nammaduvvui 1918 Hålogalandda bismmávirgái. Storra eanetlohku báhpain dorjo su, muhto eiseválddit eai bidjan su virgái. Sivvan dasa lei árvideames su garra doarjja sámegeiela geavaheapmái. (Petterson 1994: 116.)

Lappernes Ven nummaris mas lávlla almmuhuvvui, lea maid dárogiel veršuvdna, «Finsk nationalsang», maid doaimmaheaddji Jens Otterbech lei jorgalan. Son čálii vel:

Men der brænder en hellig ild paa hjertedypet. Det ser vi ogsaa av denne sang, som er sendt os av finnen J. Fjeldbakken i Kolvik. Den norske oversættelse er foretat av redaktionen. Måtte finnefolket ogsaa ved sang og bøn og arbeide bli sterke og glad. (*Lappernes Ven* 1.1.1921.)

Lemet Máret logai oahppan lávlaga mánnán, ja son lea riegádan 1912. Káre Peder logai Norgga Sámi Radio prográmmas oahppan dan nuohta áhčistis. Seammá Sámi Radio prográmmas lávllui Porsáγγgu joavku *Báktegája* lávlaga. Jovvna Lemet Dagny lei gullan lávlaga mánnávuoda rájes. Ollesolbmot lávejedje dan lávlut. Ieš ii oahppan dan (son lea riegádan 1936). Sáhtá leat ahte lávlla dalle juo lei jávkamin ealli árbevierrun.

Lávlla almmuhuvvui *Nuorttanaste*-bládis 30.1.1921. J. Fjeldbakken lea čálii, muhto lávlaga namma lea rievdaduvvon: ii leat *Samek* muhto *Sami čærda-lavla*, mii lea dárogiel veršuvvna jorgaleapmi. Das čuožžu ahte Jens Otterbech lea dan jorgalan sámás, muhto ieš son čálii *Lappernes Ven*-bládis ahte lei dan jorgalan dárogillii. Lávlla almmuhuvvui maiddái *Samealbmug*-ávissas 1921 ja namma lei fas *Same soga-lavla*. Dat almmuhuvvui sihke sáme- ja dárogillii, ja J. Fjeldbakken lea čálii. Eará gálduin ii leat J. Fjeldbakken namuhuvvon čállin. Lávlla lea almmuhuvvon Porsáγγgu gili-girjjis *Småfolk og drivkrefter* (Petterson 1994: 151–152). Das čuožžu ahte dovddus diktár Mikkel Eliassen (Elias-Mihkkal), Sarvvesvuonas eret, lea čállán divtta birrasiid 1930. Peder A. Persen mitalii Sámi Radioi ahte lei nuorra Porsáγγgu almmái, Elias-Mihkkal guhte lei dan čállán Finnmárku duoddaris, máttabeal Guovdageainnu lahka Kjølona, dalle go lei kárta-barggus Finnmárkkus 1900-logu álggogeahčen. Solveig Tangeraas mitalii munnje ahte J. Fjeldbakken sáhtii leat Josef Eriksen Sarvvesvuonas eret. Fjeldbakken lei Josef Eriksena dálu namma. Son lei Solveiga fuolki, ja dál orru Solveig dan dálás. Josef Eriksen lei Mikkel Eliassena čeahci, ja dat

guovttos barggaiga ovttas kártabarggus máttabeal Guovdageainnu birrasiid 1919–1920. Dan didii Solveig vissásit, go sus leat govat das. Son dajai vel ahte su «onkel» ii láven hállat nu ollu.

2004 giđa ledjen oahpaheamen sámii girjjálašvuoda Leavnnjas. Doppe deiven Erkke Jovsseha áddjuba Ruth Adele Eriksen, ja son muitalii ahte lei su áddjá guhte lei čállán *Sámit*. Mun háliidin diehtit eanet albmá birra ja moai deaivvadeimme fas seammá jagi. Son ii sáhttán muitalit nu ollu eambo ádjá čállošiid ektui. Son lei ieš ángir jearahallat iežas fulkkiid ja muđuige boares olbmuid, muhto sii eai muitalan stuorrát sutnje. Ii čállii, eaige su fuolkkit goassege hállan lávlaga birra. Dat dáidá leat váldosivva manne olbmot eai diehtán gii čállii lei. Lea maid váttis odne duodaštit man ollu olbmot rievtti mielde dihte/dihtet dan birra.

Maid mearkkaša dat go lávlagii namahuvvojit moanat čállit ja moanat namat? Ige leat nu áigá go lávlla ráhkaduvvui, ja liikká lea nu ollu eahpesihkkarvuohta čadnon čállii hárrái. Lea gal dábálaš ahte álbmotlávlagiin ii leat dovddus čállii ja das dáidet leat mánga namage, muhto dán lávlaga čállii ieš sáddii teavstta aviisii iežas namain. Vaikko vel bijai dállonama Fjeldbakken, de ii livčče lean nu váttis smávva servodagas árvidit gii čállii lei. Uhca Nánnaš logai ahte su dieđuid mielde ii lean Mikkel Eliassen čállán lávlaga, nu mo čuožžu Porsáŋgu gilgirjjis (Petterson 1994: 151–152). Jos báhppa livččii čállii, de dat sáhtta addit lávlagii eanet fámu, go báhppavirgi lea stáhtavirgi. Báhppa lea stáhta ovddasteaddji, muhto Otterbech ii dorjon bargoaddiid dáruiduhttinpolitihka. Son lei sámiiid ustít ja doarjjui sámegeala geavaheami sihke skuvllas ja kirkus.

Dat maid Ruth Eriksen muitalii, sáhtta čájehit ahte *Sámit*-lávlaga sisdoallu ain lea váttis olbmuid ja sáhtta buktit riidogažaldagaid. Sisdoallu leage viehka radikála ja opposišunealla. Radikála dán oktavuodas mearkkaša ahte das lea čielga sámeapolitihkalaš sisdoallu, ja dan áiggi ii lean nu álki bealuštit dakkár oainnuid. Dan oaidná maiddá Hans Hansena veršuvnna njealját vearssas, go dat spiehkasta originalveršuvnna ektui:

Erkke Jovsseha originalveršuvdna:

Sáme sohka, moŋgolsohka
 ii du vuoitte vašálaš.
 Sáme varra, moŋgolvarra
 rávnnjas ain vel suonaid miel.
 sitkes sohka sámehohka,
 leamaš eallináiggis juo.
 Lodjivuodain leat sii gillán
 vašálaččaid givssádus.

Hans Hansena veršuvdna:

Sámesohka, sitkessohka
 ii du vuoitte vašálaš.
 Sámevarra, sitkesvarra
 rávnnjas ain vel suonaid miel.
 Sitkes sohka sámehohka,
 leamaš eallin-áiggis juo,
 lodjivuodain leat sii gillán
 vašálaččaid hiddjádus.

Solveig Tangeraas dieđuid mielde lei Hans Hansen muitalan ahte rievdadii lávlaga ovdal go attii dan Peder A. Persenii. Son čálii *sitkes sohka* dan sadjái go *moŋgolsohka*, go su mielas orui menddo ártet ja radikála čállit moŋgolsohka. Solveig Tangeraas muitalii maid ahte son lei gullan Mikkel Eliassena (guhte lei su «onkel») dadjamin ahte sámiet leat moŋgolsogas, muhto son ii goassege gullan su hállamin lávlaga birra. Go geahččá Erkke Jovsseha veršuvnna, de vuosttas ja goalmmát garggas son čállá *moŋgolsohka/moŋgolvarra*. Daidda sániide leat eará konnotašuvnnat go Hans Hansena veršuvnna: *sitkes varra / sitkes sohka*. Uhca Nánnáš maid lávllui vearssa nu mo originalveršuvnna, muhto liikká son ii navdán dan menddo radikálan, eaige eará diehtoaddit dan lohkan. Árvideames lávlla dan dihte seillui, go olbmot navde dan čappa lávllan, eaige jurddašan dan politihkalaš lávllan.

Sámit sulastahtá Isak Saba *Sámi soga lávlla* sihke hámi ja sisdoalu dáfus. Mun liikká in sáhte čuočuhit ahte Erkke Jovsset dovddai Saba lávlaga. Erkke Jovsset lei hui nuorra dalle go *Sámi soga lávlla* vuosttas geardde almmuhuvvui *Sagai Muittalægges* cuoŋománu 1. b. 1904. Son dáidá lohkan dan, muhto lea maid jáhkehahti ahte son lea gullan dan birra ja geavahan dan inspirašuvdnan čállit *Sámit*-teavstta. Vaikko lávlagis lea čállit, de dat lea liikká vuolgán njálmmálaš árbevierus. Sámiin ii lean dalle vuos iežaset girjjálašvuoda árbevierru. Mu diehtoaddit ledje gullan ja oahppan lávlaga nuorran ja mánnán. Dan láhkái dat šattaige oassi olbmuid njálmmálaš árbevierus. Sisdoalu ja hámi dáfus son čuovvu áigodaga našunáldivttaid ja -lávlagiid minstara. Lávlagis leat ollu njálmmálaš árbevieru lyrálaš dovdomearkkat nu mo ee. govvgiella, čavga metrum, geardduheamit ja allitterašuvdna. Lávlagis lea gávccistávvala trokéametrum, ja dakkár čavga metrum heivege hui bures teavsttaide mat gullet njálmmálaš árbeviri.

Dat lea mielde hábmemin ritma mii dahká álkibun muitit teavstta. Dákkár metrum orru muđui heivemin bures teavsttaide mat gullet sámi njálmmálaš árbevirrui. Okta ovdamearka lea mo Harald Gaski girjjis *Min njálmmálaš árbevierut* lea heivehan Jakob Fellman teavstta *Sámi eatnan álgo-ássiid birra* (Fellman 1906) seammá metrumii, ja dat heive hui bures stávvaliid ja ritma dáfus ja muđui teavstta sátnejuohkima hárrái. (Gaski – Solbakk, J.T. – Solbakk, Aa. 2004: 48–52.) Sáhtášin ollu čállit jos buohtastahtášin *Sámit* ja *Sámi soga lávlla*, muhto dat ii leat dán artihkkala váldodutkančuolbma. Dan dihte dat ferte orrut mu bealis dán vuoru.

Sámi–vašálaš-dikotomija: sámi árvvuid čalmmustahttit

Rauna Kuokkanen čállá artihkkalis *Towards an «Indigenous Paradigm» from a Sami Perspective* manne dutkit dál dárbašit vuodđudit álgoálbmotdutkanparadigma, vai besset eret oarjemáilmmi dutkanmodeallain man vuodđu dávjá lea «[...] metaphysical dualism and laden with perceptions that derive from Enlightenment: the fragmentation of human knowledge and the distancing oneself both physically and mentally from the research object» (Kuokkanen 2000: 413). Dát jurdagat leat oassin proseassas hukset eamiálbmogiid iešmearrideami ja dekonstrueret koloniserema váikkuhusaid (Kuokkanen 2000: 412). Postmoderna máilmmis ráját duálisttalaš govvidemiin leat eahpečielgasat, ja dát lea maid dábálaš eamiálbmotservodagain. Dan dihte dárbašit paradigma mii ii leat nu duálisttalaš iige hierárkkalaš. Mii dárbašit sierra dutkanvuogi mii buktá intellektuealla iešmearrideami, go postmodernitehtas doaibmá liikká dan láhkái mo «mii» jurddašit «sin». (Kuokkanen 2000: 214–215.)

Muhtin álgoálbmotperspektiivva dovdomearkkain lea čalmmustahttit ee. álgoálbmogiid dieđu, árbevieruid ja gielaid. *Sámit-lávlagis geardduhuvvo golmma vuosttas vearssas man dehálaš árbevierru lea: árbeoasi várjalit / árbeoassi divrras lea / Árbeoasi várjalehkot*. Árbevierru doaibmá dán lávlagis guovddáš identitehta mearkan. Lávлага «mun» dadjá hui eksplisihhta ahte lea sáhka sámi identitehtas, go *sámi*-sátne geardduhuvvo juohke vearssas, okto dahje goallossátnin. Olles lávlagis deattuhuvvo sámi okta-vuodadovdu ja kultuvrralaš identitehta. Folklorista Pertti J. Anttonen deattuha ahte kultuvrralaš identitehtas lea politihkalaš luondu (Anttonen 1996: 18). Lea morálalaš ášši, go identitehta vuolgá das masa mii leat

oskkáldasat. Artihkkala namma čujuhage dán oskkáldasvuhtii; «eatnamis eatnama láhkái» lea dološ sámi sátnevájas ja máksá dan ahte olmmoš galgá doahhtalit guovllu dábiid, vieruid ja árvvuid (Gaski – Solbakk 2003: 55). Oskkáldasvuoda vuodđudeamis ráhkadit erohusaid «min» ja «sin» gaskkas. Dat mielddisbukta ahte mii galgat beassat hierárkkalaš duálistmma jurddašeamis dutkanbarggus, ja baicce deattuhit holisttalaš áddejumi (Kuokkanen 2005). *Sámit*-lávlagis lea váttis beassat eret duálistmma–dikotomiija-áddejumis danne go dat ihtá nu eksplisihhta teavsttas. Dás lea sáhka duálistmmas mii čuožžila olbmuid gaskkas go ellet iešguđet máilmeáddejumi mielde ja váikkuhusain maid dat mielddisbuktet. Lávлага «mun» dekonstruere oarjemáilmmi dikotomiija jurddašanvuogi, muhto ráhkada seammás **sámi–vašálaš**-dikotomiija mas sámit leat subjavevta sajis, ja dan deattuha juohke vearsas. Leat ollu sánit mat ovddastit sámiid: *sáme soga, beavivi bártnit, sáme vieljat, árjjalaččat, sáme bártnit* ja *sáme nieiddat, mongolsohka, sáme varra* ja *mongolvara*. *Sáme sohka*-doaba sisttisdoallá buot dáid sániid, ja ovttahtta olles álbmoga.

Vašálaš lea govviduvvon dušše *vašálaš*-sániin. Das ii leat identifiserejuvvon hápmi, muhto konteavsttas sáhtta gávdnat mánga mearkašumi. *Vašálaš* sáhtta dulkot koloniválddi ovddasteaddjin, man fámu ferte botket. Lávlla lea čállojuvvon áiggis goas dáruiduhttinpolitihkka doaimmai hui garrasit, ja dan konteavsttas ferte lohkat teavstta dikotomiija. **Sámi–vašálaš**-parallealla šaddá **sámi–dáža**-dikotomiija metaforan. Gižžoaspekta lea guovddáš gaskaoapmi deattuhit «min» ja «sin» opposišuvnna. Lea oba áiggi sáhka vašálaččaid vuostálastimis, «sin», ja nuppe bealde sámiid, «min» árvvuid bajideames. Seammás ii leat buot dušše positiivva sámiid bealisge. Livččii viehka romantihkalaš jurdda dat ahte Sámis eai lean vuostehágut ja dikotomiijajurddašanvuogit velá ovdal go kolonisttat bahkkejedje Sámi eatnamii. Lávлага dikotomiija govvida maid sámi siskkáldas dili. *Vašálaš* maid govvida sámiid iežaset dáidemeahttunvuoda. Lávлага «mun» viggá čađat boktit sámi álbmoga, muhto ii oro leamen nu álki fuomášuhttit olbmuid makkár duohtavuodas sii ellet. Eallin lea duođaid muhtomin goavis, ja olmmoš sáhtta váibat go jámma ferte rahčat. Pedar Jalvi novealla «Okta oanehis eallingeardi» girjjis *Muohtačalmmi* (almmuhuvvon vuosttas gearde 1915), álgá ná: «Eallin lea guhkes ráidu vuostegiedageavadat, dat lea soahti, soahti riegádeami rájes gitta jápmin rádjái.» Lea viehka pessimisttalaš cealkámuš, muhto dat govvida maid duohtavuoda. Sámiin lea, nu mo ollu eará álbmogiinge, leamaš garra dilli geafivuoda ja vealaheami

dáfus. Unnitčeardda olmmoš guhte vealahuvvo, háliida beassat eret dan dilis. Identitehtarievdan lea muhtin vuohki beassat eret vealaheamis, nu mo Lemet Máret mitalii dáhpáhuvvan Porsáנגgus:

Dat lei kánske go lei stuorra geafivuohta, ja nuppe bealde hirbmat riggodat, dážat daid stuorra šloahtaid de... Sápmelaččat šadde nie ahte sis maid galggašedje diekkár dálut, ja šattai diekkár gilvovuoigņa ja badjelgeahčča-gohte sihke giela ja birgenlági ja buot. Nugo duojit ja diekkárat, dat heite mángasat, beare dainna go galge dážaluvvat.

Sámit-lávlagis lea eksplisihhta kritihkka ja vuostálastinvuoigņa guovddážiis. Dat viggá roahkasmahttit sámiiid čuožžilit ja gáibidit vuoigatvuodaideaset sápmelažžan ja olmmožin. Lyralaš «mun»-persovnnas ii leat gaska teavstta sisdollui. Dat identifisere diktára ja lohkki (Kittang–Aarseth 1998: 35). Lávlaga «mun» identifisere iežas sámiiid álbmogiin ja kultuvrrain. Son ii oainne iežas objeaktan dážaid ektui, muhto gohčču baicce sámiiid morránit ja vuostálastit vašálaččaid. Dat lea diđolaš subjeakta mas leat progressiivva jurdagat ja sámiiid áššiid ovddas doarrunvuoigņa. Lávlá ráhkaduvvui áigodagas go Norga lei nuorra, iešmearrideaddji našuvdna. Eiseválddit ja dutkit ledje ángirit bargamin dainna ahte hukset Norgga álbmoga oktasaš našunáldovddu. Dan oktavuodas ledje sámiiid politihkalaš lihkadusa pionearat viehka progressiivvat go deattuhedje baicce Sámi álbmoga árvvuid ja našuvdnavuoigņa. Lávlaga «mun» deattuha sámiiid nana beliid ja máttuid árbbi, iige suova earáid defineret su. Dat háliida roahkasmahttit sápmelaččaid ja oainnusin dahkat sámiiid kultuvrra buriid beliid. Imperatiivva vearbageavaheapmi geavahuvvo vuosttas ja nuppi persovnna eanetlogus, ja deattuha «min»-posišuvnna: *bajáslihkket, bargot dal, várjalehkot, álget bargat*. Goalmmát vearsas daddjo: *Ángirvuodain, ovttain mielain*.

Giella nanne vuostálastinvuoigņa

Oktasaš symbolat ja árbevierru leat dehálaš oasit min kultuvrralaš identitehtas. Oktasaš symbolat lávlagis leat: luonddugovat, Beivvi Bártnitmyhta, sámeigiella, sámiiid–vašálaš–opposišuvdna ja sámiiid sohka – sitkes sohka-parallella. **Giella** lea erenoamáš dehálaš danne go lávlá lea sáme-gillii. Kuokkanen (2000, 2005) deattuha maid giela árvvu go čilge álgo-álbmotlahkananvuogi sámiiid perspektiivva ektui dutkamis ja oahpahasas.

Hermeneutihka dutki Hans-Georg Gadamer oaivvilda ahte mii áddet giela go eallit dan siste (Gadamer 1979: 346). Son deattuha: «Rather, language is the universal medium in which understanding itself is realised. The mode of realisation of understanding is interpreting.» (Gadamer 1979: 350.) Giellagulahallan dáhpáhuvvá sihke njálmmálaččat ja čálalaččat. Go mun guorahalan ja dulkkon dán teavstta, de geavahan diđolaččat iežan giella- ja kulturmáhtu teakstalahkaneamis. Dulkonproseassas čanan oktii teavstta sisdoalu ja iežan máhtu ja áddejumi. Gadamer deattuhage: «Just as the translator makes mutual understanding in the conversation he is interpreting possible only by becoming involved in the subject under discussion, so in relation to a text it is indispensable that the interpreter involve himself with its meaning» (Gadamer 1979: 350). Gadamera hermeneuttalaš prinsihppa lea dás hui lahka dan mii deattuhuvvo álgoálbmotperspektiivva lahkananvuogi hárrái; mo dutki ferte čielggadit iežas posišuvnna dutkanprošeavttaidis ektui (vrd. Smith 1999, Kuokkanen 2002, 2005, Porsanger 2005).

Giella lea oktavuodamearka ja oktasaš ášši man áigut várjalit ja seailluhit. Dat deattuha maiddái «min»—«sin»-opposišuvnna. Kenya čálii Ngugi wa Thiong’o oaivvilda ahte čállit kolonisttaid gillii lei seammá go máidnut sin, muhto čállit Afrihká gielaide lei seammá go searvat antiimperialisttalaš gižžui. Giella guoddá kultuvrra, ja giela bokte kolonisttat sáhtte hálddašit koloniserejuvvon álbmogiid miela. (Ngugi 1986.) Lávлага «mun» oaidná ahte vašálaččat áigot duššadit sámi soga árbbi, ja danne fertejit sámit dál morránit amaset dan massit. Porsáŋgulaš Piera Jovsset (Josef Pedersen Baukop) čálii *Nuorttanástái* geasset 1920 man dehálaš lei su mielas gáhttet eatnigiela:

Eatnigiella lei dat suolleamas «geaidi fápmu» mii lea várjalan min háddjaneames ja mii lea doallan min čoahkis gitta dán beaivvi rádjái. Eatnigiella, dat buot stuorámus ja ráhkkáseamos maid okta olmmošsohka árbe su ovdavánhemiinis! Dat lea soga «árbesilba»! Dat lea dat bassi árbeoassi maid mii berret gáhttet nuvtgo min heakkamet. Jos mii massit min giela, de massit buot! (Solbakk, J.T. – Solbakk, Aa. 1999: 56.)

Piera Jovsset lei sámepolitihkalaš álgolihkadusa pionera ja aktivista. Son lei mielde go Porsáŋgu sámi searvi vuodđuvvui 1911, Same Sentrialsærvi čoahkkimiin Bonjákasas 1919 ja Tromssas 1919. 1921s son álggahii aviissa *Samealbmug*. Das ilbme oktiibuot čieža nummara (Solbakk, J.T. – Solbakk, Aa. 1999: 50–55, Solbakk, J.T. 2002: 156–157). Dološ luđiin geavahuvvui

giella opposišunella gaskaoapmin, ja nu doaibmá dát lávlla maid. *Sámit* lea oassi sámi njálmmálaš árbevierus, vaikko dat álggos ilmmai čálalaš hámis. 1920-logus eai lean vel ilbman ollu sámegeiel girjjit, nu ahte sámit eai lean vuos albmaláhkái atnigoahtán čálakultuvrra gaskaomiid. *Sámit* šattai oassi Porsáŋgu olbmuid njálmmálaš árbevierus. Sisdoalu dáfus lea maiddái antagonisma ja gižžu guovddážiis, juoga mii lea dábálaš njálmmálaš kultuvrras (Lindhardt 1991: 42). Teavsttas eai dihtto eksplisihhta moaitámušat eiseválddiid politihka vuostá. Geažiduvvo dušše go daddjo ahte *árbeoasi várjalehkot* ja *vašálaččaid vuostá čuožžut*. Duppálmearkkašupmi lea oalle čielggas daidda geat dovdet sámi árvvuid ja áddejit geat sámi vašálaččat ledje dalle: dážat. Muhto vašálaččat eai lean dušše dážat. Piera Jovsset gal oaivvilda ahte gávdnojit sámit geat eai ádde man dehálaš lea gáhttet máttarvánhemiid árbeoasi. Dán son čálii *Nuorttanastái*:

Gávdnojit vel ain ollu sámit guđet oddet loikkasvuoda nahkáriid siste ja soamis vel sámiin bargá dán ášši vuostálastimiin. Dat lea hirpmus dáidda-meahttunvuolta ja dat lea sogas vosta. Dat guđet leat loikasat dahket dan «jápmađeattu» ja hehtejit maiddái dan barggu mii doaimmahuvvo oktasaš ávkki dihtii. (Solbakk J.T. – Solbakk, Aa. 1999: 59.)

Máŋggas eai beroštan sámi áššiin, go sámivuolta lei sidjiide seammá go geafivuolta. Sidjiide lei várra álkit vuostálastit sámi politihkalaš lihkadusa ja bargat dan maid eiseválddit mearridedje, omd. sáddet mánáid skuvlii oahppat dárogiela. 1880 mearridedje Norgga eiseválddit ahte buot oahpahus Finnmárkku skuvllain galggai leat dárogillii. Davvi-Amerihká girječálii ja girjjálašvuodađutki Louis Owens čállá: «Tyrants have always known the power of language and story. Silence a people's voice and you can conquer them.» (Owens 2001: 210.) Otne mii oaidnit mo dáruiduhttinpolitihkka lea čuohcán sámi álbmogii. Leat omd. hui ollu sámit geat eai máhte čállit eatnigielaset. Hjördis Rasmus čállá mo Kárášjoga gieldda ássiid čállingiela máhttu lea, ja mo lea bargat giellabargin gielddas. Son lea maid leamaš mielde jodiheamen rávisolbmuid sámegeiela alfabetiserenprošeavtta Kárášjogas 1999–2000 (Rasmus 2002: 89). Prošeavtta namma lei «Vuodđo-oahppoprošeakta – movttidahttit rávis sápmelaččaid nannet eatnigielaset» ja ulbmil lei lassin giellaoahpu addimis maiddái psykologalaš aspekta; movttidahttit ohppui ja fidnet sin loaktit (Rasmus 2002:90). Rasmus čállá ahte rekrutterema oktavuodas son dovddidii álbmoga jávohis morrašiin. Muhtin sámegeiela kursaoasseváldi dajai vel ná: «Áiggošin dál váldit dan

oahpu man livččen galgan oažžut vuosttamuččan – inge maŋimuuččan buot eará oahpuid maŋjá» (Rasmus 2002: 91). Norgga eiseválddit leat rivven dáin olbmui sin árbeoasi, maid Erkke Jovsset juo 1921, ja earát vel ovdal son, gohčodedje sámiid gáhttemin. Lea diđolaš politiikka rivvet olbmui giela, ja dan bokte koloniseret sin miela maid. John McLeod čállá:

Colonialism is perpetuated in part by justifying those in the colonising nation the idea that it is right and proper to rule over other peoples, and getting colonised people to accept their lower ranking in the colonial order of things – a process we can call 'colonising the mind'. [...] Colonial discourses from the intersections where language and power meet. Language, let us remember, is more than simply a means of communication; it constitutes our world-view by cutting up and ordering reality into meaningful units. (McLeod 2000: 18.)

Erkke Jovsset ja eará dalááiggi sámi aktivistat áddejedje makkár fápmu gielas lea ja man dehálaš lea seailluhit dan. Son deattuha vuosttas golmma vearssas man dehálaš árbeoassi lea: *árbeoasi várjalit*, *Árbeoassi divrras lea*, *Árbeoasi várjalehkot/ divrraseamos dávvir lea/ Sámegiella čábbát čuodjá*. Mánja koloniserejuvvon álbmoga leat vásihan seammá gielladili go sápmelaččat. Kenya čállu Ngugi wa Thiong'o ii šat čále engelasgillii, muhto aivvefal eatnigillii: gikuyu-gillii. Ngugi oaivvilda ahte hilgut giela lea seammá go hilgut olles kultuvrra. Ngugi oaivvilda:

Culture embodies those moral, ethical and aesthetic values, the set of spiritual eyeglasses, through which they come to view themselves and their place in the universe. Values are the basis of a people's identity, their sense of particularity as members of the human race. All this is carried by language. Language as culture is the collective memory bank of people's experience in history. (Ngugi 1986: 14–15.)

Vuostálastinbarggu guovddáš oassi lea Ngugi sániid mielde «decolonising the mind». McLeod vel čállá ahte «this is very much an issue of language» (McLeod 2002: 126). Dát leage dehálaš oassi otná álgoálbmot dutkanparadigma huksemis; dutkat ja čállit iežamet historjjá siskkáldas perspektiivvas ja dan bokte ealáskahttit ja nannet eamiálbmogiid diehtomálliid ja árvvuid (Kuokkanen 2005). Erkke Jovssehis ledje hui diđolaš jurdagat sámi álbmoga historjjá, árvvu ja boahhteáiggi hárrái. Dáinna lávlagiin son

duođaid vikkai savdnjit ja boktit iežas álbmoga oaidnit seammá vuoigatmeahttuvuođaid maid son oinnii, ja bargat juoidá gáhtten dihte árvvuud ja kultuvrra.

Vuostálastit fápmorelašuvnnaid ja stereotiippa áddejumi

Vašálaš-symbola ovddasta ovdagáttuid ja stereotiippa jurddašeami sámiid birra. Porsáŋggus ledje kulturerohusat dážaid ja sámiid gaskkas. *Sagai Muittalægjes* lea muhtin Leavdnjajogas čállán lohkkidreivve 1905 giđa. Čállu namuha čoahkkima gos doavttir Kristoffersen doalai logaldaga. Son navddii Leavnnja olbmuid láikin ja dajai ahte sii eai viša bargat. Sisasáddejeaddji ii lohkan dan duohtan. Jos lea heajos bivdu de eai sáhte olbmot bargat. Olbmot barget muhtomin eanet go návccat girdet. Son cuoigu maid ahte doaktárat ja eará hearrát eai várra dieđe rumašlaš barggus maidege, go sii čohkkájit moadde tiimmu ja čállet, ja lohket man lossa bargu lea čállit. Gielda lea stuoris ja doaktárat eai nagodan gokčat olles guovllu guhkes gaskkaid. Mánngasiin ii lean oba dillige buohccát. Sii ledje hárvánan ieža birget, erenoamážit beavžžabeal olbmot. Gávdnojedje guvhláratge, geat veahkehedje jos olbmot buohccájedje.

Parallella sámi álbmot – luonduálbmot sáhtta dulkot stereotiippa jurddašeapmin sámiid birra. Lávлага romantihkalaš luonddugovat eai govve dušše stereotiippa jurddašeami sámiid hárrái. Dat šaddá parallella ja vuostálasvuhtan Norgga našunála identitehta huksenprošektii. Go nu sakka deattuha ahte sámi álbmot lea okta joavku, okta sohka, ja mii fertet ovtta bargat ja čuožžilit vašálaččaid vuostá, de lávlaga «mun» guoská dovdduide. Lávlá lea čállojuvvon lyrálaš diktan, ja lyriikka leage dovdduid giella. Lávlaga estehtalaš hápmi, čáppa luonddugovvideamit, čavga metrum, riimmat ja sámiid positiivva konnotašuvnnat maid guoskkahit lohkki ja guldaleaddji dovdduide. *Árbeoassi* ja *árjjalaččat* leat sánit mat geardduhuvvojit ja main lea positiivva mearkkašupmi sámiide. *Árjjalaš*-sánis lea viehka goarggus sisdoallu; son guhte lea árjjalaš birge bures iige leat mihkkege šlárvvaid. Identitehtahuksema ja našunalismma guovddáš elemeanta lea ráhkadit earalágánvuoda (McLeod 2000: 74). Mii ráhkadit hutkojuvvon rájaid mat earuhit min ja earáid. Historjá lea dehálaš dakkár proševttas, ja das geas lea stivrenváldi, lea maiddá fápmu defineret historjjá. Maŋŋil go Norgga-Ruota lihttu nogai 1905, de lei dehálaš Norgga eiseválddiide hukset Norgga

našuvdnadovddu. McLeod čállá ahte olbmuid našuvnnat ja daid ráját eai leat luonddufenomenat, olbmothan ráhkadit daid: «Nations, like buildings, are planned by people and built upon particular foundations – which also means that, like buildings, they can rise and fall» (McLeod 2000: 69). Danne leage dehálaš hukset olbmuide joavkoidentitehta; sihke oktavuodadovddu vássánaiggi hárrái ja oktasaš dálááiggi identitehta.

Erkke Jovsset viggá *Sámit*-lávlagiin hukset sámiid oktasaš identitehtadovddu mii lea čadnon vássánaiggi árvvuide. Son háliida roahkasmahttit sin geat leat oadđimin. Ráját dáidet leat hutkojuvvon, muhto olbmuide dát ráját leat duohta ráját, nu guhká go nuppi našuvnna ovddasteaddjit vealahit nuppi álbmoga. *Sámit* muitala historjjá mii vuostálastá fápmoovdasteaddjiid historjjá. Golmma vuosttas vearssas luonddugovat ovddastit áigemeahttunvuoda ja agálašvuoda. Beaivváš, biekkat, vuovddit, jogat ja loddelávlun leat álo leamaš, beroškeahtta áiggi rievdadusain. *Árbeoassi* lea symbola mii govvida álbmoga, kultuvrra ja olles sámeeatnama. Lávlla gudnejahtta sámi álbmoga ja kultuvrra. Lávlagis lea parallella sámiid ja luonddugovaid agálašvuoda gaskkas: sámisohka lea leamaš eallima álggu rájes juo. *Beaivvi bártnit* lea symbola mii čujuha myhtii mii muitala ahte sámit leat beaivvi mánát. Daid symbolaid sáhtta navdit romantiserejuvvon ja essensiealla sámi álbmoga govvan. Go bargat álgoálbmotperspektiivva lohkanvuogi mielde, de fertet váruhit essensialismmas danne go ii leat dušše okta sámi perspektiiva man galgá dahje sáhtta roggat doložis ja váldit atnui dakkárin (Kuokkanen 2005). Lávлага «mun» deattuha sámiid oktavuoda- ja servodatdovddu, ja dat lei vuohki nannet sámi álbmoga joavkoidentitehta. Smith oaivvilda ahte autentisitehta, mii lea čadnojuvvon essensialisma-doahpagii, liikká lea dehálaš kolonialiserejuvvon máilmmis:

[...] for reorganizing ‘national consciousness’ in the struggles for decolonization. [...] it does appeal to an idealized past where there was no kolonizer, to our strenghts in surviving thus far, to our language as an uninterrupted link to our histories, to the ownershp to our lands, to our abilities to create and control our own life and death, to a sense of balance among ourselves and with the environment, to our authentic selves as people. (Smith 1999: 73.)

Girjjálašvuoda dutki William Bevis lea guorahallan guhitta Davvi-Amerihká álgoálbmotčállli romána, ja dain geahčadan man dehálaš lea «láhppon» váldopersovnnaide gávdnat fas čearddagullelašvuodaset iige báhcit okto vilgesolbmuid máilbmái.

Although such aspirations toward tribal reintegration may be treated by a novelist sentimentally, or romantically, or as fantasy, these aspirations are nor *inherently* sentimental or romantic. Rather, they constitute a profound and articulate continuing critique of modern European culture, combined with a persistent refusal to let go of tribal identity; a refusal to regard the past as inferior; a refusal - no matter how futile - of even the wish to assimilate. (Bevis 1987: 593.)

Mun ádden lávlaga dalááiggi estehtalaččat hábmejuvvon duohtavuodaáddedjupmin ja boahhteáiggi rahčamuššan, iige dološáiggi nostalgiijan. Lávlaga «mun» viggá čájehit ahte árbevierus ja máttuin lea árvu ja autoritehta maid berrejit muitit ja váldit vuhtii. Njealját vearssas daddjo: *Sitkes sohka sámi sohka, / leamaš eallináiggis juo*. Lávlaga «mun» geavaha sámiid oktasaš kulturárbbi čájehan dihte dan ahte mii leat seilon danne go leat sitkes álbmot, muhto dat ii guoskka dušše vássán áigái. Mii leat seilon maiddái dan dihte go leat nagodan heivehit iežamet ođđa áigái ja dillái. Bevis čilge mo vássánaiggi árvvut leat guovddážis go Davvi-Amerihká álgoálbmogat oahpahit nuoraid:

Right down to the raising of young and the conduct of tribal councils, Native Americans successfully practiced a system that engendered respect for the immediate as well as distant past. That is, the past, too, was a part of tribal authority and culture and therefore part of identity. (Bevis 1987: 590.)

Juonalaš sápmelaš bajida jiena

Sámi politihkalaš morráneapmi ja lihkadus mii lei dán čuohtejagi álgogeahčen, lea hui eksplisihhta teavsttas. Vuosttas sámesearvvit vuodđoduvvojedje dalle. Lihkadus lei vuosttažettiin máttasámi guovllus. Finnmárkkus lei fas lihkadus eambo mearrasámi fenomena (Jernsletten 1986: 53–55). Lávlá ovdasta riikka unnitčeardda oainnu. Dat govvida bures mearrasámiid kultuvrralaš

identitehta ja sámi lihkadusa doarrunvuoŋŋa ja miela. Mánŋa sápmelačča vuostálaste eiseválddiid dáruiduhttinpolitihka, erenoamážit dan ahte skuvllas ii galgan oahpahuvvot sámegillii. Muhtin dážat maid moite eiseválddiid giellapolitihka, omd. báhppa Jens Otterbech. Vuostálastimis sámit geava-hedje sániid vearjun. *Sámit-lávlagis geardduhuvvo buot vearssain ahte sámit álo leat vuostálastán vašálaččaid, muhto ii čuoččo mo. Maŋimus vearssas daddjo: lodjivuođain leat sii gillán / vašálaččaid givssádus.* Sámi álbmot ii leat soahteálbmot, muhto ii dat mearkkaš dan ahte sii leat passiivvalaččat diktán earáid vealahit sin. Cukcasat ja muitalusat muitalit mo sii baicce **gávvilvuođain** leat fillen vuostálastiid mat dávjá ledje sihke stuorrát ja eanetlogus. Leat mánŋa muitalusa stálu ja sápmelačča birra. Stállu lea stuoris ja kievra, muhto hui doavki. Sápmelaš lea fas unni, iige nu kievra go stállu, muhto son lea gávvil. Gávvilvuođain leat sámit maiddá dorron bahás čuđiid vuostá. Dovddus lea *Ofelaš-cuvccas* mii muitala mo nuorra sámegánda fillii olles čuđeroikká gahčahakkii, ja duššadii buohkaid. Ieš besttii sihke heakkas ja siiddas.

Stálus leat mánŋa hámi. *Sámit-lávlagis* lea dáruiduhttinpolitihkka okta stálu hámiin. Sámiid dáidemeahttunvuohta lea nubbi stállu. Vuosttas vearssas leat sámit ain oadđimin, muhto lávlagis lea suopman mii gohčču sin lihkkat ja várjalit árbeoasis. Buot deháleamos sámiide lea gávdnat iežaset boahhteáiggi geainnu. Muitalusain ja cukcasiin doavkkes stállu vuottahallá loahpa loahpas juonalaš sápmelažžii. Seammá lea *Sámit-lávлага* doaivvage. Dán lávlagis čálii ii vikka gávvilvuođain cahkkehit vuostálastinvuoŋŋa. Erkke Jovsset bajida jiena ja cuiggoda vearálašvuođa, muhto eanemus son cuiggoda sámiid dáidemeahttuvuođa iežamet boahhteáiggi hárrái. Psykiáhter ja aktivista Frantz Fanon lea dutkan mo koloniseren lea čuočcán čáhppes-olbmuide Antiller-sulluin. Son čállá ahte olbmot fertejit rihkkut vuolitárvvu giddagasa vai besset amasmuvvamis (Fanon 1997: 27). Fanon čállá rasismma birra ahte lea rasista guhte ráhkada vuoliduvvon olbmo (Fanon 1997: 94). Sápmelaččas ii lean mihkkege sivaiddat dovdat iežas vuoliduvvon jos ii oktage vuolit ja fuono su. Lávлага čálii Erkke Jovsset várra oinni mo sáhttá geavvat sámi álbmogiin jos ii váldde vára kultuvrras ja iešdovddus. Son lei dábálaš olmmoš guhte poehtalaš gaskaomiin áiggui deattuhit sámi kultuvrra positiivva ja buriid beliid, ja seammás váruhit ahte daid ii galgga hilgut dahje badjelgeahččat. Čálii čájeha ahte son berošta iežas álbmogis ja viggá roahkasmahttit sámiid iešdovddu ja čearddalaš oadjebasvuođa. Oažžu dadjat ahte lávlagis lea vel otná beavvi áigequovdilis sisdoallu. Lávлага sisdoallu

muitala ahte sámít eai galgga atnit iežaset objeaktan dážaid ektui. Sii guđet háliidit vuoigatvuodaid ovttaskas olmmožin ja čearddalaš álbmogin, fertejit ieža dan ovddas bargat, eaige diktít earáid defineret sin.

Idealistta jietna mii jávohuvai

Olbmuid iešárvu ja dovddut sámí kultuvrra ektui ledje sakka guorranan eiseválddiid politihka ja geafivuoda geažil. Muhtumat oidne ja áddejedje dán, nu mo Erkke Jovsset ja eará politihkalaš pionerat, ja sii vuostálaste vealaheami sániiguin. Ante Sivar čálii dálvet 1911 lohkkidreivve *Sagai Muittalægje*-bláddái, ja loahpas son čállá: «[...] Læmaš læ ouddal, ja læ ain nuft, ate logenare Dažak Porsangost dakket, maid aiggok ja vuordnotek lakka 2000 Porsango Sabmelaža». Sámí politihkalaš pionerat geahččaledje gávdnat muhtinlágán vuosteideologiija Norgga eiseválddiid vealaheaddji ideologiija vuostá. Sin vuoigŋa lei ahte dan sadjái go fuoikut ja gáidat sámí kultuvrras galget sámít baicce bargat juoidá buoridan dihtii dili ja vel eambo nannet álbmoga nana beliid. Enggalas sosiologa James C. Scott guorahallá ee. fápmorelašvunnaid girjjis *Domination and the Arts of Resistance*. Son čilge ná mas vealahuvvon joavkkuid vuostálastin vuolga:

Resistance the, originates not simply from material appropriation but from the pattern of personal humiliations that characterize that exploitation. [...] resistance to ideological domination requires a counterideology – a negation – that will effectly provide a general normative form to the host of resistant practices invented in self-defense by any subordinate group. (Scott 1990: 111–112, 118.)

Sámít leat álo ferten geavahit gávvilvuoda alcceseaset ávkin, go vašálaččat measta álo leat eanetlogus. Dážat eai lean eanetlogus Porsáŋggus dán čuohtejagi álgogeahčen, muhto eiseválddiin lei fápmu ja mearridanváldi. *Sámít*-lávlagis geavahuvvo giella vuostálastinvearjun dážaid dáruiduhttin-politihka vuostá. Giella lea ráfálaš vearju, muhto sánis lea stuorra fápmu. Lea fápmu maid juohkehaš sáhtta atnit. Lávlaga maŋimuš vearssas čuožžu ahte sámít leat gillán lodjivuodain, muhto das lea duppalmearkkašupmi. Nuppe bealde lodjivuolta govvida sámíid ráfálaš álbmogin mii lea dohkkehan ráđđejeaddjiid mearrádusaid. Nuppe bealde dat fas čujuha sámí juonalašvuhtii. Lávlá ii leat vuollánan álbmoga jietna. Nana identitehtadovdu

ja iešvuolta lea seilon, ja boahhteáiggedoavva lea ain nanus. Lávлага repetitiivva oasis nannejit ávžžuhusa: *Beavvi bártnit, bajáslihkket / Sámi vieljat, lihkket bajás / Ángirvuodain, ovttain mielain / sáme vieljat, bargot dal / árbeoasi várjalit / Árbeoassi divrras lea / Árbeoasi várjalehket / divraseamos dávvir lea / Vašálaččaid vuostá čuožžut / vašálaččaid vuostá dál / vašálaččaid vuostálastit / ii du vuoitte vašálaš.* Mii sáhttit otnábeavvi oahppat ollu álgopioneraid rahčamušain, ja viggatge geavahit árbevieru ja dološ máhtu otná kulturseailluhanbarggus. Suoma folklorista Pertti J. Anttonen deattuha árbevieruid dynámalaš ja selektiivva luonddu. Árbevierrojurdda lea dehálaš oasis min identitehtahuksemin. Dálááiggi buolva geavaha árbevieruid selektiivvalaččat ja hábme daid otná dárbbuide. (Anttonen 1996: 24.)

Sii geat Porsáγγgus serve sáme politihkalaš lihkađussii, ledje árvideamis unnitlogus. Sámi vuolta lei mángasiidda seammá go geavivuohta, ja dáide earát bilkidit sin geat serve sáme politihkalaš lihkađussii. Sáhtá leat ahte olbmot navde sin iešlágánin, go višše dáđjut daid sámi áššiiguin. Dát lohkkiiđreive man «Muttom» lea čállán, čájeha ahte muhtimat dorjo eiseválddiid skuvlapolitihka: «Muttom» cuiggoda Ante Sivvara guhte ii doarjjo Leavnnja internáhtaskuvlla:

Dust vailo addijubmi, sogavuotta ja rakisvuotta ja don læk aibas sævdnjasast go ik illod ja gite, mutto bælkkak dainago ollo manak Lævdnjast ja daggo birra læ ožžom buoremus skuvla min gielđast, ja 3 mano bessek jagest duolvast ja nælgest erit ja bajasgessojuvvujuk butesvuoda ja rakisvuoda siste ja ožžok valjogasat biepmo sikke sielo ja rubmaš bælest. Hæpan! [...] Ikgo don dieđe, atte vanhurskkesvuotta vuolta okto vaiko mangan duhat vuostai? Ikgo don dieđe, atte gæst bajasčuvvgitus ja oappo læ, son guhkemusta bælest bitta? Ja lika don vuostai bargak Sami manai bajasčuvvgitusa ja oapo. (*Sagai Muittalægje* 1.5.1911.)

Dat čájeha mo dáruiduhttinpolitihkka lihkađustuvai dán láhkái ahte dat njulgestaga rivvii olbmuid sielo ja iešdođđu. Don galggat leat viehka garas jos nagodat birget sápmelažžan ja buriin iešdođđuin jos don oppa áiggi oahpat ahte it leat doarvá buorre, eai du váhnemat iige bearaš dohke dán servodađkii. Unnitárvvu dođu ja amasmuvvan cieggá sihke ollesolmuide ja mánaid hearkkes millii. Smávva báikegottis ii lean dolin álki leat «earalágán». Olmmošhan galggai maid birgehaddat doppe gos orui. Randi Nymo čállá buohcedikšodiehtaga váldobarggustis dáruiduhttima,

identitehta ja rupmaša birra Máttá-Romssas. Son čilge ahte olbmuid ja krán-njáid oktavuohtha lei earalágán ovdal go dán áiggi, iige čuoze olbmui seam-maláhkái dán áiggi jos riiddáska kránnjáin. Dolin olbmot dárbbasjedje guhtet guoimmiset ja dan maid luonddus fidnejedje. (Nymo 2003: 53.) 1920–1930-jagiin lei mángasiin ekonomalaččat váttis dilli, ja dat maid čuzii olbmuid iešdovdui ja čearddagullevažvuodadovdui. Psykiáhter Frantz Fanon čállá girjjis *Vit hud, svarte masker* mo olbmot Fránskka Antillain, gos son lei eret, miljuvnnaid mielde leat gillán Fránskka koloniválddi vuolde. Son čállá mo son vásihii vealaheami psykologalaš váikkuhusaid. Son bággehalai oaidnit iežas objeaktan iežas liikki sivas. Mángasiidda dákkár trauma čoavddus lei báhtarit dainna lágiin ahte sii dohkkehedje Fránskka «siviliserejuvvon» ovdagovaid. Sisabakkejeaddjiin lei maid «váldi» defineret olbmuid: «En man förväntades uppträda som en man. Jag förväntades uppträda som en svart man – eller åtminstone som en neger». (Fanon 1997: 111.)

Ruth Adele Persen mitalii munnje ahte eváhkkoáiggi nuppi máilmmesoadiš su áddjá, Erkke Jovsset, lei fitnan Møre politiija luhtte ja ožžon báhpára mii duođastii ahte sihke son ja su bearaš ledje buorit norgalaččat. Nymo čállá ahte sápmelaš guhte ii hálit dovddastit ahte son lea sápmelaš, ballá das ja dat čuohcá nu garrasit ahte dovda velá rupmašis maid unohastima. Olbmot leat oahppan mo láhttet oktavuodain mat čuhcet dovduide. Maññil nuppi máilmmisoadi lei čearddalaš olmmoš boaresáigásaš (Nymo 2003: 40, 68). Vaikko Erkke Jovsset nuorran lei sámi radikála, eatnasat ledje sápmelaččat ja sámegiella lei nanus Porsánggus, de dáidá čearddalaš stigma cieggan rupmašii ja buktán unohastima sihke rupmašii ja sillui. Norgga našuvdnadovdu lei garas soadi áiggi ja maññil soadi. Ruth mitalii ahte su áddjá ii goassege hállan maidege dáid áššiid birra, iige su áhčči hállan das maidege. Eaige gávdno šat eambbo báhpárat maid su áddjá Erkke Jovsset lei čállán. Son logai geahččalan jearahit boares olbmuid geaid dovda, muhto lea hirbmat váttis oažžut sin mitalit. Ruth oaivvilda ahte dan áiggi olbmot dihte, muhto eai leat mitalan nuorat olbmuid. Lea nu ollu suhttu báhcán olbmuid go sii leat buolvvaid mielde dulbmojuvvon. Son mitalii ahte su áddjá beroštii servodatáššiin ja lei soadi maññá mielde gielldastivrras, muhto ii sámpolitihkkárin.

Scott čállá ahte fápmorelašuvnnat vealahuvvon joavkkuid siskkobealde doibmet seammá garrasit go vealaheaddji ja vealahuvvon joavkkuid gaskkas. Joavkku siskkobealde leat garra sankšuvnnat sin vuostá geat eai čuovo

eanetlogu oaivila, omd. olggušteapmi (Scott 1990: 26–27). Siskkáldas justisa orru baicce doaimman dan láhkái ahte ii oktage galgan leat eará go dábálaš dáža dábálaš Norgga servodagas. Sámeapolitihkalaš lihkadusat ja kritihkka eiseválddiid vuostá nohke. Olbmot heivehedje iežaset láhttema válddi ovddasteaddjiid eavttuid mielde. Dát lea sierra strategiija mas lea namma «face-grows-to-fit-the-mask» (Scott 1990: 76). Piera Jovsset, guhte lei seammá buolvvas go Erkke Jovsset, barggai ángirit giela sealluhemiin, muhto son maid deaivvai garra vuostehágu ja vealaheami. Muhtimat sis geat nuorran ledje mielde sámeapolitihkalaš lihkadusas, ohce dorvvu vuoti luhtte go vuottahalle 1920-jagiin. Dan láhkái sámít leat várra ieža doaimman buoremus dáruiduhttinpolitihka gaskaoapmin. (Solbakk 2002: 155.) Eanas porsáŋgulaččat válljejedje gáidat sámivuodas ja ohcat buoret vejolašvuodaid ja buoret eallima ovdánahtton dážan. Scott čállá ahte vealahuvvon joavkkuid vuostálastinkultuvra lea «... necessarily a product of mutuality» (Scott 1990: 119). McLeod čállá vealahuvvon našuvnnaid hárrái: «So, a sense of collective action is fundamental to the sustenance of the nation; the nation is the political manifestation of all the people» (McLeod 2000: 88). Porsáŋggus eai oro leamen doarvái olbmot searvan sámeapolitihkalaš lihkadussii, ja sii geat serve váibe ja vuollánedje. John Trygve Solbakk čállá dan hárrái:

Nuppi hehttehusa gal dovddai doaimmaheaddji Piera Jovsset oalle bures. Dan oaidná su čállosiin aviissas. Dan maid son ge ii lean vel dale fuobmán, lei dán vasálačča vuommi. Sápmelaččaid ja Sámi systemáhtalaš vealaheapmi, mii álgguhuvvui goit 1850 jagiin, lei riegeáhttigohtán bohtosiiddes. Sápmelaččat ledje jáhkkigohtán dasa masa oahpahuvojit skuvllas ja servodagas muđui, ahte sápmelaččas ja erenoamážit sin gielas ii lean árvu – ja ahte giella lei fárgga jávkamin. Jos sápmelaš galggai eallimis álggaga háhkat alces árvolašvuoda, de lei buoremus molsut gávtti, ja juohke láhkái šaddat dážan. (Solbakk, J.T. 2002: 155.)

Porsáŋggus nogai sámeapolitihkalaš álgolihkadus pioneraid vuostálastin-vuoigŋa siskkáldas koloniserema, vealaheami ja báikegotti váilevaš berostumi geažil. Idealisttaid ja dáiddáriid jienat jávohuvve guhkes áigái.

Gáldut

Diehtoaddit

- Uhca Nánnáš = Nanna Elisabeth Persen, Badjenjárga 10.11.1995.
Jovvna Lemet Dagny = Dagny Sofie Johnsen Larsen, telefonságastallan
9.11.1998.
Lemet Máret = Marit Stordahl, Kárášjohka 9.11.1995.
Jovvna Káre Sofe = Sofie Johnskareng, Kárášjohka 9.11.1995.
Solveig Tangeraaas telefonságastallan 7.12.1998.
Ruth Adele Eriksen, Leavdnja 21.12.2004.

Materiála

- J. Fjeldbakken: Samek. *Lappernes ven* 21.01.1921.

Girjjálašvuohta

- ANTTONEN, PERTTI J. 1996: Introduction: Tradition and Political Identity.
– Pertti J. Anttonen (doaim.), *Making Europe in Nordic Contexts* s.
7–40. NIF Publications 35. Turku: The Nordic Institute of Folklore,
University of Turku.
- BEVIS, WILLWIM 1987: Native American Novels: Homing. – Brian Swann
– Arnold Krupat (doaim.), *Recovering the Word. Essays on Native
American Literature* s. 580–620 Berkely – Los Angeles – London:
University of California Press.
- FANON, FRANTZ 1997: *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos.
- FELLMAN, J. 1906 [1844]: *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken
II*. Helsingfors: Finska litteratursällskapet.
- FREDRIKSEN, LILL TOVE 2001 (1999): *Porsáŋgu lávlagat. Mearrasámi lávlun-
árbevierru ja olmmošlaš reaškinkultuvra*. Skriftserie nr. 10. Tromsø:
Sámi dutkamiid guovddáš/Senter for samiske studier, Universitetet
i Tromsø.
- GADAMER, HANS-GEORG 1979 (1975): *Truth and Method*. London: Sheed
and Ward.
- GASKI, HARALD (doaim.) 2006: *Time Is A Ship That Never Casts Anchor.
Sami Proverbs*, Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- GASKI, HARALD – SOLBAKK, JOHN T. – SOLBAKK, AAGE (doaim.) 2004: *Min*

- njálmmálaš árbevierru*. Kárášjohka: Davvi girji.
- GASKI, HARALD – SOLBAKK, AAGE (doaim.) 2003: *Jodi lea buoret go oru*. Kárášjohka: ČállidLágádus.
- HANSEN, EINAR RICHTER 1986: *Porsanger bygdebok*. Bind 1. Lakselv: Porsanger kommune.
- HIRVONEN, VUOKKO 1999: *Sámeeatnama jienat. Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT.
- HÆTTA, ODD MATHIS 1994: *Samene. Historie – kultur – samfunn*. Oslo: Grøndahl og Dreyers forlag A/S.
- JALVI, PEDAR 1992 (1915): *Muohtačalmmit*. – Pedar Jalvi – Anders Larsen: *Sátmedáidu*. Oslo: Davvi Girji.
- JERNSLETEN, REGNOR 1986: *Samebevegelsen i Norge. Ide og strategi 1900–1940*. Hovedoppgave i historie. [Tromsø]: Universitetet i Tromsø.
- KITTANG, ATLE – AARSETH, ASBJØRN 1998: *Lyriske strukturer. Innføring i diktanalyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- KUOKKANEN, RAUNA 2000: *Towards an Indigenous Paradigm From a Sami Perspective*. – *The Canadian Journal of Native Studies* 2/2000 s. 411–436. Manitoba: Brandon University.
- LINDHARDT, JAN 1991: *Tale og skrift. To kulturer*. København: Munksgaard.
- MCLEOD, JOHN 2000: *Beginning Postcolonialism*. Manchester – New York: Manchester University Press.
- NGUGI, WA THIONG’O 1986 (1981): *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: James Currey.
- NYMO, RANDI 2003: «*Har løst å klæ på sæ kofte, men tør ikkje og vil ikkje*». *En studie av fornorskning, identitet og kropp i markebygdene i Ofoten og Sør-Troms*. Hovedfagsoppgave i helsefag. [Tromsø]: Institutt for klinisk medisin, Det medisinske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- OWENS, LOUIS 2001: *Mixedblood Messages. Literature, Film, Family, Place*. American Indian literature and critical studies series 26. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- PETTERSON, ARVID 1994: *Småfolk og drivkrefter. Fra 1900 til 1960-årene*. Porsanger bygdebok bind 2. Lakselv: Porsanger kommune.
- PORSANGER, JELENA 2005: «*Bassejoga čáhci*». *Gáldut nuortasámiid eami-oskkoldaga birra álgoálbmotmetodologijaid olis*. Dr.art.-gráda dutkamuš. [Romsa]: Romssa universitehta humanisttalaš fakultehta.
- RASMUS, HJØRDIS 2002: *Eatnigiella, iešluohtamuš ja olmmošárvu*. – Harald Gaski – John T. Solbakk (doaim.), *Čállet Sámi Verddet* s. 85–98.

Karášjohka: ČálliidLágádus.

- SCOTT, JAMES C. 1990: *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. New Haven–London: Yale University Press.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London – New York: Zed Books.
- SOLBAKK, JOHN TRYGVE 2002: Sámi mediat ja sámeigiella mediain. Oanehis sámi preantamediahistorjá. – Harald Gaski – John T. Solbakk (doaim.), *Čállet Sámi Verddet* s. 146–174. Karášjohka: ČálliidLágádus.
- SOLBAKK, JOHN T. – SOLBAKK, AAGE (doaim.) 1999: – *dasgo eallin gáibida min soahtái ja mii boahtit - mii boahtit dállán! – selve livet kalder os til kamp og vi kommer – vi kommer straks! 1919-1999: Norgga beale sámiid vuosttas riikkasearvvi 80-jagi ávvun. Til 80-års markering av den første samiske riksorganisasjonen i Norge*. Karášjohka: Čálliid-Lágádus.

Eará gáldut

- Kuokkanen, Rauna 2005: Logaldallan: Eamiálbmotperspektiivvat dutkamis ja oahpahusas, Romssa universitehtas 5.10.2005.
- Lappernes Ven* 1/1921: Stavanger.
- Mearrasámi lávlagat. NRK Sámi Radio prográmmat 29.6.1982 ja 6.7.1982.
- Nuorttanaste* 30.1.1921: Sigerfjord.
- Sagai Muittalægje* 1.4.1904, 1.5.1905, 15.1.1910, 1.6.1910, 1.3.1911, 1.5.1911: Sigerfjord.
- Samealbmug* 1.1.1921, 10.9.1921: Vadsø.
- Sámis* 2/2005.

Eatnamis eatnama láhkái – When in a new country, follow its ways

In the academic world, the recent focus within indigenous issues has been related to indigenous methodologies, indigenous epistemologies and intellectual self-determination. In this article, I aim to demonstrate the consequences of the Norwegian state's colonial rule, as it appears in the sea Sami political protest song *Sámit*. This song reveals a strong critique of the Norwegian authorities' assimilation policies towards the Sami people at the beginning of the 20th Century, a process sometimes known as Norwegianisation. I

aim to read the text using an indigenous perspective, within the framework of a postcolonial discourse.

The dichotomy *sámi álbmot – vašálaš* (*Sami people – enemy*) plays an important role in the lyrics. The *enemy* in this context refers to two distinct groups – the Norwegian authorities and the Sami who are “asleep” and do not take care of their own culture and language or fight for their rights. The title of the article refers to a Sami proverb and the meaning is that you have to adjust to the ways of your new country and be sensitive to the values that prevail there (Gaski 2006: 53). The song explicitly tells people to wake up and be conscious of what is actually happening to their cultural heritage. In this context, I focus on the lyrics and its importance as a weapon against the harsh effects of colonialism.

The song *Sámit* was first published in the newspaper *Lappernes Ven* 1/1-1921. It was written by Erke Jovsset, a local man from Porsanger in Northern Norway. It is the only text he ever published and one must wonder why a man with such writing skills never wrote anything else. I have interviewed locals about this song and even his closest family never heard him talk about it. One possible reason is that the song is quite radical in its content and political activists at that time were considered to be unusual by local people.

Lill Tove Fredriksen

Romssa universitehta

lill.tove.fredriksen@hum.uit.no

Ebmos nissonolmmoš dárbaša hámlaš gahpira – ladjogahpiriid hámit ja hearvvat 1800-logu álggus

GUNVOR GUTTORM

Sápmelaš nissonolbmuide lea gárvvuid hábmen oalle guovddážiis go lea sáhka duojis. Bivttasgoarrumiin leat čájehan čehppodagaset, sii duddjojedje go lei dárba gárvvuide, ja seammás de čábbudedje iežaset biktasiiguin. Hárve lea dat bealli doarvái deattuhuvvon go dutkit ja eará čállit leat gieđahallan biktasiid. Mu mielas lea *ladjogahpir* buorre ovdamearkan dasa. Dán artihkkalis válddán ovdan ladjogahpira dainna oainnuin ahte olbmot leat gorron dan činadan dihtii. Iskkan *ladjogahpira/čoarvegahpira* hábmema ja geavaheami nugo; goas lea ihtán, mo dalá sápmelaččat leat fuomášan gohčodit *ladjun*, makkár guovlluin veadjá leat geavahuvvon, makkár hámit ja hearvvat leat ja manne son olbmot heite dan geavaheames. Lahkonanvuohki lea girjjálaš gálduid, ladjogahpiriid hámiid ja dáiddalaš govaid guorran ja buohtastahttin. Geahčan dás mo sáhtta gielalaččat guorrat sáni *ladju*, ja mo dat de mitala gahpira leavvama ja saji sápmelaš duodjeádejumis dan áiggis. Dasto geahčan mo muhtun mátkkálaččat leat govven ladjogahpira, ja lean ráddjen áiggi 1800 rájes gitta 1840 rádjai. Geavahan oasi ladjogahperčoakkáldagas mii gávdno Norgga álbmotmuseas (Norsk folkemuseum) Oslos, oahpásmuvvan dihtii hámiide ja hearvvaide. Loahpas árvvoštalan muhtun dáiddagovaid 1830-logus ja maid dat mitalit gahpiriid birra.

Ladjogahpira alimus geavahanáigi

Gahpir geavahuvvui Finnmárkkus ja lagaš guovlluin Suoma bealde, nugo Ohcejogas, Anára guovllus ja Enodagas. Nesheim geažida ahte gahpir lea maid gávdnon anus Gárasavvona guovllus, vaikko ii sáhte gávdnat dakkár hámat gahpira (Nesheim 1953: 130). Gahperhábmen lea gáibidan duojáris ollu dáidduid ja hutkáivuoda nu ahte buot oasit heivejit oktii, seammás go

gahpir galggai leat vuogas ja hámálaš. Ládjogahpira geavahedje nisson-olbmot ja beallešat nieiddat, nugo dulkon gálduid. Gahpir oaččui dan hámí mainna lea dovddus muhtumin maŋŋil 1750, Wahlenberg govve gahpermálla 1804:s, ja lea okta dain vuosttas čálalaš gálduin mii čielgasit čilge gahpermálla (Wahlenberg 1804). Itkonen čállá Tuderusa dieđuid vuodul ahte Giema guovllu sápmelaččain lei 1600-logus liidnedeavddagahpir mii lei hervejuvvon daniin. Nuppi dieđus maid Itkonen geavaha, lei liidnelágan gahpir maid lea duorran, ja gahpira de čavgii oaivvi birra hearvabáttii-guin. (Itkonen 1948: 366.) Dáin gahperhámiin sáhtta oaidnit muhtunlágan oktavuoda ládjogahpirii. Jus diet deavddagahpirat leat vuodđun ládjogahpiriidda, de lea geavahanguovlu viidát, dasto Romssa, Čohkkirasa ja Váhčira guovllut ge. Knud Leem govvida iežas girjjis *Finnmarkens lapper* (1975 (1767)) muhtun gahpira mii lea allat. Mu mielas ferte vuhtii váldit dáid gahperhámiid go guorahallá ládjogahpira hámiiid.

Ládjogahpira heite geavaheames beaivválaččat gaskal 1870–1900. Min áiggis leat fas muhtumat ealáskahtán ládjogahpira goarruma ja geavaheami. Leat guokte váldosiva heitimii, nubbi lea ahte gahpir gárttai lossadin oaivvis ja nubbi sivva lea lestadialaš osku (gč ee. Gjessing 1840: 53, Tromholt 2007 (1885): 145). Guovdageainnus gos lestadialaš lihkadus lei garraseamos, jávkkai gahpir áramusat, ja oaidná ahte jo ránnjágielddas Kárášjogas lei gahpir guhkit anus. Tromholt čállá ahte gahpir ii lean šat anus Guovdageainnus dalle go son lei doppe (1883), ja čilge oskomorráneami sivvan, muhto čilge ahte ránnjágielddas Kárášjogas ain lei bárrahassii anus (Tromholt 2007 (1885): 144–145). Zоргdrager govve dáhpáhusa go muhtun morránan nieida hilgguí gahpira. Mui talusa mielde muhtun nieida hilgguí gahpira maŋŋil ipmilbálvalusa. (Zоргdrager 1997: 215–220.) Sártnis lei ožžon diehtit ahte fierra mii lea ládjogahpiriid siste, lei suddolaš ja danne šlivgii gahpira obbasii, ja earát ge geat ledje jorgalusa dahkan, čuovvoledje su láhttema (ibid.: 220). Manne lei justa fierra dahje čoarvegahpir nu áittan dán lihkadussii? Mun dulkon ládjogahpira leat nissonolbmuid dehálaš čikŋan ja rábmin. Leastadialaš oskku mielde eai galgan olbmot goavvádit gárvodit, ja danne šattai gahpira atnu suddolaš.

Nu gohčoduvvon *nulpo-* dahje *jollegahpir* lea gahpermálla mii lei anus dakka maŋŋil go ládjogahpir ii šat lean beaivválaš anus. Go ná lea govahallan gahpiriid, de lea váldán vuoddu *čoarvegahpiris*, ja govven ahte gahpir lea «massán čoarvvi» dahje «ii daga čoarvvi».

Ládjogahpir dahje čoarvegahpir muitala báddegeavaheami ja hámi

Sihke doaba *čoarvegahpir* ja *ládjogahpir* geavahuvvo. *Čoarvegahpir*-doaba govve gahperhámi, ja mun árvalan ahte *ládjogahpir*-doaba govve sierralágan bátti mii geavahuvvo. *Čoarvegahpir*-doaba vuolgá das go gahpira bajáš (dat mii gokčá *fiera*) muittuha čoarvvi. Gávdno maid goalmát doaba mii lea geavahuvon, nammalassii *gazzagahpir*, muhto dát doaba lea Nesheima dieđuid vuodul dušše oahpis Gárasavvona guovllus (Nesheim 1953: 130). Nesheima mielde lea *ládju*- dahje *ládjogahpir*-doaba iešgudet suopmaniid dadjanvugiiguin dovddus guovlluin gos gahpir fal lea leamaš anus: Kárášjogas, Guovdageainnus, Buolbmágis, Várjjagis, Reahpenvuonas, Návuonas, Álttávuonas, Unjárggas ja maiddái Anáris (ibid.). Várjjagis gohčoduvvo *fiera* (gahpira siskkoš) ládjun. (gč. maid Magga 2006: 316, Juuso 2006: 306, Hætta 2006: 281, Guttorm 2006: 288–297 geat čállet ládjogahpiriid birra Máttá-Várjjaga, Unjárgga, Guovdageainnu ja Kárášjoga guovllus.) Eará guovlluin lea *fiera* gahpersiskkoš ja dat lea muoras hábmejuvvon. Gutorm Gjessing čállá ahte sátni *ládju* sáhtta vuolgit báttis mii lea *stiellása* ruohttasis (Gjessing 1940: 52–61). Gjessing oaivvilda ahte leat gávdnon gahpirat Islánddas mat sakka sulastahttet ládjogahpiriid. Dát gahpermálla lei Islánddas sullii 1750-logus gitta 1800-lohkui. Gahpir lei allat ja gahpergeahči mohkastii ovddosguvlui (gč ibid.: plate 10 b.). Gahpira čavgii oaivvi birra silkebáttiin dahje earalágan báttiin. (ibid.: 58.)

Nesheim lea geahččalan čilget sáni *ládju* go čuovvola Gjessinga ákkaid (Nesheim 1953: 129–147). Son oaivvilda ahte *ládju* lea luoikkasátni, ja danne sáhtta su mielas lohkat ahte čoarvegahpermálles lea skandinávalaš vuolgga. Son oaidná oktavuoda liidnái go čilge *ládjogahpira*. Son čállá:

Til laggjo våger jeg å foreslå en nordisk etymologi, nemlig gno. *blæja* (blægja) f. ‘Klæde til at kaste over sig eller noget; *hon hafði knytt um sik blæju ok voru i mork blá Laxd.* 55; om Klæde som man har over sig i sengen... Fremdeles bruges *blæja* om Klæde, der kastes om eller over Lig...; om Klæde der ligger over Alteret...’ laggjo svarer til *blæja* som f.eks. *nappo* til *næpa* (NL, s. 243, nahppo) eller *radno* (sl. tykt ullteppe) til nordl. græna. Bortfall av *b* i *bl-* som f.eks. *lâggjo* «bly». Ordet er vel opptatt i en sjøsamisk dialekt hvor «klar a» har hatt en *æ*-aktig uttale foran *o* i 2. stav. (ibid.: 137–139.)

Dasto joatká ahte *blæja* ii geavahuvvo čilgehussan gahpirin. Muhto dattetge lea boaresdárogielas geavahuvvon nu. Dalle dat mearkkaša liinni maid čanai oaivvi birra. (ibid.) Skandinávalaš gaskaáiggi nissoniin lei alla *sveigir-*nammasaš gahpir. Nesheim ja Gjessing čilgeba ahte dán gahpiris lea leamaš liidni maid čatná gahpira ala. Nesheim geažida ahte soaitá leat nu ahte ládjogahpiris álggu rájes lea leamaš liidni, seamma go sveigiris. Nesheim ákkastallá ahte sáhtá leat oktavuoha gaskal *blæja* ja láju, ja geažida ahte go leat bealljebilttut 1800-logu ládjogahpiriin, de lea dat juoidá mii lea boahtán maŋŋil. Son de maid oaidná ahte dan gahpiris maid Leema govve, maiddáí váilot bealljebilttut. Danne fertešii leat liidni veahkkin doalaheamen gahpira oaivvis. Son maiddáí čuoččuha ahte gávdnojit gahpirat eará guovllus Sámis main váilot bealljebilttut. Láju vuolit oassi lea seammalágan go *muffal* (mii lea seamma go *skupmot*) Váhčira guovllus. (ibid.: 140.) Muffala coggá badjel *duora*, mii geavahuvvo dán guovllus ja maiddáí seammá guovlluin Norgga bealde. Dát mearkkaša ahte, jus galggaš čuovvut Nesheima árvalusa, de lea ládju leamaš guovtti oasis álggus, vuolit oassi ja dasto velá čoarveoassi, ja čatnanbáttiid haga, ja danne dárbbášii liinni doalahit gahpira sajis.

Ovdal go lagabui geahčan dán jurdaga Nesheimas, de geahčan muhtun eará doahpaga mainna sáhtášii buohtastahttit *ládju*-doahpaga. Lea sátni *hlađ* mii čilgejuvvo boaresdárogiel sátnelisttas ná:

Eit slags vove (eller lagd) prydband bruka på dukar og klede, om hovud (hovudlad, diadem), og (av kvinner) truleg om armar og legger (Heggstad ja earát 1990 s.v. *hlađ*).

Nu sáhtá lohkat ahte Nesheima etymologiijajurdda *ládju* ii soaitte leat nu endorii. *Hlađ* dahje *la* čilge bátti mii heaŋgá vulosguvlui dahje lea birra oaivvi. Nu sáhtá áddet ahte báddi maid giessá birra gahpira, lea leamaš dehálaš ja dat de lea addán nama olles gahpirii, muhto dalle ii leat liidni (*blæja*) mii lea leamaš vuodđun nammadeapmái, muhto baicce báddi mii lea čavgejuvvon gahpira birra. Ja nu sáhtá oaidnit ahte Gjessing ge deattuha bátti leat vuodđun doahpagii, ii ge nu ollu liidni dahje gahpermálie. *Čoarvegahpir-* ja *gazzagahpir-*doahpagat leat fas dasto čadnon gahpermálie.

Nissonolbmo gahpir Leema áiggi

Mun oaivvildan ahte ferte geahččat makkár lei nissonolbmo gahpermálla Leema áiggi Finnmárkkus, go lea gahpermálla mii lea govvejuvvon ovdal ládjogahpira. Leem lei báhppan ja miššonearan Finnmárkkus, álggos Porsáנגgus ja maŋŋil Álttás 1725 rájes 1734 rádjai. Son jodii olbmuid mielde, oahpai giela ja áiccai. Su girji *Beskrivelse over Finmarkens lapper* mii almmustuvvui 1767:s govve olbmuid, sihke mearragátti sámiid ja badjeolbmuid, eallima ja earret eará duddjoma. Leem čilge ahte nissonolbmo gahpirat Finnmárkkus leat jogo láđdis dahje beallemasas. Gahpir lea guovtti oasis. Bajit oassi gokčá gállu maŋŋeoavvi gitta niskái. Nubbi oassi manná birra oaivvi (juoga nu lágan ravda dahje reaska, ádden mun). Dearisin lea fiskes láđdi dahje diŋga. Gahpir lea buddejuvvon (dahje *speallevearkkastuvvon?*) eará ivnnat diŋggain, dahje golle- ja silbabáttiiguin dahje eará čalbmáičuohcci báttiiguin. Seammalágan bátti galgá maid Leema mielde čatnat gahpira birra. (Leem 1975 (1767): 83.) Son lasiha ahte son lei oaidnán muhtun geafes nissonolbmo gii lei budden ja dearistan iežas gahpira luossačuomain. Gahpir lei dalle vielgat ja ruvddot (ibid.). Leem joatká muitalit ahte ovdal go nissonolmmoš cökkai gahpira, de bijai oaivvi ala jorba, stuorra deavdaga. Dasto čavgii bátti vuollelis dán deavdaga nu ahte gahpir manai sisaguvlui dakko, ja bajimus oassi gahpiris de mohkkasa ovddosguvlui. Dáid gahpiriid lohká sulastahttit gahpiriid maid lea oaidnán Oppdala rivguin. (ibid.: 84.) Lea veaháš váttis áddet ollásit makkár lea dát gahpermálla. Muhto ferte masá árvidit ahte oaivvilda ahte vuolit oassi (*reaska?*) lea dat mii manná birra oaivvi. Dasto lea bajit oassi dat maid dál gohčodat gahpervuodđun ja dan de lea gorron gitta vuolit oassái (*reskii?*). Leem muitala mo nissonolbmot gárvodit go leat guodoheamen bohccuid; vuos bidjet njálfáhta badjelii, dasto cogget alla gahpira mii lea dego kruvdu. Dán gahpira gurut ravddas heaŋgá báddi mii galggai leat čalbmáičuohcci ja mas galgá leat gollehuvvon boallu mas leat lávggastagat. (ibid.: 84.) Muhto de ii šat muital ahte cogget go nissonolbmot dán namuhuvvon gahpira nuppi gahpira ala, skupmohin. Nesheim oaivvilda ahte duorrangeahpirat mat dál geavahuvvojit Skániin ja Čohkkirasas, leat eanet dan gahperhápmái maid Leem čilge (Nesheim 1953: 142). Maiddái Itkonen čuovvu jurdaga ahte Leema gahpermálla ii leat seamma go ládjogahpir.

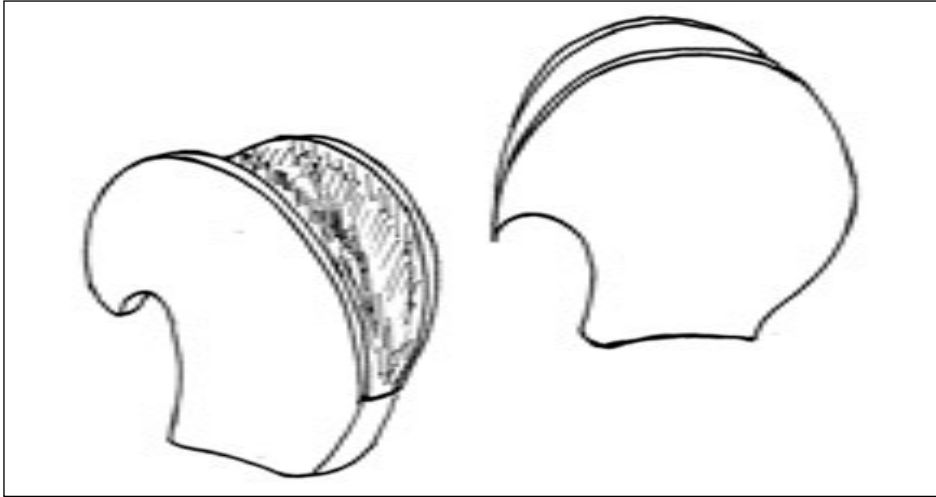

Govva 1: Gahpermálle nugo Knud Leem govve 1767:s (Leem 1975 (1767): Tab. IX). Olgešravddas lea gahpir maid nissonolbmot atne guođohettiin bohccuid, vuos njálfáhta ja de nuppi gahpira mii lea dego kruvndu.

Dása sáhttá muhtun muddui guorrasit, go Leema gahpir lea guovtti oasis, ja duorramat leat maiddái guovtti oasis. Nesheim árvala dattetge ahte álggus eai leat ládjogahpiris leamaš nu olu oasis, ja juoga nu láhkai gahpir rievddai nu ahte das ledje sihke bealljebilttut ja muođobiras. Mu mielas dát lea vejolaš, go dat geahpeda duddjoma go eai leat nu olu sávnjit. Sáhttá áddet nu ahte gahpermálle maid Leem čilge, ovdána guovtti guvlui; deavddagahper- ja ládjogahpermállen. Dás veadjá leat nu geavvan ahte gahpermálle maid Leem čilge gaskamuttus 1700-logu, ovdána nu ahte lea ain guovtti oasis, muhto dasa lasihuvvojit báttit nu ahte lea vejolaš čatnat gahpira. Nu sáhttá oaidnit ahte gahpermálle maid Leem čilge leat anus Finnmárkkus, ovdánišgoahtá Finnmárkkus ja Suoma davimus guovlluin loahpalaš hápmin nugo dovdat čoarve- dahje ládjogahperhámi. Vuosttas rievdadussan jáhkán leat leamaš háhkat čanastanbáttiid gahpirii.

Fierra

Makkár deavdda lea maid Leem čilge? Su čállošis ii boađe ovdan makkár deavdda lea. Dain ládjogahpiriin mat leat čohkkejuvvon dávvirvuorkkáide, lea deavdda muoras. Muhto veadjá leat ahte álggus ii lean muorra. Leema čilgehusa mielde bidje nissonolbmot dán deavdaga álggos vuos oaivvi ala, ja de easkka cogge gahpira. *Fierra* mearkkaša dál maid gámasuoinnit maid lea giessan dihtoláhkai nođđun. Sáhttá go son nu leat ahte álggus lei fierra

Govva 2: Fiera lea vullojuvvon beahcemuoras. Fiera sturrodát vuolgá das man stuorisin duojár lea háliidan dan. Sárgon: Gunvor Guttorm.

de baicce juoga eará ávdnasis go muoras ja mii eanet sulastahtii suoidne-fiera? Gahpermálla maid Leem čilge, gáibida geahppa deavdaga, vai bissu oaivvis, go gahpiris váilo bealljebiltut.

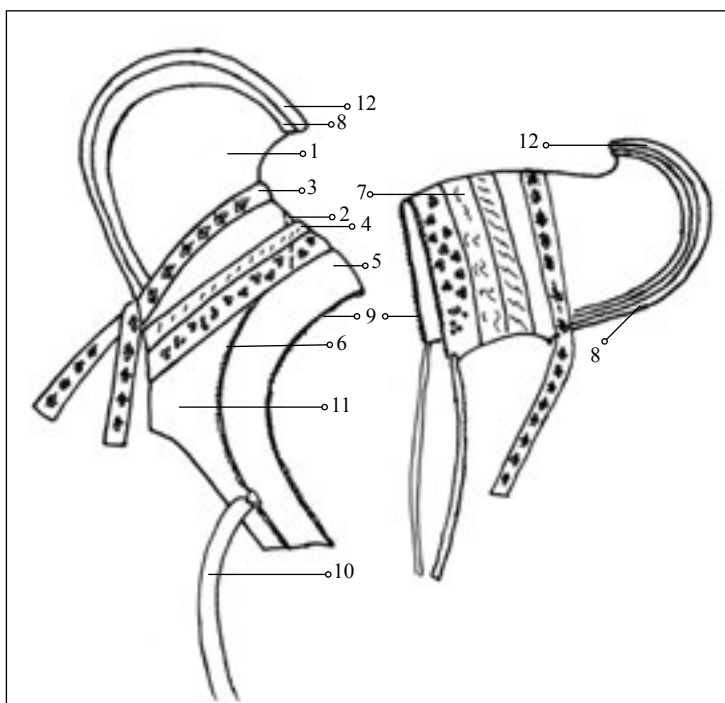
Fierat mat leat čohkkejovvon dávvirvuorkkáide, leat dattetge muoras vullojuvvon. Fiera sturrodát vuolgá das makkár lea gahpir. Fierat mat leat heivehuvvon gahpermálliide main leat dušše guokte oasi, vedjet leat leamaš unnebuččat. Daid fieraid maid mun lean geahččan Norgga álbmotmuseas (NFSA.0568, NFSA.0569, NFSA.0572, NFSA.0573, NFSA.0575, NFSA.0792), leat beahcemuoras. Fiera leat vuollan ráiggil sullii 9 mm asso-dahkan. Muhtun fierat leat gával vuolleravddas nu ahte heive manjeoaivái. Eanaš fierat leabbánit binnánaš doarrás. Dain fierain maid mun lean iskan, leat iešguđetlágan hámit. Vihtta guđa fieras maid gehččen Norgga álbmotmuseas, bohtet Kárášjogas. Vaikko velá fierat bohtet seamma báikkis, de leat olbmot fearran daid individuálalaččat. Fiera njunnegeahči sáhtta leat čohkal (eanaš háviid) dahje maidái jorbejuvvon. Muhtun fierat leat hui snuohkasat (mohkki sakka ovddasguvlui) ja earát fas njuoggasat. Mun dulkon fieraid hápmevalljodagaid nu ahte son guhte lea vuollan daid, lea sihke iskan heivehit dan oaivvi mielde, asehuhtán dan vai geahppu ja dasa lassin háliidan oažžut čalbmáičuohcci hámi dasa. Leago son nu ahte nissonolbmot ieža ferre ja vulle daid? Dán jearaldahkii in leat vuos gávdnan vástádusa. Fierat mearridedje makkár hápmin de gahpir šattai, danne fertii álggus vuollat

gárvvisin fiera. Fiera birra heivehuvvui láđđi dahje diŋga čavgadit, nu ahte eai šaddan joaimmit.

Láju váldohámit ja vadjanvuogit

Jus galgá ollásit áddet ládjogahpiriid hámiid, de ferte dárkileappot geahččat vadjanvugiid. Leat guovttelágan váldogahpermálle nugo mun oainnán, nuppi málles leat guokte–golbma bihtá, ja nuppis leat eanebuš bihtát. Gahpermáliid váldoerohus lea ahte nuppis ii leat gállogáidá ja nuppis fas lea. Muhto dán ge guovtti gahpermálle siskkobealde leat fas molssaevttolaš čovdosat mo osiid leat vadjan. Duojarat leat ávdnasa divdna atnán, jus ávnnas ii liigon olles bihttán vadjat, de jotke.

Vuosttas gahpermálle maid namuhan, lea gahpermálle mas leat guokte dahje golbma oasi (earret liigejoatkagat), ja mas ii leat gállogáidá. Dán

Govva 3: Ládjogahpira osiid namahusat. Dát leat evttohusat ja vuodđun leat šávkka ja nisssonolbmo gahpira oasis. Gurutbealde lea gahpir mas leat eanet oasis, ja olgešbealde fas gahpir mas eai leat nu olu oasis. 1: stielas 2: gállogáidá, 3: ládju, 4: gearda, 5: muođobiras, 6: muođobirasbáddi, 7 gállo-/oaivebiras, 8: dearis, 9: speallevearka, 10: gahperbáddi, 11: bealljebiltu, 12: bajáš. Sárgon: Gunvor Guttorm.

gahpermálles lea *stielas* mii gokčá fierá gilggaid ja ollá gitta beljiid ja gáibbi vuollái (*stielas*), dasto bajáš mii manná fierá njunnegeažis gitta gahperniskái. Daid gahpiriid gaskkas maid lean geahččan Norgga álbmotmuseas, gávdnen guokte dakkáračča, nubbi gulai Davvesiidii (NFSA.3466AB, govus 4) ja nubbi fas Áltái (NFSA.3357). Muhto dán ge gahperguoktás leat stuorra erohusat. Nuppis lea čielga bealljebiltu, ja nuppis ii, ja dan vuolit oassi lea liidnelágan.

Dasto lea nubbi málle mas leat eanet bihtát, ja mas lea gállogáidá. Dás lea omd. *stiellásat* (sierra oasis firrii), ja dás sáhtta leat sávdnji guovdu ovdda-bealde dahje ollisin. Das sáhttet leat sierra bealljebiltut mat leat gorrojuvvon fierá oassái. Ovddabealde lea gállogáidá mii vuolgá fierá máddagis ja maid goarru gitta stiellásii. Gállogáidá lea heivehuvvon vai gahpir lea čavgadit oaivvi mielde ja amaset šaddat joaimmit fierá bokte. Birra muođu lea muođobiras. Dasto gávdnojit ollu eará vadjanvejolašvuodát. Muhtun gahpiriin lea bealljebiltu ja stielas vaddjon oktan bihtán (omd. NFSA.1519), ja bealljebiltu soaitá leat dušše joatkašuvvan áibbas geažis. Stiellása sávnnjiin leat deattadearrásat, guovtti ivnnis. Maiddái Leem namuhii dearrásiid, ja orrot čuvvon maid dáidda gahpiriidda. Go geahččá ládjogahpersárgosa maid Nesheim čájeha, de lea dát manjit gahpermálle maid govve, ja dat lea dasto ovdáneapmi gahpiris mas leat moadde oasis (Nesheim 1953: 131).

Hearvabáttiid geavaheapmi

Eanaš ládjogahpirat mat leat čohkkejuvvon goit Norgga álbmotmuseai, leat rukses láddis. Muhto leat maiddái gahpirat mat leat alit ja eará ivnnat láddis. Itkonen čujuha Andelinii gii diehtá muitalit ahte erenoamážit nuoraid ládjogahpirat čijahuvvojit silbabáttiiguin (Itkonen 1948: 367), muhto in leat gávdnan eará sajis dakkár dieđuid. Earát leat baicce čállán ahte vuolgá das makkár várri goarrus lea. Fiskes dahje eará ivnnat dearrásat leat stiellása ja bajáža sávnnjiin. Hearvabáttit dahje *gearddat* gokčet buorremealgadii sávnnjiid. Maiddái muođobirrasii leat muhtumin deaddán muođobirasbátti. Muhtun gahpiriin lea speallevearka, muhto earáin fas leat muođobirrasa ravdda deaddán láiggiin. Dát hearvabáttit leat čuvvon jo Leema áiggi rájes. 1800-logu álggus čállet mátkkálaččat ahte sápmelaččat gávppašit sihke Romssa ja Hámmárfeastta gávpogiin, ja sihke golle- ja silbaivnnat hearva-

Govva 4: Gahpermälle mas ii leat gállogáidá, gullá Davvesiidii. Adolf Steen fidnii dan 1929:s. Dán gahpiris leat guokte bihtá. Stielas mii gokčá fierá gilggaid ja nubbi bihtá fas fierá bajáža gitta niskái. Dán gahpirii lea joatkán bealljebilttu. Dán gahpiris lea gáiddáš fierá mohkis. Gahpir lea Norgga álbmotmuseas, NFSA.3466AB. Govven: Norgga álbmotmusea, Oslo.

báttit leat bivnnuhat (gč Marmier 1997 (1840), d’Aunet 1968 (1854), de Capell Brooke 1827: 58). Lea váttis diehtit makkár áiggis leat dávvirvuorkkaid gahpirat, muhto sáhtta árvidit ahte leat sullii gaskamuttus 1800-logus ja gitta 1900-lohkui, dalle go olbmot heaitigohte geavaheames daid. Norgga álbmotmuseas gávdná ge ovdamearkkaid ládjogahpiriin main leat valljis hearvabáttit (omd. NFSA.0754, NFSA.0757, NFSA.0758, NFSA.1187, NFSA.1519, NFSA.1587, NFSA.3778).

Mátkkálaččaid gahperáicamat 1800–1840-loguin

Lahkanan dihtii mo soaitá leat ládjogahpir leamaš 1800-logu álggogeahčen, de geavahan dás muhtun mátkkálaččaid dieđuid ja árvoštalan daid. 1802:s jodii Göran Wahlenberg davvin ja galledii sihke Finnmárkku ja Ohcejoga ja Anára guovlluid (Wahlenberg 1804). Su čálus lea ge okta álgogálduin mas čielgasit govahallojuvvo ládjogahpir. Son galgai vuosttažettiin geahččat makkár luondu guovllus lei. Muhto son maid de muitala olbmuid daguin ja

Govva 5: Ládjogahpir mii gullá Buolbmátjávraí Ohcejogas. Lea čohkkejuvvon 1907:s. Dan gahpermáles lea gállogáidá. Muđui leat bealljebilttut alit láddis ja muodobiras rukses láddis. Gahpir gávdno Norgga álbmotmuseas, NFSA.0757. Govven: Norgga álbmotmusea, Oslo.

biktasiin. Ohcejogas áicá gahpira maid son oaivvilda lea erenoamáš Deanuleagis ja Anáris. Dát gahpir lea alit dahje ránes láddis (eanemus dábalaš). Gahpir gokčá justa oaivvi ja gállu, ja manná justa muođu birra gáibbi vuollái. Manneoaivvi gasku de lea gul cylinderlágan oassi mii lea devdojuvvon ja dan birra de lea golmma suorpma govddu báddi gissojuvvon. (ibid.: 25–26.) Son árvala ahte sápmelaččat leat hutkan gahpira suddjendihtii iežaset čuoikkain (ibid.). Oaivvilda ahte dát gahpermálla ii leat Finnmárkkus. Dan son oaivvilda go čujuha Leema čállosii (ibid.). Dán dieđu ii dárbbáš nu duohtan váldit go Leema dieđut soitet leat čadnon su áigái.

Arthur de Capell Brooke johtá maid sápmelaččaid luhtte 1827:s. Son muitala ahte sápmelaččain Hámmárfeastta guovllus lei sierralágan gahpir (doppe ledje gesiid sihke mearrasápmelaččat ja Guovdageainnu ja Kárášjoga badjeolbmot). Gahpermálla maid son čilge sulastahtá Wahlenberga, bajit oassi rukses hálbbes láddis ja vuolit oassi fas ivdnás bumboldiŋggas, ja gahpir lea ravdaduvvon roavva báttiiguin. (de Capell Brooke 1827: 58.) Son gul ii leat vávján stuorra erohusa mearragátt- ja siseatnansápmelaččaid gárvvuin, muhto baicce earuha geasse- ja dálvebiktasiid, ja son čilge geassegahpira. Romssa museas gávno gahpir mas lea láddestielas ja gállo-/oaivebiras (liidnelágan) ivdnás bumboldiŋggas, nu ahte lea vejolaš ahte bumbol lea geasseávnas (gč. Gjessing 1940: plate 9:c).

Le Recherche-ekspedišuvnna oasálasttit 1838–1839:s maiddá vávje ládjogahpira. *Le Recherche*-ekspedišuvdna čadahuvvui 1838–1840:s Spitsbergenii ja dasto maiddá Davvi-Norgii. Lei fránsk kalaš ekspedišuvdna masa serve luonddufágalaš dutkit, muhto maiddá dáiddarat ja girječállit. (Knutsen – Posti 2002.) Girječállit Xavier Marmier searvvai dán ekspedišuvdnii jagiid 1838 ja 1839. Son finai sihke Romssas, Hámmárfeasttas, Guovdageainnus ja gallestalai maiddá Læstadiusa Gárasavvonis. Dávja namuha ge sápmelaččaid. (Marmier 1997 (1840).) Marmier galledii Davvinjárgga, Muosága, Keaisvákki ja Ávanuori geasset 1838. Čakčageasi fas finai Gávvuonas, Guovdageainnus ja de Gárasavvonis (Svenheim 1997: 12). Go Marmier bohtá Romsii, de oaidná son iešguđetlágan bivttahasaid. Son govve Romssa gávppoga hirbmat gávppašanguovddážin, erenomážit ruoššat leat doppe iežaset dávviriiguin. Dáppe ii namut ládjogahpira, vaikko su dáiddalaš ustit gii maid lea searvan ekspedišuvdnii, A. Mayer, mále ge nissonolbmuid ládjogahpiriin Romssa-gávppogis, muhto sáhtá leat seamma bures bidjan ládjogahpermotiivvaid govvi. Hámmárfeastta guovllus de beassá Marmier

lagabui sápmelaččaid. Doppe son vulggii báhpa mielde Fálesnuorrái gos orro eanaš sápmelaččat (Marmier 1997 (1840): 60). Marmier čállá ahte sápmelaččat vánddardedje viidát girkostallamiidda vuonas vutnii ja váris várrái, 6 miilla birrasis (ibid.). Ládjogahpiriid birra dadjá ahte «lua deira er i farga stoff som liknar på kvinneluer du ser på Island og i Normandie, ein slags hjelm» (ibid.).

Ládjogahpira, dahje gahpira mas lea «čoarvi» lohká leat muhtunlágan liidne-ávdnasis gorrojuvvon. Muhto mo muđui lei gahpir, galle oassi das leat, ja lea go erohus omd. badjeolbmuid ja mearrasápmelaččaid ládjogahpiriin, ii sáhte su oanehis čilgehusain govvet. Ferte muitit ahte Marmier ii leat guhkit áiggi leamaš sápmelaččaid luhtte ja nu dárkilit geahččan, ii ge soaitte leat fáhten gahpererohusaid. Eará lea ahte amas čalbmái sáhtte leat vuosttas geahčastahkii buot seammaláganat.

Seamma mátkkis lei maid Léonie d'Aunet. Son lei nuorra, 19-jahkásaš go searvvai mátkái. Son mátkkoštii iežas isidin Francoir Biardain gii lei dáiddár. Son lea sakka dárkileabbo go Marmier go čilge ládjogahpiriid:

..., men kompletterer den med et eiendommelig hodeplagg, halvt hjelm og halvt kyse, sydd i blått eller grønt ullstoff. Luen slutter tett om ansiktet og de mest fornemme kanter den med en skjemmende bomullsblonde. Pullen er veldig stor og for at den ikke skal henge, stives den av med en trekloss. (d'Aunet 1968 (1854): 72.)

Kyse-sátne muitala ahte lea gahperhápmi mas lea govdes gállo-/oaivebiras mii manná birra muođu ja ollá sullii oaivečohkkii, ja mii dasto lea liidnelágan. Dasto lea manjeoaivvis niskái nubbi oassi. Léonie d'Aunet johtá Marmierain searvalagaid Romssas, Hámmárfeasttas, Guovdageainnus, ja son čállá iežas muitalusain das maid oaidná. Sutnje lea lossa mátki, ii ge veaje oaidnit olus buori sápmelaččain ja dovddaha ahte sápmelaččat eai stánde ieža nu ollu hutkat, sápmelaččat leat gul vuoijjalaččat hirbmat geafit, go sis eai leat doahpagat «máhtu ja dáidaga birra» (ibid.: 75). Joatká čállit:

De er underutviklet både åndelig og materielt, og gjør ikke noe forsøk på å bedre sine kår. Deres land grenser på tre sider mot siviliserte riker: Norge, Sverige og Russland, men de har ikke lånt noe derfra, de har intet forstått og intet ønsket, er uten krav, uten lyster eller lengsler og lever sitt

elendige liv i en slags åndelig og fysisk døs som passer godt i disse frosne og solfattige omgivelser. (ibid.: 76.)

Dát oaidnu sus váikkuha maid mo son de ángiruššá fidnet dieđuid sámiin ja sápmelaččaid birra. Danne ii sáhte sus vuordit ahte son oaidná omd. ahte muhtumat čijahit gahpiriid eará láhkai go nuppit go leat čeahpit dahje go sis lea buoret várri. Jus geahččá fieraid ja gahpiriid mat leat čohkkejuvvon dávvirvuorkkáide, de oaidná baicce ahte gahpirat šadde hui individuála danne go fiera sáhtte fearrat ja vuollat hui iešguđetláhkai. Dan ii lean d'Aunetii vejolaš oaidnit go son han lei bidjan sápmelaččaid ovttá gurgalussii, ja mat eai sáhtán leat eará go oktageardánat ja unnán dáiddalaččat. Arthur de Capell Brooke čállá baicce logenár jagi ovdal ahte sámi nissonolbmot eai leat «bázahallan» mii guoská čigŋáivuhtii, ja erenoamážit beroštit iešguđetlágan báttiin, maiguin čijahedje gahpiriidiset. Čigŋáivuohta ja hállu gorutlaš čábbudahttimii ii leat dušše siviliserejuvvon olbmuid oassi. (de Capell Brooke 1827: 60.)

Ivdnebáttit ja iešguđet goarrunávnnasgávppit sihke Romssas ja Hámmárfeasttas leat dattetge addán stuorra vejolašvuoda nissonolbmuide čijahit iežasat gahpiriid. d'Aunet maid oaidná man láhkai leat čijahan bruvdda go lea Hámmárfeasttas: moarsis lea dábálaš gákti, ladjogahpir man lea čijahan silbalávvgastagaiguin ja muđui ollu golleivnnat báttiiguin. (d'Aunet 1968 (1854): 77.) Su muitalusas lea váttis áddet ahte oaivvilda go mearrasápmelaččaid vai siseatnansápmelaččaid. Muhto ádden dás ahte son oaivvilda johttisápmelaččaid, geat johtet gaskal mearragátti ja siseatnama. Oainnat maŋnelis iežas girjjis, go lea joavdan Guovdageidnui, de čállá ahte son lea ožžon eará oainnu sápmelaččain go sii leat ruovttubáikkis. d'Aunet muitalusa mielde nissonolbmot geavahit gahpira siste fiera. Su áicamiin boahtá maid ovdan ahte ladjogahpiris lea láđdi válđoávnnasin ja de leat herven baicce eará ávdnasiin. Ii son ge nagot sirret ahte lea go erohus gahpiriin, nugo mat mearragátteássiin ja siseatnansápmelaččain. Baicce čállá hui oppalaččat ladjogahpira birra, dego dat livččii «oktasaš» gahpir.

Dáid gálduid vuodul sáhtáši dadjat ahte 1800-logu rájes 1830-logu rádjai lei ladjogahpir ná: Das lei jo ihtán fierra siskkožin, stielasávnas lea láđdis, das lei gahperbáddi mainna čatne gahpira. Gahpir lea guovtti oasis, gállo-/oaivebiras (vuolit oassi) lea liidnelágan, ja bajit oassi lea čoarvelágan. Veadjá maid leat nu ahte leamaš geasse- ja dálvegahpirat. Sihke Finnmárkku mearra-

gátte- ja siseatnansápmelaččat ja Suoma beale rádjaguovlluin geavahit dan gahpira. Nissonolbmot viššalit hervejit gahpiriid jus fal fidnejit ja suitet oastit báttiid.

Ládjogahpirat govvadáiddárid govaid vuodul

Lea de miellagiddevaš oaidnit mo dán áiggi, 1800-logu álggus, dáiddárat govvejit ládjogahpira. Dáidagat leat dehálaš gáldut go galgá geahččalit oažžut liigečilgehusa teavsttaide, ja leat visualalaš dokumentašuvnnat. Muhto seammás ferte maid leat dán ge oktavuodas gáldokritihkalaš, ja geahččat man áiggis ja mainna oainnuin leat dáidagat idihuvvon (gč. Ellenius 1990). Válddán ovdan mo dáiddárat govvidit sámebiktasiid seamma áiggis go mátkkolaččat johtet Sámis. Dás geahčan sihke dáiddárid geat čuvvo *La Recherche*-ekspedišuvnna, muhto maiddái geahčan eará dáiddárid buktagiid. Man ollu lea dáiddára iežas dulkon, ja man ollu lea fas «duohta» govahallan, lea dulkoma duohken.

Álggogeahčen gitta gaskamuddui 1800-logu, lei romantihkalaš áigi dáid-damáilmmis. Norggas lei guovddázis iešmearrideapmi ja luvven dánskka-válddis, nu ahte lassin romantihkalaš áiggi, de lei maiddái nášunalromantihkka govvadáidagis hui mihtilmas. Dáiddárat manne Düsseldorfii Duiskkas gos válde oahpu. Düsseldorfa skuvla ii vuosttažettiin deattuhan dáiddára siskkáldas áigumušaid dáidagiin, muhto baicce luonddu sielu. (Danbolt 2004: 156.) Oassi romantihkalaš govvadáidagis lei govvet álbmoteallima.

Govvadáidagis bohtá ovdan romantihkalaš ideologiiija sihke motiivvain ja muhtun muddui govvaráhkadusas. Álbmoteallima govven leavai miehtá Eurohpá, ja dán govvemis lei dehálaš oažžut ovdan dan maid galggai jáhkkit leat álbmoga siellu ja luondu. Dás lei dalle dehálaš govvet sihke iežas álbmoga erenoamášvuoda, muhto maiddái eará álbmogiid erenoamášvuoda. Mii guoská bargovuohkáii, de ráhkadii dáiddár jođanis sárgosiid luonddus, ja easkka maŋŋil de huksii gova. Dalle sáhtii dáiddár čohkket iešguđetge motiivvaid jođanis sárgosii ja daid sehkket oktii govas. Muhto sáhtta maiddái váldit osiid earáid bargguin ja bidjat iežas bargui.

Johannes Flintoe (1786/87–1870) lei dánskalaš govvadáiddár gii fárrii Christiania 1811:s. Son lei okta sis gii álggahii romantihkalaš luonddu-

njuohtamiid. Flintoe lea dovddusin šaddan iežas prospektadái daga. Son lei maiddái oasalaš jurdagis ahte gávdnat nášuvnna sielu ja son jođii boaitto-beal báikkiin sárgun dihtii «álbmoteallima» ja álbmotbiktasiid. Su álbmotbivttassárgosat leat «iešvásihuvvon» go son duođai jođii olbmuid mielde Máttá-Norggas. (gč. Noss 1970: 11–12.) Son ii goassege galgga leat fitnan Finnmárkkus, muhto son lea dattetge sárgon maiddái sámebiktasiid. Mun eahpidan ahte su deaivilvuotta sámebivttasgovain lea nu justa.

Čáhcenjuohtamiid ja maiddái transparentta ovdagovat (motiivvaid) maid Flintoe lea dahkan, sáhtta leat viežžan sárgosiin maid B.M. Keilhau lea sárgon iežas girjjis mii almmuhuvvui 1831:s. Earret eará lea sárggus sus mas mahkáš oaidnit almmáiolbmo ja nissonolbmo Deanuvuonas. Flintoe lea, nugo Aagot Noss čilge, ovdal maiddái luoikkahan sárgosiid B.M Keilhauas, nu ahte ii livčče amas jus son lea maid dáid sámeovdagovaid luoikkahan sus (ibid.). Muhto ii leat veadjemeahtun ahte Keilhau fas lea dovdan de Capell Brooke sárgosiid.

Transparentta nieida geas lea ladjogahpir, riesakeahtes liidni, guokte roahki ja golleboagán badjelis, lea gohčoduvvon *Karasjok*. Son lea dás váldán ovdagova iežas dáža álbmotbivttassárgosiin (omd. boagán ja liidni), ja daid heivehan iežas gáktegovvii. Na, man ollu doallá deaivása dát govva? Jus álgit badjin, ladjo- dahje čoarvegahpiriin. Flintoe ii leat oaidnán ieš gahpira, veadjá dovdan Keilhaua ja eará mátkkálaččaid govaid, ja daid geavahan ovdagovvan. Muđui ii sáhte váldit dán gova duohtan. Dás ferte maid muitit ahte son ii leat govvemín olbmuid eallima, muhto son lea dás friija ja várra earáid ovdagovaid motiivvaid mielde sárgon, ja lea háliidan iđihit ideála gova, mii gulai dan áiggi dáiddalaš jurddašuvuohká. Golleboagán maid dás čájeha, lea várra váldán eará norgalaš álbmotbiktasiin maid lei njuohtan ovdalaččas. Dán transparentta sáhtta lohkat stiliserejuvvon govvan mii lea oktiibiddjon mángga motiivvas mat leat dáiddára iežas, ii ge dat govve báikkálaš gahperhámi.

Dasto válddán ovdan guovtti fránsskalaš dáiddára, Auguste Mayer ja Barthèlemy Lauvergne litografijaid main oaidná ladjogahpiriid. Soai leigga *La Recherche*-mátkkis davviguovlluin 1839:s. Mayer (1805–1890) searvvai mátkái 1838:s. Son lei mearragátte- ja luonddunjuohtti, ja erenoamážit govvii mearrasođiid. Mayera litografijat leat jáhkehahtti danne go son lei ieš searvvis mátkkis. Muhto maiddái son lea váikkuhuvvon áiggistis.

Govva 6: Keilhaua sárggus mas čájeha muhtun Kárášjoga badjeolbmuid. Keilhau jođii guovllus ja čálii mátkemuitalusas ja dasa lassin sárggui. Ládjogahpiris lea govda gállo-/oaivebiras, ja de stielas. Govva lea luoikkahuvvon Norgga álbmotmuseas Oslos (NF.07941-002).

Son mátkkoštii earret eará Marmierain, geas fas lei erenoamáš beroštupmi olbmuide, ja ráhkadii govaid Marmiera girjái *Brev Nordfrå* (gč. Marmier 1997 (1840)). Go dán mátkkis govvejit luonddu, de lea romantihka oainnu mielde ahte luondu lea garas, balddihahtti, ja nu galggai čuohtat dovduide. Sin mátkkis boahťa maid oidnosii oaidnu «nubbái» mas eai leat buot háviid aivve buorit bealit (Knutsen – Posti 2002: 59, gč. maid d’Aunet 1968 (1854) ja Marmier 1997 (1840)). Marmier čállá ahte go sii jovde Romsii, de Mayer beahttašuvai ja suhtihii sakka, go son lei illudan beassat sárgut boaittoheal olbmuid álbmotbiktasiiguin, muhto doppe han ledje olbmot nu «odđaaigásaččat» gárvodan (Marmier 1997 (1840): 40).

Lean välljen giehtaivdnejuvvon litografijja mas oaidná bearraša Sievjjus. Dás leat olgoláhkai gárvodan nisssonolbmot ja dievddut, fáhcat, ládjogahpirat. Almmáiolbmuin buncegahpirat oaivvis. Marmiera dieđuid vuodul mearrasápmelaččat orro dáluin, ja de sáhtta árvidit ahte Mayer lea háli-dan govvet mearrasápmelaš bearraša. Leat golbma nisssonolbmo govvas geain buohkain leat ládjogahpirat, ja buohkain lea sierralágan hápmi ja hervenmálle.

Berthèlemy Lauvergne (1805–1871) litografijja *Guossis sápmelaččaid luhtte Guovdageainnus* lea maid govva mii čájeha dállogova. Lauvergne

Govva 7: Flintoe čáhcenjuohtan. Dás soaitá leat Flintoe geavahan Keilhaua gova skovvin. Muhto Flintoe govas leat olbmot Deanuvuonas eret (Sofinn fra Tanafjord). Govva lea luoikkahuvvon Norgga álbmotmuseas (NF.05134-003).

searvvai mátkái 1839:s ja jođii de sihke Finnmárkkus ja máttás Ruttii go máhce Fránskii. Govas leat ollu motiivvat mat leat seammaláganat go litografija mii lea 9. govas. Muđui oaidnit beatnaga ja gore mat soitet leat ovdagovat/motiivvat vižžojuvvon eará sárgosiin. Sihke Mayer ja Lauvergne govveba nissonolbmuid ladjogahpiriiguin. Mayer govve gahpiriid nu ahte vuolit oassi lea sihke bumbolliinnis ja láddis. Goappašagat govveba dan gahpira mii lea moatti oasis. Lea fuomášan veara ahte dás maid govveba gahpiriid hámiid ja hearvvaide iešguđetláganin seamma govas. Veadjá leat nu ahte dáiddárguovttos leaba áican gahpiriid leat hervejuvvon hui individuálalaččat, ja dan de čájeheaba govain. Vaikko velá eai soaitte doallat deaivása ahte gahpirat duođai ledje justa diekkárláganat go soai govveba, de dulkon dás sudno áicama duohtan dan muddui ahte leat leamaš mánggalágan hervenvuogit. Muđui ii sáhte gal váldit ollásit duohtan sudno govaid, go soai leaba hálidan govvet «dan eará», muhtumin sotnabeaibiktasiin, ja nuppe vuoru fas ideála dilis das maid leaba vásihan mátkkis. Go velá váldá vuhtii mii dan áiggi govvadáidaga ideála lei, de ii sáhte geahččat daid govaid ge mu mielas duođastussan báikkálaš hámis.

Govva 8: Flintoe transparenta maid lea gohčodan *Karasjok*. Sulastahtta transparenttaid maid lea sárgon dáža álbmotbiktasiin muhtun ovdagovain. Seammás geavaha maid seamma ođđasit muhtun govvaosiid *Finnepige nyeste Mode 1830* govvas. Govva lea luoikkahuvvon Norgga álbmotmuseas (NF.00605-001).

Govva 9: Mayera litografija sápmelaš dálus Sievjjus. Govva lea luoikkahuvvon Finnmárkku fylkkagirjerdjosis (Finnmark fylkesbibliotek) Čáhcesullos.

Govva 10: Berthélemy Lauvergne litografija mas oaidnit dálloeallima Guovdageainnus (Knutsen – Posti 2002: 203).

Loahppacealkka

Eanaš ladjogahpirat maid lean geahččan Norgga álbmotmuseas, leat čohkkejuvvon museai loahpageahčen 1800-logu dahje 1900-logu álggogeahčen. Ii leat vejolaš gálduid vuodul áibbas vissásit dadjat makkár leamaš ladjogahpermálla álggogeahčen 1800-logu, muhto lean dattetge árvalan mii lea jáhkehahti ja vejolaš.

Sihke Nesheim ja Gjessing oaivvildeaba ahte ladjogahpermálla bohtá islándalaš gahpermálla mii lei 1800-logu álggus (gč. Nesheim 1953 ja Gjessing 1940), dainna ákkain ahte *lådju*-doaba lea luoikkassátni. Orru baicce nu ahte juohke nissonolmmoš lea čoavdán hábmema iežas láhkai fiera, ávnnasvári, duddjondáiddu ja čignáivuoda vuodul. Mu mielas ii leat áigeaguovdilis jearaldat ahte lea go ladjogahpira «álgu» kulturluoikkaheapmi vai ii, go gahpermálla čájeha dalá sámenissonolbmuid hutkáivuoda iežaset hábmemis. Go nissonolbmot leat bidjan ollu barggu gahperhábmemii dien áiggis, de jáhkán ahte sidjiide lei gahpir dehálaš ja dainna sii čija-dedje. Dan ge sáhtta dulkot das ahte go leastadialašvuolta leavvagođii Finnmárkui, de hilgo maid nissonolbmot gahpira, go dát gárttai symbolan olbmuid čignáivuhtii ja máilmmálašvuhtii. Danne ii leat nu imaš jus fal nissonolbmot leat oaidnán eará sajiid gahpermálliid, de vaikko islándalaš gahpermálla, ja dakko bokte fas fuomášan ođasmahttit ja ovdánahttit iežaset gahpermálla.

Mun árvalan ahte *lådjogahpir*-namahus lea bohtán čikjabáttis maid galggai giessat fiera máddaga birra. Orru leamen ahte hearvabáttit leat leamaš oalle dehálaččat, dan oaidná maid das maid Knud Leem čállá gahpiriid birra. Ja soaitá leat nu ahte sápmelaččat leat dán bátti atnán guovddáš hearvan ja danne maid gohčodan de gahpira *lådjun*. Nu de čuoovolan dasa maid sihke Gjessing ja Nesheim čálliba *lådju*-doahpaga ektui.

Go fas geahččá gahpira hámi, de govve *čoarvegahpir*-doaba dan. Mun oainnán oktavuoda dan gahpiris maid Leem čilge ja ladjogahpiris. Oainnán maid oktavuoda gahpiris mii geavahuvvui ja geavahuvvo oarjevuonain Láhpis, Álttás, Hámmárfeasttas ja Fálesnuori guovllus (gč. Fors 2006: 269) ja ladjogahpiris maid govvejit 1800-logu mátkkálaččat ja govvadáiddarat, dainna erohusain ahte váilu fierra. Gállogáiddá maid álggus namuhin, lea biddjon gahpirii vai šaddá vuohkkaset, ja dan sáhtta oaidnit «ovdáneapmin»,

ja gahpirat main lea gállogáidá govvejit «odđaseamos» ládjogahpiriid. Oainnán maid oktavuoda dan ládjogahpermálles mas lea gállogáidá ja eanet oasis ja gahpiriin mat leat álggogeahčen 1900-logu muđui Finnmárkkus ja lagas guovlluin Suoma ja Ruota bealde. Mearkkaš ahte go fiera heite geavaheames, de bođii gahpervuodđu sadjái. Danne leat ge gávdnon *nulpo-* ja *jollegahpirat*.

Gáldut

Fierat ja ládjogahpirat Norgga álbmotmuseas (Norsk folkemuseum) Oslo

- NFSA.0568: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0569: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0572: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0573: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0575: Fierra Kárašjogas. Ostojuvvon álbmotmuseai 1907.
NFSA.0792: Fierra Davvesiiddas. Čohkkejuvvon 1907.
NFSA.0754: Ládjogahpir Mátta-Várjjagis. Čohkkejuvvon 1907.
NFSA.0757: Ládjogahpir Buolbmátjávrris Ohcejogas. Ostojuvvon 1907.
NFSA.0758: Ládjogahpir Buolbmátjávrris Ohcejogas, Čohkkejuvvon 1907.
NFSA.1187: Ládjogahpir Deanus. Ostojuvvon 1909.
NFSA.1519: Ládjogahpir Unjárggas. Čohkkejuvvon 1918.
NFSA.1587: Ládjogahpir Álttás. Norgga álbmotmusea fidnen dan 1919.
NFSA.3357: Ládjogahpir. Ii dihtosis gosa gullá, muhto árvaluvvon Áltái.
NFSA.3466AB: Ládjogahpir Davvesiiddas. Ostojuvvon 1929.
NFSA.3778: Ládjogahpir Álttás. Fidnen dan 1973.

Govat

- Flintoe, Johannes 1831: Čáhcenjuodahat sápmelaččain Deanuvuonas. Gávdno Norgga álbmotmuseas NF.05134-003.
Flintoe, Johannes 1831: Transparenta *Karasjok*. Gávdno Norgga álbmotmuseas NF.00605-001.

- Keilhau, Baltasar M. 1827: sárggus Kárášjoga sápmelaččain. Gávdno Norgga álbmotmuseas NF.07941-002.
- Lauvergne, Berthélemy 1840: litografija Sápmelaččaid luhtte Guovdageainnus.
- Mayer, Auguste 1840: litografija, Sámebearaš Sievjjus. Deattus gávdno Finnmárkku fylkkagirjerádjosis (Finnmark fylkesbibliotek) Čáhcesullos.

Girjjálašvuohta

- DANBOLT, GUNNAR 2004: *Norsk kunsthistorie. Bilde og skulptur frå vikingtida til i dag*. Oslo: Det norske samlaget.
- D'AUNET, LÉONIE 1968 (1854): *En pariserinnes reise gjennom Norge til Spitsbergen*. (Jorgalan Geneviève Jul-Larsen). Oslo: Forlaget av H. Aschehoug & Co.
- DE CAPELL BROOKE, ARTHUR 1827: *A winter in Lapland and Sweden with various observations relating to Finmark and its inhabitants*. London: John Murray.
- ELLENUS, ALLAN 1990 (doaim.): *Bilden som källa till vetenskaplig information. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 13–14 april 1989*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- FORS, GRY-KRISTINA 2006: Samiske klestradisjoner i Nord-Troms og på kysten av Vest-Finnmark. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 265–276. Oslo: Damm Forlag.
- GJESSING, GUTORM 1940: Hornlue, an extinct form of headgear of the Norwegian Lapps. – *Folk-liv: Acta Ethnologica Europaea: svensk årsbok för europeisk folklivsforskning* s. 52–61. Stockholm: Bokförlaget A.-B. Thule.
- GUTTORM, GUNVOR 2006: Karasjok-drakten. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 288–297. Oslo: Damm Forlag.
- HEGGSTAD, LEIV – HØDNEBØ, FINN – SIMENSEN, ERIK – HØGSTAD, MARIUS – TORP, ALF 1990: *Norrøn ordbok*. Oslo: Nordli.
- HÆTTA, INGA HERMANSEN 2006: Kautokeino-kofta. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 276–287. Oslo: Damm Forlag.
- ITKONEN, T.I 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945. Ensimmäinen osa*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- JUUSO, JANE 2006: Nessebykofte (Unjárgga gákti). – Bjørn Sverre Hol

- Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 306–310. Oslo: Damm Forlag.
- KNUTSEN, NILS M. – POSTI, PER 2002: *La Recherche. En ekspedisjon mot nord*. Tromsø: Angelica Forlag.
- LEEM, KNUD, 1975 (1767): *Beskrivelse over Finmarkens lapper*. København: Rosenkilde og Bagger international boghandel og forlag.
- MAGGA, ELIN 2006: Sør-Varanger-kofta. – Bjørn Sverre Hol Haugen (doaim.), *Norsk bunadsleksikon* s. 311–316. Oslo: Damm Forlag.
- MARMIER, XAVIER 1997 (1840): *Brev Nordfrå. Xavier Marmier. Utval, omsetjing og innleiing ved Magnhild Svenheim*. Retrykk nr.11. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- NESHEIM, ASBJØRN 1953: Noen nordiske ord- og kulturlån hos samene. – *Liber Saecularis in Honorem J. Qvigstadii Editus Pars II. Studia Septentrionalia. V.* s. 123–147. Oslo.
- NOSS, AAGOT 1970: *Johannes Flintoes draktakvareller*. Oslo: Det norske samlaget.
- SVENHEIM, MAGNHILD 1997: Forord. Xavier Marmier – ein fransk litterat på reise i nord. – Xavier Marmier (čállí), *Brev Nordfrå. Xavier Marmier. Utval, omsetjing og innleiing ved Magnhild Svenheim*. Retrykk nr.11. Tromsø: Universitetsbiblioteket i Tromsø.
- TROMHOLT, SOPHUS 2007 (1885): *Under Nordlysets Straaler. Skildringer fra Lappernes Land*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla – Sámi instituhtta.
- WAHLENBERG, GÖRAN 1804: *Geografisk och ekonomisk beskrifning om Kemi Lappmark i Vesterbottens Höfdingdöme, med geografiska karta*. Stockholm: Carl Delén.
- ZORGDRAGER, NELLEJET 1997: *De rettferdiges strid. Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Oslo: Vett & Viten as.

Properly dressed women choose a special headdress: The shape and decoration of the ládjogahpir in the early 19th Century

In this article I discuss the use of the *ládjogahpir* as being a part of women's body decoration in the beginning of the 19th Century. For women who work with *duodji* (Sami applied art), clothing design has always been important and is an area where women can demonstrate their technical and aesthetic skills. It is possible to talk about at least two main shapes of *ládjogahpir*

and the question is if these shapes are related to two different periods, one being the early 19th Century and the other being the late 19th Century.

Available written sources are rather vague and as a result, I utilise a variety of different approaches to approach the issue, including an examination of museum artifacts from the beginning of the 20th Century. In my article, I examine what the words *ládjogahpir* and *čoarvegahpir* mean and through this investigation, you can arrive at some explanations regarding the shape and decoration of the *ládjogahpir*. I use some examples from the *Norsk folkemuseum* collection to show the variety of headdress designs. Many 19th Century explorers remarked upon the headdresses and I discuss their observations. Finally, I refer to the artworks of several European artists from this time and I discuss their images, which may represent «the truth» or may represent the artist's interpretation.

Gunvor Guttorm

Sámi allaskuvla

gunvorguttorm@hotmail.com

Ole Henrik Magga dieđalaš bargguid bibliografija (earret jorgalusaid)¹

1974 Ovttas Bjørn Aarsethiin: Samene og riket. – Svein Kristiansen (doaim.), *Nord-Norge i riket gjennom 1000 år* s. 13–19. Tromsø: Tromsø museum.

ABC 1619: den første bok på samisk. – Om samisk kultur. *Ottar*. Gløtt fra Tromsø museum 1974: 81/3 s. 32–35. Tromsø: Universitetsforlaget.

1975 Forskningsarbeidet ved Samisk-etnografisk avdeling, Tromsø museum. – Rolf Kjellström – Tom G. Svensson – Ole Henrik Magga – Asbjørn Nesheim (doaim.), *Sameforskning i dag och i morgon: rapport från symposium rörande den samiska kulturen, 19–20 november 1973 i Nordiska museet* s. 115–119. Nordiska museets jubileumssymposier. Stockholm: Museet.

1976 Samisk språk og Samisk språknemnds arbeid. – Arne Hamburger et al. (doaim.), *Språk i Norden, Årsskrift for språknemndene i Norden* s. 37–51. Oslo: Cappelen.

Samiskfonetikk: dialektlære: innføring. Alta: Lærerutdanningen i Alta.

1978 *Oanehis sámegiell oahppa*. – Guovdageaidnu: Sámi giella-lávdegoddi, Sámi Instituhtta.

Samisk språk i skoleverket. – *Konferanse om samisk språk i skoleverket 23.–24. august 1978 på Kautokeino Turisthotell* s. 28–35. Samisk utdanningsråd.

¹ Eambo čujhusaid Ole Henrik Magga almmuhemiide gč.: *Sámi bibliografija: čállosat Norggas 1945–1987* s. 162–163. Doaim. Anders Løvv – Eva Akselsen. Trondheim 1989: Universitetsbiblioteket i Trondheim.

- Lokative læt-setninger i samisk.* Magisteravhandling i samisk språk ved Universitetet i Oslo, våren 1977. Diedot 1/1978. Guov' dagæi' dnu: Sámi Institut'ta.
- 1979** Hvorfor vil du fortsette å snakke norsk? – Sámegeiela dahje dárogiela/Samisk eller norsk. *Hverdag* 3/1979: 4. s. 4–6. Oslo: Hverdag a.s.
- 1980** *Giellaoahppa: jietna-, hápme- ja cealkkaoahppa oanehaččat čilgejuvvon.* Diedut 3/1980. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Momenter om tospråklighet.* Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 1982** *Modalverb og infintiv innen verbalet.* Diedut 1/1982. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 1983** Hjelpverb i samisk. – *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1/1983. Oslo.
- Sámi giellaláhka.* Sámiid konferansa 12. Ohcejohka 1983, 1984 s. 19–23.
- 1984** Infinitives within the VP in Northern Sami: The accusative with infinitive. – Bernt Brendemoen – Even Hovdhaugen – Ole Henrik Magga (doaim.), *Riepmočála: Essays in honour of Knut Bergsland* s. 103–121. Oslo: Novus.
- Riepmočála: Essays in honour of Knut Bergsland: presented on the occasion of his seventieth birthday.* Doaim. Bernt Brendemoen – Even Hovdhaugen – Ole Henrik Magga. Oslo: Novus.
- 1985** Davvisámi čállinvuogi gielalaš vuodđu. – *Giella, dutkan, dikšun ja oahpaheapmi* s. 32–41. Diedut 2/1985. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Davvisámi čállinvuohki: čállinvuohkebargu 1973 rájes. – *Giella – dutkan, dikšun ja oahpaheapmi* s. 42–67. Dieđut 2/1985. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Are we finally to get our rights? – Jens Brøsted (doaim.), *Native power: the quest for autonomy and nationhood of indigenous peoples* s. 15–22. Bergen: Universitetsforlaget.

Samisk språk og kultur – i går, i dag, i morgen. – *Samisk kultur i dag*. Kultur kontakt 21. årg., Nr. 4/1985 s. 185–217. Alta: Nordnorsk Kulturråd.

Språkforskning og språkplanlegging i det samiske samfunnet. – *Acta Borealia* 2/1985 s. 71–79.

- 1986** *Studier i samisk infinitivsyntaks. Del I: Infinitivsetning. Akkusativ og infinitiv.* (Dr.gr.avh.). Universitetet i Oslo.
- 1987** Ovttas Samuli Aikiain, Thor Frettiin ja Elina Helanderiin: *Sámás 3: et morsmålkurs i nordsamisk/ en modersmålskurs i nordsamiska.* Oslo: Folkets Brevskole, Norsk korrespondanseskole; Stockholm: Brevskolan & Utbildn.
- 1990** The Sámi Language in Norway. – Dirmid R. F. Collis (doaim.), *Arctic Languages. An Awakening* s. 419–438. Paris: UNESCO.
- 1991** Báikenamaid geavahus ja sámi kultuvra. – Hans Ragnar Mathisen (doaim.), *Sámi kulturmuittut: báikenamma-čoaggima giehtagirji* s. 5–17. Romsa: Keviselie forlag.
- 1993** Urbefolkningsåret 1993: Sent, men godt. – Jens Dahl – Tom G. Svensson – Espen Wæhle (doaim.), *Verdens urbefolkninger 1993: det internasjonale året for verdens urbefolkninger* s. 2–3. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.

Saamelaiset kielet tänään. – Tapani Salminen (doaim.), *Uralilaiset kielet tänään. Mikko Korhosen muistosymposiumin 14.10.1992 esitelmät* s. 46–51. Snellman-instituutin julkaisuja A 13/1993. Kuopio: Snellman-instituutti.

1994

Sámi past and present and the Sámi picture of the world. – Lassi Heininen (doaim.), *The changing Circumpolar North: opportunities for academic development. November 30 – December 3, 1992, Circumpolar Universities Cooperation Conference Rovaniemi 1992* s. 13–20. University of Lapland, Rovaniemi, Finland. Arctic Centre Publications 6. Rovaniemi: University of Lapland.

Hvordan den nyeste nordsamiske rettskrivning ble til. – *Festskrift til Ørnulf Vorren*. Tromsø Museums skrifter XXV s. 372–397. Tromsø: Tromsø museum, Universitetet i Tromsø.

The Sámi Language Act. – Tove Skutnabb-Kangas – Robert Phillipson (doaim.), *Linguistic Human Rights* s. 219–233. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.

Knut Bergsland ja su bargu sámi báikenamaiguin. Sámi báikenamat virggálaš geavahas Ruota, Suoma ja Norgga bealde. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/1994 s. 7–11.

1995

Å gjenreise urfolkernes kulturelle identitet. – Terje Brantenberg – Janne Hansen – Henry Minde (doaim.), *Becoming visible: indigenous politics and self-government: proceedings of the Conference on Indigenous Politics and Self-Government, 8–10 November 1993* s.85–90. Tromsø: The University of Tromsø, Centre for Sámi Studies.

Etnisk identitet – en menneskerett? – *Samtiden* 3/1995 s. 23–32.

- 1996** Sami past and present and the Sami picture of the world. – Elina Helander (doaim.), *Awakened voice: the return of Sami knowledge* s. 74–80. Kautokeino: Nordic Sami Institute.
- Den samiske skolens innhold. – *Norsk skoleblad* 2/1996 s. 30–32.
- 1997** Status and Rights of Sami Language in Norway. – Unn Røyneland (doaim.), *Language contact and language conflict: proceedings of the International Ivar Aasen Conference, 14–16 November 1996, University of Oslo* s. 239–248. Volda: Volda College.
- Samisk språk. – Allan Karker – Birgitta Lindgren – Ståle Løland (doaim.), *Nordens språk* s. 137–160. Oslo: Novus.
- 1998** Cultural Rights and Indigenous Peoples: the Sami experience. – *World Culture Report*. Paris: UNESCO.
- Noen normeringsproblemer i samisk. – Ruth Vatvedt Fjeld – Boye Wangenstein (doaim.), *Normer og regler: festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998* s. 90–101. Gjøvik.
- 1999** Den samiske læreplanen – en arbeidsulykke? – Arthur Arntzen – Jens-Ivar Nergård – Øyvind Norderval (doaim.), *Sin neste som seg selv: Ole D. Mjøs 60 år. 8. mars 1999* s. 138–150. Tromsø.
- Sámi dieđalaš áigečála* 1/1999. Doaim. Ole Henrik Magga.
- 2000** Samebevegelsen og det samiske språket. – En nasjon blir til. *Ottar* 4/2002 s. 39–48. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Hva bestemmer om et språk blomstrer eller dør? Det samiske språket som eksempel. – *Rapport fra konferansen «Samisk språks stilling i skolen og lokalsamfunnet», Lakselv 28.–29.11. 2000.*

- 2001** Ovttas Tove Skutnabb-Kangasiin: The Saami Languages: the present and the future. – Eileen Quinn (doaim.), Special issue on endangered languages. *Cultural Survival Quarterly, Issue 25.2* s. 26–31.
- 2002** Å tenke om samisk språk og å skrive på lulesamisk. – Lars Børge Myklevoll (doaim.), Julevsámegiella uddni – ja idet? Lulesamisk språk i dag – og i morgen? – *Bårjås* s. 3–9. Divtasvuodna: Árran Julevsáme guovddáš.
- Knut Bergsland 1914–1998. Minnetale over professor Knut Bergsland. – *Árbok 1998* s. 86–94. Oslo: Det Norske Videnskaps Akademi.
- Muhtun čuolmmat sámi cealkkoahpas. – Johanna Ijäs (doaim.), Hástalusat. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2002 s. 59–69. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- 20 etter Stilla: Er samisk og norsk kultur omsider likestilt? – Peter Lødrup (doaim.), *Rettssteori og rettsliv: festskrift til Carsten Smith til 70-årsdagen 13. juli 2002* s. 553–567. Oslo: Universitetsforlaget.
- Samisk språk – en oversikt. – Endre Mørck – Tuomas Magga (doaim.), *Samiska i ett nytt årtusende* s. 86–90. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Samisk forskning i et selvbestemmelsesperspektiv. – Nils Oskal (doaim.), *Samisk selvbestemmelse* s. 130–138. Dieđut 2/2002. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Linguistic minorities in Scandinavia I: Indigenous minorities. – Oskar Bandle – Ernst Håkon Jahr (doaim.), *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Languages*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.

- 2003** Ovttas Tove Skutnabb-Kangasiin: Life and death for languages and human being – Experiences from Saamiland. – Leena Huss – Antoinette Camillera Grima – Kendall King (doaim.), *Transcending Monolingualism* s. 35–52. Series Multilingualism and Linguistic Diversity. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Knud Leem som utforsker av samisk språk og kultur. – J. R. Hagland – S. Supphellen (doaim.), *Knud Leem og det samiske* s. 29–43. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskap. Skrifter 2, 2003. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- 2004** Cultural Rights of the Saami People in Norway: Past and Present. – Takashi Irimoto – Takako Yamada (doaim.), *Circumpolar Ethnicity and Identity*. Senri Ethnological studies. Osaka: National Museum of Ethnology.
- Veahkkevearbbaid guossis fas. – Inger Marie Gaup Eira – Johanna Ijäs – Ole Henrik Magga (doaim.), Juho-Niillasa 70-jagi beaivái s. 54–67. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- Juho-Niillasa 70-jagi beaivái. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004. Doaim. Inger Marie Gaup Eira – Johanna Ijäs – Ole Henrik Magga. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- Leatgo Norgga giellaláogat ja hálddabusvuogit duohta dorvun sámegeillii? – Tuomas Magga – Veli-Pekka Lehtola (doaim.) *Sámiid rievttit gillii ja historjái. Saamelaisten oikeudet kieleen ja historiaan* s. 28–37. Oulu: Giellagas-instituhtta.

Samisk som førstespråk i grunnskolen. – Vuokko Hirvonen (doaim.), *Samisk skole i plan og praksis: hvordan møte utfordringene i L97S? Evaluering av Reform 97* s. 50–81. Karasjok: Samisk Høgskole, Norges forskningsråd, Čálliidlagáduš.

2005 *Fonetihka vuodđu*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Ovttas Ida Nicolaiseniin, Mililani Traskain, Robert Dunbarain ja Tove Skutnabb-Kangasiin: *Indigenous Childrens Education and Indigenous Languages. Expert paper written for the United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues*. New York: United Nations.

Vilkår for de samiske språk – utvikling eller død? – Gulbrand Alhaug – Endre Mørck – Aud-Kirsti Pedersen (doaim.), *Mot rikare mål å trå: festskrift til Tove Bull* s. 346–361. Oslo: Novus.

2006 Diversity in Saami terminology on reindeer, snow and ice. *International Social Science Journal* 2006/58, Nr. 1/187. Paris: UNESCO.

2007 Ovttas Teresa L. McCartyin ja Tove Skutnabb-Kangasiin: Education for speakers of endangered languages. – Bernhard Spolsky – Francis M. Hult (doaim.), *Handbook of Educational Linguistics*. Oxford: Blackwell. (prentejuvvome)

Cealkkavástta – čielga ja anolaš doaba sámi cealkkaoahpa čilgemis? – Jussi Ylikoski – Ante Aikio (doaim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007* s. 279–291. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Société Finno-Ougrienne – Suoma-Ugralaš Searvi.